

בעזהש"ת

ספר

הנתן אמרי שפר

על התורה

לימים נוראים
וחג הסוכות

לעילוי נשמות

אבי מורי

ר' ישראל ב"ר מאיר דב ז"ל

נלב"ע ר"ח שבט תשע"א

ואמי מורתי

מרת חי' אסתר מלכה ע"ה

ב"ר משה שלמה הלוי ז"ל העליר

נלב"ע ט"ז כסלו תשס"ד

ת.נ.צ.ב.ה.

מאתי הצב"י

מרדכי סגלשטיין

ספר

הנתן אמרי שפר

לימים נוראים ודג הסוכות

אלול תשפ"ו-תשרי תשפ"ז

.....

להערות: מ. סגלשטיין

רח' עזרת תורה 6

ירושלים ת"ו

טל' 0527671288

–לסוכות–

שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון ה',
מאן פני האדון ה', דא רשב"י

מוהרש"א – האבות חק' באים מירונה למערת רשב"י להתפלל על גלות ישראל

גרסינן בפרק חלק' וז"ת: (רבי יהושע בן לוי אשכחיה לאליהו דהוה קאי אפתחא דגן עדן, אמר ליה אימת אתי משיחא, אמר ליה לכשירצה אדוננו הזה, אמר רבי יהושע בן לוי שנים ראיתי וקול שלשה שמעתי)¹–

–רבי יהושע בן לוי אשכחיה לאליהו דהוה קאי אפתחא דמערתא דרבי שמעון בן יוחאי, אמר ליה אתינא לעלמא דאת, אמר ליה אם ירצה האדון הזה, –(פירש רש"י ז"ל: האדון הזה, שכינה היתה עמהם), אמר רבי יהושע בן לוי שנים ראיתי וקול שלשה שמעתי, –(פירש רש"י ז"ל: קול שלשה, דשכינה הוה נהייהו)–, אמינא ליה אימת אתי משיחא, אמר ליה זיל שייליה לדידיה, וחיבא יתיב, אפיתחא דקרתא דרומי, וכו'–

–אזל לגביה אמר ליה שלום עליך רבי ומורי, אמר ליה שלום עליך בר ליואי, אמר ליה לאימת אתי מר, אמר ליה היום, אתא לגבי אליהו אמר ליה מאי אמר לך, אמר ליה שלום עליך בר ליואי, אמר ליה אבטחך לך ולאבדך לעלמא דאתי, אמר ליה שקרי קא שקר בי דאמר לי היום אתינא ולא אתא, אמר ליה הכי אמר לך 'היום אם בקולו תשמעו', ע"כ.

ובדברי קדשו של אדוננו מוהרש"א ז"ל כתוב לאמר: שנים ראיתי וקול ג' שמעתי, לכאורה 'שנים ראיתי', על עצמו ועל אליהו שראה אותו, וכן 'קול שלשה', על עצמו שאמר אימת אתי משיחא, ועל אליהו (שאמר) לכשירצה אדוננו הזה, ועל השכינה, ולא חורבן כאן מה שמע מקול השכינה, ואפשר שלא חש לחזוקי דהיינו שהשכינה מצטערת כביכול על אריכות הגלות כמ"ש בפרק קמא דברכות²– והוא דחוק לומר על עצמו בן שראה את עצמו ושמע קולו, ויש לפרש על פי מה שאמרו שהנשמה ראה ואינה נראית, ועל פי מה שאמרו במדרשות³ דאליהו מעמיד את האבות להתפלל עמו על חורבן בהמ"ק וגלות ישראל, וזה שאמר {שנים ראיתי} על אליהו שהיה בחיים בגוף ונפש, שראה אותו שהיה מתפלל על חורבן בהמ"ק וגלות ישראל⁴, וקול ג' שמעתי, דהיינו ג' האבות שלא היו נשמותיהם נראים אבל קולם שמע שהתפללו על חורבן בהמ"ק וגלות ישראל–

¹ זוהר פ' בא – דף כ"ח ע"א – וז"ת: כתיב וראה כל זכורך את פני האדון יי', מאן פני האדון יי', דא רשב"י, דמאן דליהו דכורא מן דכרינא בעא ללחמאזהא קמיה. ובקונטרס עדות ביהוסף – להר' יוסף סופר ז"ל – כתב וז"ל: ג' פעמים בשנה הולכין מכל המקומות של ארץ ישראל על קברו, פעם אחד כחדש אלול הולכים ולומדים שם לילה ויום אחד ספר זוהר הקדוש, ופעם אחד קודם ניסן לומדים גם כן מעת לעת, ופעם אחד בל"ג בעומר, וזאת נקרא היולולא דרשב"י וכו'.

² סנהדרין דף ט"ח ע"א.

³ עובדא זו דרבי יהושע בן לוי אשכחיה לאליהו אפתחא דגן עדן הוא גירסת העין יעקב, ונעסחא שפנינו בש"ס אין זכר לעובדא זו הראשונה דרבי יהושע בן לוי אשכחיה לאליהו אפתחא דגן עדן–, וכידוע המהרש"א ז"ל חיבר את פירושו 'חידושי הלכות' על סדר הש"ס, והחידושי אגדות שלו כתב על חיבור העין יעקב, כמ"ש המהרש"א ז"ל בהקדמתו למס' ברכות.

⁴ במדרש תהלים – מז' ל"ו:– מעשה דרבי יהושע בן לוי שהיה אליהו זכור לטוב עוסק עמו בדברי תורה והיו עסוקין במדות רבי שמעון בן יוחאי, ונתקחה רבי יהושע בן לוי בדבר הלכה, אמר לו אליהו מנבקש אתה לשאול לרבי שמעון בן יוחאי, בא ואני מעמיד אותו לך, מיד הלכו וקרא אליהו לרבי שמעון בן יוחאי, מיד ענה אותו, אמר לו, רבי יהושע בן לוי בא לשאול לך בהלכה, ולא חפץ, אמר לו אליהו כדאי הוא רבי יהושע בן לוי לראותך לדיק הוא, וכו', – ויעו' בב"ר פר' ל"ה, פיס' ב'.

⁵ ברכות דף ג' ע"א.

⁶ בבא מיעיא דף פ"ה ע"ב.

⁷ ואומרו 'שנים ראיתי', כוננו אל אליהו הנביא זל"ט שראה אותו גם בגוף וגם בנפש.

– וכן יש לפרש באיור עובדא דהוה קאי אפתחא דמערתא דרשב"י, 'דקול שלשה שמע במערתא דרשב"י, שהיו גם כן מתפללים על גלות ישראל – (היינו ג') האבות הק' בלו למערתא דרשב"י להתפלל על גלות ישראל⁸ –

– (ואו בזמן אחר) ואפשר שהם רשב"י ובנו רבי אלעזר ברבי שמעון ובן בנו רבי יוסי בן רבי אלעזר, בדאמרינן בפרק הפועלים⁹, ע"כ לשון מדרש"א ז"ל¹⁰.

...

והואיל ואתא לידן שאילה זו דרבי יהושע בן לוי 'אתינא לעלמא דאתי' נימא ביה מילתא, כי הנה כמה מילי דתמידי חזינא ביה בהאי שאילה הנ"ל –

– חדא וחלא אליהו הנביא זל"ט היה מתגלה לרבי יהושע בן לוי ולומד עמו בכל יום ויום, וכדמוכח מההוא עובדא דפרק אלו הן הגולין¹¹ דההוא גברא דאכליה ארי בריהוק תלתא פרסי מאתריה דרבי יהושע בן לוי, ולא אשתעי אליהו הנביא בהדיה תלתא יומי¹², הא קמן דאליהו זל"ט היה מופיע בבית מדרשו של רבי יהושע בן לוי בלוד ומשתעי בהדיה בכל יום¹³, ומעתה שאול ישאל השואל למה זה נתערר רבי יהושע בן לוי לשאול את שאילתו 'אתינא לעלמא דאתי' – וכן שאילתו השניה 'אימא אתי משיח' – דייקא כשמצאו לאליהו הנביא זל"ט בפתחא דמערתא דרשב"י, ולמה לא שאול בחד מאלף אלפי פעמים שאליהו הנביא זל"ט בא לבית מדרשו ולמוד עמו –

– וזאת שנית, וכי מי שאליהו הנביא זל"ט מתגלה אליו מדי יום ביומו האם שייך אצלו אפילו ספק כל דהו אם הוא בן עולם הבא והרי מובטח ועומד הוא, וכמ"ש ז"ל¹⁴: אשרי מי שפגע בו, ומי שישב עמו שמובטח לו שהוא בן העולם הבא, ומאי שאילה היא זו 'אתינא לעלמא דאתי' –

– ועוד בה שלישיה, שהרי רבי יהושע בן לוי עצמו הוא דקאמר למלאך המות כשהגיע זמנו ליפטר מן העולם 'אחוי לי דוכתא' – ופירש רש"י ז"ל: הולכני לגן עדן והראני מקומי – ואם בן הרי ידע בעצמו בטוב שהוא בן עולם הבא, ומעתה שאילה זו 'אתינא לעלמא דאתי' ששואל רבי יהושע בן לוי לאליהו אפתחא דמערתא דרשב"י איני יודע מה הוא.

⁸ והנה כללל כייכל לן חז"ל דליכא מידי דלא רמיזא באורייתא ואם כן אין ספק דביאת האבות הק' למערתא דרשב"י להתפלל גם על גלות ישראל נמצא לה רמז בתורה, ונ"ל בס"ד עפ"י מ"ש בעה"ט בפרשת תרומה ובפרשת נשא וז"ל: שני כרובים בגימ' אברהם יצחק יעקב, 'מבין' שני 'הכרובים ר"ת משה, ע"כ. – ונ"ל בס"ד כי הנה בסוף פרשת נשא כתיב: 'ובצא משה אל אהל מועד לדבר אהו וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת אשר על ארץ העדת מבין שני הכרובים וידבר אליו', והנה סיום הכתוב 'וידבר אליו' אלו ב' תבות לכאורה נראין כיחר שהרי בכתוב זה עלמנו כתיב כבר לעיל מניה וישמע את הקול 'מדבר אליו', ולזה פירש רש"י ז"ל – והוא מהספרי – דבא למעט את אהרן מן הדבורה, אמנם עדיין אנו צריכין למודעי שהרי גם תבות 'לדבר אהו' וכן תבות 'מדבר אליו' דכתיב בכתוב זה לעיל מיניה דרשין להו בספרי למעט את אהרן, ומעתה שאול ישאל השואל איטרח הכתוב וכתב 'וידבר אליו' כדי למעט את אהרן מן הדבורה, וכי שלשה מיעוטי בפסוק אחד למעט את אהרן מן הדבורה למה לו, ונ"ל בס"ד אלו חמשה תבות מבין' שני הכרובים וידבר' אליו ס"ת צירוף מירון, ובא הרמז בזה דשני הכרובים – הן הן האבות הק' – והקול היוצא 'מבין' שני 'הכרובים' – לא רעיא מהימנא – באים מירונה למערתא דרשב"י להתפלל על גלות ישראל, ואם ח"ו שגית בזה השם הטוב וכפר בעד.

⁹ בבא מניעא דף פ"ה ע"א.

¹⁰ ואם יראה בעל דין לטעון והלא מפורש יואל מהגמ' בפרק הפועלים דרבי יוסי לא הכניסוהו למערתא דרשב"י, תשובתו בלוד דדוקא גופו לא זכה ליכנס לשם ולא נטמן במערתא דרשב"י מפני שלא היה עממה בלעז מערה, וכבר יראה בת קול ואמרמה לא מפני שזה גדול מזה, אלא זה היה בלעז מערה וזה לא היה בלעז מערה, אבל נשמחו מי הוא זה שימנע בעדה מליכנס בן אכל אביו, ובלי ספק נשמחו נמצאת תמיד גם עם אביו רבי אלעזר במערתא דרשב"י.

¹¹ מכות דף י"א ע"א.

¹² שהיה לו ללכת רחמים שלא יארע כזה בימיו.

¹³ וכן נראה בידינו לתרומה – פ"ח ה"ד – שאליהו הנביא הפסיק לבוא אל רבי יהושע בן לוי מההוא עובדא דעולא בר קושב, עד דרבי יהושע בן לוי לא ידע שיהיה יומיו וזו חזר אליהו להתגלות אליו, יעו"ש.

¹⁴ מס' כלה שלהי פרק ה'.

עוד יש להפליא על שאילתו השניה של רבי יהושע בן לוי 'אימת אתי משיח', חדא יש לשאול מה עלתה על דעתו של רבי יהושע בן לוי לשאול לאליהו 'אימת אתי משיח' מה שלא עלה מעולם על דעת איש מימות אבותינו הק' עד ימיו של רבי יהושע בן לוי לשאול שאילה כזאת –

– ונתן חרי זמן הגאולה סתום וחתום וכמו שנאמר 'לדניאל וְאֵתָה דְּנִיאל סְתוּם הַדְּבָרִים וַחֲתוּם הַסֵּפֶר עַד עֵת קֵץ, וְדִנְיָאֵל עֹמֵד וּמִתְנַבֵּא כִּי סְתוּמִים וַחֲתוּמִים הַדְּבָרִים עַד עֵת קֵץ, וּבִפְרָק הַלֵּק¹⁵ דְּרִשּׁוּ חֲז"ל עה"פ 'כי יום נקם בלבי' אמר רבי יוחנן ללבי גלית לאבריו לא גלית, – והיינו שכביכול לא הוציא מפיו זמן הקץ כדי שלא ישמע לאיבריו וכמאמרם ז"ל 'ליבא לפומא לא גליא פומא למאן גליא', ורבי שמעון בן לקיש אמר ללבי גלית למלאכי השרת לא גלית, ומעתה האיך מבקש רבי יהושע בן לוי מאליהו לגלות לו מתי עת קץ הפלאות דבר שלא גלה אותו כביכול לא למלאכים ואפילו לא לאיבריו –

– והיותר קשה שהרי רבי יהושע בן לוי הוא דקאמר במדרש¹⁶ 'לבא לפומא לא גלי וכו', וז"ת: רבי ברכיה ורבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי שלשה סימנים סימנתי לך וסימתי לך בקבורתו של משה, א. 'בגיא', ב. 'בארץ מואב', ג. 'מול בית פער', ואף על פי כן וזל ידע איש את קבורתו, על הקץ שנאמר 'סתום וחתום הדברים' על אחת כמה וכמה, 'לבא לפומא לא גלי פומא למאן גלי' – ומעתה מה היה לו לרבי יהושע בן לוי ששואל את אליהו אימת אתי משיח, ולא עוד אלא שטורח והולך עד קרתא דרומי רבתא כדי לבקש ממשיח שיגלה לו אימתי יבא לגאול את ישראל, והוא בעצמו אומר שזהו דבר שלא יתכן לשום אדם לדעת אותו לעולם עד עת הקץ –

– וביותר יש להפליא על אליהו הנביא זל"ט מה ראה על ככה ומה הגיע אליו עד ששולח את רבי יהושע בן לוי אל קרתא דרומי רבתא שישאל את פי משיח אימתי יבא לגאול את ישראל, והאיך זה עלה על דעתו של אליהו הנביא זל"ט 'איש ציר נאמן' לשלוח על חנם לקרתא דרומי רבתא שישאל למשיח 'אימתי קאתי מר', והלא אליהו ידע כי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ ומשיח לא יגלה לרבי יהושע בן לוי אימתי קץ חימיו, וזהו ביא"ח וזהו שיב"ח, מה ביאה והוא לא ידע אימתי קץ הפלאות אף שיב"ח והוא לא ידע, ואם כן הליכה זו של רבי יהושע בן לוי לקרתא דרומי על מגן למת.

עוד יש להתבונן על אומרו 'שנים ראיתי וקול שלשה שמעתי', ולפי פירוש רש"י ז"ל 'קול שלשה' היינו קול השכינה הרה בהדיהו, ויש לשאול מה ענינו של רבי יהושע בן לוי שעמד והודיע לכל באי עולם ששמע קול השכינה הק', והרי זה דבר ודאי וברור שרבי יהושע בן לוי דענוותן סניא הוה¹⁷ לא בא להחזיק טיבותא ולנפשיה, ואם כן על מה ולמה איטרה רבי יהושע בן לוי להודיע לנו ששמע קול השכינה הק', ולמאי נפקא מינה.

ונבא אל הביאור בס"ד בהקדים הווא עובדא דפרק המדר¹⁸ כשהגיע זמנו של רבי יהושע בן לוי לעלות לגן עדן העליון, וז"ת: כי הוה שביב וכשהגיע זמנו של רבי יהושע בן לוי ליפטר מן העולם, אמרו ליה למלאך המות זיל עביר ליה רעותיה ואמרו ליה למלאך המות כך אלכו וכל מה שביקש ממך עשה לו כטוב שאתה

¹⁵ סנהדרין דף ל"ט ע"א.

¹⁶ קה"ר פ"י ו"ב – ד"ה בקש הקלח לעמוד על הקץ מחי, – ויכלקוט ישע"י רמז תק"ו, ובמדרש שו"ט מ"ז מ' ט'.

¹⁷ ליקוט ישע"י רמז תנח, – והיינו דאמר רבי יהושע בן לוי 'עטו גדולה מכול' – ע"ז דף כ' ע"ב, – וכן בפרק המקנא – סוטה דף ה' ע"ב – אמר רבי יהושע בן לוי ב"א ודאיה כמה גדולים נמוכי רוח לפני הקב"ה וכו', – וכבר אמרו ז"ל: 'אלו הדברים למי שאמרם'.

¹⁸ כתובות דף ע"ז ע"ב.

נוטל את נפשו, אזל איתחזי ליה והלך אליו ואמר לו הגיע זמנך ליפטר מן העולם, אמר ליה אחי לי דוכתאי [הוליכני לגן עדן והרלני מקומו המוכן לי כגון], אמר ליה לחיי [כן אעשה], אמר ליה הב לי סבינך דלמא מבעתת לי באורחא [ואמר ליה הן לי חכךך שלא תהילני כו כדקד], יחבה ניהליה ונתן לו את חככו].—

—כי מטא להתם דלייה וקא מחזי ליה [דוכתיה] וכשהגיעו ליד חומת הגן עדן הרימו מלאך המות מעל חומת הגן והרלנו את מקומו המוכן לו כגון, [אמר ליה דליין טפי פורתא, דלייה], שוור נפל להחוא גיסא [קפץ רכי והושע בן לוי ונפל כלל השני של החומה כחוד הגן], נקטיה בקרנא דגלימיה [ואחז מלאך המות כנף מעילו ובקש להוליכו משם], אמר ליה בשברעתא דלא אתינא [ואמר ליה בשבעה שאני יולא מכאן], [אמר מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע ראה מה עשה בן לוי בזרוע נטל חלקו כגון עדן], אמר קב"ה אי איתשיל אשברעתא ניהדר אי לא לא ניהדר [ואמר הקב"ה אם נזקק מעולם לישראל על שבעתו להחיה, אף עתה יסאל על שבעתו ויולא מן עדן, ואי לא לא יולא, דקדו ואמרנו מימיו לא נשאל על שבעתו, וכיון שכן נשאל גם כגון עדן].—

—אמר ליה הב לי סבינאי [כיון שרצה מלאך המות שאני יכול להוליכו מן עדן, אמר לו הן לי את חככו], לא הוה קא יחבי ליה, נפקא בת קלא ואמרה ליה הב ניהליה דמיתבעא לבריינא, מכריז אליהו קמיה 'פנו מקום לבר ליואי' 'פנו מקום לבר ליואי', אזל אשכחיה לרבי שמעון בן יוחאי דהוה יתיב על תלת עשר תכטקי פיזא, אמר ליה את הוא בר ליואי, אמר ליה הן, נראתה קשת בימך, אמר ליה הן, [אמר ליה] אם בן אי אתה בר ליואי, ולא היא דלא הואי מידי ולא נראה הקשת בימיו] אלא סבר לא אחזיק טיבותא לנפשאי, ע"כ.

ומה שיש להתעורר במאמר הנפלא הנ"ל הוא האיר זה נשבע רבי יהושע בן לוי שאינו יוצא מגן עדן, וכי בידו הוא אם לישאר כגון או לא, והרי זה כמו שנשבע על דבר שאין בידו לקיים שמלקין אותו משרם שבעת שוא, וכן יש להתעורר על רשבי' בשואלו לרבי יהושע בן לוי 'את הוא בר ליואי', והלא אליהו הנביא זל"ט הולך לפניו ומכריז 'פנו מקום לבר ליואי', וכי חשיר אליהו 'איש האמת' בעיני רשבי' שח"ו יוציא מפיו דבור שאינו אמת לאמתו, ואם בן שאילה זו ששואל רשבי' לרבי יהושע בן לוי 'את הוא בר ליואי' אינו יודע מה היא, וכן יש להתעורר על שאילתו השניה של רשבי' 'נראתה קשת בימך', ויש לשאול על מה ולמה שואל רשבי' לרבי יהושע בן לוי אם נראתה הקשת בימיו והרי מאי דהוה היה ולמאי נפקא מינה, ואגב אורחא יבואר בס"ד למה זה נתעורר רשבי' לשאול את רבי יהושע בן לוי על שמו ושם אביו ועל מראה הקשת בענן ואלו שאר הצדיקים שוכני גן עדן לא היה בהן אפילו אחד ששאל לו שאילה כל דהו.

ונ"ל בס"ד עפ"י החצעה – בדרך אפשר – דאלו תרי עובדות דפרק המדיר ודפרק חלק 'שנים שהן אחת' ודא ודא דהא הוא, ועובדא זו דפרק המדיר שרבי יהושע בן לוי נכנס חי לגן עדן אינה אלא המשך לעובדא זו דרבי יהושע בן לוי אשכחיה לאלהו דהוה קאי אפתחא דמערתא דרשבי'—

—והוא כי הנה אחר שמלאך המות בא אל רבי יהושע בן לוי ואמר לו שהגיע עת פקודתו ובא בשליחותו של מקום ליטול את נפשו, אמר לו רבי יהושע בן לוי אינני מוכן עתה למסור נפשי בידך, אלא תבא אתי מקודם למקום הגן ותראה לי מקומי המוכן לי כגון עדן חיכך הוא, ושם סמוך לגן תוכל לקחת את נפשי, —וכל עצמו לא אמר למלאך המות שיראנו מקומו כגון אלא כדי להערים עליו שמשם יוכל לקפוץ לגן עדן חי ללא צער מיתה—

—וכיון שבקש ליכנס חי לגן עדן לזה בא לו רבי יהושע בן לוי מירונה אל אליהו הנביא זל"ט — העומד בפתחא דמערתא דרשבי'— לשאול את פיו אם הוא 'בן עולם הבא' ויכול הוא ליכנס חי לגן עדן, וזהו כונת שאילתו 'אתינא לעלמא דאתי', ושאילתו הוא אם יכנס חי לגן עדן בלי נטילת רשות

אם ישאירו אותו בגן או יוציאוהו משם וימסרו אותו בחזרה לידי מלאך המות, וענה לו אליהו אם ירצה האדון הזה, והיינו כאומר לו שהוא אינו יכול לומר לו בזה דבר, אלא ישאל לשכינה חק' שגם נמצאת עמם שם במערת רשבי', ואכן שאל רבי יהושע בן לוי לשכינה חק' אם הוא יכול ליכנס חי לגן עדן, ורבי יהושע בן לוי ברר ענותנותיה אינו אומר בפירוש מה תשובה שמע מקול השכינה, אלא רמזא קרמיו 'שנים ראיתי וקול שלשה שמעתי', והיינו כאומר שאכן שמע מהשכינה חק' שיכול הוא ליכנס חי לגן עדן בלי נטילת רשות ולא יוציאוהו משם.

עוד שאל רבי יהושע בן לוי את אליהו 'אימת אתי משיח', ואין כונת שאילתו שיוגלה לו אימתי יבא משיח לגאול את ישראל שהרי זה דבר שלא יתכן לשום אדם לדעת אותו לעולם, אלא שאילתו היא אם הגאולה היא בעגלא ובזמן קרוב או לזמן רחוק, כי אם הגאולה בא תבא בזמן קרוב ויכול הוא לדחות ביני וביני את מלאך המות שיניח לו עתה ויחזור אליו אחר שלשים יום פחות יתר, ואולי גם ימים או עשור¹⁹, וכיון שהגאולה באה אזי לא יצטרך לקפוץ חי לגן עדן, אמנם אם זמן הגאולה הוא לזמן רחוק אזי אינו יכול לדחותו לזמן מרובה, ואמר לו אליהו ז"ל שוילת לדידך! –

– ולזה הלך לו אל משיח דתיב אפיתחא דקרתא דרומי, ואמר ליה למשיח שלום עליך רבי ומורי, ומשיח ענה לו שלום עליך 'בר ליואי', ושאלו בר ליואי 'אימת אתי מר', הנה רבי יהושע בן לוי אינו שואל אותו 'אימת אתי מר', והיינו באיור יום הוא בא לגאול את ישראל, אלא דייק בלישניה ושאלו 'אימת אתי מר', וכונתו לאיור זמן לזמן קרוב או לזמן רחוק, ואמר לו משיח 'חיום', וקסבר בר ליואי דאומרו 'חיום' כונתו היום ממש במוחלט, ולזה נשאר בר ליואי עומד בפיתחא דקרתא דרומי ומחכה כל היום כולו למשיח שיבא לגאול את ישראל כפי שהוא עצמו אמר לו 'חיום' –

– וכיון שראה בר ליואי שהיום חלף הלך לו וכבר נטו צללי ערב ועדיין בן דוד לא בא התחיל תורה ומשתומם, וכל הלילה היה עומד ומרעיד ומרתת בכל איבריו מודע זה בושש משיח לבוא, ובי שקורי קא שקר בי דאמר לי היום אתינא ולא אתא, הבוקר אור ובר ליואי חוזר לו מירונה אל משלחו אליהו ז"ל – העומד בפיתחא דמערתא דרשבי' – לשאול אותו מודע לא בא בן ישי גם תמול גם היום והרי אמש אמר לי 'היום אתינא', שאל אותו אליהו חיותה, אמר ליה אין ויהב לי שלמא ואמר לי 'שלום עליך בר ליואי', ואמר לי היום אתינא ולא אתא, אמר ליה אליהו הווא דאמר לך 'שלום עליך בר ליואי' אבטחך לך ולאבדך לעלמא דאתי ואתה בן עולם הבא ויכול אתה ליכנס חי לגן עדן²⁰, והווא דאמר לך 'היום', הכי אמר לך 'היום' אם בקול תשמעו, ור"ל הגאולה יכולה לבוא היום, ויכולה להיות גם לזמן רחוק, וכו' 'אחישנה', לא זכו 'בעתה'²¹ –

– וכיון שכן הלך בר ליואי עם מלאך המות מפתח מערת רשבי' שעמד שם עם אליהו אל מקום הגן שיראה לו מקומו המוכן לו בגן²², ובאשר הרימו מלאך המות מעל חומת הגן והראהו מקומו

¹⁹ וכמו שמצינו להלן בגמ' ברכי חנינא בר פפא שדחהו למלאך המות עד לאחר שלשים יום – כתובות סס.

²⁰ רש"י ז"ל פירש: 'אבטחך כך ולאבדך לעלמא דאתי', דאי לאו דקיימא גמורין אחס לא הוה יתיב כך שלמא ולא הוה מדכר שמיא לדבדך, ויעוי' מ"ש רבינו חננאל במס' סוכה – דף מ"ה ע"ב – וז"ל: 'הא דעייילי בדר', היינו הצדיקים העולין בגן עדן צבניהו, כלומר שיהיה הוא צדיק ובנו צדיק כמותו כגון רבי שמעון ובנו רבי אלעזר זהו שאמר מועטין הן בדור זה, ויש מי שאומר הצדיקים הנכנסים בישיבה של מעלה בלא בר, כלומר אינן מתעבדין בחזן עד שימליכו בשכינה המלאכיים הממונים ליתן רשות להכנס, לפי שהן חסדין הרבה לפני השכינה ואין מי יעכב עליהן אלא מיד הן נכנסין בלא נטילת רשות, וכו', ע"כ. – והוה שאמר לו אליהו לרבי יהושע בן לוי כיון דמשיח יתיב כך שלמא ואדכר שמיא לדבדך הכי אתה ואבדך צדיקים גמורין, וכיון שכן יכול אתה ליכנס חי לגן עדן בלי נטילת רשות כמו רשבי' דעיייל בלא נטילת רשות.

²¹ והיינו דאמר רבי אלכסנדר – סנהדרין סס – רבי יהושע בן לוי רמי כתיב בעתה וכתיב אחישנה, וכו' אחישנה, לא זכו בעתה.

²² וקובו הדבר לומר דפתחא דמערתא דרשבי' לא הוה פתחא דגן עדן, – ואפשר דמהאי טעמא השמיטו בש"ס שלפנינו – בפסח חלק – האי עובדא ראשונה דרבי יהושע בן לוי אשכחיה לאלהו דהוה קאי אפתחא דגן עדן וכו', והוא משום דסבכי דעובדא חד הוה וזהו

בגן קפץ לתוך הגן ונשבע שאינו יוצא משם, – והשתא אתי שפיר הא דקפץ בר ליואי ונשבע שאינו יוצא מגן עדן, שהרי כבר ידע בבירור שאם יבנם חי לגן עדן לא יוציאוהו משם.

ובס"ד נ"ל עוד טעם על ביאת רבי יהושע בן לוי מירונה למערת רשב"י טרם כניסתו לגן עדן והוא כדי לבקש מרשב"י שיכניס אותו בחיכלו בגן עדן, וכפי שענינו ראות בגמ' הנ"ל שרבי יהושע בן לוי היה מתהלך בגן עדן שהגיע אל חיכל רשב"י²³ –

– וכיון שרבי יהושע בן לוי הגיע לחיכל רשב"י ובקש ליכנס במהיצתו לזה שאל אותו רשב"י את הוא בר ליואי, הנה רשב"י לא שואל אותו אם הוא בן לוי שהרי רשב"י שומע את אליהו זל"ט חולך לפניו ומכריז 'פנו מקום לבר ליואי' והלא אליהו איש האמת לא חשיר בעיני רשב"י ח"ו שיוציא מפיו דבור שאינו אמת לאמת²⁴, אלא שואלו את הוא בר ליואי, וכוונתו בשאלתו אם אתה אכן אותו 'בר ליואי' זה שמושיא אמר לך 'שלום עליך בר ליואי' ואבטחך לך ולאבוד לעלמא דאתי, ואתה הוא זה שבאת לפיתחא דמערתא ובקשת ממני ליכנס בחיכלי, או אולי הנך 'בר ליואי' אחר, ואמר לו רבי יהושע בן לוי 'הן', שאכן הוא הוא בר ליואי זה שבקש ליכנס בחיכלו, ולזה שאל לו רשב"י את והוא 'נראתה קשת בימיו', כי אם נראה הקשת בימיו אין הוא אותו 'בר ליואי' ולא יוכל ליכנס בחיכלו, ואחר שרבי יהושע בן לוי ענה לו 'הן' שהקשת אכן נראה בימיו, אמר ליה רשב"י אם כן אי אתה 'בר ליואי', ר"ל אינך אותו 'בר ליואי' שבקש ממני שאכניסו בחיכלי אלא 'בר ליואי' אחר הנך, שהרי אותו 'בר ליואי' לא נראתה הקשת בימיו –

– וחנה התלמוד לא גילה לנו מה נחיה בסופו אחר שרשב"י אמר לו 'אי אתה בר ליואי' אם רשב"י הכניסו לבר ליואי בחיכלו בגן עדן –

– ונ"ל בס"ד דודאי הוא שאלהו הנביא זל"ט שהולך ומכריז קמיה 'פנו מקום לבר ליואי' אמר ליה לרשב"י שאכן לא נראתה הקשת בימיו, אלא מחמת גודל ענותנותיה כדי שלא לחזיק טיבותא לנפשיה אמר בן שהקשת נראה בימיו²⁵, ויכול הוא להכניס את 'בר ליואי' בחיכלו בגן עדן.

כל זה כתבתי בדרך אפשר לכבוד בר יוחאי ובר ליואי וכותבם תגן עלינו ועל כל ישראל, ואם שנית ה' הטוב יכפר בעד, וד' יאיר עינינו באור תורתו, אמן.

– ונסיים מאמרנו זה במאמרו של רבי יהושע בן לוי ברבנות²⁶ וז"ל: רבי אחא בשם רבי יהושע בן לוי אמר 'אני ה' בעתה אחישנה', לא זכיתם בעתה, זכיתם אחישנה, בן יחי רצון במהרה בימיו אמן, ע"כ.

פתחא דגן עדן והו פתחא דמערתא דרשב"י, – ואם יראה בעל דין לטעון והרי כבר אמרו ז"ל ב"ש"ם עירובין – דף י"ט ע"א – דגן עדן אס פתחו בדרין ישראל בית שאן פתחו, ובזוהר אמר דמערת המכפלה הוא פתחא דגן עדן – וזהו פ' לך דף פ"א ע"א, – יש ליישב. ²³ ולפי"ז י"ל דזהו אומרו 'קול שלשה שמעתי', היינו קולו של אליהו שאמר 'אם יראה האדון הזה', ושל רשב"י שאמר לו שיכניס אותו במחילה, וקול השכינה הק', ומפני ענותנותיה לא הזכיר בפירוש מה שמע מקול השכינה אלא רמז בדמיוא.

²⁴ ועי' ב"ר פ' ל"ה פס' ב'. ²⁵ ועי' מדרש שוחר טוב – מ"ז ל"ו – וז"ל: מעשה דרבי יהושע בן לוי שהיה אליהו זל"ט עוסק עמו בדברי תורה והיו עוסקין במדות רבי שמעון בן יוחאי, ונתקפה רבי יהושע בן לוי בהלכה, אמר לו אליהו מבקש אהה לשאול אותה לרבי שמעון בן יוחאי בל ואני מעמיד אותה לך, מיד הלכו להם וקרא אליהו לרבי שמעון בן יוחאי וענה אותו מיד, אמר לו, בן לוי בל לשאול כך בהלכה, ולא היה חפץ, אמר לו אליהו כדאי הוא בן לוי לראותך כשר הוא, וכו'.

²⁶ ש"ד פ' ח', פס' י"ג, מאמר זה של רבי יהושע בן לוי הוא סיום מדרש סיר השירים.

לקוטי שושנים

–לחדש אלול–

כתב רבנו יעקב בעל הטורים ז"ל עה"פ ומל ה' אלקיך את לבבך וגו' וז"ל: 'את לבבך זאת לבב ר"ת אלול, לכך נהגו להשכים להתפלל סליחות מראש חדש אלול ואילך–

–והרב אבודרהם ז"ל כתב²⁷ וז"ל: ומפני שיום זה הוא יום הדין נהגו כל ישראל להקדים מחמשה עשר יום באלול להשכים ולומר תחנונים ולשאול רחמים מושם יתעלה עד יום הכיפורים שהוא יום חתימת הדין, ויש מקומות שנהגו להשכים מראש חדש אלול, כי בראש חדש אלול עלה משה לחר פעם שלישית לקבל לחות שניות והתפלל בהם על ישראל ונתקבלה תפלתו ונתנו לו הלוחות ויורד ביום הכיפורים ונקבע יום מחילה וסליחה לדורות–

–והדרשנים אומרים סמך לדבר 'אני 'לדודי 'דודי 'לי ראשי תיבות אלול, וסופי תיבות ארבעה יוד"ן מספר ארבעים יום, וכן ומל ה' אלקיך את לבבך זאת לבב זרעך ראשי תיבות אלול, וכן ובא לציון גואל ולשבי, שתי אותיות אחרונות של גואל ושתי אותיות ראשונות של ולישבי הרי אלול²⁸–

–והמהר"ל ז"ל כתב²⁹ וז"ל: ודרש מזהר"י סג"ל טעם התקיעה משנכנס אלול, כדאמרינן משנכנס אלול מרבין בתשובה, וסמך לדבר ומל ה' את לבבך זאת לבב זרעך ר"ת אלול, ולכך תוקעין להחזיר ולהזכיר העם לתשובה, משל למלך כשבא לצור על עיר, וכן הצופה על המגדל בשורואה חיילות באים על עיר, דרכם להריע לתקוע להחזיר העם שיהיו עומדים על משמרתם, וכן בא"ח³⁰, ע"ב.

כתב בספר לקט יושר³¹ וז"ל: מצאתי בלקוטי הח"ר משה לוי מיניץ זצ"ל³² שכתב בשם הגאון מזהר"ר (רבי ישראל) איסרליין זצ"ל וז"ל שדרש בשבת תשובה לאחר קריאת ס"ת כשנחזור למקומה ענייני תשובה וצדקה ודרש כמה טובות בצדקה–

–ודרש זה הקרא 'מלוח ה' חונן דל וגמולו ישלם לו', חיינו מוי שנותן צדקה לעני כאלו [הלוח] להקב"ה, ומאחר שאנו מלוח להקב"ה והוי כאלו אנו חיינו המלוחים והקב"ה הלוח, ואמרינן בפרק זה בורר³³ מלוח אמור ללוח נלך לבי"ד הגדול, כופין הלוח לילך אחר המלוח דעבד לוח לאיש מלוח, וחיינו נמי בן בביכול על הקב"ה, ומעתה ביום הדין כשרוצח לדון אותנו אומרים לו לילך לבי"ד הגדול וחיינו בי"ד של מידת הרחמים³⁴, ולכך כל אדם יתן צדקה שיחיה המלוח³⁵.

גם דרש זה חובא בספר לקט יושר³⁶ – וז"ל: זה דרש הגאון מזהר"ר (רבי ישראל) איסרליין יצ"ו, כשחל ראש השנה ביום ה' נהגין לעמוד סליחות ביום ראשון שלפניו משום דצריכין ג'

²⁷ ריש סדר תפלות ראש השנה.

²⁸ והחיד"א ז"ל כתב – ס' נחל קדומים פ' נביים – וז"ל: הראשונים אמרו כי ר"ת 'את לבבך זאת לבב ר"ת אלול, רמז להתעורר בתשובה בחדש אלול, ע"ד. ואפשר כי ס' ת' תפלה, והר"ת גימ' חלל עם הכולל או חיים עם הכולל, וזה רמז להתעורר ותבין כי בא זמן אשר תכתב ח"ו חלל או חיים, וכן ר"ת ומל ה' אלקיך הוא 'אוי, וגם גימטריא 'טוב'.

²⁹ הלכות ימים הגוראים.

³⁰ והגה"ק בעל יעקב משה ז"ל – בהגהותיו על הגליון של הטור ס' תקפ"א – הביא סמך להמנהג לתקוע בשופר בחדש אלול עפ"י דברי שבלי הלכת – ס' קע"ב – שדור המלך ע"ה אמר בספר תהלים במזמור האחרון י"ב פעמים הללו כנגד י"ב חדשים, – וכ"ה בס' האשכול בהל' שני וחמישי ושני תעניות וראש חודש, הביאו הבית יוסף והדרכי משה על הטור ס' תכ"ב – נמצא כי הללו' הראשונה בריש הפרק קאי על חדש ניסן שהוא ראש כלל החדשים, ולפי זה תבוא הללו' בתקוע שופר קאי על חדש אלול.

³¹ עמ' ק"ב מדפי הספר.

³² מהמר"ם מיניץ ז"ל.

³³ סנהדרין לא.

³⁴ יעו' זוהר פ' פינחס דף רנ"ד ע"ב ברע"מ ד"ה פרים מסטרא דדינא.

³⁵ הנה לירוש' שם הוי"ה המאיר בחדש אלול הוא שם ההוי"ו יואל מפסוק ולדקה תהיה' לנו' כי ס' ת' אלול, ובא הכינוי הזה להכריז בנתינת צדקה לעניים בחדש אלול ועל ידי זה 'ולדקה תהיה' לנו' ביום הדין.

³⁶ עמ' קי"א – קי"א מדפי הספר.

ימים להכנה, מ"ת³⁷ [ל]עמוד ביום ב' דהוי נמי ג' ימים לפני ר"ח³⁸, וי"ל לעולם עומדין ביום ראשון משום שהוא סמוך לשבת ונחה כל אדם ללמוד בשבת – וכן הוה בימיו – משום דאין לאדם עסקים וגם יש לו פנאי ללמוד –

– והביא משל, כשבאו ישראל לארץ ישראל רוצה תורה לחגור שק, משום שכשהיו ישראל במדבר היו פנויים ממלאכה וחיו לומדים תורה, אבל עתה כל אחד ואחד הולך לכרמו ואינם לומדים תורה, אמר הקב"ה מושל לשתי אחיות ואחת לוקחה לאיש ואין לה בת זוגה בר', כך השיב הקב"ה יש לך בת זוג ושבת שמו, ובשבת הם פנויים ממלאכה וחיו לומדים תורה, לכך טוב להתחיל ביום א' כי העם שמחים מחמת מצות התורה שהם לומדים בשבת וגם מחמת ענג שבת, ואמרינן³⁹ אין השכינה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות וכו' אלא מתוך שמחה של מצוה, לכן טוב להתחיל להתפלל מתוך שמחה של מצוה, וגם הפייט התחיל 'במוצאי מנוחה'.

כתב הרב מחרח"ו ז"ל⁴⁰ וז"ל: עוד פי' אחר בכונת המקרא ויעבור ח' על פניו ויקרא וכו', שבאן נזכר ג' פעמים שם הוי"ה כנגד ג' מוחין, ואעפ"י שהמוחין הם ד', עכ"ז הם ג' ועם המקור הם ד', ואלו חג' הם בסוד מלוי של יודי"ן שהוא ע"ב ולכן יש בו ד' יודי"ן כנגד ד' מוחין ויודי"ן ראשונה הוא המקור שלהם, באופן שנשארו ג' כנגד ג' מוחין והם ג' פעמים ע"ב שעולים רי"ו וכו' –

ודע כי סוד ד' מוחין הם סוד רי"ו כמו שנז"ל ג"פ ע"ב שהם ג' מוחין כך ג"כ ד"פ מוח כנוי' רי"ו באופן שהד' מוחין הם בעצמם ג' מוחין –

– ולמוד השיט' למרע"ה במלת ויעבור שיכוין בע"ב רי"ו, ר"ל בשם של ע"ב הרומז לאבות ג"פ ע"ב שהם רי"ו ויקשר זכותו באבות וידבק מחשבתו במוחין עליונים שהם פנים שאינם נראים מקור האבות, ומשם ימשיך השפע של י"ג מדות שיתמלאו רחמים ויתבסס העולם –

– ולמוד כרב שהוא מלמד לתלמידו ועושה לפניו תנועות החברה ותנועות הקריאה, וסוד ההפסקות בין החברה ובין הקריאה, סוד החברה לעורר המוחין וכו', סוד הקריאה הוא סוד הנגון והרינון, שלא יהא בעצבון אלא בשמחה לעורר זיווג העליון ולהמשיך השפע בכל הצינורות וכו', ע"כ.

.....

– ד"ק מכ"ק מרן אדמו"ר רב שר שלי' מבעלזא ז"ל –

זה לשון ספר טעמי המנהגים⁴¹: וראיתי בכתבי הרב הקדוש המפורסם מהר"ש מבעלזא זצוק"ל (פ' ראה) וז"ל: להכללות ישראל כיון ששמעו שמברכים ראש חודש אלול משימין יראת השם נגד פניהם, הגם שבכל השנה יש לישראל יראה מהבורא ב"ה, מכל מקום בחודש אלול יש להם יראה כוללת ושופכים הלבבות לפני השם ב"ה, ולכן איתא בכתבי האר"י ז"ל שאלול עם הכולל גימטריא 'חיים', כשישראל יש להם יראה כוללת מהבורא ב"ה בימים הקדושים הללו ושופכים הלבבות לפניו יתעלה, ממילא מתברך בשנת חיים, וחיים כולל הכל הן רפואה הן פרנסה, שחולה אין חיותו חיות וכן עניים אין חייהם חיים, לכך כשישראל

³⁷ ר"ת מה תאמר.

³⁸ נראה בחסר, וגראה דק כ"ל: כשהל ראש השנה ביום ה' נהגין לעמוד סליחות ביום ראשון שלפניו משום לזכרון ג' ימים להכנה כמו במ"ת, ולפי זה היה אפשר לעמוד ביום ב' דהוי נמי ג' ימים לפני ראש השנה, וי"ל לעולם עומדין ביום ראשון וכו'.

³⁹ שבת דף ל' ע"ב.

⁴⁰ ס' הליקוטים פ' כי תשא סי' ל"ד.

⁴¹ עיניי ראש חשק קונטרס אחרון אות תל"ג.

שופכים חלבבות לפני חשיית ויתעלה מתברך בשנת חיים, ולכן נקרא זה החדוש בשם 'אלול' שתרומם של 'ויתורו את הארץ' ויאללון ית ארעא, בכללות ובפרטות הם מאללים את הארציות שלהם, ולכן מתברכים בשנות חיים ורפואה, ופרנסה בכלל חיים.

.....

ד"ק מהרה"ק ב"ק אדמו"ר מבאבוב ז"ל רבי בן ציון האלברשטאם הי"ד – לפ' שופטים – מי האיש הירא ורך הלבב, כתב הרב בעל הטורים⁴² וז"ל: 'הירא' ב' במסורה, הירא ורך הלבב, הירא את דבר ה', זהו שאמר הירא מעבירות שבידו בדכתיב הירא את דבר ה' עכ"ל – וכתב הוא ז"ל על זה⁴³ וז"ל: וצריך להבין דהירא מעבירות שבידו שחוזר מעורכי המלחמה היינו האיש החוטא, והירא את דבר ה' היינו הירא שמים, והאיך קא יליף מזה שאיש הירא ורך הלבב היינו שירא מעבירות שבידו, מאחר ששם המושמעות הוא להיפך ולא קרב זה אל זה – ואפשר לומר בכוונת הדברים דידוע דהשם הוי"ה ב"ה הוא שם מדת הרחמים, אבל זהו דוקא אם הוא כתוב בסדרו, אבל בהיפוך אתוון הוא מורה על מדת הדין, והנה איתא במדרש רבה – פ' נח פל"ג – אמר רבי שמואל בר נחמני אוי להם לרשעים שהם חופכים מדת הרחמים למדת הדין, בכל מקום שנאמר ה' מדת הרחמים, ה' ה' א"ל רחום וחנון, וכתוב וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ, וינחם ה' כי עשה את האדם, ויאמר ה' אמתה וגו', אשריהם הצדיקים שהן חופכין מדת הדין למדת הרחמים וכו', ואפשר להעמיס בדבריהם ז"ל מה שהבאנו, היינו שהרשעים מהפכין את השם הוי"ה שמורה על מדת הרחמים, וכשהם מהפכים את האותיות אזי הוא מורה על דין – והנה בפסוק הזה בתיבות הירא ורך הלבב ילך, נרמז בר"ת השם הוי"ה ב"ה, רק שהוא בהיפוך אתוון, כי האיש החוטא גורם במעשיו להפוך את מדת הרחמים למדת הדין, ומזה נלמד דהירא ורך הלבב היינו הירא מעבירות שבידו, ולזה רמזה המסורה, הירא את דבר ה', דנודע דריבור הוא לשון קשה הרומז על מדת הדין, וזהו הירא את דבר הוי"ה, שירא מזה ששם הוי"ה נהפך למדת הדין, מחמת שהשם הוא בהיפך אתוון, על זה כתב בעל הטורים שזה נעשה על ידי עבירות שבידו שמהפכין מדת הרחמים למדת הדין, לא כן הצדיקים מהפכין מדת הדין למדת הרחמים.

.....

ד"ק מהנה"ק מקאדניץ ז"ל – לפ' כי תצא – כי תצא למלחמה על אויבך, הוא הרמז שאמרנו כי עיקר המלחמה נאמר על ראש השנה דהוא יומא דדינא וצריך להעריך קרב ומלחמה עם היצר הרע ומארי דדינן, ועיקר המלחמה הוא על ידי התשובה שהאדם משיב על לבו לשוב אל ה' או מיראתו או מאהבתו, ויש לך אדם שהוא שב מגודל הרחמנות והענווים המנועים לו על נשמתו שבקרבו, כי הוא חלק אלוך ממעל ודיתה למעלה הצובה תחת כסא הכבוד ושעשועים יום יום, וירדה אל עומק חבור הזה לגוף וחומר לעשות תחת רוח ליצרה כאשר יזכך החומר ויפכים ליצון הנשמה לעשות רצון קרנם והפין צורם –

– ועתה הם ושלום כאשר הרע האדם על פני האדמה וילך בשרירות לבו, אוי וי אשר הרים יד נגד הנשמה הקדושה והכניעה תחת ממשלת החומר המוסרה ונתעב ונאלח, על כן מהיראוי על כל פנים עורני האדם חי בכוחו ישים אל לבו לשוב לחיטיב אחריתו וכו', ובכתה את

⁴² כפ' שופטים.

⁴³ ס' קדושת ליון מהרה"ק רבי בן ציון האלברשטאם ז"ל מבאבוב הי"ד.

אביה ואת אמה ירח ימים, דהיינו כל חודש אלול צריך לבכות על עוונותיו אשר על ידם נפרד מאביו זה הקב"ה ואמו היא כנס"י⁴⁴ וכו'.

.....

ד"ק מכ"ק מרן אדמו"ר מהר"י ז"ל מבעלזא – לפ' נצבים –

זה לשון ס' ערוגת הבשם: 'ומל' ח' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ח' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חיידך, שמעתי בשם אמ"ו הח"ק מהר"י מבעלזא זי"ע לבאר האי 'למען חיידך, דלכאורה איך נאמר ומל' ח' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה וגו', הא קיימא לן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים –

–אמנם באמת באם האדם כשר מסתכל במעשיו ועושה לעצמו חשבון הנפש איך בלה בחבל ימיו ואיך הרבה מעשה תענועים, אינו מוצא כלל קורת רוח בחייו, ולכוונתו זה אנו מותפללין 'זכרנו לחיים מלך הפין בחיים וכתבנו בספר החיים למענך אלקים חיים', 'למענך' דייקא, דבאופן אחר אין אנו מבקשים כלל ליכתב בספר החיים אלא שיחיה בחיותינו חיים למענך, וכן הוא אומר 'כי הם חיינו ואורך ימינו', נמצא דשפיר מקיים השו"ת ומל' ח' אלקיך את לבבך וגו' כיון שהשו"ת פוקד כל יצוריו עולמים להזכירם לחיים ואצלו ית' אין החיים נקראים חיים כלל אם אינו יכול לעבוד בהם עבודת הקודש אם כן גם זה נכלל בכלל מה שהשו"ת יחייב חיי, והיינו דכתיב 'ומל' ח' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה' וגו', ושמא תאמר 'הלא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים', על זה אומר הכתוב 'למען חיידך'.

.....

ד"ק מכ"ק מרן אדמו"ר מהר"י ז"ל מבעלזא – לסוכות –

הטור ז"ל בהלכות ראש חודש הביא בשם אחיו ר' יהודה ז"ל שהמועדים נתקנו כנגד האבות, פסח כנגד אברהם דכתיב ביה לוישי ועשי עונות, ופסח היה, שבועות כנגד יצחק שתקיעת שופר של מתן תורה היה בשופר מאילו של יצחק, וסוכות כנגד יעקב דכתיב ביה ולמקנהו עשה סוכות, וז"ב ראשי חדשים כנגד יו"ב שבטו י"ה, אך צ"ל איך רמזו בקרא דויעקב נסע סכתה ענין מצות סוכה –

–וי"ל דהנה שמעתי כמה פעמים מא"א – [מהר"י] – ז"ל בשם אא"ז – [מהר"ש] – ז"ל דענין סוכה הוא דהשו"ת הקיף אותנו מכל צד בכל מקום אף בחוץ לארץ בקדושת בית המקדש מד' רוחות ומלמעלה ומלמטה, הן דפני הסוכה וקרקעיתה וחסכך, וכן אויר הסוכה הוא אוירא דארץ ישראל ממש, ובהקדמה זו אמר פעם אחת תורה בכל ימי החג, –בזה הלשון אמר לי כמה פעמים ואיני יודע מאין הוציא זאת⁴⁵ – , ובזה יש להבין לשון התפלה המוזכר בשערי ציון אשר נהגו אא"ז הק' וא"א הק' זי"ע לאומרה בזה הלשון 'ותזכני לישב ימים רבים על

⁴⁴ יעו' זוה"פ פ' כי תלך וז"ת: 'זככתה את אביה ואת אמה ירח ימים', דא הוא ירחא דאלול דביה סליק משה לטורא למבני רחמין קמי קב"ה כגון דישתביק לישראל על עגל וגו'.

⁴⁵ יעו' מ"ש כס' – להלוי שם – להלוי שם – מאלוסיץ רבי שם קלינגבג ז"ל ה"ד, – ריש חלק מועדים עמ' ז"א – וז"ל: הסוכה היא דוגמת ארץ ישראל ולכן איפסקא הלכה שסוכה היא דירת ערל", ערל"י נט' ד' גבולי ארץ ישראל: אישקלן ר'קס ע"כו י"ס (יפו) כמבואר בריש גיטין.

האדמה אדמת קודש, דאיך שייך כאן תפלה זו, אך להנ"ל דכל ענין סוכה הוא קדושת ארץ ישראל, על כן אנו מתפללין לזכות תמיד לישב על אדמת קודש—

—והנה אף דהאבות הקדושים כולם זכו לקדושת ארץ ישראל, אך לקדושת ארץ ישראל בחוץ לארץ לא זכה רק יעקב אבינו ע"ה, כמ"ש ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מוגיע השמימה, כפירוש רש"י ז"ל 'אמצע שיפועו כנגד בית המקדש, והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו מבואר ברש"י ז"ל משום המדרש 'עולים תחלה ואחר כך יורדים', מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאים חוצה לארץ ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ ללוותו, ומסתמא היה המקום כלול משניהם, היינו מחוצה לארץ ומקדושת ארץ ישראל, והיה מקום בפני עצמו, וכן נראה גם כן מפירוש רש"י ז"ל בשם המדרש עה"כ ויקרא שם המקום ההוא מחנים, שתי מחנות, של חוץ לארץ שבאו עמו עד כאן, ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו, מזה מוכח דשם היה גבול משניהם, וכמ"ש במס' חולין⁴⁶ עה"כ ויפגע במקום, איהו עד חרץ אזל, כי מטא לחרץ וכו' מיד ויפגע במקום ונעקר הר המוריה ובא לקראתו, היינו שבא לקראתו קדושת בית המקדש וארץ ישראל אף דהיה בחוץ לארץ, וכמ"ש שקפל כל ארץ ישראל תחתיו, וזה היה לרמוז לדורות לבניו שנוכל להשיג קדושת ארץ ישראל אף בגלות בחוץ לארץ כמו ענין מצות סוכה כמאמר אא"ז ז"ל דהוא קדושת ארץ ישראל ממש, ועל כן סוכה רומז ליעקב אבינו ע"ה—

—ונכל לומר הטעם דהנה איתא בגמ'⁴⁷ דיעקב אבינו ע"ה זכה לנחלה בלי מצרים כמ"ש ופרצת ימה וקרמח צפנה ונגבה, וממילא לא שייך אצלו שום גבול לקדושת ארץ ישראל, וזהו דאיתא בגמ'⁴⁸ כל המקומים שלש סעודות זוכה לנחלה בלי מצרים, דסעודה שלישית הוא נגד יעקב אבינו ע"ה, ולמה דייקא נגד יעקב אבינו ע"ה, אך מחמת דעיקר סעודה זו היא בבין השמשות וזמן בין השמשות יש פלוגתא בגמ'⁴⁹ אם הוא יום או לילה, ויש דעות דהוא ספק יום ספק לילה, ויש דעה דהוא זמן בפני עצמו, על כן זמן זה הוא כלול מימי החול ומקדושת שבת, כמו המקום דיעקב אבינו ע"ה היה כלול מקדושת ארץ ישראל ומחוץ לארץ, ואף דמרבאי שבת של יום טוב אינו חול, מכל מקום הדין יש, וכמו שאנו אומרים בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הברלה, ועל כן סעודה זו רומז ליעקב אבינו ע"ה שזכה לנחלה בלי מצרים, והמקיימה זוכה גם כן לזה, וחשי"ת יזכנו לראות ארץ ישראל ובית המקדש בקרב.

.....

—ד"ק מכ"ק מרן אדמו"ר מהר"ד ז"ל מבעלזא—

הטור ז"ל בהלכות ראש חודש הביא בשם אהיו ר' יהודה ז"ל שהמועדים נתקנו כנגד האבות, פסח כנגד אברהם דכתיב ביה לוישי ועשי עוגות, ופסח היה, שבועות כנגד יצחק שתקיעת שופר של מתן תורה היה בשופר מאילו של יצחק, וסוכות כנגד יעקב דכתיב ביה ולמקנהו עשה סוכות, וי"ב ראשי חודשים כנגד י"ב שבטי י"ה, אך צ"ל איך רמזו בקרא דיעקב נסע סכתה ענין מצות סוכה—

—וי"ל דהנה שמעתי כמה פעמים מא"א [מהר"י]— ז"ל בשם אא"ז [מהר"ש]— ז"ל דענין סוכה הוא דחשי"ת הקיף אותנו מכל צד בכל מקום אף בחוץ לארץ בקדושת בית המקדש מד'

⁴⁶ חולין דף ט"א ע"ב.

⁴⁷ שנה דף ק"ח ע"ב.

⁴⁸ שנה שס.

⁴⁹ שנה דף ל"ד ע"א.

רוחות ומלמעלה ומלמטה, הן דפני הסוכה וקרקעיתה והסכך, וכן אויר הסוכה הוא אוירא דארץ ישראל ממש—

—ובחקדמה זו אמר פעם אחת תורה בכל ימי החג, בזה הלשון אמר לי כמה פעמים ואיני יודע מאין הוציא זאת⁵⁰—,

—ובזה יש להבין לשון התפלה המוזכר בשערי ציון אשר נהגו א"י חק' וא"א חק' זי"ע לאומרה בזה הלשון 'ותזכני לישב ימים רבים על האדמה אדמת קודש', דא"ך שייך כאן תפלה זו, אך להנ"ל דכל ענין סוכה הוא קדושת ארץ ישראל, על כן אנו מתפללין לזכות תמיד לישב על אדמת קודש—

—והנה אף דהאבות הקדושים כולם זכו לקדושת ארץ ישראל, אך לקדושת ארץ ישראל בחוץ לארץ לא זכה רק יעקב אבינו ע"ה, כמ"ש 'ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה', בפירוש רש"י ז"ל 'אמצע שיפועו כנגד בית המקדש, והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו' מבואר ברש"י ז"ל משום המדרש 'עולים תחלה ואחר כך יורדים', מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאים חוצה לארץ ועלו לרקיע וירדו מלאכי חוצה לארץ ללוותו, ומסתמא היה המקום כלול משניהם, היינו מחוצה לארץ ומקדושת ארץ ישראל, והיה מקום בפני עצמו, וכן נראה גם כן מפירוש רש"י ז"ל בשם המדרש ע"ה 'ויקרא שם המקום החוץ מחניבים', שתי מחנות, של חוץ לארץ שבאו עמו עד כאן, ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו, מזה מוכח דשם היה גבול משניהם, וכמ"ש במס' חולין⁵¹ ע"ה 'ויפגע במקום, איהו עד חרץ אזל, כי מטא לחרץ וכו' מיד ויפגע במקום ונעקר הר המוריה ובא לקראתו, היינו שבא לקראתו קדושת בית המקדש וארץ ישראל אף דהיה בחוץ לארץ, וכמ"ש שקפל כל ארץ ישראל תחתיו, וזה היה לרמוז לדורות לבניו שנוכל להשיג קדושת ארץ ישראל אף בגלות בחוץ לארץ כמו ענין מצות סוכה כמאמר א"י ז"ל דהוא קדושת ארץ ישראל ממש, ועל כן סוכה רומז ליעקב אבינו ע"ה—

—ונוכל לומר הטעם דהנה איתא בגמ'⁵² דיעקב אבינו ע"ה זכה לנחלה בלי מצרים כמ"ש 'ופרצת ימה וקדמה צפנה ונגבה', וממילא לא שייך אצלו שום גבול לקדושת ארץ ישראל, וזהו דאיתא בגמ'⁵³ כל המקיים שלש סעודות זוכה לנחלה בלי מצרים, דסעודה שלישית הוא נגד יעקב אבינו ע"ה, ולמה דייקא נגד יעקב אבינו ע"ה, אך מחמת דעיקר סעודה זו היא בבין השמשות וזמן בין השמשות יש פלוגתא בגמ'⁵⁴ אם הוא יום או לילה, ויש דעות דהוא ספק יום ספק לילה, ויש דעה דהוא זמן בפני עצמו, על כן זמן זה הוא כלול מימי החול ומקדושת שבת, כמו המקום דיעקב אבינו ע"ה היה כלול מקדושת ארץ ישראל ומחוץ לארץ, ואף דמוצאי שבת של יום טוב אינו חול, מכל מקום הברל יש, וכמו שאנו אומרים בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הברלת, ועל כן סעודה זו רומז ליעקב אבינו ע"ה שזכה לנחלה בלי מצרים, והמקיימה זוכה גם כן לזה, והשי"ת יזכנו לראות ארץ ישראל ובית המקדש בקרב.

.....

⁵⁰ יעו"י מ"ש בס' אהלי שם — להאדמו"ר מזאליסין רבי שם קלינגבג ז"ל ה"ה, — ריש חלק מועדים עמ' ז"א — וז"ל: הסוכה היא דוגמת ארץ ישראל ולכן איפסקא הלכה שסוכה היא דירת ערל", ערל"י נט"ו ד' גבולי ארץ ישראל: 'אשקלון' רקס' ע"כו י"ס (יפו) כמבואר בריש גיטין.

⁵¹ חולין דף ז"א ע"ב.

⁵² שבת דף ק"ח ע"ב.

⁵³ שבת שם.

⁵⁴ שבת דף ל"ד ע"א.

–ד"ק מב"ק ארמור'ר הגה"ק רבי בן ציון הלברשטאם ז"ל מבאבוב חי"ד–

ולקחתם לכם ביום הראשון, במדרש תנחומא וכו' ראשון הוא והלא יום ט"ו הוא כו', אלא ראשון הוא לחשבון עונות, הנה איתא בסה"ק שצריך להרבות בצדקה בערב סוכות, והענין הוא כי מאחר שהוא ראשון לחשבון עונות על כן מקדימין הרפואה, ע"ד זחטאך בצדקה פרוק' שהצדקה מגינה ומצלה, וזה שאמרו בתפלת 'לך הכל יכתירו' ללובש צדקות ביום דין למוחל עונות בדין, היינו בשמוע יום א' של סוכות אשר הוא ראשון לחשבון עונות ובשמועין לכלל חשבון וצריך ליתן עליהם דין וחשבון, אזי ביום דין הקב"ה לובש הצדקות שבני ישראל עושין בכל השנה ובפרט בערב סוכות⁵⁵, ועל ידי הצדקה הוא מוחל עונות, וכו'–

–(ואפשר לומר עוד הענין הזה כפסוק 'וילבש צדקה כסיון', עפ"י דברי הילקוט על 'שמיני קשקשים' דהסיון יס לו תקס"ו קשקשים כמנין סיון)–

–וידוע מב"ק אא"ז הגה"ק מצינו זי"ע שבערב סוכות פזר נתן לאביונים בהפלגה יתירה, ופעם אחת חילק בערב סוכות חי' מאות רז"ב–

–ובפגישתי עם הרב גאון דורנו רבי מאיר אריק ז"ל האבד"ק טארנא בשנת תרפ"ג נשאלתי ממנו על התנהגותו של בעל דברי חיים ז"ל בענין הזה, כי מזה ענין צדקה אצל סוכה, ואמרתי לו שמנין טפחים של הכשר סוכה עולה כמנין צדקה, דהסוכה היא ז' על ז' טפחים, היינו מ"ט טפחים מרובעים, זהו שיעור הסכך, והדפנות אשר נצרכים להכשר סוכה היינו שתים כחלכתן וחשלישית טפה אשר הן בגובה עשרה טפחים, הרי לכל דופן שבעים טפחים מרובעים, והדופן השלישי שהוא רק טפה בגובה עשרה, הרי עשרה טפחים, וביחד הם ק"ג טפחים מרובעים, ובצירוף שיעור הסכך של מ"ט טפחים מרובעים, כך הכל קצ"ט טפחים מרובעים שעולה כמנין צדקה, הרי שבהכשר הסוכה בדפנותיה ובסככה במדותיה ובטפחיה מרומז ענין הצדקה, חושבנא דדין בחושבנא דדין, והוטב בעיניו וקלסה–

–וזהו 'וילבש צדקה כסיון' כי כמו הסיון אשר בו קשקשים כמנין סיון, כן הוא כלדקה שהוא כמנין הטפחים של הכשר סוכה, על כן כבוא חג הסוכות אשר הוא ראשון לחשבון עונות הקב"ה לובש הצדקות שזכרל עושין בערב סוכות ומוחל העונות כבוא לכלל חשבון על ידי מלכות הצדקה, ע"ב.

כתב המטה אפרים (ס' תרכה) שצריך להרבות בצדקה בערב יו"ט ולהזמין עניים מהוגנים שיאכלו אצלו ביו"ט וז"ל: יש להרבות בצדקה בערב סוכות ולהזמין אורחים עניים מהוגנים על יו"ט כל אחד כפי יכולתו והשגת ידו–

–ובשערי תשובה (ס' תרכה סע' א) מביא זאת בשם המקובלים וז"ל: 'ועיין בספר אור צדיקים להר"מ פאפרש שיש להרבות בצדקה ערב סוכות, ומהרח"ו היה מחלק הקופה לעניים ערב סוכות. (עיין בפרי עץ חיים חג הסוכות פרק ד'–

–ובספר יסוד ושורש העבודה (שער יא האיתון פרק יב) כתב הנה זה היום של ערב סוכות הרי הוא כבי יתן איש לעשות צדקה כי רבה אשר ידבנו לכו היא מאד ביום הזה, וגם הוא זמן אסיפה להזמין לאסוף הביתה על כל ימי החג ולהתארח עניים מהוגנים בני תורה על שולחננו, והם חלק השבעה אושפזין קדישין–

⁵⁵ יענו' מ"ט בפרי עץ חיים – חג הסוכות פרק ד'–: הרה"ק ז"ל היה נותן בערב סוכות הקופה לעניים, ואמר שאלו מועיל הצדקה מאוד וכו'.

–ועוד האריך בזה (שם פרק יג) אחי ורעי קדושי השם ידידי עליון ואחובי נפשו, הביטו אל שיעור חשיבתם של מקימי מצוה זו אלו הן הנוחלין ומנחילין הגאולה והחרות לו ולבניו אחריו לדורות עולם, ובבור ד' חופף עליו כל היום והוא יושב בצל סוכה וקדושי משכני עליון האבות הקדושים באים להתלונן עמו בצל סוכה, והם שמחים עמו בשנתן אז מלחמו לדלים אביונים הגונים בעלי תורה, ועניים מרודים יביא ויאסוף אותם הביתה, והם יקחו חלקם של הני אושפיון עילאין קדישין, ומברכתם יבורך גבר ירא ד' שבעה ברכות, ולהיפך ח"ו.

מסופר כאשר נזדמן כ"ק אדמו"ר הרה"ק רבי בן ציון מנאבוב זיע"א להיות בעיר טארנא בשנת תרפ"ג, נפגש עם הגאון האדיר רבי מאיר אריק ז"ל (שהיה אב"ד שם והיו יושבים ומשתעשעים בדברי תורה –

–בין הדברים נסבה שיחתם על אודות מנהגו של כ"ק הדברי חיים זיע"א לפזר מעות לאביונים בחפלגה יתירה בערב חג הסוכות עד שפעם אחת חילק בערב סוכות ח"י מאות ר"ב, כששמע זאת הגאון רבי מאיר אריק ז"ל, הביע את תמיתתו לפני האדמו"ר מנאבוב ז"ל מה ענין צדקה אצל סוכה, השיב לו האדמו"ר מנאבוב ז"ל שמקורו טהור מכתבי האר"י ז"ל (פרי עין חיים שער חג הסוכות פרק ד סי' כד) שנכון להרבות בצדקה בערב סוכות, חוסף על כך הרבי רמז לזה דהנה שיעור הכשר סוכה הוא ד' על ד' טפחים שעולים לחשבון מ"ט טפחים רבועים, ושיעור הדפנות הנצרך להכשר סוכה הוא שתים כהלכתן ושלושית אפילו טפח (סוכה ד':) בגובה עשרה טפחים, ולפי זה לכל דופן שחיתה ד' טפחים בגובה י' היו שבעים טפחים רבועים, ועמם הדופן השלושית שחיתה טפח בגובה עשרה שהם עשרה טפחים, כך הכל ק"ג טפחים, ובצירוף מ"ט טפחים רבועים שיעור הכשר הסכך יעלה החשבון לקצ"ט טפחים שהם כמנין צדק"ה (קצ"ט), נמצא שבכשר סוכה בדפנותיה ומדותיה מרומז ענין הצדקה, חושבנא דדין בחושבנא דדין. (דבריו אלו הרבאו בספרו קדושת ציון פ' אמור)

.....

זה לשון קיצור שו"ע הל' יוח"ב סי' קל"א – המנהג שהאב והאם מברכין את הבנים ואת הבנות קודם שנכנסין לביהמ"ג, שאז כבר הל קדושת חיום ושערי הרחמים נפתחו, ומתפללים בברכה זו שיחתמו לחיים טובים ושיחא לבם נכון ביראת ה', ומתחננים בכבי ובדמעות שתקובל תפלתם, וגם הבנים והבנות מתעוררים שילכו בדרך טובים וארחות צדיקים ישמורו –

–נוסח הברכה: ישימך וגו', יברכך וגו', ועוד מוסיף כל אחד כפי צחות לשינו – ויש לומר תפלה זאת: ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים שיתן בלבך אהבתו ויראתו, ותחא ויראת ה' על פניך כל ימי חיך שלא תחטא ותחי חשך בתורה ובמצוות, ענין לנוכה יביטו פיד ידבר חכמות ולבך יהנה אימות, ידיך יהיו עוסקים במצות רגליך ירוצו לעשות רצון אביך שבשמים, ויתן לך בנים ובנות צדיקים וצדקניות עוסקים בתורה ובמצוות כל ימיהם ויהי מקורך ברוך, ויזמין לך פרנסתך בחייתך ובנחת ובריוח מתחת ידו הרחבה ולא על ידי מתנת בשר ודם, פרנסה שתחא פנוי לעבודת ה', ותכתב ותחתם לחיים טובים וארוכים בתוך כל צדיקי ישראל אמן.

מה יפו פעמיך בנעלים

–ד"ק מהגה"ק בעל חידושי הרי"ם ז"ע–

גרסינן בפרק לולב וערבה⁵⁶ וז"ל: דרש רבא מאי דכתיב 'מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב', כמה נאין פעימותיהן של ישראל בשעה שעולים לרגל. בת נדיב, בתו של אברהם אבינו שנקרא נדיב וכו'⁵⁷.

וחנה בשיר חשירים כשהקב"ה בא לקלם את ישראל מתחיל את קילוסו בעלייתן לרגל בנעלים ואומר 'מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב', וכמו שתרגם המתרגם: כמה שפירן רגליהון דישאל כד סלקן לאתחזאה קדם ה' תלת זמנין בשתא בסנדלין דססגונא, וכן אמרו ז"ל במדרש מה יאין פעמיך במסאנא בריתה דרחמי.

ויש להתבונן בזה חדא מהו קילוס הגדול הזה לישראל שבשעה עולין לרגל עולין במנעלין, עד שהקב"ה כשהוא מקלם את ישראל בעלייתן לרגל מתחיל את קילוסו בעלייתן לרגל בנעלים⁵⁸, וכי מה השיבות מיוחדת נמצא בעלייה לרגל בנעלים, ותו הלא כבר אמרו ז"ל בפרק ערבי פסחים⁵⁹ המונע מנעלים מרגליו הרי הוא מנודה לשמים, וכי נאה ויאה הוא לישראל שיעלו לראות וליראות את פני האדון ה' כשהן מנודין לשמים ה', ואם כן קילוס עלייתן לרגל 'בנעלים' אינו יודע מה הוא⁶⁰.

וראה זה דבר חדש מציאתי בס"ד מובא משום החידושי הרי"ם ז"ל⁶¹, והוא כי 'פעמיך' הוא לשון 'קול דודי דופק', מלשון פעמון ורמון⁶², 'בנעלים' מלשון גן נעול, והכוונה אל שערים הנעולים⁶³, ואמר הוא ז"ל הפירוש בזה 'מה יפו' ר"ל מה יפה ומה נאה לדור שיש צדיק באותו דור שיודע לדפוק 'בנעלים', היינו לדפוק בשערים העליונים הנעולים ולפותחן⁶⁴.

⁵⁶ סוכה דף מ"ט ע"ב, חגיגה דף ג' ע"א.

⁵⁷ יעוי' ביצה דף כ"ב ע"ב: כל המרחם על הבריות ביזעו שהוא מזדעו של אברהם אבינו וכו'.

⁵⁸ יעוי' שו"ת ז', ב': אמר רבי יודן אפילו הדיוט מקלם בשלון זה גנאי הוא לו, ואת אומר מה יפו פעמיך בנעלים, בתמיה.

⁵⁹ פסחים דף קי"ג ע"ב.

⁶⁰ יעוי' מהרש"א חגיגה דף ג' ע"א מ"ש בזה.

⁶¹ מנחתיה בס"ד בס' זכרון יוסף על מס' אבות –בהקדמה– לרבי יוסף קבי הוי ז"ל רז"א, האדמו"ר מגריכאוו (גריכאוו), תלמיד השרף מהאשק ז"ל, ובד"ק של החידושי הרי"ם ז"ל אמר הוא ז"ל –קודם תפלת נעילה אמר זאת– לזה הטעם נקראת 'תפלת נעילה', דבתפלת נעילה נפתחו כל השערים העליונים אפילו אלו שערים שכל היום נשארו נעולים.

⁶² יעוי' סוטה דף ט' ע"ב: 'לפעמו במחנה דן' אמר רבי יצחק דבי רבי אמי מלמד שהיתה שכינה מקשקשת לפניו כזוג, כתיב הכא לפעמו במחנה דן, וכתיב הים פעמון ורימון, ויעוי' בפסיקתא זוטרתא לשה"ס –לקח טוב פ"ז– וז"ל: אבא מרי ז"ל דרש 'מה יפו פעמיך' לשון פעמון, כלומר נאים הם ישראל בזמן שמשמיעין קולם כפעמונים בתלמוד תורה ובתפלתם.

⁶³ ולפי הענין נלע"ד כי הוא ז"ל אמר גם על דרשם ז"ל 'בת נדיב' בתו של אברהם אבינו, הכונה אל הנדיב שדור.

⁶⁴ יעוי' מנילה –דף י"ב ע"ב– 'בן קוש', שהקיש על שיערי רחמים ונפתחו לו, ואולי י"ל דמטעם זה נחננה רבן יוחנן בן זכאי בכינוי 'פתיח החזק', שהקיש על שיערי רחמים ונפתחו לו. ויעוי' שו"ת ז'–ס–: אמר רבי ברכיה כד דרשו שני הרי עולם רבי אליעזר ורבי יהושע אמרו 'מה יפו פעמיך בנעלים', מה היה יפיו לפעמיך שהיו נועלין בעד כל הארות.

–ד"ק מב"ק מרן אדמו"ר מהר"ד מבעלזא זי"ע–

ומרן אדמו"ר מהר"ד ז"ל מבעלזא אמר כי 'פעמיך' הוא מלשון פעמון ורמון, והיינו דפיקות הלב של ישראל, מלשון 'ותפעם רחור', ותבת 'בנעלים', היינו בנעילת החג⁶⁵–

–ואמר בזה הכוונה, דהנה לפני כל יום טוב טרם כניסת החג מתערער כל איש ישראלי ועושה הכנה רבה לקבל קדושת המועד ולקיים מצוות היום בשלימות, אמנם בעת שמתכוון ליפרד מן החג במוצאי יום טוב עומד הוא ומתכוון איך ערך את היום טוב והאיך קיים את מצוות החג, ורואה שהיה יכול לקיים את המצוות דאורייתא ודרבנן ומנהגי ישראל באופן נעלה יותר, ואזי עושה לעצמו חשבון הנפש על שלא קיים את מצוות החג כראוי ובכבוד, ונשבר לבו בקרבו על זה שלא קיים כמה מצוות דאורייתא ומצוות דרבנן ומנהגי ישראל בכוונה יותר נכונה, וזהו 'מה יפו פעמיך', היינו דפיקות הלב ושבירת הלב של ישראל, 'בנעלים', היינו בנעילת החג⁶⁶–

⁶⁵ 'ועיו' מ"ש בחיקונים –חי' נ"ח דף כ"ב ע"ב–: ובלא קריא בחלת גוונים נהירין וגו', דלעילויא אחמר 'מה יפו פעמיך' בנעלים בת נדיב, ואינון נעילת חגין וחמנין ומועדין. ובחי' י"ח –דף ל"ה ע"ב–: ובזמנא דשכינתא סמיכת לה וגו', וכד אליון עאלון קב"ה משבח לה בהון 'מה יפו פעמיך' בנעלים בת נדיב' דאליון אינון דלחמר בהון 'שלב פעמים בשנה יראה כל זכורך'. (ואפיקנא 'פעמיך', מן פעמים, ו'נעלים', אליון נעילת הפסח ונעילת עזרת ונעילת חג), (נ"א ואפיקנא 'נעלים' מן רגלים, אמר קב"ה כמה אנת שפירא דאליון נעלים דליון נעילת פסח ונעילת עזרת ונעילת חג). ו'ועיו' ש"ר שס: רבי חנניה בריה דרבי איבי אמר מה יפו פעמיך 'בנעל' אחי כחייב כאן, אלך 'בנעלים', שחי נעלים נעילה בפסח ונעילה כהן.

⁶⁶ ובחיבורי 'ספר משקלי האותיות' פירשנוה בס"ד ע"י מאמרים ז"ל בזהר הק' –ז"ח פ' תלך דף נ"ט ע"ב– וז"ת: וחללה נעלה, במד"א חלץ מהם, רבי יהודה אמר רבי חייא כחייב 'אל תקרב הלוס של נעליך מעל רגליך', וכי מנעל מטהר את המקום או מטמא את המקום, אלך אמר רבי אבה מלמד שזוה לו הקב"ה בדרך כבוד להתפרש מאשחו מכל וכל, במשה כחייב נעליך, וביאושע כחייב נעליך, שכל יתפרש מאשחו מכל וכל אלף לעתים מזומנים, 'כי המקום אשר אהה עומד עליו', מקום יס כך במעלה גדולה מאשר בני אדם מזדנה הנקדחת קודש, ועל כן נטווה להתפרש מאשחו בדרך נעל, אף כאן נמי האזי נעל פרישות אשה, ע"כ–.

–וכי' בזהר פקודי –דף רכ"ב ע"ב– רבי חזקיה פתח ואמר אל תקרב הלס של נעליך מעל רגליך וגו', האי קרא אוקמהו דפריש ליה קב"ה מאתחיה בגין לאתדבבא בשכינתא דכחייב כי המקום אשר אהה עומד עליו אדמת קדש הוה, אדמת קדש דא שכינתא וגו'. וכי' בזהר במדבר –דף ק"פ ע"א–: ויאמר אל תקרב הלוס של נעליך מעל רגליך וגו', וכי אמיא נעל הכא, אלך אחמר דפקיד ליה על אהתא לאתפראש מנה וגו'–.

–עוד נקדים מ"ש הגאון מה"י שמוען סופר מקראקא ז"ל –מוצא בס' מכתב סופר פ' ותחננו– וז"ת: 'מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים וגו' כך אמור להם שובו לכם לאהליכם', נ"ל כי דור המדבר היה דור דעה לא קם כמורה, והטעם, כיון ששמועו וראו כבוד ה' ומראהו זה הלא תמיד לנגד עיניהם גם בעת הזוהר, –וגרמז בקרא ובדכתיב וכל העם 'ירואים' את הקולות, הנה לא אמר 'ראו' בלון עבר, אלא 'ירואים' בלון הווה, ור"ל שאפילו אחר מתן תורה עדיין היו רואים את הקולות, ועל ידי כן הולידו בנים חכמים ונבונים, ולכן אז חקף אחר קבלת התורה שהיו במדבר גבוהה ביותר אמר הקב"ה למשה 'לך אמור להם שובו לכם לאהליכם', והיינו למאות עונה וכמ"ש ז"ל בביצה –דף ה' ע"א–, כי מי יתן עוד עת כזאת אשר לבבם להם ליראה אותי, ואם לא עכשיו אימתו, ע"כ–.

–ועפ"י ד"ק י"ל בס' דזהר השבח הגדול שהקב"ה משבח את ישראל בעלייתו לרגל: 'מה יפו פעמיך' בנעלים' בת נדיב, ור"ל בשעה שכל ישראל עולין לרגל לירושלים ליראות את פני ה' –וכמו כן לראות הדר קדש וביט שכינתו– אנשים נאים וטוב, הרי כולם שלמים וכן במדות בתכלית השלימות לחשוב מהשכחות טהורות זכות וברות אין בהם נפחל ועיקש ולא יקרב במחשבתם שום מחשבה זרה ח"ו, ולזה דייקא אז כשהן במדבר גבוהה ביותר נאה להן לישראל לקיים מצות הש"ת בקדושה ובטהרה כדי להעמיד דור דעה–.

–זהו שהקב"ה משבח את ישראל –בדרך כבוד– 'מה יפו פעמיך' בנעלים, ר"ל מה יפו פעמיותו של ישראל כשהן עולין לרגל לירושלים האנשים עם הנשים –וכנ"ל בזהר הק' הרמז בכתב 'נעל'– ומקיימין מצות בוראן בקדושה ובטהרה ללא כל דיל ושמך מחשבת פיסול או נדנד עבירה ח"ו לא לאנשים ולא לנשים, –'ועיו' ס' עבודת ישראל מפי' אבות פ"ה מ"ה–, וזהו דמסימין בה קרא 'בת נדיב', ודרשו בה חז"ל 'בחו של אברהם אבינו', ור"ל שקדושתו נמשכת מקדושת אברהם אבינו ושרה אמונו ע"ה, –'ועיו' חת"ס פ' תלך ד"ה לא אבה ימינו (תקל"ג) מ"ש בזה–, וכמו שפירש רש"י ז"ל עה"פ 'כי עם קדוש אתה' וגו', קדושה עומד מאבותיו, וכן פירש רש"י ז"ל בפ' בשלח עה"פ 'אלקינו' אבי וארמנומה', לא אני החלת הקדושה אלא מוחזקת ועומדת לי הקדושה והלקוחו עלי מימי אבותי. ובמקום אחר פירשנו ע"ז בס' דמסורה של ג"פ ואחס, 'ואחס' פרו ורבו, 'ואחס' תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, 'ואחס' הדברים בה' אלקיכם חיים כלכם היום.

פתיחתא
בניסן נגאלו
ובתשרי עתידין ליגאל

גרסינן בפרק ארבעה ראשי שנים⁶⁷ וז"ת: תניא רבי אליעזר אומר בתשרי נברא העולם בתשרי נולדו אבות כו', בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים, בניסן נגאלו ובתשרי עתידין ליגאל, רבי יהושע אומר בניסן נברא העולם בניסן נולדו אבות כו', בראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל, ע"כ.

ובפרק חלק⁶⁸ אמרו רז"ל זכו אחישנה לא זכו בעתה, זכו עם ענני שמיא, לא זכו עני רוכב על חמור, וכתוב בס"ק⁶⁹ כי אם תחיה הגאולה באמצעות זכות ישראל יהיה הדבר מופלא במעלה ויתגלה הגואל מן השמים במופת ואות, וכמו שאמר בזוה"ק⁷⁰ וז"ת: וכגוונא דא פורקנא, אם זכו יפקון ברחמי וגו', מה שאין כן אם תחיה הגאולה מצד הקץ ואין ישראל ראויים לה ח"ו אזי תחיה הגאולה באמצעות עול ותוקף הגלות אשר יצירון האומות לישראל ועליה נאמר כי הגואל יבא עני ורוכב על חמור, וזהו שתקנו בתפלה ותחינה עינינו בשוכך לציון ברחמים.

ומעתה יש לחקור זאת הא דאיפלגו אבות העולם אי בניסן עתידין ליגאל או בתשרי עתידין ליגאל אי קאי על גאולת אחישנה או על גאולת בעתה⁷¹, ונ"ל בס"ד עפ"י מאמרים ז"ל בחלק⁷² וז"ת: מאי יום נקם בלבי, אמר רבי יוחנן ללבי גליתי לאברי לא גליתי, ופירש רש"י ז"ל וז"ל: לאיברי לא גליתי, שלא הוצאתי דבר מפי שהיו איברי יכולין לשמוע, אבל בלבי היה טמון הדבר, ע"כ. וכן אמרו ז"ל במדרש⁷³ לבא לפומא לא גלי פומא למאן גלי, והנה כתוב בס"ק הטעם דקין הגאולה לא נתגלה בדבורו של הקב"ה, כי הנה בגלות חמר והארור הזה יש לנו שני מיני תוחלת על גאולתנו ועל פדיון נפשנו, הא' בעתה הקצוב, והב' בעתה הבלתי קצוב, וכמו שאמרו ז"ל זכו אחישנה וכו', והנה הגם דומן ביאת המשיח הוא בידיעת הקב"ה מכל מקום אינו מוכרח לזמן כיון שעדיין לא יצא מפיו ית', מה שאין כן אם כביכול היה אומר קין הגאולה בדבור אזי היה מוכרח להתקיים על כל פנים, ולכן ליבא לפומא לא גליא כדי שתהיה הבחירה מסורה לישראל ליגאל בגאולת אחישנה כשיעשו תשובה, ושלא יהיה מוכרח לזמן וח"ו לא יועיל לזה עוד תשובה.

ומעתה אם ליבא לפומא לא גליא, הרי ברור הדבר כי לא ניתן דבר זה לתורה שבעל פה לגלות וסתומים וחתומים הן הדברים עד עת קין, ואם כן נראה דמחלקותן אי בניסן עתידין ליגאל או בתשרי קאי על גאולת אחישנה, וכן משמע קצת בגמ' מדהביאו אדברי רבי אליעזר פסוק קול דודי הנה זה בא מרגל על ההרים מקפץ על הגבעות ודרשו חז"ל⁷⁴ מרגל על ההרים בזכות אבות מקפץ על הגבעות בזכות אמהות, וכן אמר בזוהר חק⁷⁵ וז"ת: פסח דרועא ימינא לקיים בה כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, והאי איהו בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל לקיים בהון ובחסד עולם רחמתיך אמר גאלך ה'.

⁶⁷ ר"ה דף י' ע"ב.

⁶⁸ סנהדרין דף ז"ח ע"א.

⁶⁹ יעו"י מהרש"א סנהדרין דף ז"ו ע"א ד"ה שלשה בחין בהיסח הדעת משיח מליאה ועקרב, ולפסוק הק' פ' ויחי ד"ה אסרי לגפן, ואו"ח הק' ס' ד"ה וזכר ענבים.

⁷⁰ ח"ג דף רע"ח ע"ב.

⁷¹ יעו"י ס' טורי אבן ר"ה ס' ד"ה בתשרי עתידין ליגאל מ"ט בזה.

⁷² סנהדרין דף ז"ט ע"א.

⁷³ קה"ר י"ב, ט'.

⁷⁴ ר"ה דף י"א ע"א.

⁷⁵ ח"ב דף ק"ט ע"א.

ובדברי קדשו של אדוננו הרב מהרש"א ז"ל כתוב לאמר: בתשרי נברא העולם כו', ואמר בתשרי עתידין ליגאל, כי בעתיד יבראו הרחמים הגמורים לישראל כמה שכתוב ברחמים גדולים אקבצך גו', ומייתי ליה מדכתיב יתקע בשופר להתקיעה מורה על הרחמים ע"ש ימינך פשוטה וגו', ע"כ. הא קמן מפורש דמחלקותן אי בניסן עתידין ליגאל או בתשרי עתידין ליגאל קאי על גאולת אחישנה והגאולה העתידה תהיה בחסדים גדולים וברחמים גמורים כ"ב.

ובספר חנוכת התורה להרבי רבי העשיל ז"ל⁷⁶ כתב וז"ל: הנה בגמרא איכא פלוגתא רבי יהושע סובר בניסן עתידין ליגאל ורבי אליעזר סובר בתשרי עתידין ליגאל, ויודע דששה חדשים קודם הגאולה פסק השעבוד במצרים, ומסתמא כמו שחיה במצרים כן יהיה לעתיד ששה חדשים מקודם יתבטל השעבוד מלכותו, יעו"ש. ועפי" ד"ק ר"ל בס"ד דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, וחד מינייהו משתעי באתחלתא דגאולה, ואידך קאי על הגאולה העיקרית גאולה השלימה, וכמו שאמר בזוהר הק' הנ"ל⁷⁷ וז"ת: והאי איחו בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל וגו', מפסח ועד תשרי יהא פורקנא וגו', ומתמן ואילך יהא השמדה דלחון להשמדם עדי עד. וכן יסד הקליר בפייט של פרשת החדש וז"ת: ויצמיה צמח נקוב שבעה, ואתו יהו רועים שבעה, ויהדשו לאום דברים שבעה, ויתבסח מחם שְׁבָעִים שְׁבָעָה, וישוב ויגלה לעם קדושים, אשר עמו יהו מקדשים, ולא לעדרי צאן קדשים, עד קץ ששה חדשים.

וגאולת 'אחישנה' אידי דאתא לידן נימא ביה מילתא, הנה ג"ע החיד"א ז"ל הביא מדרש חז"ל⁷⁸ וז"ת: כשהיו ישראל במצרים ורצה הקב"ה למחר הקץ אמר הקב"ה לאבות אם תמעיטו אות אחד משמכם אדלג את הקץ לבניכם, אמר אברהם אם אחזיר ה"א לא אחיה אב המון גוים. אמר יעקב אם אמעט יו"ד משמי ישראל עקב. אמר יצחק קח שו"ן ותן במקומה אות צד"י ישאר רד"ו ביתרון השו"ן מן הצד"י, ע"כ.

וכן הביא הרא"ש ז"ל המדרש הנ"ל בפירושו עה"ת⁷⁹ וז"ל: וא"ת מאי שנא מנין רד"ו לא פחות ולא יותר, ושמעתי טעם כי בעוד שהיו אבותינו בשעבוד היו עומדין האבות ומתפללין תמיד בעד ישראל, ואמר להם הקב"ה כלום יש בכם שירצה לגרע מאותיות שמו וכן אגרע ממנין השעבוד העתיד לבוא על ישראל, אברהם ויעקב השיבו לאו כי כל האותיות צריכות לנו, עד שבא יצחק ואמר רבש"ע מן הדין היה שמי לחיות נכתב בשו"ן וכן הוא בדברי הימים ושבועתו ליצחק⁸⁰, אני מוחל כבודי שיכתב בצד"י ותגרע מן החשבון עד שיוגיע לעודף שיש מוששו"ן עד הצד"י, וכמה הוא רד"ו, והיה כן, ועל כן כתיב כי אתה אבינו, כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו, ע"כ.

והנה החיד"א ז"ל בספרו פני דוד⁸¹ נתקשה במדרש הנ"ל וכתב וז"ל: והיונן בה דלכאורה היה נראה דהיו צריכים לישב ק"ן שנים בגלות וינוכו רד"ו, בעבור שיצחק נתרצה לנכות רד"ו במספר שמו כמו הפרש שיש מאות שו"ן לאות צד"י, וכל קבל דנא עין רואה דישבו רד"ו בגלות ונוכו ק"ן, ואין לומר דניכה רד"ו שנים מן מספר ת"ל שנה, דכפי זה היו צריכים לישב בגלות ר"ב שנים, ולא היו בשעבוד כי אם רד"ו שנים, ובספרו ראש דוד⁸² חוסף החיד"א ז"ל לחקשות עוד וז"ל: ויש לדקדק על אברהם אבינו מה תשובה היא זו אם אחזיר ה"א לא אחיה אב המון גוים, ואיך שבקיה לענותותיה שאמר ואנכי עפר ואפר, איכו השתא קפיד שיחיה אב המון גוים, וכן יעקב אבינו ע"ה שהשיב ישאר עקב, ומאי איכפת ליה אם ישאר עקב, יעו"ש מ"ש בזה.

⁷⁶ ד"ה השתא הכא לשנה נבאה בלכארה דישאל.

⁷⁷ ח"ב דף ק"כ ע"א.

⁷⁸ בספרו יוסף תהלות מז' ב'.

⁷⁹ סלהי פ' שמות.

⁸⁰ יעו"י רבנו בחיי פ' בחקתי כ"ו-מ"ד.

⁸¹ פ' ושב אות כ"ט.

⁸² פ' סלת.

ואגב אורחא יבואר בס"ד מפני מה נאמר בתהלים ושבועתו לישחק בשו"ן, והרי מקרא מלא דבר הכתוב וקראת את שמו יצחק, ולמה זה שינה דוד את שמו לישחק, עוד יבואר בס"ד בשנותו את טעמו ולשונו מדברי חיים לספר תהלים בדברי הימים אמר ושבועתו ליצחק בצד⁸³, ואלו בספר תהלים אמר ושבועתו לישחק בשו"ן, וכן יבואר בס"ד הטעם שנכתב בכתוב זה ארבעה פעמים ישחק בשו"ן, עוד יבואר בס"ד מפני מה בספר תהלים אמר זרע אברהם עבדו וגו', ובדברי הימים אמר זרע ישראל עבדו וגו'⁸⁴.

ולבא אל המכוון נקדים לפרש מקראי קדש בסדר בא וז"ל: ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה וגו' ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה וגו' יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים. וכבר הקשו המפרשים ז"ל והלא כברית בין הבתרים נגזרה חזרה על שעבוד ארבע מאות שנה וכדכתיב ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה וגו', ותינה אם ישבו במצרים בפועל שלשים שנה יתר על הארבע מאות נחא, אך הלא הקב"ה חשב את הקץ לעשות והארבע מאות נחצו למאות ולא ישבו במצרים אלא רד"ו שנה, ואם כן הני תלתין שנין מאי עבדתייהו, ולא עוד אלא שנכפל בפסוק שלאחריו פעם שנית וכדכתיב ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה וגו', ויש מהמפרשים ז"ל שתייצו שגזרת בין הבתרים מתחלתה אכן נגזרה על מנין ת"ל שנה, שהוא מספר ה' פעמים אלקים, נגר המשה גבורות הודעות, כדי להמתיק חו' גבורות במספר ה' פעמים אלקים שהן במספר ת"ל שנה, אלא שהכתוב לא חשש להודיע מנין העשירות⁸⁵.

ונבא אל הביאור בס"ד בשנדרק בתשובות אבותינו אברהם ויעקב ע"ה, דאלו אברהם אמרה בלשון שולל וגם קא יחיב טעמא לדבריו והוא כי אם יחזיר אות ה"א משמו לא יקרא עוד שמו אברהם אלא אברם יהיה שמו וממילא לא יהיה עוד אב המון גוים, אמנם יעקב לא אמרה בלשון שולל וגם לא קא יחיב טעמא לדבריו אלא אמרה כסתמא אם אמעט יר"ד משמי ישאר עקב בלי נתינת טעם לדבריו.

ומעתה יתפרש הדבר בס"ד במין חומר, והוא כשאמר הקב"ה לאברהם להחזיר אות משמו לא חסכים לזה, ונמוקו עמו אם אחזיר ה"א לא אחיה אב המון גוים, ואם תאמר מאי איכפת ליה, הנה איתא בס"י כי הבטחת וחיית לאב המון גוים אין חכונה כפשוטו שאברהם יהיה אב לכל הגוים שבעולם, והלא בן אחד ישמעאלי פרא אדם הוה ליה והלואי קבריה, והוא אחד מאלו ארבעה שהקב"ה מתחרט עליהן על שבראם כדאיתא בפרק החליל⁸⁶, ואתה בא להוסיף לו עוד המון גוים, אתמהא, ומאי אחזי ליה המון גוים רבים. אלא חכונה הוא שאברהם יהיה אב לכל הגוים העתידים להתגויר, והיינו שבזה שאברהם נקרא אב המון גוים על ידי זה יכולים גוים להתגויר ולהתקדש בקדושת ישראל, וכל גר שמתגויר נתקדש בקדושת ישראל שאינה נפסקת לעולם רק מכאן זה שאברהם נקרא אב המון גוים והוא אביהם של גוים, וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל⁸⁷ וז"ל: הגר מביא בכורים וקורא שנאמר לאברהם כי אב המון גוים נתתי, הרי הוא אב כל העולם כולו אלו שנכנסין תחת כנפי השכינה.

וכן כתב רבנו בחיי ז"ל⁸⁸ וז"ל: וגר שיש לו קרקע מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר לאבותינו, אבל יש

⁸³ יעו' רבינו בחיי פ' בחקותי.

⁸⁴ ובמקום אחר הארכנו לבאר בס"ד מפני מה תקנו חז"ל לומר בהתחלת פסוקי דזמרה בשחית פסוקי הודו לה' קראו בשמו וגו' הנאמר בדברי הימים וס' כחוב ושבועתו ליצחק בצד"י, ולמה לא תקנו לומר אלו הפסוקים עלמס הכחוצים בספר תהלים וס' כחוב ושבועתו לישחק בשו"ן, על אף שכל המזמורים שהקנו חז"ל לומר בפסוקי דזמרה הם מזמורים הנאמרים על ידי דוד נעים הזמירה בספר תהלים, וכן בארנו בס"ד למה לזמורים בבית מילה פסוק אשר כרת את אברהם ושבועתו לישחק בשו"ן הנאמר בספר תהלים.

⁸⁵ יעו' רמב"ן פ' בא ד"ה ומושכ בני ישראל.

⁸⁶ סוכה דף נ"ב ע"ב.

⁸⁷ הל' בכורים פ"ד ה"ג.

⁸⁸ פ' תכל.

בגמרא מו' שסובר מביא וקורא לפי שאברהם אביהם של גרים שנאמר כי אב המון גוים נתתיך והרי הוא אב לכל הנבנסים תחת כנפיו השמינה ויכול הוא לומר לאבותינו. וכן כתב החינוך ז"ל⁸⁹ וז"ל: ועוד אמרו ז"ל בענין זה שהגרים אף על פי שלא נתחלקה להם הארץ מביאין וקורין, כי לאברהם ניתנה תחלה והוא נקרא אב המון גוים, כלומר שכל המתגייר נחשב לו כבן.

וכן כתב הרמב"ן ז"ל⁹⁰ וז"ל: הנה בריתי אתך וגו', הוא ברית המילה כאשר יפרש זאת אות הברית, ואחרי הברית תחת לאב המון גוים, ע"כ. ויש לשאול והלא כל בני נכר ערלי לב וערלי בשר חמה, ומה ענין ברית המילה של אברהם אל היותו אב המון גוים, אלא הכונה שאחרי הברית יקרא אביהם של גרים. וכן כתב הב"י ז"ל⁹¹ וז"ל: ומ"ש דנדרר מזרע אברהם אסור בגרים וכו' דגרים נקראים על שם אברהם דכתיב כי אב המון גוים נתתיך⁹².

ומעתה יתבאר הדבר כמין חומר והוא כי זה שאמר אברהם אם אחזיר ח"א לא אחיה אב המון גוים, הנה נמוקו עמו, והוא כי אם יחזיר אות ח"א משמו ולא יקרא עוד אברהם אלא אברם, אמנם לעת עתה יועיל והקב"ה יגרע חמש שנים משעבוד בניו במצרים ממנין הת"ל שנה, אבל מזה נעשה ליום פקידה יום הכסא כי יבא, והרי משיח בן דוד בא משתי פרידות טובות והן רות המואביה ונעמה העמונית כדאיתא בקמא⁹³, ועתה אם יחזיר אברהם אות ח"א ולא יקרא אב המון גוים, הרי כל הגרים העתידיים להתגייר – ורות ונעמה בכללם – לא יתקדשו בקדושת ישראל הם וזרעם אחריהם, וכי מניין יבא אליהו – עם משיח בן דוד – ויגלה להם לישראל חדרי בהמות ולויתן, ולזה לא הסכים אברהם להחזיר אות ח"א משמו.

אמנם יעקב אבינו ע"ה אכן הסכים להקטין עצמו למעט אות יו"ד משמו, ואמר במסכים ובלשון מקיים אם אמעט יו"ד משמו ישראל עקב ואין בכך כלום⁹⁴, הנה קח יו"ד שנתן יעקב עם רד"ו שנתן יצחק הרי בידך מנין ר"ך, תנכה ר"ך מן מספר ת"ל ישאר רד"ו, ולזה נשתעבדו במצרים רד"ו שנה, ובזה מיושב בס"ד על נכון קושיות ג"ע החיד"א ז"ל הנ"ל. יעזור השי"ת ובמהרה יקוים יעוד הכתוב אשרקה להם ואקבצם ויצחק יחזור לישחק בש"י⁹⁵, וכמו שאמר נעים זמרות ישראל בתחלתו אשר כרת את אברהם ושבועתו לישחק⁹⁶ ויעמידה ליעקב לחק לישראל ברית עולם⁹⁷, אבי"ר.

⁸⁹ מל"ה תר"ו.

⁹⁰ פ"ל דף כד.

⁹¹ חו"ד סוף סי' כ"ז.

⁹² יעו"י ב"ח פ"ט, וט"ז ס"ק ל"ה.

⁹³ ב"ק דף ל"ח ע"ב.

⁹⁴ ובמלת עקב רמז יעקב לגלות אדום שהוא בלחץ החמישי כנרמז בפסוק נחנני שוממה כל היום דו"ה, ונחרב הבית בשנת ג' אלפים תתכ"ח שהוא ע"כ שנה קודם סיום ד' אלפים לבריאת העולם, – יעו"י בחיקונים תי' י"ג דף כ"ט ע"א: והוא לזלע על ירכו, דפרכ מנה י' ופשתלר עקב.

⁹⁵ יעו"י ס' הפליאה ד"ה פרט וכלל פרט הבנים כלל הוסיף על הפרט אף האבות.

⁹⁶ יעו"י ס' הליקוטיוס להא"ר ז"ל עה"פ יושב בשמים ישחק.

⁹⁷ ובחיבורי ספר 'משקלי האותיות' – ערך ל"ג בעומר – פירשנו בזה בס"ד מה שכתב המקובל האלקי רבי שמעון ז' לביא בשירו 'בך יוחאלי': שבע שבתות סוד חמשים, 'השבת קשרי ש"ן קשריד', כי הנה ידוע מס"ק כי 'סוד חמשים' הוא סוד הגאולה הוא יובל הגדול, ואמרו ז"ל בשבת דף פ"ט ע"ב – דבזכות יצחק תהא הגאולה העתידה ב"ב, והגאולה תהא על ידי ש"ן שוקרת של ישחק, וכמ"ל בספר הליקוטיוס – מו' ב' – וז"ל: יושב בשמים ישחק וגו', טעם למה נכתב ישחק ב'ש' ולא יצחק ב'ל', דע כי ענין זה מדבר על ענין הגאולה מה שעתידי להיות שאז יהא הישועה על ידי בינה עילאה בלמזעוה גבורה, והבינה נקראת ש"ן שוקרת, והיא תחלש בליחוק שהוא גבורה לעשות נקמה בגוים וכו', ע"כ. והוא שישד הפייטן: קשרת קשרי ש"ן קשריד, ור"ל שנתקשרת בשני שינין של ישחק, הא' הוא ש"ן שוקרת של הקב"ה וכדכתיב יושב בשמים ישחק, והב' הוא ש"ן שוקרת של יצחק שעתידי להיות ישחק בש"ן, וכמ"ל רשב"י – סוכה דף מ"ה ע"ב – יכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין מיום שנבראתי עד עתה, ולאמלי אלעזר בני עמי, מיום שנברא העולם ועד עכשיו, ולאמלי יוחם בן עוזיהו עמנו, מיום שנברא העולם עד סופו. ורמז נכון: רבי שמעון בן יוחי, רבי אלעזר בן רבי שמעון, ויוחם בן עוזיהו, בני' כמנין 'קשרת קשרי ש"ן קשריד', בליקוף שם הוי"ה הממוזם בפסוק 'יושב בשמים ישחק' – דקדוקה, – ואם שנית ה' הטוב יכפר בעד.

לפרשת שופטים

וְנִלְכַּח בְּסִיד עֶפְרָי מֵאִמְרָם ז"ל בְּסוּטָה⁹⁸, הַבִּיאָה רִשְׁי ז"ל, וְזִתָּ: תִּרְ וּדְבָרוֹ הַשּׁוֹטְרִים, וְכֹל דְּבָרִים שֶׁל עֲצֻמָּן, כְּשֶׁהוּא אֹמֵר וְיִסְפּוּ הַשּׁוֹטְרִים הָרִי דְּבָרִים שֶׁל עֲצֻמָּן אֲמֹר, הֵא מָה אֲנִי מִקִּיָּם וּדְבָרוֹ הַשּׁוֹטְרִים בְּדַבְרֵי מִשּׁוּחַ מִלְחָמָה חֲתוּב מְדַבֵּר וְכו'. תִּנִּי חֲדָא כְּהֵן מְדַבֵּר וְשׁוֹטֵר מִשְׁמִיעַ, וְתִנִּיא אִידֵךְ כְּהֵן מְדַבֵּר וְכְהֵן מִשְׁמִיעַ, וְתִנִּיא אִידֵךְ שׁוֹטֵר מְדַבֵּר וְשׁוֹטֵר מִשְׁמִיעַ, אֲמַר אֲבִי הֵא כִּידֵךְ, מוֹנָגֵשׁ וְעַד וּדְבָרוֹ כְּהֵן מְדַבֵּר וְכְהֵן מִשְׁמִיעַ, מוֹדְבָרוֹ עַד וְיִסְפּוּ כְּהֵן מְדַבֵּר וְשׁוֹטֵר מִשְׁמִיעַ, מוֹיִסֶּפֶה וְאִילָךְ שׁוֹטֵר מְדַבֵּר וְשׁוֹטֵר מִשְׁמִיעַ, ע"כ.

וְהֵנָּה יֵשׁ לְשֹׁאֵל לָמָּה זֶה הַלָּקָה הַתּוֹרָה אֲמִירָת 'מִי הָאִישׁ הִירָא וְרַךְ הַלֵּב' וְגו' מִג' פְּסוּקֵי 'מִי הָאִישׁ' וְגו' הָרֵאשׁוֹנִים, דְּבִנ' 'מִי הָאִישׁ' וְגו' הָרֵאשׁוֹנִים 'כְּהֵן מְדַבֵּר וְשׁוֹטֵר מִשְׁמִיעַ', וְאֵלּוּ בְּהַכְרֹזֹת 'מִי הָאִישׁ הִירָא וְרַךְ הַלֵּב' וְגו' 'שׁוֹטֵר מְדַבֵּר וְשׁוֹטֵר מִשְׁמִיעַ' וְאִין לְכַהֵן חֵלֶק בּוֹ, וְכִי זֶה הַכְּהֵן הַמִּשְׁוּחַ מִלְחָמָה שְׁאֹמֵר אֵלּוּ ה' פְּסוּקִים הָרֵאשׁוֹנִים לֹא הִיָּה בְּכַחוֹ לְזֹמֵר עוֹד פְּסוּק אַחַד הוּא פְּסוּק 'מִי הָאִישׁ הִירָא וְרַךְ הַלֵּב' וְגו', הֵלֵא דְבַר הוּא, וְגַם לְמֵאִי נִפְקָא מִיָּנָה אִם בְּרֵאשׁוֹנָה אֹמֵר הַכְּהֵן הַפְּסוּק וְאַחֵר כִּךְ מִשְׁמִיעַ הַשּׁוֹטֵר אֵת דְּבָרֵי בְּקוֹל רַב, אִי שְׁהַשּׁוֹטֵר הוּא אֹמֵר הַפְּסוּק בְּרֵאשׁוֹנָה וְאַחֵר כִּךְ הוּא מִשְׁמִיעַ שְׁנִית אֵת דְּבָרֵי עֲצֻמָּו.

אֵלֶּא נ"ל בְּסִיד דְּבִזָּה בֵּא חֲתוּב לְחֵלֶק אֵת מִשְׁמַעוֹת 'יֵלֵךְ' הֵנְאֲמַר בְּהָאִישׁ הִירָא מַעֲבִירֹת שְׁבִירֹו מִג' הָרֵאשׁוֹנִים, דְּבִנ' הָרֵאשׁוֹנִים שְׁנֹתֵנִין לְהֵן רִשּׁוֹת לְשׁוֹב לְבִיתָם לֹזֶה הִיָּה צִדִּיק אֲמִירָת הַכְּהֵן מִשּׁוּחַ מִלְחָמָה שְׁבִירֹו לְתֵת רִשּׁוֹת לְחֹזֵר מַעֲרֻכֵי הַמִּלְחָמָה, אֲמַנְמָם זֶה הָאִישׁ הִירָא מַחֲעִבִירֹת שְׁבִירֹו אִינֵו חֹזֵר מַעֲרֻכֵי הַמִּלְחָמָה אֵלֶּא הוּא הוֹלֵךְ לְמִלְחָמָה, כִּי מֵאַחֵר שְׁחֹזֵר בְּתִשּׁוּבָה הָרִי הוּא צִדִּיק גְּמוּר, וְלִכְן בִּזָּה אִין לְכַהֵן חֵלֶק בּוֹ וְהַשּׁוֹטֵר הוּא הַמְּדַבֵּר וְהוּא הַמִּשְׁמִיעַ, שְׁהָרִי הַשּׁוֹטֵר אִין בִּידֹו לְתֵת רִשּׁוֹת לְחֹזֵר מַעֲרֻכֵי הַמִּלְחָמָה, אֵלֶּא אֲדַרְבָּא הוּא מוֹפְקֵךְ עַל כָּל הָרִיצָה לְבִירוֹ מִחֲמַעֲרֻכָּה לְקַפָּח אֵת שׁוֹקֵיו כְּשִׁשְׁלִין שֶׁל בְּרוֹל שְׁלֹא יִבְרַח לוֹ מִהַמִּלְחָמָה.

כִּי תִצָּא לְמִלְחָמָה עַל אִיבִיךְ וְגו' וְנִגַּשׁ הַכְּהֵן וְדַבֵּר אֶל הָעָם וְאֹמַר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אֲתֶם קְרִבִּים הַיּוֹם לְמִלְחָמָה עַל אִיבִיכֶם אֶל יָרֵךְ לְכַבְכֶּם וְגו' וּדְבָרוֹ הַשּׁוֹטְרִים אֶל הָעָם לֵאמֹר מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בֵּית חֲדָשׁ וְלֹא חֲנָכוֹ יֵלֵךְ וְיִשֵּׁב לְבֵיתוֹ וְגו', וְמִי הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע כֶּרֶם וְלֹא חָלְלוֹ יֵלֵךְ וְיִשֵּׁב לְבֵיתוֹ וְגו', וְמִי הָאִישׁ אֲשֶׁר אָרַשׁ אִשָּׁה וְלֹא לָקַחָהּ יֵלֵךְ וְיִשֵּׁב לְבֵיתוֹ וְגו', וְיִסְפּוּ הַשּׁוֹטְרִים לְדַבֵּר אֶל הָעָם וְאֹמְרוּ מִי הָאִישׁ הִירָא וְרַךְ הַלֵּב יֵלֵךְ וְיִשֵּׁב לְבֵיתוֹ וְגו'. וְפִירֵשׁ רִשְׁי ז"ל – וְהוּא בְּמִשְׁנַה בְּסוּטָה: רַבִּי יוֹסִי חֲגִלִּילִי אֹמֵר הִירָא וְרַךְ הַלֵּב זֶהוּ הַמִּתִּירָא מִן הַעֲבִירֹת שְׁבִירֹו.

וְהַקְשָׁה כ"ק מִרְן אֲדִמְו"ר רַב שֶׁר שֶׁלֹּו מִבְּעִלְזֹא ז"ל אִם הוּא מִתִּירָא מִן הַעֲבִירֹת שְׁבִירֹו אִם כֵּן הָרִי הוּא מִהֲרַחֵר בְּתִשּׁוּבָה וְעַתָּה צִדִּיק גְּמוּר הוּא וְלָמָּה לֹא יֵלֵךְ לְמִלְחָמָה, וְי"ל דַּעַל תַּבַּת 'יֵלֵךְ' כְּתִיב טַעַם טַפְחָא שְׁהוּא מוֹשֵׁךְ לְמַעַלָּה וּמִפְסִיק הַדְּבָר מִמָּה שְׁלֹאֲהִרֹו, וְלִפִּי זֶה י"ל דְּהִפְיֹוֹשׁ הוּא כִּךְ מִי הָאִישׁ הִירָא וְרַךְ הַלֵּב יֵלֵךְ לְמִלְחָמָה, דְּכִיּוֹן שְׁהוּא יִרָא מִן הַעֲבִירֹת שְׁבִירֹו הָרִי הוּא צִדִּיק גְּמוּר וְיִכּוֹל לִילֵךְ לְמִלְחָמָה, וְהַתּוֹרָה הֵן מְבַטְיָחֵנוּ וְיִשׁוּב לְבֵיתֵנוּ, חִינֵנוּ שִׁישׁוּב לְבֵיתוֹ בְּשִׁלּוֹם, אֲד"ק ז"ל.

וְהֵנָּה חֵל עֲלֵינוּ חֻבַּת הַבִּיאָרִי מֵאִין לְמוֹד מִרְן ז"ל לְחֻצִּיא 'יֵלֵךְ' זֶה דְּכַתִּיב גְּבִי הִירָא וְרַךְ הַלֵּב מִפְּשׁוֹטֵו, וְלְכַאֲרָה אֲמִירָה זֹו מִיתַחֲמִיא קִשְׁיָא, כִּי הֵנָּה אֵלּוּ ג' תַּבּוֹת 'יֵלֵךְ וְיִשֵּׁב לְבֵיתוֹ' נִכְתְּבוּ כֹאֵן בְּפִרְשֵׁתֵן זֶה אַרְבַּעַה פְּעֻמִּים, בְּכַנִּית בֵּית חֲדָשׁ, בְּנִטְעַת כֶּרֶם, וּבְמִי שְׁאֲרֵשׁ אִשָּׁה, וְכֵן בְּאִישׁ הִירָא וְרַךְ הַלֵּב, וּבְכּוֹלֵן כְּתַבַּת 'יֵלֵךְ' הָרִי כְּתִיב טַעַם 'שְׁפַחָא', וְאִם כֵּן הָאִידֵךְ זֶה נִכָּא וְנַחֲלֵק בִּינֵיהֶן וְנֵאֲמַר דְּבִשְׁלֵשָׁה 'יֵלֵךְ וְיִשֵּׁב לְבֵיתוֹ' הָרֵאשׁוֹנִים דְּכַתִּיב גְּבִי בְּכַנִּית בֵּית חֲדָשׁ וְנִטְעַת כֶּרֶם וּמִי שְׁאֲרֵשׁ אִשָּׁה חֲכֻנָּה הוּא שִׁילֵךְ וְיִשׁוּב לְבֵיתוֹ וְלֹא יִצָּא לְמִלְחָמָה, וְאֵלּוּ 'יֵלֵךְ' וְיִשֵּׁב לְבֵיתוֹ הָרִבִּיעִי דְּכַתִּיב גְּבִי הָאִישׁ הִירָא וְרַךְ הַלֵּב אִין חֲכֻנָּה שִׁישׁוּב לְבֵיתוֹ אֵלֶּא 'יֵלֵךְ' חִינֵנוּ שִׁילֵךְ לְמִלְחָמָה⁹⁹.

⁹⁸ וּמִתּוֹךְ הַדָּחַק הִיָּה נ"ל כִּיּוֹן דְּבִנ' הָרֵאשׁוֹנִים כְּתִיב כְּהוּ 'פִּן יָמוֹת כְּמִלְחָמָה', וּבְמִי הָאִישׁ הִירָא וְכֵן הִלָּכָה לֹא כְּתִיב כִּיָּה 'פִּן יָמוֹת כְּמִלְחָמָה'.

⁹⁹ סוּטָה דָּף מ"ג ע"א.

לפרשת כי תצא

את האות ו' שלקח ממנו לערבון שיבא ויבשר גאולת בניו ותהא הגאולה השלימה ב"ב, אר"ק ז"ל.

והנה מקום הניחו לנו רבותינו ז"ל להתגנדר בו, חדא יש לשאול פתח בכר וסיים בחבית, שכן פתח ביציאה למלחמה על האויב, וסיים ו'שבית שבי' היינו אות ה' של אליהו הנביא זל"ט השבוי בידי יעקב אבינו ע"ה, וזאת שנית למה זה כינה הכתוב את אות ה' בלשון 'שבי', וכי יעלה על דעת שאלהיו הנביא זל"ט יצטרך להלחם ולשובות את אות ה' מידי יעקב אבינו ע"ה והלא יעקב חייב להחזיר לו את משכונו תכף כשיבא ויבשר גאולת בניו, ומאי 'שבי', עוד יש לשאול ובאמת מוחיבן יהא לו ליעקב אבינו ע"ה להחזיר לו לאלהיו הנביא זל"ט לעתיד לבא את האות ו' שלקח ממנו לערבון, שהרי אם יעקב מחזיר את אות ה' לאלהיו הנביא זל"ט הרי נשאר יעקב חסר בלי ו',

ונ"ל בס"ד עפ"י מ"ש בספר מגלה עמוקות משום ספר הפליאה¹⁰⁴ כי לעתיד לבא יקח אליהו אות ו' משמו של עשו וישאר מן עשו 'עש' ועל ידי זה יתבטל בסדר הכתוב 'הן כולם בכבוד יבולו עש' יאכלם' ואז יהיה במסוס נוסס. ואות ה' שהוציא אליהו מעשו ימסרנה ליעקב ויהיה יעקב מלא ו'105, ואזי יחזיר יעקב לאלהיו את אות ה' שלקח ממנו ה' פעמים, יע"ש.

ולפי ד"ק הנ"ל אף אנו במסלה זאת נעלה ונאמר בס"ד ולזה כתבה התורה ושבית שבי' בוי"ו, כדי לרמוז על אות הוי"ו שיקח אליהו מעשו לעתיד לבא וימסרנה ליעקב אבינו ע"ה ואזי יחזיר לו יעקב את אות הוי"ו שלקח ממנו, וזהו אומרו 'כי תצא למלחמה על איביך', היינו המלחמה הידועה הוא מלחמת גוג ומגוג שהוא סוף כל

כי תצא למלחמה על איביך וגו' ושבית שבי, והנה המפרשים ז"ל כבר עמדו על אומרו ו'שבית שבי', דהוה ליה למימר ושבית אותו או אותם, או ושבית ממנו שבי, ומאי ושבית שבי¹⁰⁰.

ונ"ל בס"ד עפ"י מ"ש כ"ק מרן אדמו"ר רב שר של' מבעלזא ז"ל על הפסוק כי תצא למלחמה על איביך וז"ל: כי תצא למלחמה נקוד פת"ח תחת הלמ"ד, המורה על דבר הידוע¹⁰¹, ופירושו למלחמה הידועה¹⁰², אמנם רש"י ז"ל פירש – והוא מהספרי – כי תצא למלחמה, במלחמת הרשות הכתוב מדרב, ואם כן יש להבין למה באמת נקוד בפת"ח למלחמה ולא למלחמה בשב"א.

ואמר כ"ק מרן אדמו"ר רב שר של' מבעלזא ז"ל עפ"י מאמרם ז"ל שיעקב אבינו ע"ה נטל את וי"ו מאלהיו הנביא זל"ט לערבון שיבא ויבשר גאולת בניו, ולזה כתבה התורה למלחמה בנקודת פת"ח כדי לרמוז כאן על המלחמה הידועה הוא מלחמת גוג ומגוג שהוא סוף כל המלחמות לעתיד, ושאהריה תהיה הגאולה האמיתית ב"ב, וזה נרמז בפסוק: כי תצא למלחמה על ס'ת אליה, ולזה חסירה כאן אות ה' של אליהו, כי בשעת המלחמה עדיין חסירה לו אות ה', אמנם אות ה' מרומז בנפקד הפת"ח של למלחמה שהוא צורת ו'103, והיינו בשתצא למלחמה הוא מלחמת גוג ומגוג תכף ינתנו ה' אלקיך בידך' ואלהיו הנביא זל"ט יבא ויבשר גאולת ישראל ואז יחזיר יעקב לאלהיו

¹⁰⁰ יעו"י אלשי"ך הק', אזה"ח הק', חת"ס עה"ת, וס' אוהב ישראל, וס' בלר מייס חיים, מ"ש בזה.

¹⁰¹ כמ"ש רש"י פ' חיי שרה עה"פ אנכי בדרך נחני ה', דרך המזומן דרך הישר בלוחו דרך שהייתי לך, וכן כל ב"ת ולמ"ד וה"א המשמשים כראש התיבה ונקודים בפת"ח מדברים בדבר הפשוט שזכר כבר במקום אחר לו שהוא מבורך ויכיר בלוחו הוא מדבר.

¹⁰² יעו"י ק"ך עה"ת מ"ש בזה.

¹⁰³ יעו"י ס' רז"א מהימנא אות למ"ד.

¹⁰⁴ מגלה עמוקות פ' בחקותי ד"ה איתא בס' הפליאה.

¹⁰⁵ יעו"י ס' מגלה עמוקות פ' בחקותי ד"ה אז תלנה.

נבואתו ח"ו אפילו לרגע קטן ויסרב בשליחותו לבוא ולבשר לישראל הנה הגיע זמן גאולתכם, וצא ולמד ממה שאמרו בפרק חלק¹⁰⁸ במשיח דשרי חד ואסור חד כדי שלא יתעכב אפילו רגעא חדא כדי קשירת שני נגעים, וכן הוא הענין באליהו הנביא זל"ט כאשר ישולח לבוא ולבשר גאולתן של ישראל אזי אליהו באחת מועד ביעד וברגע במימריה יבוא ויבשר גאולתן של ישראל, ולמה זה חשש יעקב פן יסרב אליהו לבוא ולבשר גאולת בניו עד שלקח ממנו ערבון שיבוא ויבשר גאולת בניו, וכי יעלה על דעת שהקב"ה ישלח את אליהו הנביא זל"ט כד מטיא שעתא לבשר לבני ישראל כי הגיע עת דודים והוא יסרב ח"ו לילך בשליחותו של מקום ודינו יהא כנביא הכובש נבואתו אשר ענישו מפורש בתורה, אתמחא.

עוד יש להתבונן בזה וכי למה זה חשש יעקב פן יסרב אליהו הנביא זל"ט לבוא לבשר גאולת ישראל, וכי אם יסרב ח"ו אליהו הנביא זל"ט לבוא ולבשר גאולתן של ישראל יתעכב הגאולה אפילו רגע קטן, והלא אם ח"ו לא יזכו ישראל לגאולת 'אחישנח', הרי גאולת 'בעתה' בא תבא בין אם יבא אליהו הנביא זל"ט ויבשר הגאולה ובין אם לאו ח"ו, ומעתה מה יש לו ליעקב אבינו ע"ה לחשוש פן יכבוש אליהו נבואתו ויסרב בשליחותו, ואם כן ערבון למה. עוד יש להתבונן בזה מה ענינו של יעקב שנטל מאליהו חמשה ערבונות דייקא, וממה נפשך או יקח לו את האות ו' משמו לגמרי לערבון ובכל הכתובים יהיה אליה חסר ו' עד שיבוא ויבשר גאולת בניו, או שישפיק לו ליעקב ערבון אחד¹⁰⁹, וחמש ערבונות למה ליה¹¹⁰.

ונבא אל המכוון בחקדים לבאר בס"ד מהו ענינו של יעקב אבינו ע"ה באות הו"ו שנטלו

המלחמות לעתיד, ונתנו ח' אלקיד בידך ושביח שביו, הוא צירוף אותיות שבי ו', ור"ל הרי הוא בא בשואל ומה היא השבי, וקאמר אות ה' שיקח אליהו מעשו הוא הוא השבי, כי עד עתה היה אליה חסר וי"ו וכנמנו בפסוק כי תצא למלחמה על ס"ת אליה, אמנם תכף אחר המלחמה הירדעה יחזיר יעקב לאליהו את האות ו' שלקח ממנו ויהיה אליהו מלא בוי"ו, ואזי גם יעקב יהיה מלא בוי"ו והוא מאות ה' שנטל אליהו מעשו, ואלו עשו ישאר ע"ש, ובני עשו כבדו יאכלם ע"ש ויבוטל הקליפה מכל וכל, ואזי תהיה הגאולה האמיתית והשלימה ב"ב.

ואות ה' איירי דאתא לידן נימא ביה מילתא, הנה רש"י ז"ל הביא מדרש בפרשת בחקותי על הפסוק וזכרתי את בריתי יעקב בענין ה' שיעקב לקחו מאליהו הנביא זל"ט וקבעו בשמו¹⁰⁶ וז"ל: בחמשה מקומות נכתב יעקב מלא ואליה חסר, בחמשה מקומות יעקב נטל אות משמו של אליהו ערבון שיבוא ויבשר גאולת בניו, ע"כ. וכן כתב בעל הטורים ז"ל בפרשת פינחס וז"ל: ד"א וי"ו קטיעא, כי פנחס הוא אליהו, וכן אליה כתיב חסר וי"ו ויעקב מלא וי"ו, שנטל וי"ו מאליהו למשבון עד שיבא עם המשיח ויגאל את בניו¹⁰⁷, וזהו יגל יעקב ישמח ישראל, 'ישמח' אותיות משיח, שישמח לימות המשיח ויחזיר הוי"ו ויהא אליהו שלם, שלום בגימטריא זהו משיח, ע"כ.

ויש להתבונן בזה טובא, חדא האיך זה עלה על דעתו של יעקב אבינו ע"ה לחשוש חששא תמוחה כזו פן יסרב אליהו הנביא זל"ט לבוא ולבשר גאולת בניו, ואלו אברהם ויצחק לא עלה על דעתם כלל לחוש פן יסרב אליהו הנביא זל"ט לבוא ולבשר גאולת בניהם, עוד יש להפליא האיך זה חשד יעקב אבינו ע"ה באיש ציר נאמן שייכבוש

¹⁰⁸ סנהדרין דף ז"ח ע"א.

¹⁰⁹ יעו"ו מ"ש הרא"ם ז"ל: לא ידעתי טעם לחמשה מקומות, כי היה מספיק זה במקום אחד.

¹¹⁰ יעו"ו ס' מגלה עמוקות פ' בחקותי ד-ל"ה אז תרכה וגו', ובד"ה איתא בס' הפלואה- מ"ש בזה.

¹⁰⁶ יעו"ו זוהר וירא ד-ק קו"ט ע"א-, ובילקוט ראובני פ' בחקותי מ"ש משום הוזהר.

¹⁰⁷ יעו"ו בעה"ט פ' וישלח: עד אשר אבוא אל' אדוניי שעמיה, ס"ת אליה, וכ"ה בילקוט ראובני.

עוד ותיקרא רק בשם ישראל, וכל זה כדי שלא יוכל לבטל כח החיצונים, ונמוקו עמו' שהרי לא נאה ולא יאה ליעקב שהוא איש האמת שייקרא בשם 'יעקב' שהוא לשון עקבה ומרמה, אמנם כשבא השי"ת ובירך אותו אמר לו 'שמך יעקב' וגו' ויקרא את שמו ישראל, והיינו שייקרא בשני השמות גם יעקב וגם ישראל¹¹³, אלא שהשם ישראל יחא עיקר ויעקב טפל לו כדי שיחא לו הכח לקרוע את השטן ולבטל כח החיצונים, ע"כ.

והנה מקום הניחו לנו מן השמים להתגדר בדברי מרן החתם סופר ז"ל, כי הנה חשבתי דרכי וראיתי כי לכאורה אין החשבון עולה מכיוון ושני השמות 'יעקב' ו'ישראל' אינן עולין למנין תבות 'ק"ע שט"ן', שהרי בכל התורה יעקב חסר כתיב, והנה יעקב עם ישראל עולין במספר תשכ"ג, ואלו תבות 'ק"ע שט"ן' עולין במספר תשכ"ט¹¹⁴.

וג"ל בס"ד עפ"י מ"ש רש"י ז"ל בפרשת בחקותי עה"פ 'וזכרתי את בריתי יעקוב' וז"ל: בחמשה מקומות נכתב יעקוב מלא ואלוהי חסר, בחמשה מקומות יעקב נטל אות משמו של אליהו ערבון שיבוא ויבשר גאולת בניו, ע"כ. הנה כי כן כדי שיעקב אבינו ע"ה יוכל לקרוע ולבטל כח החיצונים צריך להיות שמו נכתב בתורה יעקוב מלא באות ו', והנה בכל התורה כולה כתיב יעקב חסר בלי אות ו', ומעתה האידן יוכל יעקב אבינו ע"ה לבטל כח החיצונים, לזה הלך יעקב אבינו ע"ה אל אליהו הנביא זל"ט – שהוא פקיד על כל בשורות טובות והוא עתיד להשתלח משמי 'ערבות' לבשר גאולתן של ישראל – וביקש ממנו שיתן לו בערבון אות ו' משמו עד שיבא ויבשר גאולת בניו, כדי שיחא נכתב בתורה שם יעקוב מלא בו' ובה יוכל לבטל כח החיצונים, וכד מטיא שעתא ואלוהי יבא

מאליהו וקבעו בשמו, ויש להבין כי אם אמנם יעקב – מטעם הכמוס עמו – החליט לקחת את אות הו' מאליהו למשבון שיבא ויבשר גאולת בניו, אבל למה זה עמד יעקב וקבע בשמו את האות ו' שנטל מאליהו, וחוץ לו יעקב את המשבנות שנטל מאליהו זל"ט בפכים קטנים שלו שהם כלי הרש למען יעמדו ימים רבים עד יגיע קץ הפלאות או בכל מקום שירצה, וכי מה יתן ומה יוסיף לו ליעקב בזה שניתוסף לו אות ו' בשמו, וגם מאי איכפת ליה ליעקב אם שמו נכתב יעקוב מלא בו' או יעקב חסר בלי ו'.

וג"ל בס"ד עפ"י מ"ש מרן החתם סופר זל"ל¹¹¹ כי הנה המלאך שנאבק עם יעקב – הוא שרו של עשו – אמר ליעקב 'לא יעקב יאמר עוד שמך' כי אם ישראל, ויש לשאול וכי מה ענינו של שרו של עשו בשמותיו של יעקב אם ייקרא בשם יעקב או בשם ישראל, ופירש מרן החתם סופר ז"ל כי שרו של עשו ידע כי הנה כאשר יעקב מגיע אל בית אל הקב"ה יחדש לו השם 'ישראל', וכמו שאמר לו 'בית אל ימצאנו ושם ידבר עמנו', והנה שרו של עשו רצה שאחר שהקב"ה יחדש לו שם 'ישראל' לא ייקרא עוד בשם יעקב רק בשם ישראל, והוא מטעם שאלו שני השמות יעקוב וישראל בגי' קר"ע שט"ן והוא השם המסוגל לקרוע ולבטל כח החיצונים¹¹², ולזה אמר לו שרו של עשו, שהוא מקור החיצונים, – ובבה ויתחנן לו – 'לא יעקב יאמר עוד שמך' כי אם ישראל, והיינו ששרו של עשו בבה ויתחנן ליעקב ואמר לו שאחר שהקב"ה יוסיף לך את השם 'ישראל' תשקע את השם 'יעקב' ולא יזכר שם יעקב

¹¹¹ פ' וישלח ד"ה לא יעקב יאמר עוד שמך.

¹¹² וג"ל בס"ד דנרמזו בכחמו: יצק יעקוב ושקט – יעקוב כתיב מלא בו' – ושאנן ואין מחירד, הנה תבות ו'שאנ"ן ואי"ן מחיר"ד – כלי ו'ה העטף – בגי' קר"ע שט"ן, וז"ל אחר דעב יעקב ללחקרי בשם אחרל דל עס ישראל, וגם שמו יעקוב נכתב מלא בו', אזי ו'שאנן ואין מחירד', כי יס לו כח לקרוע ולבטל החיצונים, וכמ"ס בזהר תרומה דף קע"ד ע"א – וז"ל: אמר רבי שמעון ספיר קאמר רבי אבא, דלחר שפ יעקב ושקט ושאנן ואין מחירד, ושפ יעקב ללחקרי בשמא אחרל, דכתיב לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל.

¹¹³ וכמ"ס ז"ל בברכות דף י"ב ע"ב – לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך, לא שיעקב יעקב ממקומו, אלא ישראל עיקר ויעקב טפל לו.

¹¹⁴ בס' ח'י חת"ס עה"ת כתב המעתיק בטעות בגי' תרכ"ט, וז"ל תשכ"ט.

משמו ערבות ויבשר גאולת ישראל אזי יחזיר לו יעקב בשמחה את הערבון שלקה ממנו.

ובס"ד נ"ל מה שיעקב לקח מאליהו חמשה ווי"ן ולא הספיק לו ווי"ן אחד, הטעם הוא כי נגד כל גאולה מחמש הגאולות היה צריך יעקב שיהא נכתב יעקב מלא בו' כדי שיוכל לבטל כח החיצונים¹¹⁵, ולחוציא את בניו מהגלות¹¹⁶, ואלו הן החמש גאולות א. גאולת מצרים. ב. גאולת מרדכי ואסתר. ג. גאולת עזרא. ד. גאולת השמונאים. ה. הוא גאולה העתידה ב"ב¹¹⁷. ולזה לקח יעקב חמשה פעמים את ו' מאליהו הנביא זל"ט כנגד ה' גאולות, ולעתיד לבא כאשר יבא אליהו הנביא זל"ט ויבשר לישראל 'הנה הגיע זמן גאולתכם', אזי יוגל יעקב ישמ"ח ישראל' ויעקב יחזיר לו לאליהו הנביא זל"ט בשמחה את האות ו' שלקה משמו.

ואם שאול ישאל השואל ומדוע יהא לו ליעקב לעתיד לבא להחזיר לו לאליהו הנביא זל"ט את האות ו' שלקה ממנו, י"ל בס"ד עפ"י מ"ש מרן

החיד"א ז"ל בספרו דבש לפי¹¹⁸ וז"ל: ארז"ל שלעתיד לבא יעקב יקח וי"ו מעשו וישאר 'עש', ובתחלה לקח ו' מעשו, כי היה ראוי יהיה שמו 'עשו' ביו"ד, ויעקב היה ראוי ויקרא שמו 'עקב' בלא וי"ד, על שם וידו אחזת ב'עקב' עשו, אמנם יעקב לקח ו' מעשו וקבעה בראש שמו ונקרא שמו יעקב ביו"ד¹¹⁹, ולעתיד לבא יקח מעשו גם את האות ו' ויהיה מלא יעקוב, ואחיו 'עש', ע"ב. והכוונה בזה כי אחר שלעתיד לבא יוציא יעקב את האות וי"ו משמו של עשו, על ידי זה עשו ישאר 'עש' בלי וי"ו, ועשו וכת דלילה 'עש' יאכלם, בבחינת הן כולם כבגד יבלו 'עש' יאכלם. וכן הביא בעל מגלה עמוקות משום ספר הפליאה¹²⁰ כי לעתיד לבא יוציא אליהו את ו' משמו של עשו וישאר 'עש' ועל ידי זה יתבטל, בסוד הכתוב 'הן כולם כבגד יבלו עש יאכלם', ואות ו' שחוציא אליהו מעשו ימסרנה ליעקב ויהא יעקוב מלא ו', וכדכתיב 'זוכרתי את בריתי יעקוב'¹²¹, ע"ב.

¹¹⁸ מערכת ו' אות ו'.

¹¹⁹ יעו"י מ"ש בס' מגלה עמוקות פ' בחקותי ד"ה אז תראה וגו', לזה נקרא 'עש' בלי ו' ולא 'עשו', וכן 'יעקב' עס ו' ולא 'עקב' בלי ו', כי יעקב לקח לו את האות ו' וקבעו בראש שמו.

¹²⁰ מגלה עמוקות פ' בחקותי ד"ה איתא בס' הפליאה.
¹²¹ יעו"י ס' מגלה עמוקות וחתחנו – אופן ק"ז – מ"ש בזה, ובס' אגרות דכלה פ' פינחס כתב וז"ל: עוד אני מדבר בענין ו' קטיעא, דהנה פנחס זה אליהו שלקה ממנו יעקב למשקל ה' שבשמו שיבא ויבשר לבניו, כמו שאמרנו ק"ז שכל כן יעקוב ה' פעמים מלא, ואליהו ה' פעמים חסר ו', ואיך להבין למה לקח ממנו דוקא הוא"ו למשקל, והנראה דהנה כתב המגלה עמוקות ליעקב לקח מעשו היו"ד, דהנה עש"ו קראוהו על שם שהיה נגמר בשערות, ואם כן הוה ליה לקרותו 'עשו', ויעקב"ב נקרא על שם שנאחו בעקב עשו והוה ליה לקרותו 'עקב', אך הסיבה הוא דניסן אייר סיון נפלו לחלק יעקב ובהן הכלחת ישראל, ותמוז אב אלול נפל לחלקו של עשו, – יעו"י וזהו יתרו דף ע"ה ע"א ד"ה בחדש השלישי – ויעקב נטל ממנו בחזקה חודש אלול שהיה הכנה לישראל לתשובה שלימה קודם יום הדיו וכו', וכו', על כן נקרא יעקוב ביו"ד שלקה מעקב עשו, שהיה מהראוי להיות נקרא 'עשו', וזהו ויד"ו – הוא קירוב ווי"ד – דהיינו היו"ד שלו אחזת בעקב עשו, ולעתיד במהרה בימינו יוקח ממנו גם הוא"ו וכו', יעו"ש.

¹¹⁵ יעו"י ב"ר ע"ה, א' – רבי פנחס אמר חמשה פעמים דוד מקים להקב"ה בספר ראשון שבתהלים, ארבעה כנגד ארבע מלכיות ואחד כנגד גוג ומגוג וכו'.

¹¹⁶ ורמזהו חז"ל במאמרם ז"ל בברכות דף י"ב ע"ב – כאשר דימו שני שמות אלו 'יעקב' ו'ישראל' לגאולה הראשונה וגאולה האחרונה, וז"ל: תניא אמר להם בן זומא לחכמים וכי מוזכרין יליאת מזרים לימות המשיח, והלא כבר נאמר הנה ימים באים ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים, כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל וגו' ומכל הארצות אשר הדחתים שם, אמרו לו לא שתעקר יליאת מזרים ממקומה, אלא שתהא שעבוד מלכיות עיקר ויליאת מזרים טפל לו, כיוולא בו אחה אומר לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך, לא שיעקר יעקב ממקומו, אלא ישראל עיקר ויעקב טפל לו.

¹¹⁷ ונ"ל בס"ד דנרמזו בחמשה לשונות של גאולה וזו: והאלהי, והאלהי, וגאלתי, ולקחתי, 'והבאתי', וכמ"ש בדעת זקנים לבבלי התוס' – בפ' בא ד"ה ולקחו מן הדם – וז"ל: ד' כוסות כנגד ד' גאולות, והואלתי, והאלתי, וגאלתי, ולקחתי, וכוס חמישי דהיינו למאן דלריך למשתיה, הוא כנגד 'והבאתי' שגם הוא גאולה, – לא וחשוב והבאתי' בג' משיח בן דוד, – וכדלמי אינשי מאן דמאריה שחרריה ומסר ליה כל ידיה בידיה, אי לא איתיה לבי דריה מאי מאי אהני ליה, וכו'.

וחנה נתתי אל לבי לדרוש ולתור אימתי וחיכן לקח יעקב אבינו ע"ה את אות ה' מאלהיו הנביא זל"ט, וי"ל – בדרך אפשר – בשחלך יעקב אל יצחק אביו לקחת את הברכות של עשו, והיה צריך יעקב להלחם עם כחות החיצונים ולהכניעם שח"ו לא יאונה לו כל רע, ולכן היה צריך להוסיף אות ה' בשמו, ואז ביקש מאלהיו הנביא זל"ט שיתן לו אות ה' משמו.

ורמז נכון לזה כי תמצא בפרשת הברכות מפסוק 'ויהי כי זקן יצחק' עד 'ומברכך ברוך' שכל הפסוקים מתחילין באות ו', חוץ מארבע פסוקים שר"ת שלהן הן צירוף 'אליה', ואלו הן: א. 'הביאה לי ציד' וגו', ב. 'לך נא אל הצאן' וגו', ג. 'אולי ימשני אבי' וגו', ד. 'יעבדוך עמים וישתחו לך לאמים' וגו', ועוד תמצא כי מניין הפסוקים המתחילין באות ו' הן כ"ה במספר, וכן תמצא כ"ה פעמים שם יעקב מפסוק 'ויהי כי זקן יצחק' עד פסוק 'וישא יעקב רגליו' וגו' כאשר ברח מעשו ויורד לחרן, הנה כי בן רמזה לנו התורה כי כאן לקח יעקב את אות ה' משמו של אליהו, וכן נרמז כאן שאלו כ"ה הפסוקים המתחילין באות ו' הן כנגד כ"ה פעמים שזכור בכאן השם יעקב, כדי שכל אלו כ"ה שמות של יעקב יתמלאו באות ה' ויוכל להכניע את כח החיצונים, יעזור השי"ת ובמהרה יקוים יעוד הכתוב 'וזכרתי את בריתי יעקב' וגו' ואלהיו הנביא זל"ט יבא ויבשר גאולתן של ישראל בב"א.

הנה כי כן לעתיד לבא כאשר יוציא אליהו הנביא זל"ט את האות וי"ו משמו של עשו וישאר 'עש' וימסרנה ליעקב, ואז יהיה יעקב נכתב מלא ב' ואזי יבוטל שיעור קומת הקליפה מכל וכל, או אז יוכל יעקב להחזיר לאלהיו הנביא זל"ט את האות וי"ו שלקח משמו זה המשה פעמים.

וי"ל בס"ד דחזו דכתיב 'תתן אמת ליעקב' וגו', ויש לשאול והלא ידוע כי יעקב הוא מדת האמת, ואם כן מה לשון אומרת תתן 'אמת' ליעקב¹²², אלא נ"ל בס"ד דהכונה אל אות ה' של עשו שילקח ממנו ויקבע בשמו של יעקב, וזוהו בקשתנו תתן 'אמת' ליעקב, חיינו שאלהיו יבא כבר לבשר את הגאולה העתידה ואזי יקח מעשו אות ה' – הנקרא אות אמת – ויעקב יהיה מלא באות ו', ובמ"ש בזהר חק¹²³ וד"ת: וכן ברחב מה כתיב ונתתם לי 'אות אמת' דא את ו' דדא אקרי אות אמת, ואי תימא שאר אתון לאו אינון אמת, איך, אלא אות דא אות אמת אקרי¹²⁴, וזוהו תתן 'אמת' ליעקב, דא את ו' דאקרי אות אמת¹²⁵.

¹²² רש"י ז"ל הביא מה שתרנגס יונתן: תחיהיב קושטיה דיעקב לבנוהי וכו'.

¹²³ רי"ס פ' ויקרא.

¹²⁴ לה"ק מו"ה שלמה מלוצק ז"ל – בעל דברת שלמה – כשבא בפעם הראשונה לרבו המגיד הק' ממעזריטש ז"ל שאל את המגיד הק' על הא' דלמר בזוהר הק' עה"פ ונתתם לי אות אמת לדות ו' נקרא אות אמת, ושאלו מדוע רומז אות ו' על מדת אמת יתר משאר כל האותיות, והשיב לו המגיד הק' זל"ל משום לדות ו' כדאש' התבה הוא אות החיבור ואינו נשתמש בעד עצמו ותמיד הוא משמש רק בעד אחרים כגון 'ויאמר יוצא' ו'יבוא' ו'ילך' ו'יעש', וכל מה שעושים בעד אחרים זה הוא אמת ולזה נקרא אות ו' אות האמת, וחזר ושאלו והלא כתיב 'ווי העמודים וכן וויהם זהב' ובאלו אות ה' משמש בעד עצמו ולא בעד אחרים, והשיב לו המגיד הק' ז"ל הרי כבר פירש רש"י ז"ל כי ווי העמודים עשין כמין ווין כדי לחלות עליהן הכלונסאות, וגמלא כי ווי העמודים גם כן אינו משמש בעד עצמו אלא הן כשאר ווין' המשמשין בעד אחרים, הנה כי כן אפילו כשאות ה' הוא כן יסוד לעצמו אינו בא אלא לשמש בעד אחרים, – יעו"ס' תורת המגיד שכלי פ' תרומה, וכן' אהלי שם – בקונטרס דברת משה בדרוש לחנוכה עמ' קפה – למו"ה משה ז"ל בנו של רבי שם קלינגברג האדמו"ר מזלבוז' ז"ל ה"ד.

¹²⁵ בזמירות למואלכי שבת – בזמור איש חסיד היה – יסד הפייטן 'זה קיומו באמת ופרח לו איש האמת', הנה זה שהפייטן כינהו 'איש האמת' לפי פשוטו שכן מצינו בכתוב

'ותאמר האשה אל אליהו עתה זה ידעתי כי איש אלכים אתה ודבר ה' בפיך אמת', וכן אמרו ז"ל במדרש – שח"ט מ"ג – 'שלא אורכ ואמתך', 'אורכ' זה משיח בן דוד, 'ואמתך' זה אליהו, ולפ"ד הג"ל ז"ל – בלדר נחות – כיון שאלהיו מסר ליעקב משמו אות ה' שנקרא אות האמת, לכן נתכנה בכינוי 'איש האמת', והכונה איש שמסר אות ה' משמו לך אות האמת.

לפרשת כי תבא

-א-

עתידין ליבטל בחורבן הבית¹³⁰, ותו שהרי כבר אמר רבי יהושע בן לוי¹³¹ תפלות כנגד תמידין תקנום, ואמר רבי יוחנן¹³² לעולם יהא אדם זהיר בתפלת ערבית שנאמר 'תכון תפילתי קמרת לפניך משאת כפי מנחת ערב', הא קמן דאלו שלשה תפלות מושך שייכי לקרבנות ולקמרת יותר מאל הביכורים.

וטרם נבא אל המכוון נקדים מאמרם ז"ל במדרש¹³³ וז"ל: אמר רבי אבהו בשם רבי יוסי בר הנינא בא וראה כמה מתחטאין וכמה יש להן פתחון פה לעושי מצות, אדם יש לו עסק אצל מלכות פעמים שהוא נותן כמה ממוין עד שמוגיעין אותו אצל המלך וכו', אבל הקב"ה אינו כן אלא יורד אדם לתוך שדהו ראה אשכול שביכר תאנה שביכרה רמון שביכר מניחה בסל והולך לירושלם, ובא ועומד באמצע העזרה ומבקש רחמים על עצמו ועל ישראל ועל ארץ ישראל שנאמר 'השקיפה ממעון קדשך וגו', ולא עוד אלא שחיה אומר אינו זו מכאן עד שתעשה צרכי, ע"כ.

והנה בכל התורה כולה לא מצינו מצות תפלה בפרטות רק בכאן¹³⁴ וכדכתיב וענית ואמרת וגו' 'השקיפה ממעון קדשך וברך את עמך ישראל' וגו', וראוי ליתן טעם מפני מה רק בהבאת ביכורים צותה התורה על תפלה בפרטות ולא בקיום שום מצוה אחרת.

עוד נקדים לבאר מאמרם ז"ל במס' בכורים¹³⁵ וז"ל: מעצרת ועד חגג מביא וקורא, מן החג ועד חנוכה מביא ואינו קורא, ופירש הרמב"ם ז"ל וז"ל: ואמר חש"י בפ' בכורים 'ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלקיך' ואמרו בספרי אין קריאה אלא

והיה כי תבוא אל הארץ אשר ה' אלקיך נתן לך נחלה וירשתה וישבת בה וגו' ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו הגדתי היום לה' אלקיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו וגו' עד השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל וגו'.

ובמדרש אמרו ז"ל¹²⁶ וז"ל: צפה משה ברוח הקודש שעתיד בית המקדש ליחרב ולא יביאו ישראל ביכורים, עמד ותיקן להם לישראל שיהיו מתפללים ג' פעמים ביום שלשה תפלות ערב ובוקר וצהריים, ובא וראה כמה גדול כח של תפלה יותר ממעשים טובים, שאין לך גדול ממעשים טובים יותר ממשנה רבינו ואף על פי כן לא נענה אלא בתפלה¹²⁷ ע"כ.

ומאמר המדרש הזה אומר דרשוני וחיו, וכבר צוהו ביה קמאי, הדא הלא שלשה תפלות אבות תקנום בדאיתא בפרק תפלת השחר¹²⁸, ואם כן מפני מה תיקן משה לישראל אלו ג' תפלות ע"ל ארמון אשר נטש ויבטל בפגוריה, והיה ראוי ותיקן להם משה ויתפללו בכל יום אלו שלשה תפלות בלי קשר לבטול ביכורים כיון שאבות העולם תקנום, ולמה זה לא תיקן להם אלו ג' תפלות אלא אחר שצפה ברוח הקודש שעתיד בית המקדש ליחרב וישראל לא יביאו ביכורים.

עוד יש להתבונן בזה מה ראה משה לתקן להם ג' פעמים ביום שלשה תפלות בעבור ביטול ביכורים שאינה נוחתת אלא פעם אחת בשנה¹²⁹, תו מה ענין ג' התפלות לביכורים דייקא, והלא גם הקרבנות וכן הקמרת – החביבה מכל הקרבנות –

¹³⁰ יעו"י ס' מגלה עמוקות ואתחנן לזמן קפ"ה – קפ"ו מ"ש בזה.

¹³¹ ברכות דף כ"ו ע"ב.

¹³² ברכות דף ו' ע"ב.

¹³³ תנחומא פ' תבא.

¹³⁴ יעו"י שפת אמת פ' תבא – תרמ"ח – מ"ש בזה.

¹³⁵ מס' בכורים פ"א מ"ו.

¹²⁶ מדרש תנחומא ריש פ' תבא.

¹²⁷ וכו' ברכות דף כ"ב ע"ב.

¹²⁸ ברכות דף כ"ו ע"ב, ולשיטת הרמב"ם ז"ל עיקר תפלה היא מלאווייתא.

¹²⁹ יעו"י ס' מעשה רוקח על מס' בכורים, וס' שפת אמת פ' תבא ד"ה במדרש תנחומא – תרמ"ב – מ"ש בזה.

הנה כי כן מצינו טוב טעם למה חייבה התורה מצות התפלה בפרטות רק בהבאת בכורים ולא בקיום מצוה אחרת מהתרי"ג מצוות, שהרי בקיום מצות הבאת בכורים שהוא שריו בשמחה אזי יכול הוא להתפלל בחדוותא וברעותא דלבא, ודייקא מעצרת ועד החג שהוא זמן שמחה לכל שאדם מלקט תבואתו ופירותיו ושמה בהם, אבל כשהוא מביא הבכורים אחר החג האיך אפשר שהתורה תצוה עליו לעמוד ולבקש 'השקופה ממועון קרשך מן השמים' וגו' והלא אין כאן זמן שמחה לכל.

והנה משה רבנו ע"ה צפה ברוח הקודש שעתיד בית המקדש ליחרב וישראל לא יביאו ביכורים, ומעתה כיון דישאל אשתבחן בצערא ובדוחקא מאי תקנא אית להו שיוכלו לעמוד ולהתפלל לפני קונם, לזה עמד משה ותיקן להם לישראל שיהיו מתפללים ג' פעמים ביום שלשה תפלות נוסח קבוע של תפלה¹⁴⁰, וקרוב לומר דלא תפלה לבד תיקן להם משה¹⁴¹, אלא שיעמוד בתפלה מתוך דברי תורה ותיקן להם¹⁴², וכמו שאמר ז"ל בפרק אין עומדין¹⁴³: אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות וכו' אלא מתוך שמחה של מצוה, וכתב הרא"ש ז"ל¹⁴⁴ וז"ל: ולכך נהגו לומר פסוקי דזמרה ואשרי קודם התפלה כדי לעמוד בתפלה מתוך דבר שמחה של מצוה שעוסקין בדברי תורה.

¹⁴⁰ והתפלות שאבות העולם הקטנס, לא תקנוס על תפלה בטוסח קבוע, אלא שכל יחיד יתפלל בפני עצמו כל יום תפלה קרה ויבקש לרכיו בטוסח שחפץ כפי אמות לשון, יעו' ירושלמי ברכות פ"ד ה"א – מאיכין למדו שכל תפלות, ר' שמואל בר נחמן אמר כנגד ג' פעמים שאינם משתנה על הדביות, ר' – יהושע בן לוי אמר תפלות מאבות למדו, תפלה השחר מאברהם אבינו וכו', תפלה המנחה מליחא אבינו וכו', תפלה הערב מעיקב אבינו וכו' – בשחר אלס לריך לומר מודה אני לפניך יי' אלקי ואלקי אבותי שהוצאתי מאפילה לאורה, במנחה אלס לריך לומר יהי רצון מלפניך וכו' כשם שזכיתי לראות את החמה במזרח כך תזכני לראות במערב, בערב אלס לריך לומר יהי רצון מלפניך וכו' כשם שהייתי באפלה והוצאתי לאורה כך תושיני מאפלה לאורה.

¹⁴¹ יעו' ס' ליקוטי יהודה פ' תבא – ד"ה היום הזה – מ"ש משום האמרי אמת ז"ל.

¹⁴² יעו' ב"ק דף פ"ב ע"א – רמב"ם הל' תפלה פ"ב ה"א: משה רבינו תיקן להם לישראל שיהיו קורין בתורה ברכים בשבת ובשני ובחמישי בשחרית כדי שלא ישהו שלשה ימים בלא שמיעת תורה.

¹⁴³ ברכות דף ל"א ע"א.

¹⁴⁴ ברכות פ"ה מ"ב.

בשעת שמחה, כשתמצא לומר מעצרת ועד החג מביא וקורא, מחג ועד חנוכה מביא ואינו קורא, לפי ששמחת אותה השנה כבר נגמרה בסוף חג הסוכות שאמר הש"י 'ושמחתם לפני ה' אלקיכם', ע"ב.

והנה יש להתבונן מה טעם מיעט הכתוב מקרא ביכורים שלא בשעת שמחה, והלא בשלא הביא הביכורים קודם החג חייב הוא להביאן אף אחר החג, ומעתה מה מני יחלוך ומה פסידא יש אם יתורה על הביכורים ויבקש רחמים על עצמו ועל ישראל גם כשמביאן אחר החג על אף שאינה שעת שמחה¹³⁶.

ונבא אל המכוון בחקדים מאמרם ז"ל בירושלמי¹³⁷ כל המיוצר אסור להתפלל, וכן אמרו ז"ל במדרש¹³⁸ וז"ל: 'עבדו את ה' בשמחה', אמר רבי איבו בשעה שאתה עומד ומתפלל יהא לבך שמוח עליך, שאתה מתפלל לאלקים שאין כיוצא בו.

וכן אמר בזוהר הק/ק¹³⁹ וז"ל: וחכי אוליפנא דכל פולחנא דבעי בר נש למפלה לקב"ה בעי בהדרותא וברעותא דלבא בגין דישתבח פולחניה בשלימו, ואצטרין למיעל בנהירו ובחדרה ולא לאחזאה בה עציבו כלל, ואי תימא אי חכי האי מאן דאיתו בצערא ובדוחקא דלא יכיל למחדי לביה ומגו דחקיה אית ליה למתבע רחמין קמי מלכא עלאה אי חכי לא יצלי צלותא כלל ולא ייעיל בעציבו כלל דהא לא יכיל למחדי לביה ולאעלא קמיה בחדרה, ומאי תקנא אית ליה לחאי בר נש, אלא ודאי הא תנינן כל תרעין נגעלו ואסגירו ותרעין דרמעין לא אסגירו, ולית דמעה אלא מגו צערא ועציבו, וכל אינן דמבמנן על אינן תרעין בלהו מתברין גזיוזין ומנעולין ועיילין אינן דמעין דהחיא צלותא עאלת קמי מלכא קדישא וגו'.

¹³⁶ ואין לומר דמשום ברכה לבעלה נגעו זה והמביא בכורים אחר החג אינו קורא משום חשש ברכה לבעלה, שהרי לא מצינו שחקנו ברכה על מקרא בכורים, – יעו' תש' הרשב"א ח"א סי' י"ח, ויעו' הגדה של פסח עס פי' שחבא דמנח למוה"ר משולם ישכר הורוויץ ז"ל אב"ד סטאניסלאב – בפתיחה.

¹³⁷ ירושלמי ברכות פ"ה ה"א.

¹³⁸ מדרש שו"ט מו' ה', ויבולקוט.

¹³⁹ זוהר ח"ג דף ח' ע"א.

לפרשת כי תבא

-ב-

לא נתבאר בכתוב, שאין הרעת נותן שיהיה שונא לבן אל יעקב מבלי סבה כלל והיו הבנים בניו והבנות בנותיו ויאמר כי לבן בקש לעקור את הכל, ויותר אמרו עליו ממה שאמרו על פרעה, שפרעה לא היה כוונתו רק על הזכרים וזה אף על הבנות, ומה ראו רבותינו ז"ל על סבה להגדיל מחשבת לבן ולהניח את עשו שלא דברו ממנו, ועוד שאמר פרעה לא רצה לעקור רק הזכרים בלבד, והכתוב אומר 'אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל' ורצה לאבד את הכל לא את הזכרים בלבד, ואגב אורחא ויבאר בס"ד למה זה נזכר לבן הארמי רק בבניו 'ארמי', ולא בשמו 'לבן הארמי' כסדר הכתובים.

והנה רש"י ז"ל פירש וז"ל: ארמי אבד אבי, מזכיר חסדי המקום. וירד מצרימה, ועוד אחרים באו עלינו לבלותנו שאחרי זאת ירד יעקב למצרים, ויש להתעורר על פירוש רש"י ז"ל וכי מזה הזכרת חסדי המקום איכא באמירת 'ארמי אבד אבי' כשאנו מזכיר כלל הצלתו, שהרי אינו מזכיר כלל הצלת יעקב מידי לבן, בדרך שמסיום על עינו מצרים שהוציאנו ה' משם.

ולבא אל הביאור בס"ד נקדים לבאר מאמרם ז"ל במדרש¹⁵¹ וז"ת: אמר רבי שמואל בר נחמן לעולם אל יהא לשון סורסי¹⁵² הזה קל בעיניו, שבתורה בנביאים ובכתובים מצינו שחב"ה חולק לו כבוד, בתורה ויקרא לו לבן יגד שהדו"א, בנביאים 'בדנה תאמר' לחוב, בכתובים וידברו הכשדים למלך ארמית. והמצפה אשר אמר יצחק ה', אמר רבי אבהו כי יסתר אין כתיב כאן, אלא כי נסתר, עד כאן היינו רואין זה את זה, מכאן ואילך אין אנו רואים זה את זה. ואם תענה את בנותי, אמר רבי ראובן כולחון בנותיו היו, הבנות בנותי. אם תענה את בנותי, שלא תקח נשים בחייהן,

וענית ואמרת לפני ה' אלקיך ארמי אבד אבי וירד מצרימה וגו', הנה מסמיכות וירד מצרימה לארמי אויב אבי לפום ריהטא נשמע שבסיבת לבן הארמי שרצה לאבד את יעקב אבינו לבן ירד יעקב מצרימה, וכבר הקשה האבן עזרא ז"ל¹⁴⁵ וז"ל: מה טעם לאמר לבן בקש להאבד אבי וירד מצרימה, ולבן לא סבב לרדת אל מצרים¹⁴⁶, ע"כ.

ובעל העקדה ז"ל¹⁴⁷ חוסף להקשות עוד וז"ל: אמנם נוסח ההגדה הוא 'ארמי אויב אבי וירד מצרימה', וכל ימי הייתי משתומם על זה הכתוב, כי מזה טעם אמרו 'ארמי אויב אבי וירד מצרימה', כי באמת לפי פשט הכתוב לא בקש לבן לאבד את יעקב אבינו ולא לעשות עמו רעה¹⁴⁸, אדרבא נתן לו את בנותיו ובכיתו עשה עושר ונכסים וכבוד, גם בצאתו ממנו לא עשה עמו מאומה רע, ואף על פי שרדף אחריו לפי שנהג את בנותיו בשבויות חרב וגם כי נגנב אלחיו, לסוף לא עבר את פי ה' ונתוכחו יחד ונפטרו בברית שלום, וגם כי נניח שחשב לעשות עמו שום רע, מזה ענינו לומר מצרימה¹⁴⁹.

ובן נתקשה בזה המהר"ל ז"ל¹⁵⁰ וז"ל: יש לך להתבונן איך הניח [בעל ההגדה] מזה שרצה עשו לעשות ליעקב והתחיל בלבן הארמי, ומזה שרצה עשו לעשות ליעקב הוא מבואר בכתוב ואצל לבן

¹⁴⁵ פ' כי תבא ד"ה אויב אבי.

¹⁴⁶ יעו' ח' חת"ס גיטין דף י"ז ע"א מ"ש בזה.

¹⁴⁷ שער ז'.

¹⁴⁸ יעו' ח' הלכות קטנות ח"ב סי' י"ט – שו"ת למהר"י

חאגז ז"ל – מ"ש בזה.

¹⁴⁹ יעו' מה שחכם יונתן פ' בלק עה"פ ושלח מלכים אל בלעם בן בעור, ושדר אגזין לות לבן הארמי הוא בלעם דבעא למבלוע ית עמא בית ישראל וכו', וכן תרגם יונתן עה"פ ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב, עני {פנחס} ואמר ליה {בלעם}, הלא אנת הוא לבן ארמאה דבעית למישלח ית יעקב אבונן ונחתת למצרים בגין למובדל זרעיה וכו'.

¹⁵⁰ ס' גבורות ה' פרק נ"ד ד"ה כל ולמד.

¹⁵¹ ב"ר ע"ד י"ד, וכו'ושלמי סוטה פ"ו ה"ב.

¹⁵² לשון 'סורסי' ולשון 'ארמי' חד הו', אלף שבארץ ישראל נקרא 'סורסי', ובבבל נקרא 'ארמי'.

כרצונו יגור שהדותא' או 'סחיד הגורין' או 'גל עד' ומאי איכפת לן בקוראי שמו, עוד יש להתבונן מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו ע"ה בזה שקפץ כהדיוט וקרא לגל האבנים בלשון ארמי יגור שהדותא'.

עוד יש להתבונן באותו תנאי שהתנה לבן הארמי עם יעקב אבינו ע"ה שלא יקח נשים על בנותיו גם לאחר מיתתו, וכי מאי איכפת ליה ללבן אם יעקב יקח לו אשה אחר מיתת בנותיו, עוד יבואר בס"ד מאמרו של רבי יוחנן כי אותה האבן שהקים יעקב למצבה היתה גבוהה כשן הזה של טבריא, עוד יבואר בס"ד מאמרו ז"ל אלא אלו בניו שהוא קרא אותן 'בלשון הקודש' אחיו.

ולבא אל המכוון נקדים מה שכתב בספר גליא רזיא וז"ל: בשביל שהביא יעקב אבינו ע"ה בתורה לשון ארמי¹⁵⁷, שיעקב קרא לגל האבנים 'גלעד' ולבן קרא לו 'יגור שהדותא', בשביל כך באו ישראל לגלות מצרים וכו', והוא אמרו 'ארמי אוכד אבי' חבונה בשביל לשון 'ארמי' שגרם אבי ליכתב בתורה לבן הוכרח 'יורד מצרימה' יעו"ש.

והרבי רבי העשיל ז"ל¹⁵⁸ פירש בזה את הכתוב הנאמר בפרשת וישב 'וישאו עיניהם ויראו והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד וגו' להוריד מצרימה, ר"ל שראו שבאו מגלעד, הואיל שיעקב הביא גלעד לשון תרגום בתורה לבן הוכרח יוסף לירד מצרימה, וזה שאמר הכתוב 'ארמי אוכד אבי יורד מצרימה' ר"ל בשביל שהביא אבי לשון ארמי בתורה זאת גרם שלכך הוכרח לירד מצרימה, ויש לפרש גם כן דזה שאמר בעל מסדר החגדה 'יורד מצרימה' מלמד שהיה אנוס על פי הדיבור דייקא, ור"ל שבגלל אותו דיבור ארמי יגור שהדותא' שנכתב בתורה, לבן היה יעקב אנוס לירד מצרימה, ע"כ¹⁵⁹.

ואם תקח נשים על בנותי, לאחר מיתתו, ע"כ.

עוד נקדים לבאר בס"ד מאמרו ז"ל במדרש וז"ל: 'ויקח יעקב אבן' וגו', אמר רבי יוחנן כשן הזה של טבריא היתה, 'ויאמר יעקב אל אחיו לקטו אבנים', כמה אחין היו לו חד ולווי קבריה, אלא אלו בניו שהוא קרא אותן 'בלשון הקודש' אחיו.

חנה הדקדוקים במדרשות אלו רבו כמו רבו ואנו נביא בכאן כמה הצריכין לעניננו, חדא אומרו 'אל יהא לשון סורסי הזה קל בעיניך', ואנחנו לא נדע מה נעשה בלשון סורסי הזה, ומחו כונתו באומרו 'אל יהא לשון סורסי הזה קל בעיניך', אם כונתו לומר אל יהא קל בעיניך לדבר בלשון ארמי היינו שאין לדבר בלשון ארמי, הרי הכתוב חולק לו כבוד ואם כן למה אין לדבר בלשון ארמי, ואם תמצוי לומר דבא לומר דעדיף לדבר בלשון ארמי משאר שבטים לשונות, הרי כבר אמרו חז"ל בגמ'¹⁵³ וז"ל: אמר רבי בארין ישראל לשון סורסי למה, או לשון הקדש או לשון יונית, ואמר רבי יוסי בבבלי לשון ארמי למה, או לשון הקדש או לשון פרסי, ואמר רב יהודה אמר רב¹⁵⁴ לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי, ואמר רבי יוחנן כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו¹⁵⁵ לפי שאין מלאכי השרת מבירין בלשון ארמי¹⁵⁶, הא קמין דלשון ארמי גריעא משאר לשונות האומות.

עוד יש להתבונן חדא מה ראתה התורה להודיע לנו באיזו שם קרא לבן לגל האבנים אשר בני יעקב הקימו להם, ואם בא הכתוב להודיע לנו שלבן קרא לו שם בלשון ארמי, מה יתן ומה יוסף אם קראו בלשון ארמי או בלשון עברי או באחד משאר הלשונות ולמאי נפקא מינה, וקראנה לבן

¹⁵³ ב"ק דף פ"ב ע"ב.

¹⁵⁴ שבת דף י"ב ע"ב.

¹⁵⁵ יעו"י חלשין הק' פ' ויאל ז"ל: לשון ארמי הוא לשון מיוחד לחיותים, ולכן כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו.

¹⁵⁶ יעו"י צפי' הרא"ש ז"ל שכתב דדוקא בלשון ארמי קאמר רב יהודה דלא ישאל אדם צרכיו, אבל בשאר לשונות שפיר דמי.

¹⁵⁷ יעו"י מנ"ס סופרים פ"א ה"י.

¹⁵⁸ ס' חנוכה התורה פ' כי תבא עה"פ ארמי אבד אבי, ויעו"י ס' לב אריה – להרע אריה יהודה לייב בן ר' יהושע ז"ל – ריש פ' שמות.

¹⁵⁹ המשך יבא א"ה.

לפרשת כי תבא

-ג-

הנה אמרתי אבא העיר, דעין רואה כל האמור
בפרשה גם את זה לעומת זה סדר ברכות ולעומתן
אלות חברית, ואלו הני תריסר פסוקי אלות חברית
נקטינחו הכתוב בארור אף כי לעומתן ברוך יאמרו
כמו שבא בקבלה, ומאחר דהו תרוייהו ברוך
וארור אמאי חתיב הכתוב ארור ולא ברוך¹⁶¹,
ואדרבא הוה ליה לכתוב ברוך ולא יזכיר ארור
ומכלל הן אתה שומע לאו¹⁶².

והנה רש"י ז"ל הביא דרשת רבי משה הדרשן
ע"ה פ' ארור מכה רעהו בסתר וז"ל: ראיתי ביסודו
של רבי משה הדרשן י"א ארורים יש כאן כנגד י"א
שבטים, וכנגד שמעון לא כתב ארור לפי שלא היה
בלבו לברכו לפני מותו כשברך שאר השבטים לכך
לא רצה לקללו¹⁶³.

והנה לכאורה מן התימה על רבי משה הדרשן
ז"ל אחד מגדולי הדור שהוא חכם גדול ודרשן גדול
האיך הוא דורש להם לישראל דרשה נפלאה בזו
שלפי שמשה רבנו ע"ה לא רצה ליתן לשמעון
ארור לזה לא כתב י"ב פסוקי ארור אלא רק י"א

ויצו משה את העם ביום ההוא לאמר אלה
יעמדו לברך את העם וגו' שמעון ולוי ויהודה
ויששכר ויוסף ובנימין ואלה יעמדו וגו' בהר עיבל
ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי וענן חלויים
ואמרו אל כל איש ישראל קול רם:
א. ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וגו' אמן: ס
ב. ארור מקלה אביו ואמו ואמר כל העם אמן: ס
ג. ארור מסיג גבול רעהו ואמר כל העם אמן: ס
ד. ארור מושגה עור בדרך ואמר כל העם אמן: ס
ה. ארור מטה משפט גר וגו' ואמר כל העם אמן: ס
ו. ארור שכב עם אשת אביו ואמר כל העם אמן: ס
ז. ארור שכב עם כל בהמה ואמר כל העם אמן: ס
ח. ארור שכב עם אחתו וגו' ואמר כל העם אמן: ס
ט. ארור שכב עם חתנתו ואמר כל העם אמן: ס
י. ארור מכה רעהו בסתר ואמר כל העם אמן: ס
יא. ארור לקח שחד וגו' ואמר כל העם אמן: ס
יב. ארור אשר לא יקים וגו' ואמר כל העם אמן: ס

ובריש פרק אלו נאמריו¹⁶⁰ שנינו וז"ת:
ברכות וקללות ביצר, כיון שעברו ישראל את
הירדן ובאו אל הר גרזים ואל הר עיבל שבשומרון
שבצר שכב שאצל אלוני מורה וכו', ששה שבטים
עלו לראש הר גרזים וששה שבטים עלו לראש הר
עיבל, והכהנים וחלויים והארון עומדים למטה
באמצע, הכהנים מקיפין את הארון וחלויים את
הכהנים וכל ישראל מכאן ומכאן וכו', הפכו פניהם
כלפי הר גרזים ופתחו בברכה ברוך האיש אשר
לא יעשה פסל ומסכה, ואלו ואלו עונין אמן, הפכו
פניהם כלפי הר עיבל ופתחו בקללה ארור האיש
אשר יעשה פסל ומסכה, ואלו ואלו עונין אמן, עד
שגומרין ברכות וקללות, ע"כ.

¹⁶¹ יעו"י ש"ך עה"ת, וס' ראש דוד, וס' פנים יפות, ובס'
בני יששכר – מאמרי השבחות מאמר ו' אות ט' – מ"ש
כזה.

¹⁶² יעו"י מ"ש בס' עמודי שמואל פ' תבא משום הר"ן ז"ל
– ס' עמודי שמואל להגאב"ד ק"ק בראק נכדו של הגאון
רבי יונתן אייבשיץ ז"ל – וז"ל: הפכו פניהם כלפי הר
גרזים ופתחו בצרכה וכו', הפכו פניהם כלפי הר עיבל
וכו', ומקשה הר"ן ז"ל כיון דהלויים אמרו ברכות וקללות
היה צריך לכתוב בתורה הברכות ומכלל הן אתה שומע
לאו, וסו"ק הר"ן ז"ל דהקב"ה אמר למשה מתחילה
הקללות ותיכף כששמעו משה כתבו בצורה, ואחר כך
כששמע מפי הקב"ה הברכות לא הוליד לכותבו דמכלל
לאו אתה שומע הן.

¹⁶³ יעו"י ילקוט פ' ברכה רמז תתקנ: י"א מזמורים אמר
משה בספר תהלים כנגד אחד עשר שבטים שצרכו.

שכב עם אשת אביו/ וגו', שנכתבו בפרשה אחת, מה שאין כן בכל שאר הארורים שכל אחד נכתב בפרשה בפני עצמו, והנה רבי משה הדרשן בראותו שאלו שני הארורים נכתבו בפרשה אחת הוקשה לו למה יצאו אלו שני הארורים מן הכלל.

ומעתה נ"ל בס"ד כי מתוך קושיא זו הוציא רבי משה הדרשן ז"ל את דרשתו הנ"ל, כי הנה מאחר ש"ב ארורים כתובים כאן מנינם מוכיח עליהם שהן כנגד י"ב השבטים ארור אחד כנגד כל שבט, אמנם כיון ש"ב הארורים נסדרו ב"א פרשיות ולא ב"ב פרשיות הרי דבר פשוט הוא שהן מוכבים רק כנגד י"א שבטים, ומי הוא זה ואיזה שבט הוא זה שיצא מן הכלל, ולזה דרש רבי משה הדרשן ז"ל את דרשתו זו שכנגד שבט שמעון לא כתב ארור לפי שלא רצה לברכו לפני מותו כשבירך שאר השבטים.

והנה כאן בפרשתן בשנמנו השבטים בברכות וקלות לא נמנו כסדר שאר מניני השבטים שנמנו בתורה, אלא שמעון נמנה כאן הראשון וראובן נמנה השביעי בסדר המדרגה של מנין י"ב השבטים, וכדכתיב 'ויצו משה את העם ביום ההוא לאמר אלה יעמדו לברך את העם וגו' שמעון ולוי ויהודה ויששכר ויוסף ובנימן, ואלה יעמדו וגו' בהר עיבל ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי, ומעתה ארור הראשון הוא 'ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה' מוסב כנגד שבט שמעון, וארור השביעי הוא 'ארור שכב עם כל בהמה' מוסב כנגד שבט ראובן.

והנה משה רבנו ע"ה היה בלבו על שבט שמעון על מה שעשה בשמים ולכן לא יחד ברכה לשמעון בפני עצמו כשבירך שאר השבטים לפני מותו, וכיון שלא היה בלבו של משה לברכו ביוחד מביילא גם אינו יכול ליתן לו ארור, וכמו שאמרו

פסוקי ארור כתב, והלא כל עובר ומעיין עומד תוהא ומשתומם וכי בידו של משה רבנו ע"ה לגרוע או להוסיף ח"ו פסוק אחד או אפילו אות אחת בתורה, והרי כבר אמרו רז"ל בהלך¹⁶⁴ האומר אין תורה מן השמים, ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק אחד שלא אמרו הקב"ה אלא משה מפי עצמו אמרו זהו 'כי דבר ה' בזה'¹⁶⁵, ואם כן האין זה דורש רבי משה הדרשן ז"ל דרשה כזו שלפי שמשה לא רצה לברכו לשמעון לפני מותו כשבירך שאר השבטים לכן לא כתב ארור כנגד שמעון, וכביכול משה רבנו ע"ה היסר פסוק אחד בתורה, אתמאח.

עוד יש להפליא בזה כי הלא כל עובר על דרשה זו עומד תוהא ומשתאה לדעת מאין לקח רבי משה הדרשן ז"ל לדרוש דרשתו זו שלפי שמשה רבנו ע"ה לא היה בלבו לברכו לשמעון לפני מותו לכן החסיר בתורה 'ארור אחד' שהיה ראוי ליכתב כנגד שבט שמעון, והלא בשתעמור על מנין הארורים תמצא שבאמת כתיב בפרשה י"ב ארורים¹⁶⁶, ואם כן הרי יש כאן ארור גם כנגד שבט שמעון, ומעתה יש להתבונן בזה מדיכין הוציא רבי משה הדרשן ז"ל את דרשתו זו¹⁶⁷.

ונ"ל בס"ד כי הנה בשנתבונן בסדר י"ב פסוקי ארור הכתובים בתורה נוכח לראות שכל ארור וארור נכתב בפרשה סתומה בפני עצמו, והנה יצאו מן הכלל ארור החמישי וארור הששי והן 'ארור מטה משפט גר יתום ואלמנה' וגו', ו'ארור

¹⁶⁴ סנהדרין דף ק"ט ע"א.

¹⁶⁵ והא' דלמרו ז"ל במגילה דף ל"א ע"ב – דמשה תורה משה מפי עצמו אמרו, כד הקשה בזהר ואלחנן – דף רס"ה ע"א – וז"ת: מלוי מפי עצמו, וכי ס"ד את זעירא באורייתא משה אמר ליה מגרמיה, אלא ספיר הוא והא' אתערנא, מעלמו לא תנינו, אלא מפי עצמו וגו', יעו"ש.

¹⁶⁶ יעו"ש פ'י' הרשב"ס ז"ל וז"ל: כל הארורים שנים עשר כנגד שנים עשר שבטים וכו'.

¹⁶⁷ יעו"ש ס' אהלי קס – לר' אליעזר מנחם גינשטינג ז"ל מוויילנא – מ"ש בזה.

וזוהו כונת רבי משה הדרשן בדרשתו: י"א ארורים יש כאן, ואם תספור ותמנה ותראה כי עלה בידך י"ב ארורים, תדע לך שאמנם י"ב ארורים כתובים כאן אך הן נמנין רק בחשבון של י"א ארורים שהרי הן מחולקין לי"א פרשיות, ולמה בן, אלא ש"ב הארורים הן כנגד י"ב השבטים ארור אחד כנגד כל שבט, וכנגד שמעון לא כתב ארור לפי שלא היה בלבו לברכו לפני מותו לזה לא רצה ליתן לו ארור, ולזה חילקן משה לי"א פרשיות כדי שארור הששי לא יהיה מוסב כנגד שבט ראובן, והכל על מקומו בא בשלום.

ז"ל במדרש¹⁶⁸ כי כל ארור הוא מכלל ברוך, ומעתה אחר ששבט שמעון יצא מן הכלל הרי נשתנה סדר מנין השבטים, ומעתה לוי נמנה כאן ראשון במנין השבטים וראובן נמנה הששי במנין השבטים, ונמצא כי ארור הראשון מוסב כנגד שבט לוי וארור הששי מוסב כנגד שבט ראובן.

והנה ארור הששי הוא פסוק 'ארור שכב עם אשת אביו' וגו', והיה משה רבנו ע"ה חושב ומחפש לשית עצה בנפשו הארך יעשה כי אם הוא מוגרע את שמעון מכלל הארורים הרי ארור הששי יהא מוסב כנגד שבט ראובן, ומעתה הרי אתה נותן פתרון פה לבריות לומר שנתן לשבט ראובן 'ארור שכב עם אשת אביו' בשביל אותה מעשה, וחלא כבר אמרו חז"ל¹⁶⁹ כל האומר ראובן הטא אינו אלא טועה¹⁷⁰, מה עשה משה הלך וחיבר את ארור החמישי וארור הששי ביחד בפרשה אחת ונמצא כי שניהם גם ארור החמישי הוא 'ארור מטה משפט גר יתום ואלמנה' וגו', וגם ארור הששי הוא 'ארור שכב עם אשת אביו' וגו', מוסבים כנגד שבט בנימין, ומעתה ארור השביעי מוסב כנגד שבט ראובן כבראשונה¹⁷¹.

¹⁶⁸ קה"ר פ"ז סי' כ"ג.

¹⁶⁹ שבת דף נ"ה ע"ב.

¹⁷⁰ והשאר מיוסב נמי שפיר קושיה המפרשים ז"ל כמה שהקשו האיד מישך שייכא דברי רבי משה הדרשן ז"ל לכאן דמכה רעהו בסתר על לשון הרע נאמר.

¹⁷¹ ומה שנתבאר בתורה רק 'ארו' ולא 'ברוך', נ"ל בס"ד עפ"י מה ששמעתי עובדא שהיה אל"כ כ"ק מרן אדמו"ר מהר"א מבעלזא ז"ל, וזו היא, פעם אחת עלה איש אחד לבית מדרשו של כ"ק מרן אדמו"ר ז"ל ובקש מהגבאי שיתן לו ליכנס לקודש פנימה לכ"ק מרן ז"ל, הגבאי אמר לו שאי אפשר ליכנס עכשיו ושיבא בשעות הלילה ויוכל ליכנס לכ"ק מרן ז"ל ולבקש בקשתו, והוא עומד ומתחנן ומפליז בו שיתן לו ליכנס מבעוד יום לפני שקיעת החמה, הגבאי שאל אותו מה הנחיות הזאת, והוא אומר לו כי עובר ארח אחד קללני קללה נמרצת ומבקש ליכנס לקודש פנימה להחיר ממנו את הקללה, כיון ששמע הגבאי כמה המדובר רחי הוא עומד בשל ואומר לו שאי אפשר ליכנס עכשיו ושיבא בלילה ויתן לו ליכנס, בראותו כי כן כאשר זה עולה וסוגר צעדו מליכנס נתן עליו בקולו והתחיל לצועק בקול גדול שיתן לו ליכנס עכשיו, והגבאי עונה כנגדו בקולו קול רם, והי כאשר

שמע כ"ק מרן אדמו"ר ז"ל מחדרו את הקולות ולא מחדרו לברכות מה זה ועל מה זה, מרן ז"ל שאל את הגבאי על מה כל ההומה הזאת, והגבאי אומר למרן ז"ל שזה האיש רוצה ליכנס לבקש בקשתו ולהתכבד והוא מתעקש ליכנס דייקא כעת, זה לא הסדר ולא הזמן, מרן ז"ל ממשיך לשאול ומה מעיק על לכו, והגבאי אומר למרן ז"ל כי אחד מהעובדי דרך קללו והוא מבקש להחיר לו קללתו, והי כשמוע מרן ז"ל שמאן דהו קילל אותו הדועזעזע מרן ז"ל ושאל מי הוא זה שקללו, והגבאי אינו מבין את השאלה ושאל ממרן ז"ל הרי איש אחד קילל אותו ולמאי נקפא מינה מי הוא זה שקילל אותו אם זה ראובן או שמעון, ומרן ז"ל אומר שכונתו בשאלתו הוא אם זה המקלל יודע גם לבדק או שידע רק לקלל, הגבאי ירד לסוף דעתו של מרן ז"ל וידע מה עליו לענות ואמר למרן ז"ל שכנראה שאכן זה המקלל אינו יודע לבדק רק לקלל, ואז אמר מרן ז"ל מאחר שזה המקלל אינו יכול לבדק אין בקללתו ממש, כי מי שאינו יכול לבדק אין קללתו קללה והוא יכול להיות סמוך ובעות שלא יבא לו שום היזק מהקללה הזאת, ע"כ.

– והנה יש להתבונן בזה מאין לקח מרן ז"ל יסוד זה שמי שאינו יכול לבדק אין קללתו קללה, ונ"ל בס"ד שמדרשה זו של רבי משה הדרשן ז"ל לקח מרן ז"ל יסוד זה שפיון שמה רבנו ע"ה לא היה בלבו לברכו לשמעון לפני מותו כשבידך שאר השבטים לכן אינו יכול לתת לו ארור, וכי מאי ענין ברכתו של משה לפסוק בתורה שכתב בלשון ארור, וכי בשביל שמה לא היה בלבו לברכו לשמעון לפני מותו כשבידך שאר השבטים לכן אינו יכול לכתוב בגדו פסוק בתורה שאמרוהו גם בברוך וגם בברור, אל"ל מכלל אותה למד כי מי שאיך יכול לברכו איך יכול ליתן לו ארור, ומעתה ניחא שפיר מה שהתורה כתבה רק 'ארו' ולא 'ברוך' שהרי אחר שכתוב כאן 'ארו' לנו וידעין שיש כאן גם 'ברוך', וכמו שאמרנו חז"ל במדרש – קה"ר פ"ז סי' כ"ג – כי כל ארור הוא מכלל ברוך.

~~~~~  
 לפרשת נצבים – וילך  
 ~~~~~

'והיום אי אתה צריך לתפלת'. 'ארור' – וברצונם עקרו שור ארור, שור של שכם שהוא מארור כנען, או ארור אפם כי עז. 'וקם' – הנך שוכב עם אבותיך וקם, וכאן רמז לו תחיית המתים, או וקם העם הזה וזנה, ע"כ.

והנה יש להתבונן בזה טובא, הלא כבר עמד בזה מרן אדמו"ר מהר"ד ז"ל מבעלזא על מה שפירש רש"י ז"ל: צא הלחם מיד ומחר אנכי נצב, והיום אי אתה צריך לתפלת, וכי מה יום מיומים שביים הראשון למלחמה יחושע מובטח הוא בנצח המלחמה בזכות עצמו ואינו זקוק כלל לתפלתו של משה, ואלו ביום השני אינו יכול לנצח את המלחמה אלא עם תפלתו של משה¹⁷³.

עוד יש לשאול מה היה לו לאיסי בן יהודה שעלה ונסתפק באלו חמשה מקראות להיכן הן נוטין, והלא מימות יחושע בן נון עד איסי בן יהודה לא נפל בזה ספק להיכן הן נוטין, ובכל הש"ס לא מצינו מי שנסתפק בזה אלא הרומיים והמינים שנסתפקו בתב' 'וקם' להיכן הוא נוט¹⁷⁴, וכן יש לשאול כתבת 'ארור' האידך נסתפק להיכן הוא נוט והלא 'ארור' הוא ריש פסוקא 'ארור אפם' וגו', וכללא כיילא לן חז"ל כל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן ליה¹⁷⁵, ואם כן האידך שייך לקרות וברצונם עקרו שור ארור. ואגב אורחא יתבאר בס"ד והלא מצינו כמה וכמה מקראות

ויאמר ה' אל משה הנך שכב עם אבותיך וקם העם הזה וגו' ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא וגו' ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיחם למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל.

ובגמ' יומא איתא¹⁷⁶ וז"ת: אמר רבי נתן אמה טרקסין לא חבריעו בו חכמים אי כלפנים אי כלחורין וכו', מתקף לה רבינא מאי טעמא וכו', אלא קדושתיה אי כלפנים אי כלחורין, והיינו דאמר רבי יוחנן בעי יוסף איש הוצל ודביר בתוך הבית מפנימה הכין לתתן שם את ארון ברית ה', איבעיא להו היכי קאמר קרא, ודביר בתוך הבית מפנימה הכין לתתן שם, או דילמא הכי קאמר ודביר בתוך הבית מפנימה, ומי מספקא ליה והתניא איסי בן יהודה אומר חמש מקראות בתורה אין להם חכרע, שאת, מושקדים, מחר, ארור, וקם, והתניא הוא יוסף איש הוצל הוא יוסף הבבלי הוא איסי בן יהודה הוא איסי בן גור אריה הוא איסי בן גמליאל הוא איסי בן מחללאל ומה שמו איסי בן עקיבא שמו, בדאורייתא ליכא בדנביאי איכא, ובדאורייתא ליכא, והא איכא דבעי רב חסדא וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות כבשים ויזבחו זבחים שלמים פרים, או דילמא אידי ואידי פרים, לרב חסדא מספקא ליה לאיסי בן יהודה פשיטא ליה, ע"כ.

ופירש רש"י ז"ל וז"ל: 'מחר' – וצא הלחם בעמלק מחר, או צא והלחם בעמלק מיד, ומחר אנכי נצב,

¹⁷³ יעו"י ש"ה הק' מס' שבעות חלק תורה אור אות ל'.

¹⁷⁴ סנהדרין דף כ' ע"ב.

¹⁷⁵ תענית דף כ"ז ע"ב.

¹⁷⁶ יומא דף נ"ב ע"א.

בהן שדעתו יפה שורפה היה וכו', אמר לו מפני שמעמידין אותה בקבת עגלי עבודה זרה, אמר לו אם כן למה לא אסורה בהנאה, השיאו לדבר אחר, אמר לו, ישמעאל אחי, היאך את קורא 'כי טובים דודיק' מיין' או 'כי טובים דודיק', אמר לו 'כי טובים דודיק', אמר לו אין הדבר כן שהרי חברו מלמד עליו 'לריח שמניך טובים'.

ורש"י ז"ל פירש וז"ל: השיאו לדבר אחר, לא רצה לגלות דבר הברור כדמפרש בגמרא טעמא. כי טובים דודיק לשון זכר, או דודיק לשון נקבה, וחכי קאמרה כנסת ישראל ישקני הקב"ה מנשיקות פיהו כי כך אמר לי 'טובים דודיק מיין'. חבירו מלמד עליו, שהוא לשון זכר וכנסת ישראל היא דקאמרה לפני שכינה 'לריח שמניך טובים' וגו', 'עלמות אהבוד' לא שייך למומר לנקבה, ע"ב.

ובגמ' איתא וז"ל: השיאו לדבר אחר וכו', וקשאל בגמ' מאי כי טובים דודיק מיין, כי אתא רב דימי אמר אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבונו של עולם עריבום עלי דברי דודיק יותר מיינה של תורה, – ופירש רש"י ז"ל: דברי דודיק, דברי סופרים. מיינה של תורה, עיקר תורה שבכתב, – וקשאל בגמ' מאי שנא האי קרא דשייליה, אמר רבי שמעון בן פזי ואיתימא רבי שמעון בר אמי מרישיה דקרא קאמר ליה 'ישקני מנשיקות פיהו', אמר ליה, ישמעאל אחי, חשוק שפתותיך זו בזו ואל תבהל להשיב, וקשאל בגמ' מאי טעמא, אמר עולא ואיתימא רב שמואל בר אבא גזרה חדשה היא ואין מפסקין בה, – ופירש רש"י ז"ל: ואל תבהל להשיב, אל תדקק להקשות לו. גזרה חדשה, מקריב גזרו על הגבינה, – וקשאל בגמ' מאי גזירתא, אמר רבי שמעון כך פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום ניקור, ולימא ליה משום ניקור, בדעולא דאמר עולא כי גזרי גזירתא כמערכא לא מגלו טעמא עד תריסר ירחי שתא דלמא איבא איניש דלא סבירא ליה

בתורה דאיפלגו בהן תנאי להיכן הן נוטין¹⁷⁶, ואם כן למה זה הקשה הגמ' רק מאמנה טרקסין שלא הכריעו בו חכמים אי בלפנים אי בלחזק, ומהא דבעי רב חסדא וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות כבשים וגו'.

עוד יתבאר בס"ד לאיזו טעם כינהו רבי יוחנן כאן לאיסי בן יהודה בכינוי 'יוסף איש הוצל', ולא 'איסי בן יהודה' כרגיל בכל התלמוד, וגם מה ענינו של 'איסי בן יהודה' שנקרא בשבעה שמות¹⁷⁷ וכדאיתא בפסחים¹⁷⁸ וז"ל: תנא הוא יוסף איש הוצל, הוא יוסף הכבלי, הוא איסי בן גור אריה, הוא איסי בן יהודה, הוא איסי בן גמליאל, הוא איסי בן מחלאל, ומה שמו איסי בן עקיבא שמו¹⁷⁹.

וטרם נבא אל המכוון נקדים לבאר בס"ד הסוגיא דגבינות עכו"ם¹⁸⁰ וז"ל: מתני', אלו דברים של עובדי כוכבים אסורין ואיסורין איסור הנאה, היין והחומץ של עובדי כוכבים וכו', המוריים וגבינת בית אוניקיי של עובדי כוכבים אסורין ואיסורין איסור הנאה דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים אין איסורין איסור הנאה, אמר רבי יהודה שאל רבי ישמעאל את רבי יהושע כשהיו מחלכין בדרך¹⁸¹, אמר לו מפני מה אסרו גבינות של גוים, אמר לו מפני שמעמידין אותה בקבה של נבלה, אמר לו והלא קבת עולה המורה מקבת נבלה ואמרו

¹⁷⁶ יעו' תוס' ד"ה שאל, ויעו' ס' גליוני הש"ס – להגרי' ענגיל ז"ל – 'יומא שס, שהוכר ומונה כל המקראות שאין להם הכרע.

¹⁷⁷ יעו' מ"ש המהרש"א בפסחים – דף ק"ג ע"א – וז"ל: ואל ידענא למה היה לו ולאכזי כל השמות הללו, דכיוצא בזה במשה ויתרו אתו כולו לדרשה.

¹⁷⁸ פסחים דף ק"ג ע"א.

¹⁷⁹ ובחיבורי ספר 'משקלי האומות' – ערך איסי – הארכנו לבאר מה ענינו של איסי בן יהודה בלסיחא דנחש, וכדלמך בנדה – דף ל"ו ע"ב – אלף איסי בן יהודה, דהוא איסי בן גור אריה, דהוא איסי בן גמליאל, דהוא איסי בן מהללאל, אסיחא דנחש דלף שליט ביה רוקבא, וגם בלחנו בס"ד למה לא נמנה לו גם שמו השמיני והוא 'אלף יוסי בן קטונתא' וכמ"ס בשלח סוטה משמת אלף יוסי בן קטונתא פסקו חסידים, ולמה נקרא שמו קטונתא שהיה קטנו של חסידים.

¹⁸⁰ ע"ז דף כ"ט ע"ב.

¹⁸¹ וכפי הגרסה היה זה כשהיו מהלכין בדרכי אחר שפדה אותו מבית האסורים ושלחו לארץ ישראל.

וארור, מחר, משוקדים, וקם, אמר רבי יצחק כתיב ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים וגו', 'ואותי', יש דברים שאמר לי לומר לכם, ויש דברים שאמר לי ביני לבין עצמי, וכתב על זה האור זרוע ז"ל וז"ל: דחינו חמש הברעות שאין להם הברע סבר רבי יצחק שאין לגלותם לכל אדם.

ומה שראוי לשום לב הדא מה הוא הסוד הגדול והנורא בטעם איסור גבינות הגוים עד שרבי יהושע עשה כל מיני מצדקי כדי שלא לגלות לרבי ישמעאל – שדיה מופלג בחכמה – טעם איסורו, ועל אף שאמרו בגמ' משום דעד תריסר ירחי שתא לא מגלו טעמא, כבר כתבו התוס' ז"ל דאין זה הטעם העיקרי ורק כדי להעלים הטעם האמיתי אמרו בגמ' טעם זה, וז"ל התוס': ונראה כי זהו טעם תלמוד שלנו דקאמר בסמוך כי גזרי גזירתא במערבא כו' כנ"ל, יע"ש, וכן משמע בגמ' שחז"ל לא גילו מעולם הטעם על איסור גבינות הגוים שהרי נחלקו בה לקמן בגמ' בטעם איסור הגבינות והמשה טעמים נאמרו בה, ואם תמצוי לומר שאחר י"ב חודש גילו חז"ל טעם איסורו אם כן האידך זה נשכח מכלל הני אמוראי טעם איסורו, הא קמן דחז"ל לא גילו מעולם הטעם האמיתי למה זה אסור גבינות הגוים וסודה נשאר טמיר ונעלם.

עוד יש להתבונן במאמר כלה כלולה – דא כנסת ישראל – לפני החתן 'ישקני מנשיקות פיהו' וקא יחבית טעמא 'כי טובים דודיך' והיינו 'כי עריבים עליה דברי סופרים יותר מעיקר תורה שבכתב', והדברים מתמזגים שהרי זה נותן טעם לפגם ודברים אלו לכאורה הם גרמא לריחוק ולא לקירוב שהרי כביכול הכלה אומרת להחתן שעריבים עליה דברי סופרים יותר מעיקר תורה שבכתב שכביכול הוא בכבודו ובעצמו נתן לה, ולא עוד אלא שמבקשת תמורת זה 'ישקני מנשיקות פיהו' וגו', אתמחא, ואגב אורחא יתבאר בס"ד על מה זה עוות עלינו רבי ישמעאל את הבתובים וקרא כי טובים דודיך במקום דודיך הלא דבר הוא.

ואתני לזלזולי בה¹⁸², ושמואל אמר מפני שמעמידן אותה בעור קיבת נבילה וכו', רב מלביא משמיה דרב אדא בר אבהו אמר מפני שמחליקין פניה בשומן חזיר, רב חסדא אמר מפני שמעמידן אותה בחומץ, רב נחמן בר יצחק אמר מפני שמעמידן אותה בשרף הערלה.

והתוס' ז"ל¹⁸³ הביאו דברי הירושלמי¹⁸⁴ וז"ל: ירושלמי¹⁸⁵, אם להפליגו נתכוין הוה ליה להפליגו בדברים אחרים בה' מקראות שבתורה שהסימן ממ"ש א"ו, 'מחר', 'משוקדים', 'שאת', 'ארור', 'וקם', אמר רבי אילא דברים שמשיקין עליהם את הפה שנאמר ישקני מנשיקות פיהו, רבי שמעון בר חני בשם רבי שמואל בר נחמני פקש'ים ללבושך וגו', פקש'ים כתיב, הא כיצד בשעה שתלמידך קטנים כבוש לפניהם דברי תורה, הגדילו ונעשו בעתודים גלה להם רזי תורה וקתני התם דרבי ישמעאל קטן היה באותה שעה, ומסייע להרא דתני רבי שמעון בן יוחי ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם מה הסימה הזאת אינה נגלית לכל בריה ובריה, כך אין לך רשות לשקע עצמך על דברי תורה אלא בפני אדם כשר, ונראה כי זהו טעם תלמוד שלנו דקאמר בסמוך כי גזרי גזירתא במערבא כו' אלא שאינו מפרשו כאן היטב, ע"כ.

והאור זרוע ז"ל¹⁸⁶ כתב וז"ל: ואמרינן במדרש שיר השירים למה לא גילה לו וכו', רבי חוניא בשם רבי חמא ברבי עקיבא מקשי אם להפליגו נתכוין היה לו להפליגו מהמש הברעות שבתורה ואלו הן: שאת,

¹⁸² יעו' ירושלמי דמאי פ"ג ה"ד – וז"ת: אמר רבי יהושע בן קבסוי כל ימי הייתי קורא הפסוק הזה והזה הטורח על הטמא, טורח אחד מזה על טמא אחד, עד שלמדהיה מאורעה של יבנה וכו', אמר ר"א חכמים שהן נשיטת רבי מאיר, רבי יוחנן אמר חכמים ממך, בעון קומיה – פי' התלמידים שאלו את רבי יוחנן – מה טעם, אמר להו כד הסתאבון אנה חומר לכוון, פי' כשתקונו אגלה לכם טעם הדבר וכו', יעו"ס.

¹⁸³ ע"ז דף ל"ה ע"א ד"ה מאי שנה.

¹⁸⁴ ע"ז פ"ב ה"ג.

¹⁸⁵ ר"ל בירושלמי פריך אם להפליגו נתכוין וכו'.

¹⁸⁶ בסדר אלפ"א ביהו"ת שלו ד"ה אלף לא פיד.

וזאת שנית יש לשאול במאי עדיפי חמש מקראות אלו על כל שאר המקראות שבתורה עד שלא מצאו שום פסוק אחר במה שהיה יכול להשיאו ודייקא בחמש הכרעות אלו היה צריך להשיאו לדבר אחר. עוד יש להתעורר בדברי האור זרע ז"ל הנ"ל דחמש הכרעות אלו שאין להם הכרע אמר לו הקב"ה למשה בינו ובין עצמו ואין לגלותם לכל אדם, ויש להתבונן בזה מהו הסוד הגדול והנורא הטמון בחמש הכרעות אלו עד שאסור לגלותם לכל אדם.

עוד יתבאר בס"ד על מה זה הסיפוי בתוספות על דברי הירושלמי אלו ג' תבות 'שחסימן ממש' א"ר, וחלא הירושלמי לא יחייב בהו שום סימנא וגם לא הביאום בסדר הסימן הזה ממש' א"ר, אלא נקטינחו בסדר שהן כתובים בתורה והוא שאת, ארור, מחר, משוקדים, וקם, עוד יש להתבונן בדברי התוס' הדא והרי התוס' בפרקא קמא¹⁸⁹ כבר יחבו סימנא לחמש הכרעות אלו והוא מ"מ שו"א ולמה שינו כאן וכתבו שחסימן הוא ממש' א"ר, וזאת שנית יש לשאול סימנא למה לי, וגם מה לי אם הסימן הוא ממש' א"ר או מ"מ שו"א ותרי סימני בחמש הכרעות אלו למה לי בסימן אחד תיסגי, ואגב ארחין יתבאר בס"ד קרשיית התוס' ז"ל בפרק חוציאו לו וז"ל: שאת משוקדים מחר ארור וקם, תימה הוא דלא נקטינחו בסדר שהן כתובים בתורה וכו', והתוס' נשאר בתימא¹⁹⁰.

עוד יתבאר בס"ד למה זה גזרו חז"ל והחמירו בגבינות הגוים יותר מבהלב עכו"ם עצמה שהרי גבינת עכו"ם אסורה אפילו כשישראל רואהו בעת גיבונו הגבינות, מה שאין כן בהלב של גוים דמותו כשישראל רואהו בשעת החליבה¹⁸⁷, וכן למאן דאמר דטעם איסורה מפני שמעמידין אותה בשרף הערלה למה זה החמירו בה יותר מבעלה עצמה¹⁸⁸.

עוד יתבאר בס"ד על מה זה מודיע לנו רבינו הקדוש ששאלה זו שאל לו רבי ישמעאל כשהיו 'מהלכין בדרך' ומה לי אם היו מהלכין בדרך או שהיו יושבין בכל מקום שהוא, עוד יתבאר בס"ד למה כינהו רבי יהושע לרבי ישמעאל בכינוי אחי והרי רבי ישמעאל קטן היה באותה שעה כנ"ל בתוס' והיה ראוי יאמר לו ישמעאל בני כרגיל בכל התלמוד, וכן יתבאר בס"ד דלפי מסקנת הגמרא דקאמר ליה רישא דקרא 'ישקני מנשיקות פיהו' אם כן למה נקט התנא סיפא דקרא 'כי טובים דודיק מיין'.

עוד יש להתבונן בשאלת הגמ' 'מאי שנא האי קרא דשייליה, ולכאורה יפלא והרי כל עצמו לא השיאו רבי יהושע לדבר אחר אלא כדי שרבי ישמעאל – שעדיין היה תניק באותה שעה – לא יוסף לשאלו על טעם איסור גבינות העכו"ם ומאי איכפת ליה להתלמוד באיזו כתוב השיאו לענין אחר.

וביותר יש להפליא על הירושלמי והמדרש הנ"ל שהראו באצבע במה היה לו להשיאו ואמרו אם להפליגו נתכוין הוה ליה להפליגו בה' מקראות שבתורה, מחר, משוקדים, שאת, ארור, וקם, והדברים מתמידים הדא מה להם להירושלמי והמדרש להשיאו עצה לרבי יהושע על דבר שכבר נעשה ולומר במה היה צריך להשיאו לרבי ישמעאל והרי מאי דהוה הוה ומאי איכפת להן שהפליגו בפסוק ישקני וגו',

¹⁸⁷ ש"ך יו"ד סי' קט"ו ס"ק כ', ויעו' שו"ת טועה ביהודה מהדו"ת או"ח סי' ז"ו.

¹⁸⁸ יעו' ס' המקנה קדושין דף ל"ו ע"ב ד"ה בל"ד מפני מה גבינות הנכרים וכו'.

¹⁸⁹ לעיל דף כ' ע"א ד"ה אחד נר.

¹⁹⁰ המשך יבא א"ה.

לפרשת האזינו

רב מתנה אמר מהכא 'תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב, איזו היא עבודה שבשמחה ובטוב לבב, הוי אומר זה שירה, ורש"י ז"ל פירש וז"ל: אין אדם שר שירה אלא מתוך שמחה וטוב לבב, דכתיב 'חנה עבדי ירונו מטוב לב'.

וחנה יש להתבונן בזה טובא, חדא והלא כללא כיוול לן חז"ל¹⁹⁸ דפותחין בדבר טוב ומסיימין בדבר טוב, ואם כן למה זה יצא שירת הלויים – היא שירת האזינו – מן הכלל דפותחין ומסיימין בה בדברים קשים, וזאת שנית יש לשאול למה זה תיקן עזרא הסופר להתחיל ולסיים בה בפסוקי סימנא דחז"ל¹⁹⁹ ל"ך דייקא²⁰⁰, ולא סוף דבר בשירת הלויים בבית המקדש על הקרבן אלא גם בקריאתו בפני הצבור בשבת, והלא רוב ככל הפותחין והמסיימין בה – לכל השיטות והדעות²⁰⁰ –

כתב הרב בעל מגלה עמוקות בפרשתן וז"ל: נשאלה שאלה בבית מדרשו של רבינו ניסים גאון על סימן ב"ג המלך פת וילך¹⁹¹, למה אין מחלקין ופר' מוטות מסעי, ומחלקין פר' נצבים וילך¹⁹², ותשובתו 'תכלה שנה וקללותיה תתחיל שנה וברכותיה', קשה¹⁹³ לפי זה גם בפרשה האזינו היה לנו לסיום קודם ראש השנה¹⁹⁴, הארכתיו בספר הראשון, השני, השלישי¹⁹⁵, ועתה אומר אני מה גדלו מעשיך ה' וכו', יעו"ש מ"ש לפי דרכו.

וחנה שבעים פנים לתורה וכפטיש יפוצץ סלע ואענה אף אני חלקי בס"ד, ובהקדים לבאר מאמרי רז"ל בגמ', וזה יצא ראשונה, בפרק יום טוב של ר"ה¹⁹⁶ גרסין וז"ת: בראשון מה היו אומרים, רבי יהודה אומר משום רבי עקיבא לה' הארץ ומלואה וכו', כמנפסי דשבתא מה היו אומרים, אמר רב חנן בר רבא אמר רב חז"ל ל"ך, ואמר רב חנן בר רבא אמר רב בדרך שחלוקים כאן כך חלוקין בבית הכנסת.

ובפרק אין נערבין איתא¹⁹⁷ וז"ת: אין פותחין משני נבלים וכו', ובגמ', אמר רב יהודה אמר שמואל מניין לעיקר שירה מן התורה, שנאמר 'ושרת בשם ה' אלקיו, איזהו שירות שבשם, הוי אומר זה שירה וכו',

¹⁹¹ פי', ב"ג המלך, 'המלך' דא ראש השנה, ור"ל אס יבא ראש השנה ביום ב"ג, היינו כשראש השנה חל ביום ד' בשבוע או ביום ג', פת וילך, ר"ל אזי וילך' מחולק ונפרד מפרשת נצבים, וכידוע יש ג"ו פרשיות בתורה, אך כשמחלקין פרשת נצבים לשנים, וקורין פרשת נצבים לחור, ופרשת וילך בשבת שלאחריה, הכי הן ד"ן פרשיות. – פת', מלשון 'פתות אלה פתים.

¹⁹² זה לשון התוס' במגילה דף ל"א ע"ב ד"ה קללות שבת"כ קודם ענרת: למה מחלקין פרשת נצבים וילך לשנים כשיש שני שבתות בין ראש השנה לסוכות כלא יום הכיפורים, ואין מחלקים מטות ומסעי שזכות ויתר.

¹⁹³ ז"ל: והקשו שם בתוס'.

¹⁹⁴ שהרי גם שם יש קללות, מצי רעב ולחומי רשע וכו' וכו'.

¹⁹⁵ ואנו אין לנו שיעור רק התורה הזאת דא ספר הרביעי, וחבל על דאבדון.

¹⁹⁶ ר"ה דף ל"א ע"א.

¹⁹⁷ ערכין דף י"א ע"א.

¹⁹⁸ ברכות דף ל"א ע"א.

¹⁹⁹ יעו"י מחזור ויטרי – סדר יום הכיפורים סי' ע"ג – מ"ש כ"ה.

²⁰⁰ במס' סופרים – פי"ב ה"ז – אמרו דפסוקי סימנא דחז"ל ל"ך אלו הן: 'האזינו, זכור, ירכיבהו, וישמנו, לו, כי ידיו' –

– וסיטת רב האי גאון ז"ל – הובא בס' האשכול בסדר פרשיות סי' כ"א – דפסוקי האזינו ל"ך אלו הן: 'האזינו, זכור, ימלאהו, וישמנו, לו, כי ידיו' –

– ורבו חננאל ז"ל כתב דאלו הן: 'האזינו, זכור, ירכיבהו, וירא, לו, כי ידיו' –

– ורש"י ז"ל כתב – ר"ה סם ד"ה האזינו ל"ך – דסימני האזינו ל"ך הן: 'האזינו, זכור, ירכיבהו, וירא, לו, כי ידיו' –

– והרמב"ם ז"ל כתב – פי"ג מהל' תפלה ה"ה – וז"ל: כל העולה לקרות בתורה פותח בדבר טוב ומסיים בדבר טוב, אבל פרשת האזינו קורא הרשקון עד זכור ימות עולם, והשני מתחיל מזכור ימות עולם עד ירכיבהו, והשלישי מירכיבהו עד וירא יי' וינאץ, והרביעי מן וירא יי' וינאץ עד לו חכמו, והחמישי מן לו חכמו עד כי אשך אל שמים ידיו, והששי מכי אשך אל שמים ידיו עד סוף השירה –

– וכנה הגהות מיימוניות ז"ל וז"ל: וכן פירש ר"י אלפס הא דאיתא פרק בתרא דר"ה 'האזינו ל"ך', אבל אין מנהגו כדעמוד ואלפס, אלא כפירש"י שפירש: 'האזינו, זכור, ירכיבהו, וירא, לו, כי ידיו, וכן כתב בספרי, ודלא

וז"ת: בזה"ק, פתח רבי שמעון ואמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניכם, תרגום, ואלו דיוני דתסדר קדמיהון, אלו אינן סדורין דגלגולא דינין דנשמתין דאתדנו כל חד וחד לקבל עונשית, ע"כ. ומרן מהר"י ז"ל עמד בזה הדא מהו כוונת הוזה"ק בזה שמעתיק לשון התרגום, ותו דלפי לשון התרגום היה צריך לתרגם על תיבות 'אשר תשים לפניכם' די 'תשוי' קדמיהון, ומפני מה שינה בלשוננו ותרגם די 'תסדר' קדמיהון²⁰⁴.

ופירש מרן מהר"י ז"ל על פי דאיתא בספרי וראים דתכלית ביאת האדם אל העולם השפל הזה היא כדי להאיר רמ"ה איברי נשמתו על ידי קיום רמ"ה מצוות עשה שמקיים בעולם הזה, וכשהאדם אינו מתקן עצמו חי' בשלימות בעוה"ז הרי הוא צריך לבוא בגלגול שנית כדי להשלים עצמו ולקיים איזו מצוות שהחסיר בגלגול ראשון, ובגמ' ברכות איתא²⁰⁵ המקיז דם בחלום עונותיו מחולל לו, ופריך והתניא עונותיו סדורין לו, ומשני מאי סדורין, סדורין לימחל.

וחנה אמרו חז"ל בשלהי מנחות²⁰⁶ כל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה וכו', ועל פי דברי הגמ' הנ"ל חידש מרן מהר"י ז"ל חידוש עצום ונפלא מאד, והוא דהוא הדין כשעוסק בתורת האלות ותוכחות שבתורה ובמראות נגעים ואחלות החמורין ועול פשעיו ישתרגו על צווארו ועושה חשבון נפשו ומורא יעלה על ראשו מן העונשין הראויים לבוא עליו, ועל ידי זה ממשיך על עצמו פחד ה' והדר גאורו ושב בתשובה שלימה על כל מה שחטא לפניו ית', מעתה מעלה עליו הכתוב כאילו כבר קיבל עונשו ואין צורך שיבואו עליו חי' היסורין בפועל²⁰⁷.

פותחין ומסיימין בה בדברים קשים, ואם כן למאי נפקא מינה אם יפתחו בסימנא דהוי' ל"ך או בכל פסוק אחר.

והיותר קשה שהרי שירת האזינו רובה ככולה אינה אלא דברים קשים כגדיין ותוכחות קשות, ואם כן למה זה נקבעה 'שירה' זו כשיר על הקרבן, ולא סוף דבר על קרבן צבור של שאר ימות השנה, אלא דייקא על קרבנות מוספי דשבתא שהתורה קראה יום שמחה²⁰¹, וחלא כמו שעל קרבן התמיד אמרו שיר השייך ליום השבת, ואמרו ז"ל במדרש²⁰² שהשבת 'שירו כפול' וכדכתיב מזמור' שיר ליום השבת, כמו כן היה ראוי יאמרו על קרבנות מוספי דשבתא שיר השייך ליום השבת, ואם כבר קבעה חז"ל לשירת האזינו כשיר על הקרבן היה ראוי יאמרו על מוספי דריש שתא שהוא יומא הדינא כדי לעורר את העם לתשובה ויצאו בדימוס, אמנם מה עניינא דשירת האזינו למוספי דשבתא שהוא יום שמחה²⁰³, וגם היאך זה נהפך 'שירה' זו לשירה וזמרה וחלא אינה אלא דברי תוכחה, ואם מפני שהתורה קראה 'שירה', וכי לזו 'שירה' יקרא וחלא אינה אלא 'קניה', וכן יש להתעורר על דברי רש"י ז"ל שפירש 'אין אדם שר שירה אלא מתוך שמחה וטוב לבב', ויש לשאול וכי מו זה האיש שיוכל להיות בשמחה ועוד 'בטוב לבב' בשמוע דברים קשים ותוכחות קשות כאלו, אתמהא.

ונ"ל בס"ד עפ"י דברי כ"ק מרן אדמו"ר מהר"י ז"ל מבעלזא עה"פ 'אלה המשפטים אשר תשים לפניכם'

כמס' סופרים שכתב וישמן, ודל"א כר"ת והערוך שכתבו וילד, ל', 'כי ידון, ע"כ.

²⁰¹ יעו"י מ"ס במחזור ויטרי – סדר סעודה וברכת המזון – וז"ל: משום הכי תקנו ר"ה והחליטנו בשבת ולא כימים טובים, כי הול' יום מנוחה ושמחה וחייב להזכיר חורבן ירושלים ונחמתו בשמחתו דכתיב 'תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אלעלה את ירושלים על ראש שמחתי', וכן מצינו ששבת נקראת יום שמחה לאמרינן בספרי 'ציוס שמחתה' זו שבת, משום הכי מוחמים בשבת 'ישמחו' כך ישראל, שנקרא השבת 'יום שמחה'.

²⁰² מדרש שוחר טוב מו' ז"ב.

²⁰³ ואמרו ז"ל במדרש שהשבת 'שירו כפול' וכדכתיב מזמור' שיר ליום השבת.

²⁰⁴ יעו"י ס' מאור עינים הק' בפרכסון.

²⁰⁵ ברכות דף נ"ז ע"א.

²⁰⁶ מנחות דף ק"ו ע"א.

²⁰⁷ וכעין דכינו הק' מלאכי כתוב בדברי קדוש כ"ק מרן אדמו"ר שר שנו' מבעלזא ז"ל פ' חיי שרה ד"ה בכתבי האר"י ז"ל, ויעו"י מ"ס החידו"א ז"ל בס' נחל אשכול – שה"ש ה', ח' – משום המהרש"א ז"ל וז"ל: וכתב המהרש"א בחידושי אגדות דהשג משהה מתכפר לו הכל ואין לרדך

היום אשר תצום את בניכם לשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת, ועל ידי לימוד השירה הזאת מותהפכים כל התוכחות והדברים הקשים שבה לשירה²¹⁰, וזהו שאמרו ז"ל בספרי²¹¹: אמרת גדולה שירה זו שיש בה עכשיו, ויש בה לשעבר, ויש בה לעתיד לבוא, ויש בה בעולם הזה, ויש בה לעולם הבא.

ובס"ד י"ל דלכונה זו תיקן עזרא הסופר דקריאת שירת האזינו – הן בבית המקדש על קרבן מוסף השבת וכן בקריאתו בצבור בשבת – תהא בהפסקות בסימנא דהזיו"ל ל"ך דייקא²¹², לסימן טוב שקריאת 'שירה' זו לא תהא ח"ו תוכחה לישראל בדברים הקשים שבה, אלא קריאתה תהא לזיו וזורה לישראל, והיא זורה היא הורה והיא הורה כשילמדו את השירה הזאת ועל ידי לימוד התוכחות שבה שילמדו בפיחם יתחפך להם התוכחה לשירה²¹³.

210 יעו"י מ"ט הרמב"ם ז"ל – ה'ל' תפלה פי"ג ה"ה – וז"ל: כל העולה לקרות בתורה פותח בדבר טוב וחומס בדבר טוב, אבל בפרכת האזינו הראשון קורא עד זכור ימות עולם וכו', והאשוי מן כי אשא עד סוף השירה, וכו', ולמה פוסקין בה בעניינות אלו, מפני שהיא תוכחה כדי שיחזרו העם בתשובה. והרמב"ן ז"ל – שלח פ' ויך ל"ה ועתה כתבו לכם – כתב וז"ל: וטעם השירה הזאת, השירה אשר אגיד לך עתה והיא האזינו, ויקראה שירה, כי ישראל יאמרו תמיד בשר ובזמרה, וכן נכתבה כשירה, כי השירים יכתבו בהם הפסק במקומות הנעימה.

211 ספרי דברים פ"ט ט"ג.

212 יעו"י מ"ט מהרש"א ז"ל באגדה – ר"ה ס' ד"ה במוספי דשבתא – וז"ל: ולסימן טוב חלקו פ' האזינו ל' חלקים כר"ת הו"ו ל"ך, שקר של שבת יש לו זיו, להיינו מפי משה שקרן עור פניו ותרגומו זיו.

213 יעו"י מ"ט רבנו בחיי ז"ל פ' האזינו – ד"ה אם שנותי – וז"ל: והנה השירה הזאת נחמה גדולה והבעתה מבוארת בענין האוללה ובאבדן עובדי גזולים ובנקמת ישראל מאויביהם ובפרכת ישראל מענותיהם, ואולי מפני זה בא סימן ההפסקות לרבנותו ז"ל הו"ו ל"ך מתקנת עזרא הסופר הכהן הנביא שראה בכו"ק ששהיה תקנתו בקריאת ס"ת בצבור תקנה קיימת בכל דור ודור לא תבטל בזמן מן הזמנים, ותקן הסימן הזה בהפסקות הפרשה הזאת המקובלת אלכלו לבאר שיחזור הזיו והזוהר והכבוד והתפארת לישראל כדראשונה, ושבו ננים לגבולם.

ואמר מרן מהר"י ז"ל דזהו כונת התרגום יאלין דינא די תסדר קדמוהון, היינו כאשר האדם מסדר לפניו את עונותיו ואת העונשין הראויים לבוא עליו וחרד ומתיירא מהדר גאונו ית, אזי הם סדורין לימחל, ונחשב לו כאלו קיבל היסורין בפועל ואין צורך שיבואו עליו ח"ו בפועל ממש, וזהו כונת הוזה"ק אלין אינון סדורין דגלגולא דינון הנשמותין וגו', היינו אחר שהאדם מסדר לפניו עונותיו והעונשים הראויים לבוא עליו כנ"ל, על ידי זה ניצול מכל העונשין ואין צריך לבוא פעם שנית בגלגול, ע"כ.

וכן פירש מרן מהר"י ז"ל ער"ז את הפסוק בפרשתן יענתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימח בפיחם וגו', ופירש רש"י ז"ל 'את השירה' האזינו השמים עד וכפר אדמתו עמו, והקשה מרן מהר"י ז"ל האין אפשר לכנות דברי תוכחה אלו בשם שירה, ואמר הוא ז"ל עפ"י הנ"ל דבשלומדים בדברי התוכחה ובדברים הקשים שבשירת האזינו וממשיכים על עצמם פחד ח' וחרד גאונו, אזי מפרשת התוכחה נעשה שירה, וזהו 'למדה את בני ישראל שימח בפיחם', שעל ידי לימוד התוכחה שלומדים בפיחם נחפך התוכחה לשירה²⁰⁸, אד"ק ז"ל.

והנה עפ"י ד"ק הנ"ל שעל ידי לימוד התוכחה נחפך התוכחה לשירה, י"ל בס"ד דלזה תיקן עזרא הסופר שיהו קורין פרשת האזינו בשבת על אף שיש בה דברים קשים ותוכחות קשות, שהרי התכלית והמכוון בקריאת השירה הזאת הוא שילמדו אותה ויתבוננו בה וממילא לא יגיע אליהם כל הדברים הקשים האלו²⁰⁹, ובאימרו ית' ילמדה את בני ישראל שימח בפיחם וגו', וכן אמר להם משה 'שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם

יסורין ומיתה, ע"כ, ויעו"י מ"ט בס' מנחת חינוך מלה פס"ה, בסופו.

208 יעו"י ויק"ר – כ"ו א' – וז"ל: אמר רבי אבין אם זכיתן הריני הופך לכם הקללות לברכות, אימתי, כשתשמרו את תורתיו, ה"ד 'אם בחקותי תלכו'.

209 יעו"י ירושלמי פאה – פ"א ה"א –: אמר רבי מנא כי לא דבר רק הוא מכס וכו', 'כי הוא חייב', אימתי הוא חייב, כשתסור יגיעים בה.

לסליחות

קומו רני בלילה לראש אשמורת

מכל הקרבנות כולן שנאמר זאת התורה לעולה למנחה לחטאת וגו', כל העוסק בתורה אינו צריך לא עולה וכו'. עוד אמרו חז"ל בכמה מדייקין²¹⁹ וז"ל: אמר דוד לפני הקב"ה, רבונו של עולם 'הרדעני ה' קצו' וכו', אמר לו בשבת תמות, אמות בערב שבת, אמר לו כי טוב יום בחצריך מאלף, טוב לי יום אחד שאתה יושב ועוסק בתורה, מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח, ובמדרש רבות אמרו²²⁰ וז"ל: 'הרדעני ה' קצו' ומדת ימי מן היא, אמר דוד לפני הקב"ה רבון העולם אודע לי אימתי אבא מיית, אמר ליה רזא היא דלא מתגלי לבר נש ולית אפשר דיתגלי לך וכו', ומדת ימי מן היא, אמר ליה שבטין שנין, 'זאענה מן חדל אני' אודע לי בהדין יומא אבא מיית, אמר ליה בשבת, אמר ליה פחית לי חד יומא, אמר ליה לא, אמר ליה למה, א"ל חביבה עלי תפלה אחת שאתה עומד ומתפלל לפני מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להעלות לפני וכו'. וכבר היו זקנים מסובין בעליית 'בית אליהם' בלוד ונשאלה שאילה זו לפנייהם תלמוד גדול או תפלה גדולה²²¹, שהרי על שניהן גם על תלמוד תורה וגם על התפלה אמרו חז"ל וגדולים וחביבין הן מן הקרבנות, ומעתה דשקולין ניהו חי מינייהו עדיפא²²², והנה לגבי

הרי"ו בעל הטורים ז"ל כתב בריש הלכות ראש השנה²¹⁴ וז"ל: תניא בפרקי ר"א בראש חדש אלול אמר הקב"ה למשה עלה אלי החרה, שאז עלה לקבל לוחות אחרונות, והעבירו שופר במחנה 'מושה עלה להר' שלא יטעו עוד אחר ע"ג, והקב"ה נתעלה באותו שופר שנאמר עלה אלקים בתרועה וגו', לכן התקינו חז"ל שיהיו תוקעין בראש חדש אלול בכל שנה ושנה וכל החדש כדי להזהיר ישראל שיעשו תשובה שנאמר אם יתקע שופר בעיר וגו', וכדי לערבב השטן שלא להשטין את ישראל, וכן נהגין באשכנז לתקוע בכל בוקר וערב אחר התפלה, ויש מי שמרבין לומר סליחות ותחנונים מראש חדש אלול ואילך, לרב כהן צדק מנחה ב' ישיבות לומר סליחות ותחנונים בעשרת ימי תשובה, וכן אמר רב עמרם בעשרת ימי תשובה משכימין לבית הכנסת בכל יום וכו', ואמר רב האי מנחה לומר תחנונים בהנך עשרה ימים לחוד, ושמענא דבמקצת אתרוותא קיימי מראש חדש אלול, ואמרי דביה סליק משה להר בפעם ג' ונחית בלוחות שניות ביום הכפורים, וכל המוסיף לבקש רחמים זכות הוא לו, ואנו מנהגינן בהנך דקיימי מראש חדש אלול, ע"כ.

והנה איתא בגמ' ברכות²¹⁵ אמר רבי אלעזר גדולה תפלה יותר ממעשים טובים, שאין לך גדול ממעשים טובים יותר ממשח רבינו ואף על פי כן לא נענה אלא בתפלה, שנאמר אל תוסף דבר אלי וסמך ליה עלה ראש הפסגה וגו', ואמר רבי אלעזר גדולה תפלה יותר מכל הקרבנות שנאמר למה לי רוב זבחיכם וכתוב ובפרשם כפיכם אעלים עיני וגו'²¹⁶, ע"כ. וכן אמרו בתנחומא²¹⁷ וז"ל: צפה משה ברוח הקודש וראה שבות המקדש עתיד ליחרב והבכורים עתידין ליפסק, עמד והתקין לישראל שיהיו מתפללין שלשה פעמים בכל יום, לפי שהביב תפלה לפני הקב"ה מכל מעשים טובים ומכל הקרבנות²¹⁸, ובשלחי מנחות אמרו²¹⁹ גדולה תורה יותר

²¹⁴ או"ח ריש סי' תקפ"א.

²¹⁵ ברכות דף ל"ב ע"ב.

²¹⁶ אי לאו גדולה תפלה כיון דקאמר 'למה לי רוב זבחיכם' למה לו 'ויפרשם כפיכם' הלא אפילו זבחיכם לא ניהו ליה.

²¹⁷ ריש פ' תבא.

²¹⁸ וזהו שאמר חזקיה המלך 'הטוב בעיניך עשיתי' ואמרו חז"ל דהיינו סמך גדולה לתפלה, לפי שהקב"ה מתחלה לתפלתו של דלוקים, וכן לאיך מאלו לאמר ספר רעותה, כדי שהחולס יאשו עיניהם למרוס בתפלה ויבקשו רחמים על עולמם, וזהו 'הטוב בעיניך עשיתי'.

²¹⁹ מנחות דף ק"י ע"א, ובתנחומא פ' א.

²²⁰ שבת דף ל' ע"א.

²²¹ רות רבה ג', ב'.

²²² ועי' ס' ליקוטי אמרים תניא – פסק כ"ג – מ"ש בזה, ויעוי' מ"ש הגר"י ענגיל ז"ל בספרו לקח טוב – כלל י"ב אות ד' – דהך מילתא במחלוקת שניה ותולא במחלוקת של רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי במגילה – דף כ"ז ע"א – דפלגי הסה רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי, דרבי יוחנן סבירא ליה דבית המדרש מותר לעשות בית הכנסת ובית הכנסת חסור לעשות בית המדרש, ורבי יהושע בן לוי סבירא ליה לחסור, ופליגי בפירושא דקרא דבית גדול, דרבי יוחנן סבירא ליה דבית גדול קאי אמוקס שנגדלן בו תפלה, לתפלה נקראת גדול, ורבי יהושע בן לוי סבירא ליה דקאי אמוקס שנגדלן בו תורה, לתורה נקראת גדול, – ודיון כדעתיא ודיון כדעתיא, רבי יוחנן לדעתיה לאמר תפלות אבות חוקטן וזולאי ויתפלל אלם כל היום כולו, ורבי יהושע בן לוי לדעתיה דסבירא ליה תפלות כנגד תמידין חוקטן, ואמרו ז"ל בעירובין – דף ס"ג ע"ב – גדול תלמוד תורה יותר מהקדבת תמידין שנאמר עתה באתי, עי"ש, – ויעוי' בגמ' כ"ב דף קט"ו ע"א – וזו: 'אשר אין תליפות לנו ולא יכלו אלקים', רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי, רבי יוחנן אמר כל מי שאינו מניח בן, ורבי יהושע בן לוי אמר כל מי שאינו מניח תלמודי, יע"ש, וכמו כן מליטו דלפולגו ביה דרש ושוכלא בסנהדרין – דף ז"ח ע"ב – דכאן אמר כל ארבי עמלמא אלף לודו, ושמואל אמר למשה, ופרש רש"י ז"ל וז"ל: אלף לודו, בזכות דוד שהיה עמיד לומר כמה שירות ותושבחות. למשה, כשיכל משה שהיה עמיד לקבל את התורה.²²³ וזה ולחי ובורש שאין שאליה זו שאלה כלל בזה שהוא יושב ועוסק בתורה אם יפסיק מלימודו ויעמוד ויתפלל, או איפכא בני עומד ומתפלל אם יפסיק בלמלע תפלתו וילך ויעסוק בתורה,

אמר רבי יצחק למה נמשלה תפלתן של צדיקים כעתר, מה עתר זה מהפך התבואה ממקום למקום, כך תפלתן של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות²²⁷, ע"כ.

ויש להתבונן בזה חדא כי לפום ריחטא נראה דאלו שני מאמרים של רבי יצחק סתראי נינהו, כי מאחר שצדיקים היו ותפלתן כעתר שמהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות, אם כן למה זה חוזקו אבותינו הק' להרבות ולהפציר בתפלה ולשפוך תפלות בעתה, והיו ראוי חיותן נענין בתפלתן הראשונה, וזאת שנית כי מדברי רבי יצחק נראה לכאורה שהיה לו להקב"ה ח"ו איזו רגזנות או טענה כל דהו כלפי אבות העולם, וחס ליה לזרעיה דאבהתנא לומר כן על אבותינו הק'.

אמנם כד מצינת שפיר תראה דדברי רבי יצחק לאו בפלותא קיימא אלא פרושי קא מפרש למאי דאמר מתחלה, וזהו בנות רבי יצחק בשאלותיו 'מפני מה היו

תפלת צדיקים נ"ל בס"ד דלית מאן דפליג דתפלה גדולה²²⁴, ומנא אמינא לה, מזה דאיתא בפרק הבא על יבמות²²⁵ וז"ל: אמר רבי יצחק מפני מה היו אבותינו עקורים, מפני שהקב"ה מתארח לתפלתן של צדיקים²²⁶,

הכי דכר אמרו חז"ל 'זמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד', אלא אנו עסוקין במי שיש לו זמן פנוי שעה קטנה מן היום או מן הלילה והוא יכול לעסוק בתורה או בתפלה, הי מניינו עדיפא תלמוד או תפלה, או חס נאמר שניהן שקולין ויבא שניהם.

²²⁴ יעוי' בגמ' ברכות דף ל"ב ע"ב – אמר רבי יהושע בן לוי המתפלל לריך לשהות שעה אחת אחר תפלתו שנאמר אך 'לדיקים' ידוע היא דק' – ש'ערים' את פניה. – ואם יוסיף כן מזהל דלמחר כד נבט – ע"א – מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה, וכן מהלך דמסקינן בחלה – שנתידי דף ז"ט ע"ב – כי האלם נכרל לעמל חורה לכו לעמל סירה – ואין שיהא חס תפלה, כך נא ורעה מ"ש הכתב סופר ז"ל בה ריש פ' פסטים וז"ל: וכלהו בודוליה וכולהו חיובא הוא ולרובו פוסקים תפלה בכל יום ויום דלדוריתא, וכלי עגמא דרעית דבעת כרה דלדוריתא הוא, וכלי כל אדם להתפלל בסוגר רעים לפניו ז"ל ולבסוף דרמיס למען וחייהו ויתו וכן פריסמו וכו', אלא כל יאירי ויתר מדלי שיתבטל משום זה ממורה אשך היא חיי גמלה כי היא חייך ואורך ימך, ולא יהיה חסיד כלום חיי שעה חיי עולם הוא יתיר מחיי העולם הבא, אלא כל זה המתפלל ומתחנן לחיובתו לעולם, אלא המתפלל על כרת הציבור ועל חולי ישראל, ומוחלן לדיקו קודש בחרות הדור ומתקשים אנשי הדור להתפלל על צדוהיהם וחוליהם, לא יאמר נפשו כי אינו רוצה לבטל עגמו מחיי עולם הבא מלימוד חורב עבוד חיי שעה זה ציבור, כי לריך להשליך נפשו מנגד ולריך להשתתף בלעגן של ישראל, וחייב מוטל עליו לשפוך לבבו לפני הקב"ה ולהלכות עגמו עליהם ואפילו יוטל מלימודו כל היום, וכן מצינו במדברי שדרשו חז"ל 'ורצו לרוב אחיו', ולא לכל אחיו, שפרשו ממנו מהלך שנדדו יען נחבט מלימודו, כי התעסק בצרכי הציבור להשחל עבוס לפני המלך – ובכל כרסם לו כר – ולא היה בידו לבחור בתורה והלכה צרכי הציבור, ואמר חז"ל בפסוקי אבות וכל העמלים עם הציבור יהיו עמלים עמהם כלם שמים צרות אבותם מסיעתם ואלקדס עומדת לעד ומעלה חיי עליהם שבר הרבה כאלו עשיתם, ופי' הרמב"ם ז"ל אדם שנטל ידי עמלו עם הציבור יתבטל ממנו אחרות מלימודו התורה, הקב"ה מעלה עליו כאלו עשה חלו המלות ונתון לו עבר הלאה, ע"כ. וכן נמי המתפלל עבור חיי ישראל הציבור עליו להתבטל מלימוד התורה, אלא לא יושבט שבטיה זה ולא יסבה לסופר, ויקבל שכרו משלם כאלו התמיד כל היום, ע"כ לאן הכתב סופר ז"ל.

²²⁵ יבמות דף ס"ד ע"א, – יעוי' מ"ש המב"ט ז"ל בס' ביה אלקים – שער התפלה פ"ד – וז"ל: ...עוד לריך ליישב במאמר זה שאמרין שהקב"ה מתארח לתפלתן של צדיקים, שיהי הצדיקים מתפללים בכל יום ערב בקר ואחרים והאבות הם ששקנו התפלות שחירת מנחה ערבית ויום השבתה אלהים, ואם כן הרי שחלוקת התפלות והעבודה והם מתפללים בכל יום, ולמה אמר שהקב"ה מתארח לתפלתן של צדיקים, ואומר כי תפלת הצדיקים התמידה היא על אנשי דורו לא על עגמו, כי הוא מתשקב בטעם ומתפלל על הרבים שדוריהם הא"ל לצדוהיה ויתו להם מוזהריות בדיוח וכו', וכמ"ש על רבי חיינא בן רוסא כל העולם כולו מון בשביל חיינא בן יהודה די לו אלא חרובין מערב שבת לערב שבת, כנראה כי כל תפלתו לא היה חסד על דורו לא על עגמו, אלא היה מתפלל על עגמו היה נענה בתפלתו הראשונה וכו', ואם כן נבחר כי הצדיקים כל תפלתם ומוחלית על בני דורם לא על עגמו, וכמו שהיה תפלת צדוותיו אברהם יצחק ויעקב על בנים, ומה שהקב"ה מתארח לתפלתן של צדיקים הוא שיתפללו על עגמם, כי כל תפלתם אינה אלא על אחרים, כמ"ש על רב חנמן ברי פפא דהוא ליה הדיא אברהם שאלה על בני יצחק, בעת רחמי האלם מטרל ולמה, אמר היינו דרב חסי דלמחר הקב"ה מתארח לתפלתן של צדיקים, הרי שניה שאמרין הקב"ה מתארח לתפלתן של צדיקים הוא לנרדק עגמו, כי המתפלל בכל יום היה מתפלל על אחרים.

²²⁶ וכן אמר בזהר הק' – ח"ב דף ט"ו ע"א – וז"ל: תנו אמר רבי יהודה אין כך דבר בחיובתא קמי קב"ה כמו תפלתן של צדיקים,

ובזהר תולדות – דף קל"ז ע"א – תא חזי עשרין שנין אשהיה יצחק עם אשתיה ולא אולידת עד דלני לנחיה, בגין דקב"ה בגין אחרעי כלליתא לכל מאל דלכסריך כלליתא דלדיקיא. ובזהר ויפול – דף קס"ז ע"ב – וישבו המלכים אל יעקב וגו', וכל כך למה אמרו ליה, בגין דקב"ה אחרעי תדיר כלליתא דלדיקיא ומתעטר כלליתא, כדאמרין דהוא מלכא דמנמנא על כלליתא דישראל סוג' לפון שמה, נטיל כל חינון לנחיו ועבדי מנייה עטרה לחי העולמים ואחוקמה, וכל שכן לנחיו דלדיקיא דקב"ה אחרעי בזה, ואחשבו עטרה ללחשטרא דבנינו לנחיו כלליתא וגו', ותא חזי יעקב כליל הוא ועל דא לנחיו חסיד לה קב"ה. ועוד שם בזהר – דף קס"ח ע"ב – אמר רבי אלעזר לנחיו דלדיקיא חזותא לכנסת דישראל ללחשטרא קמי קב"ה, בגין כך תיבא חז"ל יתיר קמיה קב"ה, ובגין כך קב"ה חסיד לנחיו דלדיקיא כשתא דלכסריך לון בגין דידעו לרואי למריהו.

²²⁷ ואם ישאל האולם יעקב בחיור שצאבות למה זה לא היה עקר מטעם זה עגמו, וכמו כן לאה אמנו ע"ה נפקדה מיד בבנים, וכן הקב"ה לא היה מתארח לתפלתן ח"ו, תשובתו בלדו, כי הנה יעקב אברהם ז"ל אמרין ז"ל למדריש – דף ק"ב ע"ב – כי הנה עשרים שנה שעמד יעקב בביתו של לבן לא שבת, ומה היה אומר בלילות, שירות ונשכחות כשפטר תהלים, ובכלה אמנו ע"ה כחיה ויחא ה' כי שטחה לאה ויפתח את רחמה, ואמרין רחל לא היו שנואין כלליתא לה בבנים, עוד כי בשלול ובעיני רחל לא היו שנואין מעשי עגמו ומה זה לא נפקדה רחל בבנים מטעם זה עגמו, אלא נ"ל בס' הכונה בגין כיון שהיו שנואין מעשי עגמו בעיניה ולא יעניי לאה רבות' ודמעתה על כל חסיה מליות תפלה כל היום וכל הלילה זה עידן ועדשים שח"ו לא תפול בגורלו של עגמו עד ששכרו ירבו עיניה, ואמר רבי ירמיה תפלותיו ודמעותיו וזהו ויתנה בתכלו של יעקב, וכל הקב"ה ארוה שיהיה תמיד בוכה ומתעננה ומתפללת לפניו, בדין הוא שאלה חסיה עקרה, אלא הריני נותן לה בנים תחלה, והיו דכחיו ויחא ה' כי שטחה לאה ויפתח את רחמה, ומקדמיה ויפתח את רחמה בשמע דלאה גם כן יהיה עקרה כל ש' פתח את רחמה, וכן איתא בפסיקתא דר"פ – פיס' כ' אות א' – שבע עקרות הן שרה רבקה רחל וכלה ואשרו על מנחם ומהו וכו', ומעתה כיון שגבר היה לו להקב"ה אולר גדול כל תפלות מיעקב וכן הרבה כוסות מלכות דמעות מלכה, ליה לא חזקקו עוד יעקב ולאה להיוון עקורים כדי שיעמרו בתפלה.

עוד יש להביא ראיה מהא דאמרו רז"ל בש"ס ברכות²³³ חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין שעה אחת וחוזרין ושוהין שעה אחת כדי שיכוונו את לבם למקום, ושאלו בגמ'²³⁴ וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפלה תורתן היאך משתמרת ומלאכתן היאך נעשית, ומזהירינן מתוך שחסידים הם תורתן משתמרת ומלאכתן מתברכת.

הא קמן דחסידים הראשונים היו מאריכינן בתפלתן שעה אחת בכל אחת מהשלש תפלות, עד שהיו עסוקין בעבודת התפלה למעלה משלישיו של יום, ולא סוף דבר בתפלה עצמה אלא גם בחכנה לתפלה, והיו שוהין שעה אחת קודם התפלה ושעה אחת אחר התפלה, הרי שלש שעות בכל תפלה משלש תפלות היום עד שהתלמוד שואל 'תורתם היאך משתמרת', הא קמן דתפלת הצדיקים גדולה מתלמוד תורה²³⁵.

והנה יש להביא ראיה דאף תפלה של כל אחד ואחד מישראל גדולה מתלמוד תורה²³⁶, מהא דאמר רבי מני בפרק קמא דברכות²³⁷ גדול הקורא קריאת שמע בעונתה יותר מהעוסק בתורה וכו', והקשו על זה בתוס' וז"ל: וא"ת מאי איריא קריאת שמע אפילו תפלה נמו, דקריאת לן פ"ק דשבת כגון אנו מפסוקין בין לקריאת

אבותינו עקורים' זה עידן ועדנים עד ששפכו תפלות בעתה, והיה ראוי ובתפלתן הראשונה יעתר להם ה' ויפקדו בבנים, וקאמר 'מפני שהקב"ה מתארח לתפלתן של צדיקים', שהצדיקים בתפלתם מהפכין דעתו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות, ור"ל כד אתקף רוגזו מלעילא לקצין אליו חייביא רשיעיא מעלמא, והא אוליפנא דלית נייחא קמי קב"ה כד אתעביד דינא ברשיעיא כמה דכתיב 'החפץ אהפוך במות חמת' וגו', ובגין צלותא דאבהן אתער רחמי על עלמא ועלמא אשתזיב ובגיןייהו אתברכאן כל בני עלמא, ואין לך דבר בחביבותא קמי קב"ה כמו תפלתן של צדיקים.

והנה איתא בגמ' וימא²³⁸ וז"ת: אמר רבי חמא ברבי חנינא מומיהן של אבותינו לא פרשה ישיבה מהם וכו', אברהם אבינו זקן ויושב בישיבה היה שנאמר 'ואברהם זקן בא בימים', יצחק אבינו זקן ויושב בישיבה היה שנאמר 'ויהי כי זקן יצחק', יעקב אבינו זקן ויושב בישיבה היה שנאמר 'ועיני ישראל כבדו מוזקן', הנה כי כן האבות חק' כל ימיהם היו יושבים בישיבה ועוסקין בתורה ובתפלה רוב שעות היום ולא בא העקרות לאבות העולם אלא כדי שיעתירו ויפצירו בתפלה כעתר²³⁹, הא קמן דתפלת הצדיקים גדולה מתלמוד תורה, ולזה אמרו ז"ל שהקב"ה מתארח לתפלתן של צדיקים ולא אמרו כן על לימוד התורה²⁴⁰.

עוד יש להביא ראיה מהא דאמר רבי אלעזר²⁴¹ גדולה תפלה יותר ממעשים טובים, שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשע רבינו ואף על פי כן לא נענה אלא בתפלה שנאמר אל תוסף דבר אלי וסמך ליה עלה ראש הפסגה וגו', ע"כ. וממוציא דבר נמצינו למדין דתפלה גדולה מתלמוד תורה, שהרי 'אין לך גדול בתורה יותר ממשע רבינו ואף על פי כן לא נענה אלא בתפלה', ומכאן דתפלת הצדיקים גדולה מתלמוד תורה²⁴².

²²⁸ וימא דף כ"ח ע"ב.

²²⁹ ועיני' בס' מדבר קדמות להחיד"א ז"ל –אות א'– מה שהביא מקום רבינו יהודה החסיד ז"ל כי אבות העולם אברהם יצחק ויעקב ראו זה את זה ט"ו שנים, ובעט"ו שנים אלו למדו ועסקו בחכמה ביוזם בכל יום ויום ט"ו שעות.

²³⁰ ועיני' מס' מו"ק –דף כ"ו ע"א– ח"ה: ורבו שלימוד תורה מנגל, דכתיב ואלעזר ראה והוא מנעק אבי אביו רכב ופשיטו, אבי אביו וכו', רכב ישראל ופשיטו זה רבו שלימוד תורה, מאי משמע, כדמתהניס רב יוסף רבי רבי דעב לטון לישרל' כ'ללוהיה' מרחיקין ופשיטין, הנה בעת ההלכות ממנו ואלעזר רואה והנה פרח לו אש האמת הכי הוא לועק 'אוי' על איבוד תפלתו ואינו לועק לא 'אוי' וז"ל 'אוי' על איבוד תורתו.

²³¹ ברכות דף ל"ב ע"ב.

²³² ואם יוקשה לך אם כן למה נקט רבי אלעזר 'מעשים טובים' ולא אמר גדולה תפלה יותר מתורה, י"ל דלגבי תורה לא אלתריך ליה לרבי אלעזר לפרש שהרי הא אפילו מתקנות של בית רבן וידעין זאת דלון גדול בחכמה יותר ממשע רבינו 'אוי' על פי כן לא נענה אלא בתפלה, מה שאין כן לגבי מעשים טובים הרי מליני כההין

הכהן שהיה מופלג במעשים טובים והיה תמיד טורח בטובותן של ישראל וסוקד על חקנת בנות ישראל, אהב שגור ודודף שגור ומשיס שגור בין איש לאשתו ובין אדם לחבירו, ומעתה היה מקום לומר דלאחר גדול במעשים טובים יותר ממשע רבינו ודכתיב בזההין 'ויבטו את אהרן כל בית ישראל' ולא נאמר כן במשע, והייתי סבור לומר לכן לא נענה אלא בתפלה, לזה בא רבי אלעזר לומר לך דלא חטעה לומר כן אלא אפילו במעשים טובים אין לך גדול יותר ממשע רבינו 'אוי' על פי כן לא נענה אלא בתפלה, ומכאן דתפלה גדולה יותר ממשע טובים.

²³³ ברכ' ה'.

²³⁴ ברכות דף כ"ב ע"ב.

²³⁵ ידוע מה שפירש מכן אור שבעת הימים הבעש"ט ה'ק' ז"ל ע"פ מה נורא המקום הזה, מובא בס' כתר שם טוב ח"ב–ז' ח"א: מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלקים וזה שער השמים וכו', ופירש עפ"י דברי הגמ' שבת –דף ל"א ע"ב– ומכריז רבי יגאל חזק על דלית ליה דרתא והרתעא לדרתא עבד, ופירש רש"י ז"ל במס' יומא –דף ע"ב ע"ב– ד"ה ומרתעא –ההויה הוא בית שער ליראה, והנה ידוע שיעקב היה נטמן בבית עבר י"ד שנה ועסק בחכמה קודם שהלך לחנו, והנה כל ה"ד שנה לא הרגיש עדיין יראה כזו שהרגיש כאלו בבר המוריה מקום בית המקדש, על כן אמר, מבח שאני רואה מה נורא המקום הזה אני גוזר ואומר 'אין זה כי אם בית אלקים', זהו עיקר בתי ודירותי, כמו בתי בית התפלה, וזהו – פירוש תלמודי שיש בידי מבית עבר, הוא שער השמים לכה, שאינו אלא היעל לדרתא, ע"כ. ואחשבה לדעת לחפש דוהו מונחם ז"ל במדש –דף כ"ב ע"ב, ז'– ח"ה: אין זה כי אם בית אלקים וזה שער השמים, אמר רבי אחא עמוד השער הזה להפתח להרבה לדיקים כיוולא בך, יעני', ובמקום אחר פירשנו כי מהלמרים ז"ל בטהרם²³⁶ דף כ' ע"ב –שקר הנון זה דוהו שער משה וכו', אשה 'יראת ה' היא תהלה' זה דוהו שער חזקיה, והיטו שעל ידי שגנו ספר הישרות ריבה תפלות בישרל', וזהו 'אשה יראת ה' היא תהלה'.

²³⁶ ועיני' מ'גן אברהם להמגיד מטריסח ז"ל –פ' בל ד"ה ואמר ה' אל משה בל אל פסעה וגו'– מ"ב בזה.

²³⁷ ברכות דף י' ע"ב.

248 יעו' וזהר וחתחנן – 77 רס"א ע"ז: אמר רבי יהודה הרי מאן דאזיל בצורחא יכוין לשתא מליו, ועילא מנהו כלותא, ואר על גב

אין מפסיקין לתפלה, לא נאמרה אלא לרשב"י וחביריו – היינו חברי הזוהר – ולא עוד²⁵², ומעתה יש לשאול מה נשתנו חברי הזוהר מכל ישראל שהן פטורין מן התפלה. והיותר קשה שהרי שאלו בגמ'²⁵³ מפני מה היו אבותינו עקורים, וקאמר מפני שהקב"ה מתאווה לתפלתן של צדיקים, ואם כן למה זה יצא רשב"י מכלל כל שאר הצדיקים שהוא פטור מן התפלה מטעם שתורתו אומנותו, ולא עוד אלא אפילו כשהיה חבוי במערה י"ג שנה והיה שרוי בצער מערה ובסכנת נפשות מפני הגזירה, ובעת צרה הרי כולי עלמא מודי דתפלה דאורייתא היא²⁵⁴, ועל כל זאת לא התפלל כל עיקר²⁵⁵, וכי אין הקב"ה מתאווה לתפלתו של רשב"י ח'²⁵⁶.

עוד יש לשאול וכי רבי יוחנן היה לו איזו אומנות או איזו עסק שהיה עוסק בה, או שמא ח"ו לא היה עוסק בתלמוד תורה²⁵⁷, והלא כל ימיו לא הלך ד' אמות בלי תורה, בדאמרינן בפרק בתרא דיומא²⁵⁸ היכי דמי חילול השם, רבי יוחנן אמר כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה, והאיך אומר רבי יוחנן על עצמו 'כגון' אנו שאין אנו עוסקין בתלמוד תורה אפילו לתפלה אנו מפסיקין.

והנה איתא במגילה²⁵⁹ וז"ת: אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא עתיד הקב"ה לחיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק וכו', וכתב בעל הטורים ז"ל²⁶⁰ וז"ל: לתחלה ולשם

וביחוד תפלתן של צדיקים – דאין לך דבר בחיבותא קמי קב"ה כמו תפלתן של צדיקים²⁴⁹, והנה איתא בגמ' שבת²⁵⁰ וז"ת: מפסיקין לקריאת שמע, ושאלו הא תנא ליה רישא אין מפסיקין, ומהדרין סיפא אתאן לדברי תורה, דתניא 'חברים' שהיו עוסקין בתורה מפסיקין לקריאת שמע ואין מפסיקין לתפלה, אמר רבי יוחנן לא שנו אלא כגון רבי שמעון בן יוחי וחביריו שתורתן אומנותן, אבל כגון אנו מפסיקין לקריאת שמע ולתפלה. ובגמרת ירושלמי אמרו²⁵¹ וז"ת: רבי יוחנן אמר בשם רבי שמעון בן יוחי כגון אנו שעוסקין בתלמוד תורה אפילו לקרית שמע אין אנו מפסיקין, רבי יוחנן אמר על גרמיה כגון אנו שאין אנו עוסקין בתלמוד תורה אפילו לתפלה אנו מפסיקין, דין כדעתיה ודין כדעתיה, רבי יוחנן כדעתיה, דאמר רבי יוחנן ולואי שיתפלל אדם כל היום, למה, שאין תפילה מוסדת, רבי שמעון בן יוחאי כדעתיה, דרשב"י אמר אלו הוינא קאים על טורא דסיני בשעתא דאתיחבת תורה לישראל הוינא מתבעי קומי רחמנא דיתברי לבר נשא תרין פומין, חד דיהוי לעי באורייתא, וחד דעבד ליה כל צורכיה וכו', ופריך וכי לא מודי רבי שמעון בן יוחי שמפסיקין לעשות סוכה ולעשות לולב, ולית ליה לרבי שמעון בן יוחי חלמוד שלא לעשות נוח לו שנחפכה שלייתו על פניו ולא יצא לאורי העולם, ומשני טעמיה דרבי שמעון בן יוחי זה שינון וזה שינון ואין מבטלין שינון מפני שינון, ע"כ.

והנה יש להתבונן בזה טובא, חדא והלא לא מצינו בשום מצוה מהתיר"ג מצות – ואפילו במצות דרבנן כגון נר הנזכה ומקרא מגילה – שיהיו פטורין מטעם 'תורתן אומנותן', ומה נשתנית עבודת התפלה מכל שאר המצוות, וגם כי לפי תירוק הירושלמי דטעמיה דרבי שמעון בן יוחי מפני שזה שינון וזה שינון ואין מבטלין שינון מפני שינון, אם כן יש לשאול הרי גם מקרא מגילה שינון היא ומעתה למה זה מבטלין תלמוד תורה על מקרא מגילה והלא אינה אלא שינון.

עוד יש להתבונן למה נקט רבי יוחנן במילתיה 'כגון רבי שמעון בן יוחי וחביריו', ולא נקט שום תנא אחר כגון 'רבי אלעזר' או 'רבי עקיבא וחביריו' וכו', ומשמע דהא דתניא 'חברים' שהיו עוסקין בתורה וכו'

ללכותא יתי, עלאה מכלא חרי חבירי או תלחא ללעוא במלי לחוריתא וגו'.

²⁴⁹ וזוה"ס שאמרו ז"ל במדקש ב"ר ס', ח' – וז"ת: אמר רבי אחא ופה שיחתו של עבדי אבות מתורקן של גנים. ואין שיחה אלא תפלה, יעוי' שפת אמת עה"פ וירא – תהמ"ה – ד"ה במדקש ופה שיחתו של עבדי אבות.

²⁵⁰ שבת דף י"א ע"א.

²⁵¹ שבת פ"א ה"ב.

²⁵² יעוי' ב"מ דף נ"ט ע"ב – וז"ת: אימא שלום דכיתור דרבי אליעזר אחתיה דרבן גמליאל הוא, מההוא מעשה ואיך לא היה עסקה ליה לרבי אליעזר למיפל על אפיה, והוא יומא ריש ירחא הוא ויחילף לה בין מלא לחסר וכו', אשכחתי דנפל על אפיה, אמר ליה קום קטילת לחי, ויעוי' בבבכות דף ל"א ע"א – וז"ת: אמר רבי יהודה כך היה מנהגו של רבי עקיבא כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר וקוצר מפני טורח הצבור, וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אלס מניחו בזיות זו ומולאו בזיות אחרת וכו', הך חמון דרבי אליעזר וכי עקיבא וכן שאר כל התנאים היו מתפללין בכל יום ויום על אף שחורקן ואומנותן, ולא חמון בין מלא כשהיה יהודה להוה מלכי מתלחין וימין לתלחין וימין, כדליתא בשלמי ראש השנה.

²⁵³ יבמות דף ס"ד ע"א.

²⁵⁴ וכמ"ס בספרי פ' בהעלותך פס' י"ח – וז"ת: וכי תבאו מלחמה באלכס וגו', רבי עקיבא אומר אין לי אלא מלחמה גוג ומגוג, דשפון וירקון ואשא מקשה לילך וספינה המיטרפת בים מנין, תלמוד לומר על הך האורז אחסם, על כל כה וכה וזהו שאל תבא על הצבור.

²⁵⁵ יעוי' מ"ס בתום ד"ה כגון רשב"י וחביריו, ובח' הר"ן ד"ה לא שנו, וז"ל: והא דלאמר לקמן כי היה מני עין כלוי לביס ומכסי ומלל, והוא מלל היינו קריאת שמע, והאי דנקט מלל, לאו דוקא, ומדברי התוס' והר"ן ז"ל אהא למד שבמשך כל י"ג שנה אלו שיש במערה לא התפלל רשב"י אפילו תפלה אחת, ואפשר שביס כסוד היה מתפלל כדברי תוס' הרא"ש הנ"ל.

²⁵⁶ יעוי' חסא סופר ז"ל עה"פ פ' ואתחנן – אות ב' – ד"ה ואתחנן אל ה' בעת ההיא מ"ס בזה, וז"ל.

²⁵⁷ יעוי' פ' קרבן העדה על הירושלמי שם ד"ה דין כדעתיה מ"ס בזה.

²⁵⁸ ומוקף דף פ"ו ע"א.

²⁵⁹ מגילה דף ט"ו ע"ב.

²⁶⁰ פ' תהא.

וארבעה אלף מִיִּשְׂרָאֵל וכו', והיינו דבתיב ויעמד פנחס ויפלל, אמר רבי אלעזר ויתפלל לא נאמר אלא ויפלל, מלמד כביכול שעשה פלילות עם קונו, בקשו מלאכי השרת לדחפו, אמר להן הניחו לו קנאי בן קנאי הוא, משיב חימה בן משיב חימה הוא, ע"כ.

ויש להתבונן בזה חדא האיד למדו חז"ל דאברהם תקן תפלת שחרית מדבתיב ויעמד פנחס ויפלל, וחלא בכתוב זה לא מצינו שום רמז לתפלה, אלא כביכול עמד ופלל ורב ריב עם קונו עד שמלאכי השרת בקשו לדחפו, וגם בתורה לא מצינו שום רמז בקרא שפנחס עמד והתפלל²⁶⁸, אלא לקח רמח בידו והלך והרג נשיא שבט מִיִּשְׂרָאֵל עד שחכמים רצו לנדותו כדאיתא בירושלמי סנהדרין²⁶⁹, וכמו כן יש לשאול היכן מצאו אלו 'דורשי המורות' בכתוב רמז כל דהו אצל פנחס שעמד והתפלל עד שבעבור תפלה זו זכה למתנת הלחיים 'עם הלשון' שהוא כנגד התפלה, ואף גם זאת איזו זכות מיוחדת מצאו אלו 'דורשי המורות' בפנחס בזה שלקח את הרמח 'בידו', עד שבעבור זה זכה וזיכה לכל שבטו במתנת הזרוע שהוא כנגד חיד, וכי במה לוקח האדם שום חפץ אם לא בידו, ומאי רבותיה דפנחס שלקח את הרמח 'בידו', וכי בשנינו או ברגליו היה לו לקחת את הרמח.

והיותה קשה שהרי מצינו במשה רבינו ע"ה על שהקשה לדבר ואמר 'למה הרעותה לעם הזה', נענש על דבר זה ונתבשר בעתה תראה, וכמו שדרשו רז"ל 'במלחמת פרעה אתה רואה ואי אתה רואה במלחמת ל"א מלכים' כדאיתא בחלק²⁷⁰, ואלו פנחס שכביכול עשה פלילות וריב עם קונו עד שמלאכי השרת בקשו לדחפו על שהטיה דברים כלפי מעלה, הוא קבל שכרו משלם ברית כהונת עולם וברית שלום, ועוד זכה ויצא משם טעין ברכאן וכן ג' מתנות זרע ולחיים וקבה, עוד יש להתבונן בתשובת חקב"ה למלאכי השרת 'הניחו לו קנאי בן קנאי הוא' וכו', ולכאורה מה תשובה היא זו וכי בשביל שהוא קנאי בן קנאי הותר לו לדבר עזות

ולתפארת, כלומר מה שִׁישְׂרָאֵל משבחים ומהללים לשם, הוא לו לתפארת, והיינו דאמרינן עתיד חקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק, שאותה עטרה שמעטרים לחקב"ה בתפלתם מחזירה להם, ע"כ. הנה לעתיד לבא כל הצדיקים יושבין ועטרתיהן בראשיהן, ואלו רשב"י שהיה פטור מן התפלה וכי ח"ו לא יהיה חבוש נזר תפארה על ראשו לעתיד לבא.

עוד אמרו חז"ל במדרש²⁶¹ שהמלאך הממונה על התפלה ממתין עד שתתפלל כנסיה אחרונה של ישראל ונוטל כל התפלות שהתפללו בכל הכנסיות כולן ועושה אותם עטרה לחקב"ה, ומתעטרה בראש צדיק חי עלמין, וכן אמר רשב"י בעצמו בזוהר פקודין²⁶² וז"ל: כל אינזן צלותין דמקדמי עד לא סיימי ישראל כלחו צלותהון מתעכבי בחאי רקיעא והאי בזק דשלטא על האי רקיעא מתקן לון עד דאתא סנדרפון רב מומא וגו', וכד סיימי ישראל כלחו צלותין נטיל לון מהאי רקיעא וסלקא וקשיר לון קשרין וכתרין למאריה וגו'.

וכן אמר עוד בזוהר ואתחנן²⁶³ וז"ל: ובשעתא דצלותא סיימא כל אינזן מלין דאפיק בר נש מפומיה כהחיא צלותא כולחו סלקו לעילא ובקעין רקיעין עד דמטיין להחוא אתר ומתעטרי ברישא דמלכא ועביר מינייהו עטרה וגו'. והנה יש לשאול וכי יעלה על דעת דרשב"י לא יהיה לו חלק ח"ו בעטרה זו שעטרה לו אמו – דא כנסת ישראל.

ולבא אל המכוון נקדים לבאר בס"ד כמה מאמרי חז"ל בגמ' ובמדרש, וזה יצא ראשונה, בגמ' ברכות²⁶⁴ איתמר רבי יוסי ברבי חנינא אמר תפלות אבות תקנום, רבי יהושע בן לוי אמר תפלות כנגד תמידין תקנום וכו', תניא כוותיה דרבי יוסי ברבי חנינא אברהם תקן תפלת שחרית שנאמר 'וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם', ואין עמידה אלא תפלה שנאמר 'ויעמד פינחס ויפלל' וכו'²⁶⁵, ובגמ' הולין אמר²⁶⁶ וז"ל: דורשי המורות היו אימרים הזרוע כנגד חיד וכן הוא אומר 'ויקה רימח בידו', ולחיים כנגד תפלה וכן הוא אומר 'ויעמוד פנחס ויפלל', קבה כמשמעה וכו'.

והנה איתא בסנהדרין²⁶⁷ וז"ל: אמר רבי יוחנן ששה נסים נעשו לו לפינתם וכו', בא והבטין לפני המקום, אמר לפניו רבונו של עולם על אלו יפלו עשרים

²⁶¹ שמו"ר כ"א, ד'.

²⁶² ח"ב דף ממ"ו ע"א.

²⁶³ ח"ב דף כ"ט ע"ב.

²⁶⁴ ברכות דף כ"ו ע"ב.

²⁶⁵ ויושי יקומו ונחו כה סימן, עמ"ד ר"ת 'עני משה' ודו,

²⁶⁶ ר' יוחנן חפלה לעני, חפלה למשה, חפלה ללדו.

²⁶⁷ דף קל"ד ע"ב.

דף ס"ב ע"ב.

²⁶⁸ עו"י מה שהרגס רב יוסף במלכים עה"פ אבי אבי רכב ישראל ופרשו וז"ל: ואלעזר חזי ויהוה מלוח רבי רבי לטע ללון לישראל 'כללואיה' מרחיקין ופרשין, ומקלח רז"ל אמרו פינתם הוא אליהו, וכן דעת יונתן וכמו שהרגס בפ' ואלעזר עה"פ ובני קהה וז"ל: ובני דקהה עמרם ויזהר וחזקו ויעזר, ושני חזיו דקהה חסידא מלה ותלחין ותלח שני חזיו עד דחמל ית פינתם הוא אליהו כהנא רבא דעמיד למשתלחא ללוחא דישלח בסוף יומיא.

²⁶⁹ פ"ט ה"ז, וז"ל היורשלים: הבעל ארמית קנאין פוגעין בו, חנא ח"ב דף כ"ט ע"ב, ופנחס שלח בלון חכמים, אמר רבי יודא כד פי בקשו ללוחו, אלולי שקפסה רוח הקודש ואמר 'יהיה לו ולזרעו אחרי' וגו'.

²⁷⁰ סנהדרין דף ק"א ע"א, הביא רש"י ז"ל כפישורו על החומש וז"ל: וידבר אלחיים אל משה, דבר אלו משפט על שהקשה ללדכ ולומר למה הרעותה לעם הזה.

ולחטיח דברים כלפי מעלה.

עוד נקדים מאמרם ז"ל בש"ס מגילה²⁷¹ וז"ת: הקורא את המגילה עומד ויושב וכו', ואמרו על זה בגמ'²⁷² תנא מה שאין כן בתורה, ושאלו מנהגי מילי, אמר רבי אבהו דאמר קרא ואתה פה עמד עמודי, ואמר רבי אבהו אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו כביכול אף הקב"ה בעמידה וכו', תנו רבנן מימות משה ועד רבן גמליאל לא היו למדין תורה אלא מעומד, משמת רבן גמליאל ירד חולי לעולם והיו למדין תורה מיושב, והיינו דתנן משמת רבן גמליאל בטל כבוד תורה, ע"כ.

והנה כל עובר ומעיין עומד ותוהא, חזא הרי כבר אמרו חז"ל במדרש והביאה רש"י ז"ל בפ' וירא עה"פ והוא ישב פתח האהל²⁷³ וז"ל: ישב, וישב בתיב²⁷⁴, בקש לעמוד, אמר לו הקב"ה שב ואני אעמוד, ואתה סימן לבניך שעתיד אני להתיצב בעדת הדיינים והן יושבין שנאמר אלקים נצב בעדת א"ל, ומעתה הרי כביכול בכבודו ובעצמו הכתיב לשון עמידה בעצמו, והאריך אומר רבי אבהו 'אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו' וכו', עוד יש להתבונן איזו מעלה רמה ונשגבה נמצא בו ברבן גמליאל עד שבמיתתו ירד כביכול חולי לעולם ושלחו ברכו דרבנן, עד שלא יכלו למדור מעומד והצרכו ללמוד מיושב ובטל כבוד התורה, ואין ספק שחז"ל רמזו כאן לסוד מה באמרם שמימות משה ועד רבן גמליאל לא היו למדין תורה אלא 'מעומד'.

עוד נקדים מאמר חז"ל באגדת שמואל²⁷⁵ וז"ת: ועתה התייצבו ואשפטה אתכם וגו', רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר יצחק מגילת בית המקדש מסר הקב"ה למשה בעמידה הוא דכתיב ואתה פה עמד עמודי, עמד משה ומסרה ליהושע בעמידה קרא את יהושע והתייצבו, עמד יהושע ומסרה לזקנים בעמידה ויאסוף יהושע את כל שבטי ישראל שבמה ויתיצבו לפני האלקים, עמדו זקנים ומסרה לנביאים בעמידה ועתה התייצבו וגו', עמדו נביאים ומסרו לדוד בעמידה, לית ליה קרייה, עמד דוד ומסרה לשלמה בעמידה ואתה ח' הנני והקימני ואשלמה להם, הכל בכתב, מלמד שניתנה במסורת, מיד ח' עלי השכיל, מלמד שנתנה לידרש, רבי נחמיה בשם רבי מנא ברוח הקודש נאמרה ויתבנית כל אשר היה ברוח עמו, ע"כ.

ויש להתבונן בזה חזא הנה בעל המדרש הביא

ראיה שמגילת בית המקדש נמסרה בעמידה ממקראות שלא נאמרו בענין המקדש כלל, ואם כן היכן נמצא בעל המדרש סמך בכתוב שמגילת בית המקדש נמסרה מדור לדור בעמידה, וזאת שנית אם דוד לית ליה קרייה שמגילת בית המקדש נמסרה לו בעמידה, הרי ברור הדבר שברוח הקדש אמרוהו וכדברי רבי נחמיה בשם רבי מנא דברוח הקדש נאמרה, ואם כן למה זה איכפל בעל המדרש להביא קרא על כל אחד ואחד שמגילת בית המקדש נמסרה לו בעמידה, והרי ברוח הקדש נאמרה וקרא למה לי, וביחוד שבמקראות אלו שהביא בעל המדרש אין שום סמך שמגילת בית המקדש נמסרה מזה לזה בעמידה שהרי לא נאמרו כלל בענין המקדש.

עוד יש להתבונן למה זה יצא דוד מן הכלל שבכחלוהו אית בהו קרא שנמסרה להן בעמידה ורק דוד לית ביה ראיה מן המקרא שנמסרה לו בעמידה, ולא עוד אלא שבמסורת מגילת בית המקדש לדוד נאמר בקרא לשון ישיבה וכדאיתא בזבחים²⁷⁶ וז"ת: דרש רבא מאי דכתיב וילך דוד ושמואל וישבו בנזיות ברמה, וכי מה ענין נזיות אצל רמה, אלא שהיו יושבין ברמה ועוסקין בנזיו של עולם, ואמרו חז"ל במדרש²⁷⁷ וז"ת: רבי חונא בשם רבי יוסי אמר באותה הלילה שברח דוד מפני שאיל למד משמואל הנביא מה שאין תלמיד ותיק לימד למאה שנה, וכפי הנראה שבאותה הלילה ישבו ברמה ועסקו בנזיו של עולם ושם מסר שמואל הנביא מגילת בית המקדש לדוד, והנה נאמר בהו לשון ישיבה.

עוד נקדים הא דאיתא במס' תמיד²⁷⁸ וז"ת: תנא רבי חייא כל העוסק בתורה בלילה שכינה כנגדו שנאמר קומי רוני בלילה לראש אשמורות שפכי כמים לבך נכה פני אדני, ובשלחי מנחות איתא²⁷⁹ וז"ת: שיר המעלות הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העומדים בבית ה' בלילות, מאי בלילות, אמר רבי יוחנן אלו תלמידי חכמים העוסקים בתורה בלילה מעלה עליהן הכתוב כאילו עוסקים בעבודה, ובגמ' הניגה אמר ריש לקיש²⁸⁰ כל העוסק בתורה בלילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום שנאמר יומם יצוה ח' חסד, ומה טעם יומם יצוה ח' חסד, משום דבלילה שירה עמי.

ובמדרש אמר רבי יוחנן²⁸¹ אין רנה של תורה אלא בלילה שנאמר קומי רני בלילה²⁸², וריש לקיש

²⁷⁶ זבחים דף כ"ד ע"ב.

²⁷⁷ מדרש שמואל פר' כ"ב, הובא בילקוט שמואל רמז קכ"ט.

²⁷⁸ תמיד דף ל"ב ע"ב.

²⁷⁹ מנחות דף ק"ו ע"א.

²⁸⁰ הניגה דף י"ב ע"ב.

²⁸¹ ויק"ר י"ט, ח'.

²⁸² יעו"מ מ"ג בזהר – ח"ג דף כ"ב ע"א – וז"ת: ולא אמר חסד אלו"ה עושי טוהן זמירות בלילה וגו', עושי, עושי מצעני ליה, מהו

²⁷¹ ריש פרק הקורא את המגילה.

²⁷² מגילה דף כ"א ע"א.

²⁷³ ב"ר מ"ח, ז', וכתחומא.

²⁷⁴ ישב כתיב חסד וא"י.

²⁷⁵ מדרש שמואל פר' ט"ו אות ג', הובא בילקוט שמואל רמז

קט"ו.

וכן הוא אומר רננו צדיקים בה', תפלה זו בקשה, ולמה זה החליפו השיטה.

עוד נקדים לבאר מקרא קדש שאמר ירמיה הנביא באיבה: קומו רני בלילה לראש אשמורות שפכי כמים לבך נכה פני אדני', הנה האי קרא רישיה לאו סיפיה וסיפיה לאו רישיה, בקדמויות קומו רני זו רנה של תורה²⁹⁰, לבתר שפכי כמים לבך זו תפלה²⁹¹, נכנס בתורה ויצא בתפלה²⁹².

ולבא אל הביאור נקדים מאמרם ז"ל במדרש²⁹³ וז"ל: אמר רבי יאשיה בתיב 'אשרי העם ידעי תרועה', וכי אין אומות העולם יודעין להריע, כמה קרנות יש להן, כמה בוקנים יש להם, כמה סלפירגסי יש להם, ואת אמרת אשרי העם 'ידעי' תרועה, אלא אשרי העם שיודעין לפתות את בוראן בתרועה, והוא עומד מכסא הדין לכסא רחמים ומתמלא עליהם רחמים, והופך להם מדת הדין למדת רחמים.

ויש להתבונן בזה חדא והלא מצות היום בשופר היא בתקיעה ובתרועה, ולמה זה נקט ידעי 'תרועה' ולא ידעי 'תקיעה', וגם במה גדול כח התרועה מהתקיעה שעל ידי קול התרועה ישראל מפתין את בוראם והופך להם מדת הדין למדת רחמים ולא כן בתקיעה.

עוד יש להתבונן במה שתירץ בעל המדרש בכונת הפסוק אשרי העם 'ידעי' תרועה, והיינו שיודעין לפתות את בוראן בתרועה, ויש לשאול וכי היכן מרומזו פיתוי זה בכתוב והלא סתמא בתיב אשרי העם 'ידעי' תרועה, ואם כן הדרא קושיא לדוכתה 'וכי אומות העולם אין יודעין להריע' וכו'²⁹⁴.

אמר ביום ובלילה שנאמר 'והגית בו יומם ולילה', ורבי שמעון בן מנסיא אומר²⁸⁵ על שלשה דברים הקב"ה בוכה וכו', ועל ת"ח שאינו עוסק בתורה באשמורת האחרונה, עליו הכתוב אומר 'הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו'.

והנה יש להתבונן בזה שהרי חזו"ן דלכולי עלמא לימוד התורה דליליא עדיפא בצד מזה מלימוד דיממא, וכמו שאמרו כל העוסק בתורה 'בלילה' שכונה כנגדו, ואין רנה של תורה אלא 'בלילה', וכל העוסק בתורה 'בלילה' חוט של חסד נמשך עליו ביום²⁸⁶, ויש לשאול במה יפה כח לימוד התורה בלילה על זה של היום, והלא מצות תלמוד תורה חיובא רמזא על כל איש ישראלי ללמוד ביום כמו בלילה, ואין האדם בן חורין ליבטל ממונה אפילו רגע קטן מן היום, וכששאלו את רבי יהושע מהו שילמד אדם את בנו חכמת וינות²⁸⁵, אמר להם ילמדנו בשעה שאינו לא יום ולא לילה דכתיב 'והגית בו יומם ולילה', וגם כי מדרש זה אומר דרשני שסתמו מה היא רננה זו, ואין אתנו יודע מה היא 'רנה' של תורה, וגם מה טעם מוחלקותן אי 'רנה' של תורה נחייג רק בליליא או גם ביממא.

עוד נקדים הא דאיתא בגמ' ברכות²⁸⁶ וז"ל: יכול ישאל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל, כבר מפורש על ידי שלמה שנאמר לשמוע אל הרנה ואל התפלה, רנה זו תפלה, תפלה זו בקשה, ע"כ. והנה יש להתבונן בדברי שלמה המלך ע"ה למה זה אפקיה לתפלה בלשון רנה, והיה ראוי יאמר לשמוע אל התפלה ואל התהנה, וכמו שאמר ברישא דקרא 'ופנית אל תפלת עבדך ואל תהנת', וכן יש לשאול למה זה הוציאו חז"ל תבת 'רנה' ממשמעותה, והלא בכל מקום 'רנה' זהו קילוסו של הקב"ה וכמ"ש חז"ל²⁸⁷ במקום רנה שם תהא תפלה, וכן אמר נעים וזמרות ישראל הקשיבה רנתי האזינה תפלותי, ואמרו בירושלמי²⁸⁸ הקשיבה רנתי זו רנון תורה, האזינה תפלותי זו תפלה, וגם כי היה ראוי לומר רנה זו רנה תפלה זו בקשה, וכמ"ש בתוספתא²⁸⁹ רנה זו רנה

עושי, אלא בשעתא דכר נס קס כפלות ליליא ואשתדל כרנה לאורייתא, 'כרנה לאורייתא לא תחקירו אלא בליליא', וכד איתא אשתכח לאורייתא כד נהיר יממא קב"ה וכנ"י מתקני ליה כד עובד דחסד לשתובא מכלל וזנהרל ליה בין עלאין ותחאין.

²⁸³ מובא בס' ראשית חכמה שער הקדושה פ"ז.

²⁸⁴ יעו"י מ"ש בזהר ס"ג ע"ב ח"ה: רבי יהודה ורבי יוסי הוי יתבי חד ליליא ולעלן בלורייתא, אמר רבי יהודה לרבי יוסי חמינא ללחוחא ללורייתא בליליא הוא יתיר מציממא, אמאי וגו'.

²⁸⁵ ירושלמי ריש פאה.

²⁸⁶ ברכות דף ל"א ע"א.

²⁸⁷ ברכות דף ו' ע"א.

²⁸⁸ ר"ה פ"ג ה"ח.

²⁸⁹ ברכות פ"ג ה"ט.

²⁹⁰ וכמ"ש בתנ"ך פ' פ' י"ח: קומו רני בלילה, אין רני זו אלא תורה וכו', וכן פירש"י ז"ל ח"ו: כל העוסק בחורה שכניה שווה עליו שנלמד קומו רני בלילה, לעסוק בחורה.

²⁹¹ יעו"י מהרש"א מ"ס תמיד דף ל"ב ע"ב ד"ה כל העוסק בחורה בלילה מ"ש בזה.

²⁹² יעו"י מ"ס האלפסין ה' בפיוסו על חזקה – פרק ב' פסוק י"ט – ח"ו: ... ואם נדקדק אומרו ראש אשמות, ולא אמר ראש אשמות לראשונה חו אחרונה, אפשר שאמר שיעבוד עבודה בראש כל אחת מהאשמות אחרונות, הכנה של תורה לראש השתים היא התיבות, וכדאש האחרונה שפכי כמים לבך בדמעה בלב טהור כלילי לבך מים שפכים נוכח פני ה' וכו', ויעו"י בזהר ה' – ח"ג דף קכ"ב ע"ב ב"ע"מ ד"ה ובלילה שירה עמי: ומאן דלית ליה רש ללחשקא בלורייתא, יקיים קומו רני בלילה לראש אשמות, וימלא בלשמות כמה סליחות ותחנונים ונקשות בכל מיני רנה כנרניה וגו'.

²⁹³ ויק"ר כ"ט, ד'.

²⁹⁴ המשך יבא א"ה.

לראש השנה
אריה שאג מי לא יירא

והנה הקדמונים ז"ל כתבו²⁹⁹ דארבעה זמני תשובה הן ואלו הן: 'אלול', 'ראש השנה', 'יום כפור', 'הושענא רבה'³⁰⁰, ודורשי רשומות יחבי בה סימנא 'אריה' שאג מי לא יירא באלו ארבעה פרקים³⁰¹.

ויש להתבונן בזה הדא והלא המדרש תנחומא לא הזכיר אלא ג' זמני תשובה ומאין למדו קדמונינו ז"ל להוסיף עוד זמן רביעי לתשובה, וזאת שנית והלא ביום הכפורים כבר נסלח לכל עדת בני ישראל לכל הטאתם ויום ראשון של סוכות הוא ראשון לחשבון עונות כנ"ל, ומעתה מה יש עוד לזעוק אל המלך ביום ההושענא על הטאים אשר כבר נמחלו ביום הכפורים והיו בלא חיו, תו יש לשאול וסימנא למא לי, ומה האיש הירא ורך הלבב אשר לא ישית לבו לשוב מדרך הרעה בימים נוראים אלו עד אשר צריך את שאגת האריה לסימנא כדי לזכור על ידה אימתי הן ארבעה זמני תשובה אלו למען יתעורר בהם לשוב מאשר הטא על הנפש.

רבנו יעקב בעל הטורים ז"ל כתב בריש הלכות ראש השנה²⁹⁵ וז"ת: נזהגין באשכנז להתענות כולם בערב ראש השנה²⁹⁶, וסמך לזה ממדרש רבי תנחומא, 'ולקחתם לכם ביום הראשון', וכי ראשון הוא והלא ט"ו הוא, אלא ראשון לחשבון עונות, משל למדינה שהיית מן גדול למלך ולא היו פורעין ובא אליה בחיל גדול לגבותו, עד שנתקרב אליה בעשרה פרסאות יצאו גדולי המדינה לקראתו ואמרו לו איך לנו מה ליתן לך, הניח להם שליש, נתקרב יותר אל העיר יצאו בינוני העיר לקראתה, הניח להם שליש השני, נתקרב יותר מעט אל העיר יצאו כל בני העיר לקראתו והניח להם הכל, כך המלך זה הקב"ה, בני המדינה אלו ישראל המסגלים עונות כל השנה, ערב ראש השנה הגדולים מתענין ומותר להם שליש עונותיהם, ב' ימים בינונים מתענין ומותר להם ב' שלשים, ביום הכפורים הכל מתענין ומותר להם הכל, במוצאי יום הכפורים עוסקים במצות סוכה ולולב ואין עושין עונות, לכך קורא יום טוב ראשון 'ראשון לחשבון עונות', ע"כ.

וכבר הקשו המפרשים ז"ל ממה נפשך אי עושין עונות ח"ו וכי יעלה על דעת דאלו ד' ימים שבין יום כפור לסוכות הפקר הן ואיש כל הישר בעיניו יעשה, אלא שאין עושין עונות, אם כן ביום ראשון לסוכות שעוסקין במצות הסוכה ולולב גם כן אינן עושין עונות ולמה זה קורא אותו ראשון לחשבון עונות²⁹⁷, עוד הקשו המפרשים ז"ל למה קראו הכתוב ראשון לחשבון עונות כשצוה על ארבעה מינים אלו ולמה לא קראו ראשון כשצוה על הסוכה והחג²⁹⁸, והט"ז ז"ל הקשה האיד זה יהיו ארבעה ימים אלו יותר גדולים מסוכות עצמו שאז מקיימים מצות סוכה ולולב בפועל והיד נאמר שסוכות הוא ראשון לחשבון עונות.

²⁹⁹ ס' עשרה מאמרות – מאמר חקור דין ח"כ פרק כ"ד.
³⁰⁰ יעו"י בירושלמי כ"ה – פ"ד ה"ח – ח"ל: אמר רבי יונה כתיב ואומי וס יום ידרכו, זו תקיעה ועריכה.

³⁰¹ אריה"ה כ"ח 'אלול', 'ראש השנה', 'יום כפור', 'הושענא רבא' – הביאה השל"ה הק' במס' ראש השנה חלק נר מלוא חות א', ונרמז בכחיו ויחמרו לו איכה, 'איכה' כתיב בה"י, – וידוע מה שאמרו חז"ל דהכא רמיז ליה דעמוד לחרבא כי מקדשא ולמבכי בה איכה. וגם רמז לו חלו בדבירה פרכים המסוגלים לתשובה, איכ"ה ר"ת 'אלול', י' ימי תשובה, 'כפור', 'הושענא רבא', יעו"י מ"ס בס' יעירות דבש, ח"כ דרוש י' משום מהרמ"ע מפלנו ז"ל ח"ל: ומה תבין מ"ס אוס חלקים קדוש מהרמ"ע כי נחמתי 'איכה', רמז לו ימים המסוגלים לתשובה, ח' דלראש השנה, יו"ד ימי תשובה, ב' דלראש השנה, וה' דחוק עלמנו מהרמ"ע בעל כדמו לפרשו, ע"כ לשון ס' יעירות דבש, והנה בס' יעירות דבש העתיק 'איכה', אמנם בס' עשרה מאמרות כתוב 'איכה' ככ"ף ולא 'איכה' כבי"ת, ושםא טעות נפל כספריים, חו חולי בלחמא גירסא משובשת היה לשנוי, וזה לשון מהרמ"ע ז"ל בס' עשרה מאמרות – מאמר חקור דין ח"כ פרק כ"ד: – כשעה שבה הקב"ה בדון על אדם הראשון בלראש השנה ראשון על טעם לראשון נכנס עמו בדברים מעין המלורע וחמרו לו 'איכה', הודיעו שחזו היום ח' בתשי הוא החלט דיתו על אדם בכל שנה ושנה, ואחריו בעשור לחדש גמר דין, והוא בסוף נעילה שערי שמים שיש מקדושת היום בתחלת השנה למי שמוסיף מחול על הקורבן עד שעה כמו רמ"ג שעות, ולאחר כ' בתשי יס חותם הדיו בליל הושענא רבא בשעת ממשלת הלכנה כנודע, ובזאתה שנה רשונה חל הושענא רבא ביום ה' והלכנה מושלת בלילות בשעה רביעית והרשומות נרעו לרבים משעת חמושות ואח"כ שהדיו נמסר בלחמיו, אם כן נרמז לו לחדש הראשון היום והשעה בלוח ה' של איכ"ה והוא כמו רמ"ג שעות אחרות משעת נעילה עד חו וכו'.

²⁹⁵ א"ח ס' תקפ"א.

²⁹⁶ יעו"י מנ"א ח"ה ס' תקפ"א ס"ק ט'.

²⁹⁷ יעו"י ש"ה הק' מס' סוכה חלק נר מלוא, ועוד ס"ה.

²⁹⁸ יעו"י ש"ה הק' מס' חולין חלק נר מלוא חות ס"ד – וס' חולדות יעקב יוסף פ' אמור.

השנה ועשרת הימים ויום כפור הוא בבחי' יראה מאימות יום הדין, ומהו עבודת האדם בימי הדין הרי הוא משליך את הפסולת שבידו היינו המעשים הלא טובים ומתחרט עליהם וחוזר בתשובה וזדונות נעשים כשגגות, אמנם בהגיע חג הסוכות וזוכין לחסות בנועם ה' ולמיתב בצלא דמחימנותא אזי זוכין לתשובה מאהבה וזדונות נעשים לו כזכויות, וכא הרמזו במצות הסוכה שצורתה שתי דפנות כהלכתן ושלישית אפילו טפה היא כרעא דה"א הרומז לתשובה מיראה, וכאמרם ז"ל³⁰⁹ מאי טעמא תליא כרעא דה"א, דאי הדר בתשובה מעיילי ליה, ונמצא שדפנות הסוכה הוא רומז לתקנת האדם מחלאת וזהמא אשר בקרבן וכן מקבלות טומאה שעדיין הן כשגגות, ועל כן נצטוונו כל יהיה הסכך מדבר המקבל טומאה אלא יקח מן הפסולת היינו השגגות שבידו ויעלם לבחינת סוכה לעשות תשובה מאהבה וזדונות יחפכו לזכויות.

ומה נעים לחוסף ולפרש בזה דברי הגר"א ז"ל באבות במשנת עקיבא בן מחלאלא באומרו ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון בכפילא, ופירש הוא ז"ל³¹⁰ 'דין' הוא על עצם מעשה העבירה, 'וחשבון' הוא על מה שחיסר באותה שעה מלעשות מצוה, ומעתה יתפרש אומרו ראשון לחשבון עונות כמין חומר, דהן אמת דתשובה ויום הכפורים מכפר, אמנם ביום כפור הוא רק תשובה מיראה ומעתה בטל דינא ואין עליו לא דין ולא עונש על העבירות שעשה שהרי נעשו כשגגות, אמנם מה יאמרו המושלים – איננו שלטנים, הן הן מלאכי הקטרוג – 'בואו חשבון', כי עדיין יש עליו חשבון על מה שחיסר באותה שעה מלעשות מצוה, ובמה יתרצה עבד אל אדוניו על מניעת עשיית המצוות, ולזה אמר דיום ראשון של סוכות דאז זוכים לתשובה מאהבה וזדונות נחשבים כזכויות הנה עתה כבר אין עליו לא דין ולא חשבון שהרי נעשו לו כזכויות, וזה אומרו 'ראשון לחשבון עונות' כי יום ראשון של סוכות הוא יום הראשון שבו גם החשבון מתוקן ומעתה אין עוד עליו לא דין ולא חשבון.

ובזה נ"ל לפרש בס"ד מאמר הילקוט בחושע' ³¹¹ וז"ת: צרור עון אפרים צפונה הטאתו, כל מי שיש

והנראה לתרין בס"ד בהקדים מה שכתב הקדושת לוי ז"ל בפסוק ולקחתם לכם ביום הראשון³⁰² ודרשו בו חז"ל ראשון לחשבון עונות, שלכאורה אין לו ביאור, ופירש הוא ז"ל דהנה בראש השנה ויום כפור ישראל עושים תשובה מיראה מיוחד העונש – וכלשון הפייטן 'ומאימת הדין נפשי תבחיל', אמנם בהגיע חג הסוכות וזוכים לחסות בצילא דמחימנותא ומה גם בקיום מצות לולב ומינוי בשמחה וטוב לבב, אזי זוכים לתשובה מאהבה³⁰³, וידוע דעל ידי תשובה מיראה וזדונות נעשים כשגגות³⁰⁴, אמנם בהגיע החג ה' וישראל מקיימים מצות סוכה ולולב ומינוי, אזי זוכים ועושים תשובה מאהבה³⁰⁵ ועל ידי כך חזדונות נעשים כזכויות, ולזה מיקרי יום א' דחג ראשון לחשבון עונות, כי מביאים לחשבון כל העונות ומחפשין אחריהם כדי שיתוספו זכויותיהם כי מהם נעשה זכיות, מה שאין כן עד סוכות שהוא תשובה מיראה לא ימנה כלל העונות שעדיין הן שגגות, וזהו שנקרא החג הזה ראשון לחשבון עונות, אד"ק ז"ל³⁰⁶.

והר"א מסאדיגורא ז"ל פירש בזה דרשת חז"ל בגמ'³⁰⁷ על הפסוק 'באספך מגרנך ומיקבך', בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר, ולכאורה קשה ודאי כל המצות חייבו אותנו חז"ל לעשותן מן המובחר דייקא וכמו שאמרו ז"ל³⁰⁸ זה אל"י ואנוהו התנאה לפניו במצוה, עשה לפניו סוכה נאה אתרוג נאה לולב נאה וכו', ומה נשתנה סכך שבאה מן הפסולת, עוד יש לשאול מפני מה דפנות כשרות מדבר שמקבל טומאה וסכך פסול בדבר המקבל טומאה, ואמר הוא ז"ל עפי' הנ"ל כי ידוע שעבודתנו בראש

³⁰² וכ"כ התת"ס פ' אמור, והבית אפרים חלק א"ח בהקדמה.

³⁰³ יעני' במדש – ויק"ל, י"ד – רבי מני פתח כל עלומוי תחמנה ה' מי כמור, לא נאמר פסוק זה אלא בקביל לולב.

³⁰⁴ וימא דף פ"ו ע"ב, וכנרמזו כנחום ונסלה לכל עדה בני ישראל וגו' כי כלל העם כשגגו.

³⁰⁵ וכידוע מדברי האר"י ז"ל כי חשך תשרי נחלקה לשני חלקים, 'שמאלו תחת לראש' הוא בח' ראש השנה ועש"ת ויום כפור, וימינו תחתיה' הם הימים ממואל וי"ב עד שמיני עצרת.

³⁰⁶ ובד"ק ה"ל ז"ל בס"ד ה' לא יחיה במדש דמנואלי והכ"פ בזה קול ויאלת ואומרת 'כך חסול בשמחה לחמך וגו' כי כבר ראה האלקים את מעשיך, ויש להחזיק בזה חלה מה טיבה של הבת קול ומאז תועבה, וגם מאז לשון כבר ראה, ועפ"י ד"ק ה"ל ויבן שפיר כי הלא על זאת יתחמך לכך חסול במואל יום כפור כאשר ישב אל השלחן לאלל לחם והוא מלא שגגות כמנון ואזי יעבר לו חסול ושתה, לזה בת קול ויאלת ואומרת 'כך חסול בשמחה לחמך וגו' כי ככ"ר ראה אלקים את מעשיך, ר"ל כי הלא לפניו ית' נגלה העתיד שבתה הסוכה הממשמש ואל יזכה לתשובה מאהבה וכבר ראה אלקים את מעשיך מעשיו, ועל זה מורה לשון 'כבר' ראה וגו', יעני' ס' שפת אמת לוי"ב תרנ"ח.

³⁰⁷ סוכה דף י"ב ע"א.

³⁰⁸ שבת דף קל"ז ע"ב.

³⁰⁹ מנחות דף כ"ט ע"ב.

³¹⁰ וכו' בספר הילקוטיוס למן האר"י ז"ל על ספר תהלים מז'

³¹¹ ל"ב בסופו.

³¹¹ רמז תקכט.

הכפיר, ע"כ.

ויש להבין והלא קבלנו מפי ספרים ומפי סופרים דאית יראה ואית יראה, אופן האחד הוא יראת העונש אשר אם יתבונן האדם במעשיו אשר לא טובים ח"ו עד היכן הגיע הפגם במה שהמרה נגדו ית' וכמה גדול העונש אשר יגיע לו עבורם הלא לכו יחיל בקרבנו וחיל ורעדה יאחזנו, ויש אופן שני והוא יראת הכבוד והרוממות אשר בהתבוננו בגדולתו ורוממותו ית' תפול עליו אימתה ופחד מהדר גאונו בגין דאיתו רב ושלט, וכמו שאמר בזוהר הק' 316 וז"ל: יראה אתפרש לתלת סטרים, תרין מגייה לית בהו עיקרא בדקא יאות וחד עיקרא דיראה וגו', יראה דאיתו עיקרא למדחל בר נש למאריה בגין דאיתו רב ושלט וגו', ע"כ. והנה היראה מנחמת הכפיר אינו אלא יראת המות, אמנם זאת תורת האדם שילך ויתגבר ביראת ה' עד שיוגיע ליראה המעולה יראת הרוממות ולא מיראת העונש, והך עשה שלמה עיקר מיראת העונש והמשיל יראת ה' ליראת הכפיר.

אמנם כשנתבונן בדבר נראה כי באמת הרמיון לנחמת הכפיר היא דמיון ליראת הרוממות, דהנה זהו טבע החיות כשהן רעבים ואין להם מה שיאכלו, אזי יוצאין חוץ מחורן ושואגים בקול ומשוטטים אנה ואנה למצוא טרף, וכמו שאמר איוב 'הינחק פרא עלי דשא אם ינעה שור על בלילי', דאלו כשיש להם דשא ובליל תבואה לאכול אזי אינם גועים ואינם נואקים, ורק כשאין להם מזונם אזי הם גועים וצועקים, אמנם לא כן הוא במיון הארי – הוא המלך שבחיות – אם לא תגיע ידו די שח והוא סר וזעף אזי 'ישב בדר וידום' ולא ינחם ולא ישאג בקול, שהרי לא נאח ולא יאה למלך לגלות בראש כל חיותו כי ביתו ריקם מכל ויש לו יגיעה בשדה לצוד ציד ולטרוף טרף, אמנם כאשר כבר לכד את טרפו אזי כארי יתנשא וכלביא ישאג על נדחו חידר, לאמר הנה יש לי כל וכלום חסר מבית המלך, וכמאמר הנביא 'הישאג אריה ביער וטרף אין לו, חיותן כפיר קולו ממענתו בלתי אם לכד', וכן אמרו חז"ל 317 אין ארי נוחם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר, ונמצא כי כאשר הארי שואג בידוע כי כבר מילא חוריו טרף ולא יטרף עוד, ולפי זה השומע ארי שואג אין לו לפחד פן יכסוף לטרוף באריה, ואדרבה שאגה זו מבטיחתו

בידו עבירה ומתבייש לעשות תשובה, יחליפנה במעשה הטוב ויעשה תשובה ויתקבל, משל לאדם שיש לו צרורות של זווים רעים, ילך אצל חנוני ויתן לו תוספת ומחליפם בזווים טובים, אף כל מי שיש בידו מעשים רעים יעשה תשובה ומעשים טובים.

ובספר בינה לעתים³¹² הרבה הבילות הבילות של קרשיות על מאמר הילקוט הנ"ל יעו"ש, ובדברינו הנ"ל יתפרש הדבר בס"ד כמיון חומר, וזה כונת הילקוט כל מי שיש בידו עבירה ומתבייש לעשות תשובה שלא יתפרסם קלונו ברבים, מאי תקנתיה, יחליפנה במעשה הטוב ויעשה תשובה ויתקבל, היינו לחיטיב פעלו בדבר אשר זדה עליו ובאבר שחטא באותו אבר עצמו יעשה כנגדה מוצה, כי לא די לחניה מלעשות העבירה אלא אדרבה עוד יוסף אומין לעבוד באיברים אלו עבודת ה' לעומתם, ואחר עשותו המוצה יתן אל לבו אולי לא היתה מעשה המוצה על שלמות הראוי, ויעשה תשובה ויתקבל והזדונות אשר נחפכו לשגגות נעשות תעה זכיות, וכדאיתא בגמ' 313 היה רבי מאיר אומר אדם הראשון חסיד גדול היה כיון שראה שנקנסה מיתה על ידו ישב בתענית מאה ושלשים שנה וכו' והעלה זרזי תאנים על בשרו מאה ושלשים שנה, וכל זה כדי לתקן עצמו בדבר אשר זדה בו, שהצדיקים בדבר שחוטאין בו מתרצים, בתאנה קלקלו ובתאנה נתקנו, ונתקבלה תשובתו ותיקן הכל, וכנרמו בכתוב ויהיו כל ימי אדם 'אשר חי', מה שלא נאמר כן בכל אלו שנמנו שנותיהם כפרש"ח³¹⁴.

והנה שלמה המלך ע"ה המשיל יראת ה' ביראת נחמת הכפיר, ובה אמר 'נהם ככפיר אימת מלך' וגו', וכתב על זה הראשית חכמה ז"ל 315 וז"ל: בשיסתכל האדם בנחמת הארי שכל אדם ירא ממנו כדכתיב 'אריה שאג מי לא יירא', מופחדו ית' על אחת כמה וכמה, כדכתיב 'וה' אלקים אמת הוא אלקים חיים ומלך עולם מקצפו תרעש הארץ ולא יכילו גוים זעמו', וכך איתא במדרש 'נהם ככפיר אימת מלך', מה הכפיר הזה כשהוא צורה בקולו, השומע אותו מתיירא, נחמתו של הקב"ה על אחת כמה וכמה, על כן ראוי לחיות אימת מלך לכל הפחות ביראת נהם

³¹² ח"א דרוש ח' לפורים.

³¹³ עיובין דף י"ח ע"ב.

³¹⁴ יעו"ש ס' מדבק קש ס' כדאשית ד"ה ויהיו כל ימי אדם 'אשר חי', וכן כדכרסס אבינו ע"ה כהוב 'אשר חי'.

³¹⁵ ספר היכלה פקד י"א.

³¹⁶ בסקדמה דף י"א ע"ב.

³¹⁷ ברכות דף ל"ב ע"א.

ולתבונן במעשי המצות אם עשה מלאכת ה' בראוי בשמחה ובטוב לבב, ויש לו לשקול בפלס מאזני שכלו אם היו זכים ומזוקקים מכל סיג ופגם, או שמא היה מעורב בהן ח"ו איזו פניה דקה או איזו צד התפארות, והוא הוא תשובה מאהבה³²⁰, ואולי נוכל להעמיס זה הכונה במה שאמר בזוהר הק"י³²¹ וז"ל: ת"ח כד אתער דינא בעלמא דקב"ה יתיב על כרסי דדינא למידן עלמא וגו', לבתר קב"ה זמין קמיה דבר נש יומא דכפורי יומא דתשובה וגו', אי זכי בתשובה ולא שלימתא כדקא יאות תליין ליה עד החיא יומא בתראה דעצרת דהוא תמונא לחג, ואי עבד תשובה שלימתא לקמי מאריה אתקעו וגו'.

והנה במדרש³²² דרשו חז"ל על הפסוק 'מה יפית ומה נעמת' וגו' וז"ל: מה יפית במצות – ומה נעמת בגמילות חסדים וכו', מה יפית בתפלין – ומה נעמת בסוכה, מה יפית בלולב – ומה נעמת בתשובה, מה יפית במעשים טובים – ומה נעמת בעולם הזה, מה יפית בעולם הבא – ומה נעמת לימות המשיח, ע"כ. ומפרשי המדרש ז"ל נתחבטו בפירוש המדרש הנ"ל וכי מה ענין תשובה ללולב שנסמכו אהרדי וכו' ומה ענין תשובה ללולב – ומה נעמת בתשובה, והלא תשובה מושך שייבא לראש השנה ויום כפור ולא לסוכות, ולכן הגיהו בדברי המדרש דכן צ"ל: מה יפית בסוכה – ומה נעמת בלולב, מה יפית בתשובה – ומה נעמת במעשים טובים.

אמנם לפ"ד הנ"ל אין שום צורך להגיה וגירסת המדרש מקיימת ומבוררת יפה, והוא כי אם אמנם ישראל עושין תשובה בראש השנה ויום כפורים, הרי הוא רק תשובה מיראת העונש ועל תשובה מיראה לא שייך לשבח את כנס"י, אמנם ביום הראשון של חג הסוכות שהוא ראשון לחשבון עונות וישראל זוכין ומקיימין מצות לולב ומיניו וזוכין לתשובה מאהבה, הנה על תשובה זו ראוי לשבח את כנס"י בשבח המגיע לבתבי"ב, והו' שמקלם הקב"ה את כנסת ישראל 'מה יפית בלולב' – ומה נעמת בתשובה, שעל ידי קיום מצות לולב ומיניו וזוכין לתשובה מאהבה, יזכנו השי"ת לשוב לפניו באמת ובלב שלם בשני בחינות אלו בתשובה מיראה ותשובה מאהבה עד שישוב הכל זכיות, אכ"ר.

שלא יזיקנו, ועל כל זה השומע קולו נרתע וחרד מאד, והוא משום שהארי משמיע קול גדול וחזק וטבעו להרעיד ולחריר כל שומעיו אף שלא מיראת חיוזק, ומעתה אם מיראת הארי כך, על אחת כמה וכמה מגדולת ורוממות מלך מלכי המלכים הקב"ה, וזהו אומרו 'הישאג אריה ביער וטרף אין לו' והרי אין ארי נהם אלא אם כן לכו, ואם כן אין כאן יראת חיוזק כלל ואף על פי כן כל השומע קול שאגתו יפחד ויחרד, והיינו מפני גדולתו וחזקו, על אחת כמה וכמה מפני גדולתו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, וזהו שאמר שלמה 'נהם ככפיר אימת מלך', כי באמת היראה מנחימת הכפיר היא דמיון ליראה המעולה היא יראת הרוממות³¹⁸.

ובזה נבוא בס"ד אל ביאור מאמר התנחומא כי בתחלה הזכיר רבי תנחומא ג' זמני תשובה שהן המה זמני תשובה לשוב על עון אֲשֶׁר חָטָא, והוא תשובה מיראה מאימת יום הדין, אמנם מוסף רבי תנחומא ואומר כי יש עוד זמן רביעי לתשובה והוא בהגיע חג הסוכות וישראל עסוקים במצות השי"ת באהבה ובשמחה וזוכים לחסות בצלא המחימותא, ומה גם בקיום מצות לולב ומיניו המרמזים לשם הנכבד וזוכים לדיבקות העליון אזי הוא ראשון לחשבון עונות' והוא הזמן לתשובה מאהבה, וכמבואר ברע"מ בסוד הלולב³¹⁹ וז"ל: והאי רזא אוקימנא ואוקמוה חבריאי כמה דקב"ה נטיל לון לישראל בחני יומין וחדו בהון, ארף הכי ישראל נטלי ליה לקב"ה להולקיהו וחדאן ביה, ודא הוא רזא דלולב ומיניו דביה וגו'.

וזהו שהוסף התנחומא וכתב שהוא ראשון לחשבון עונות, והכונה כפי שביאר הקדושת לוי ז"ל שבהן הסוכות זוכים לתשובה מאהבה וזדונות נעשים בזכיות ולכן יום ראשון דהג מיקרי ראשון לחשבון עונות שמביאים לחשבון כל העונות ומחפשיין אחריהם כדי שיתוספו זכיותיהם כי מהם נעשה זכיות, וזהו שנתנו הקדמונים סימנא אר"ה שאג וגו', והכונה כמו שהארי אינו נהם אלא מתוך קרפה של בשר, כמו כן התשובה שעושין בחג הסוכות הוא לא על מעשים לא טובים ח"ו, אלא על לימוד התורה ועל המצות שישראל סיגלו כל השנה, ור"ל שיש גם לשוב לב אל דיבורי התורה והתפלה

³²⁰ יעו"י ס' אגרא דכלה פ' דברים ספירס עד"ז את הפסוק רב
לכס סכ את ההר הזה פנו לכס לפנה.

³²¹ ח"א דף ק"ב ע"א.

³²² ס"ר ז' ז'.

³¹⁸ יעו"י ס' יסמח משה פ' וישב בהפטרה ד"ה הסאג אריה.

³¹⁹ זוהר ח"ג דף ק"ד ע"א.

ליל ר"ח
לבו אכלו משמנים ושתו ממתקים

ראש השנה ענבים לבנים ותאנים לבנים דייקא, ולמה זה נהגו בני צרפת לאכול בליל ראש השנה תפוחים אדומים, וכי איזו סימנא טבא איכא באכילת תפוחים אדומים המורה על דין.

וטרם נבא אל המכוון נקדים מאמר בזוהר הק' 327 דפסקין חברות שברך יצחק לבניו יעקב ועשו – בפרשת תולדות – רומזין אל יומא דראש השנה יומא דינא 328, וז"ל: בגין דהווא מקטרגא אתיחב ליה רשו למתבע דינא קמו מלכא על כל בני עלמא, וביומא דראש השנה נפיק יצחק וקרי לעשו לאטעמא ליה תבשילין דכל עלמא כפום ארחיו, – דא איחו החוה סנטירא דתבע חובי בני נשא ותבע דינא, – ואומר לו וצודה לי צידה ועשה לי מטעמים והביאה לי, ורבקה אמרה אל יעקב בנה רחימא ופקדת ליה לאתערא איחו במטעמים דילה, ויעקב בא אל יצחק אביו באיזון מטעמים, ויצחק שואלו האתה זה בני עשו, ויעקב מתלבש בצלותין ובעותין וחקול קול יעקב דא איחו קול חשופה, ויבא לו יין דא יין דמינטרא וגו' רזא דעלמא דאתי, בדין וירח את ריח בגדיו ויברכחו ויאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' 329, ובדין נח רגזא וחדו ליבא וכולא איחו רחמי, וכל אינן חיילין ותקפין ורוגזין דחו זמינן אתבדרו ולא אשתבחו תמן, וישראל נפקין מן דינא בחדוה ובברכאן וגו'.

עוד נקדים מאמרם ז"ל בפרק המוכר את הספינה 330 דמראה החמה אדומה בצפרא ובפניא משום דחלפא אבי וורדי דגן עדן 331, יעו"ש, נמצא

הרשב"ן ז"ל בפרק יום טוב 323 כתב וז"ל: ובין דאמרינן דסימנא מילתא היא משום הכי נהגו לאכול בראש השנה ראש בחמה, כלומר נהיה לראש ולא לזנב וכו', וכן המנהג לאכול ריאה מפני שהיא קלה, ויש אוכלין תפוחין שתחא השנה מתוקה, – אבל הא"ע ז"ל כתב דרך צחות, מתוקה שנת העובר, בעובד הא"ל שנה שלו מתוקה בלא זכות תפוח, ואמרינן בפ"ק דכריתות וכן בחוריות אמר אביי השתא דאמרת סימנא מילתא היא, יהא רגיל איניש למחוי (נ"א למכלי) ריש שתא קרא רוביא כרתי סלקי תמרי וכו', וכתבו הגאונים ז"ל שכך היה מנהגו של רבינו האי גאון ז"ל שמביאין לפניו סל שבו מינין הללו ופרשט ידיו ונוטל דלעת ואומר יקרע רוע גזר דיננו, רוביא, ירבו זכויותינו, כרתא, יכרתו שונאינו, סלקא, יסתלקו עונותינו, תמרי וכו', ע"כ.

ובמהחור ויטרי 324 כתב וז"ל: אמר אביי השתא דאמרת סימנא מילתא היא, יהא רגיל איניש למוחזי 325, ריש שתא קרא כרתי סלקא ותמרי 326, מוכן נהגו בני צרפת לאכול בראש השנה תפוחים אדומים, וכן בפרוונצא אוכלין ענבים לבנים ותאנים לבנים וראש כבש, וכל דבר חדש וקל וטוב לסימן טוב לכל ישראל.

ויש להתבונן בדברי המחזור ויטרי על אומרו יוכן בפרוונצא אוכלין וכו', ויש לשאול חדא מאי יוכן וחרי זה מעשה לסתור דאלו בני צרפת אכלו תפוחים אדומים, אמנם בפרוונצא לא אכלו בראש השנה רק פרי בגוון לבן ענבים לבנים ותאנים לבנים, ותו למה באמת נהגו בני צרפת לאכול בליל ראש השנה לסימנא טבא תפוחים אדומים, וחלא אין אוכלין בראש השנה אלא דבר שהוא סימן טוב לישראל, ונדע מס"ק כי מראה לבן הוא חסד ומראה אדום מורה על דין הוא כחו של עשו האדמוני, ולזה אכן נהגו בפרוונצא לאכול בליל

323 ר"ה דף ל"ב ע"א ד"ה אין אומרים פסוקים של פורענות, דף כ"ה מדפי הספר.

324 הל' ראש השנה.

325 גיר' ספרים דיון גמ' כריתות למויכל במקום למחזי.

326 כריתות דף ו' ע"א.

327 רע"פ פ' אמור ד"ה כחש השביעי.

328 ולפי דברי הגר"א ז"ל – ביאור הגר"א לו"ח סו' תקפ"ג – הכרכות שברך יצחק ליעקב אכן היה ציומא דראש השנה, וז"ל: תפוח, ע"ש ופירו מתוך לחכי, וכמ"ס 'כריח שדה' ומתנגמין חקל תפוחין, והיה כר"ה כידוע.

329 בזוהר ויחי – דף כ"ד ע"ב – 'כריח שדה', דא הוא חקל לתפוחין קדישין.

330 כ"ב דף פ"ד ע"א.

331 יעו"ש, ס' פקדי הנאזר פרק ק"ז – למוה"ר אליעזר ש"ב ביזטאמיר – מ"ש בזה.

גאון ז"ל, כשאכל רוביא אמר יחי רצון שירבו זכויותינו, וכשאכל כרתי אמר יברתו שונאינו, וכשאכל סלקו אמר יסתלקו עונותינו וכו', אמנם המחבר בשו"ע כתב³³⁶ וז"ל: יהא אדם רגיל לאכול בראש השנה רוביא, כרתי, סלקא, תמרי, קרא, וכשאכל רוביא יאמר יחי רצון שירבו זכויותינו. כרתי, יברתו שונאינו. סלקו, יסתלקו אויבינו וכו'. ולכאורה יש לשאול אחר שבאכילת כרתי זה היה בקשתנו 'שיברתו שונאינו', אם כן מה מקום עוד לזעק אל המלך ולבקש 'שיסתלקו אויבינו' והרי הם כרותין ועומדין והיו בלא חיו.

ויבא על נכון בחקרים דברי התוס' על מאמרם ז"ל בפרק המקנא³³⁷ דמדה טובה מרובה ממדת פורענות, וחקשו בתוס'³³⁸ דהא מצינו דמדת פורענות גדולה ממדת טובה, דגבי מודת פורענות כתיב 'איכה ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה', ואלו גבי מדה טובה כתיב 'ירדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדפו', ותירצו בתוס' דיש שני סוגי רדיפה, יש והוא רדוף אחר האויב כדי להורגו, ויש שהוא רדוף אחר האויב כדי להרחיקו מעליו שלא יזיקנו, וברדיפה להריגת האויב צריכין לזכויות גדולות יותר מברדיפה ללא הריגתו, ולזה גבי מדה טובה – בפרשת בחקותי – דמייירי ברדיפה להרוג האויב וכדמסיים קרא 'ונפלו אויביכם לפניכם להרב' לזה לא יספיק אחד לאלף אלא צריך חמשה למאה³³⁹, אמנם גבי מדת פורענות – בפרשת האזינו – דמייירי ברדיפה כדי להניס ולא להריגה³⁴⁰, לזה יספיק גם אחד לאלף ושנים לרבבה, ולעולם מדה טובה מרובה ממדת פורענות.

ומעתה לפי דברי התוס' הנ"ל אתי שפיר שבתהלה באכילת הכרתי אנו מבקשין שיברתו שונאינו, אמנם אם אין בנו מעשים וזכויות כדי שיברתו לגמרי מן העולם, מבקשין אנו למועט שיסתלקו אויבינו מגבולנו שלא יזיקו אותנו, ויחי רצון שבמחרה דידן יברתו שונאינו לגמרי מן העולם וחיים ושלום לכל ישראל עד העולם.

כי זה שהחמנה מאדמת בצפרא ובפניא היא מכח וורדי דגן עדן האדומים.

והנה הדרכי משה ז"ל כתב בשם מהרי"ל³³² הטעם שאוכלין תפוח בליל ראש השנה, כדי לרמוז על שדה תפוחים הידוע הנרמז בקרא 'ראה ריח בני כריח שדה', וכמ"ש ז"ל שלחי פרק בשלשה פרקים³³³ וז"ת: ויאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה', אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת מושמיה דרב כריח שדה של תפוחים, ובזוהר אמר³³⁴ 'כריח שדה' וגו' דא הוא חקל תפוחין קדישין, הא קמן דזה שאנו אוכלין בליל ראש השנה תפוחים הוא כדי לרמוז לשדה תפוחים הידוע דא חקל תפוחין קדישין.

ומעתה י"ל בס"ד אם אמנם כי כל גוון אדום מורה על מדת דא הוא כחו של עשו האדמוני, מכל מקום תפוחים אדומים שאכלו בני צרפת בליל ראש השנה הוא כדי לרמוז לחקל תפוחין קדישין, ולזה האדמוניות שלהם אינו מורה על מדת דין, אלא רומז אל וורדי גן עדן האדומים, וכיון שבני צרפת אכלו התפוחים רמז לחקל תפוחין קדישין בסוד ראה ריח בני כריח שדה הרי זה סימן טוב לישראל, ולזה שפיר נהגו בני צרפת לאכול בראש השנה לסימנא טבא תפוחים אדומים דייקא.

וקרוב לזה כתוב בזוהר אחר³³⁵ וז"ת: רבי חייא פתח 'בתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים' וגו', הכא אית לאסתכלא אמאי משבחת ליה בתפוח ולא במלה אחרא וגו', אבל הואיל וכתיב 'תפוח' בכלול הוא משבחת ליה בגוונין בריהא ובטעמא וגו', מה תפוח אשתכח בגונוי כמה דאוקימנא, אוף קב"ה אשתכח בגוונין עילאין וגו', מה תפוח טעמיה מתיקא, אוף קב"ה כתיב ביה 'חכו ממתיקים', הא קמן דגוון האדום של התפוח אינו בגוון האדום של שאר פירות שמורה על דין, אלא אף גוון האדום של התפוח רומז אל גוונין עילאין.

וסימני דריש שתא' הואיל ואתא לידן נימא ביה מילתא, הנה כך היה מנהגו של רבינו האי

³³⁶ שו"ע או"ח סי' תקפ"ג.

³³⁷ סוטה דף י"א ע"א.

³³⁸ תוס' סוטה פס ד"ה ועלולס מדה טובה מרובה.

³³⁹ יעו"י מו"ק דף ט"ז ע"ב; והיה מתאנח על מאהים דכתיב איכה ירדוף אחד אלף.

³⁴⁰ וכדמסיים קרא ונסיס 'ניסו' רבבה.

³³² או"ח סי' תקפ"ג.

³³³ תענית דף כ"ט ע"ב, והביאה רש"י ז"ל בפירושו על החומש פ' תולדות וז"ל: כריח שדה אשר ברכו ה', שנתן בו ריח טוב וזהו שדה תפוחים כן דקדו ר"ל.

³³⁴ זוהר ויחי דף ככ"ד ע"ב.

³³⁵ זוהר ח"ג דף ע"ד ע"א.

למזכר – א

וכל באי עולם יעברון לפניך
כבני מרון

אלו באלו, עוד יש להתבונן אם כל באי העולם כבר עברו לפניו כבני מרון בזה אחר זה אם כן מזה טיבה של סקירה אחת שוב לכולן, וממה נפשך או שכל באי העולם יעברו לפניו כבני מרון לידון כל אחד בפני עצמו ולפי מעשיהם יתחתם גזר דינו של כל אחד ואחד, או שכולן יעברו לפניו כאחת וכולן יהיו נסקרין בסקירה אחת, ומאי אהניא להו לישראל בזה שבתחלה עוברין לפניו כולן כבני מרון ואחר כך כולן נסקרין שוב בסקירה אחת³⁴⁸, ואנב אורחא יבואר בס"ד מה שיסוד הפיוטן ביוצר של ר"ח³⁴⁹ במקום משפט אין צדקה, ובאין משפט יש צדקה, 'אתה במשפט תעשה צדקה'. ולכאורה דברי הפיוטן סתראי ניכחו מניה וביה וכבר אמר החכם מכל האדם 'מלך במשפט יעמיד ארץ' וגו', ואם כן האידך זה כביכול מגביה כף מאזנים של עון כדי שיהיו הזכויות מכריעות והלא 'במקום משפט אין צדקה'³⁵⁰.

ונבא אל המכוון בס"ד בחקרים מאמרם ז"ל³⁵¹ והובא ברש"י ז"ל וז"ל: 'לא תעשו עול במשפט', אם לידן הרי כבר נאמר 'לא תעשו עול במשפט', ומזה משפט השנוי כאן, הוא המדה המשקל והמשורה, מלמד שהמודד נקרא דיין, שאם שיקר במדה הרי הוא כמקלקל את הדין וקריו עול וכו' חרם ותועבה, וגורם לחמשה דברים האמורים בדיין, מטמא את הארץ, ומחלל את השם, ומסלק את השכינה, ומפיל את ישראל בחרב, ומגלה אותם מארצם.

עוד נקדים מאמרם ז"ל בפרק המוכר את הספינה³⁵² וז"ל: אמר רבי לוי קשה עונשן של מדות יותר מעונשן של עירות, שזה נאמר בהן אֵל, וזה נאמר בהן אֵלֶּה, ומאי משמע דהאי אֵל קשה הוא, דכתיב ואת אֵילֵי הארץ לקח, ופריך בגמ' ודרי גבי עירות נמי כתיב אֵלֶּה, ופריך ההוא למעוטי מדות

גרסינן בפרק קמא דראש השנה³⁴¹ וז"ל: בראש השנה כל באי העולם עוברין לפניו כבני מרון, ושאלו בגמ' מאי כבני מרון, הכא תרגימו כבני אמרנא, ריש לקיש אמר במעלות בית מרון, רב יהודה אמר שמואל כהיילות של בית דוד, אמר רבה בר בר חנא אמר רבי יוחנן וכולן נסקרין בסקירה אחת³⁴², אמר רב נחמן בר יצחק אף אנן נמי תנינא³⁴³ דכתיב 'יוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם', מאי קאמר וכו', אלא לאו הכי קאמר היוצר רואה יחד לבם ומבין אל כל מעשיהם³⁴⁴.

ורז"ל הרחיבו בזה ביאור לומר שהקב"ה דן את עולמו בפלס ובמאזני משפט וכל מעשה איש ותחבולותיו מביניסין לכפות המאזנים וכו' שוקלין המצות והעבירות של כל אחד ואחד בפני עצמו³⁴⁵, וכמו שאמרו ז"ל בגמ'³⁴⁶: בית הלל אומרים ורב חסד מטה כלפי חסד, ושאלו בגמ' היכי עבדי, רבי אליעזר אומר כובש, רבי יוסי בר חנינא אומר נושא, ופירש רש"י ז"ל וז"ל: 'כובש', מטמין מן העונות תחת כסא הכבוד כדי שיכריע את הזכויות³⁴⁷. 'נושא', מגביה כף מאזנים של עון כדי שיהיו הזכויות מכריעות ומשקילות יפה כלפי הקרקע.

ויש להתבונן בזה חדא מאזני משפט לה' למה, וכי כביכול ב"ה שהוא קורא הדורות מראש וכל הנסתרות גלויים וידועים לפניו זקק ח"ו למשקולת המאזנים כדי להכריע בו את יצוריו אם זכאין הן או ח"ו חייבין, עוד יש להתבונן למה זה קבע השי"ת שהמשפט יתנהל במדת המשקל והלא באותה מדה היה יכול לקבוע שהדין יוכרע לפי מנין המצות והעבירות ומי שיש בידו י' מצוות וי' עבירות יצאו

³⁴¹ ר"ה דף ק"ח ע"א.

³⁴² ואף על פי שעובדין זה אחר זה – רש"י.

³⁴³ דכולן נסקרין בסקירה אחת – רש"י.

³⁴⁴ ר"ל היוצר יחד לבם כדרי הדין את כל מעשיהם של כל אחד ואחד בפני עצמו.

³⁴⁵ וגם יא בזה חזק שמים שהחש הזה מזלו מאזנים כי בו פלס ומשפט לה'.

³⁴⁶ ר"ה דף ק"ז ע"א.

³⁴⁷ יעו"י ויחשבו סנהדרין ריש פקח חלק וז"ל: רבו זכויות יורש גן עדן וכו', היה מעוין, אמר רבי יוסי נושא עונות אין כתיב כולן אלא נושא עון, הקב"ה חוטף שטר אחד מן העבירות והזכויות מכריעות.

³⁴⁸ יעו"י מ"ש הכמ"ס ז"ל כפי' המשניות וז"ל: ובני מרון וכו', והנגלה מזה המלמד מיוחד כלשך תראה, אבל הסנהר עניינו קשה מאלו בלי ספק.

³⁴⁹ ביאור יוס' א' של ר"ה קודם קדושה כפיוט המתחיל מלך משפטן יעמיד ארץ.

³⁵⁰ יעו"י ס' בני יאשכר מאמרי חשך תשרי מאמר ז' אות ז'.

³⁵¹ ספרא פ' קדושים.

³⁵² כ"ב דף פ"ח ע"ב.

ונ"ל בס"ד בשום לב כי הנה במדת המשקל צותה התורה למוכר לשקול בהכרע וכדכתיב 'אבן שלמה וצדק' ודרשו רז"ל³⁵⁸ צדק משלך ותן לו, ויש להתבונן בזה וזכי מאי הנייה יש בזה לקונה שמקבל תוספת כל דהו על מדרת והלא אין לו מזה שום תועלת, ואם כן על מה ולמה צותה התורה למוכר במשקל לשקול בהכרע.

והנה זה שהתורה צותה לשקול בהכרע אינו אמור רק במוכר המורד לקונה, אלא גם בשקילת הסממנים במקדש, וכדאיתא בגמ'³⁵⁹ וז"ת: אמר ליה רב פפא לאביו כשהוא שוקל בהכרע הוא שוקל או עין בעין הוא שוקל³⁶⁰, אמר ליה רחמנא כתב 'בד כבד' ואת אמרת בהכרע, וקשאל והאמר רב יהודה הקב"ה יודע הכרעות אלמא דאית בהו הכרע, אלא אמר רב יהודה דקנמן בשם אמאי מויתא מחציתו דחמש מאות, חמשים ומאתים בחד זימנא וחמשים ומאתים בחד זימנא, כיון דכולהון חמש מאות היוין נייית חמש מאות בבת אחת, שמע מינה מדקמייית ליה לקנמן בשם בתרי זימני הכרע אית ביה³⁶¹ והקב"ה יודע בהכרעות³⁶², וקשאל ומאי 'בד כבד', אמר רבינא שלא יניח משקל במשקל וישקול, ופירש רש"י ז"ל וז"ל: שישקול כל בשם ובשם כנגד הבזול, ולא ישקול במניין דמר דרור ויחזור וישקול קדח כנגד מר דרור, ונמצא דעכשיו ישקול בלא הכרע, ע"כ.

ומה שיש להתעורר בזה והלא לכאורה נראה שזה שהתורה חייבה לשקול הסממנים בהכרע אינו אלא כדי להוסיף איזו תוספת – ולו תוספת כל דהו – על משקלו, ומעתה יש לשאול הלא מאי הנייה לו ית' מתוספת כל דהו, עוד יש להתבונן בזה והלא אחר ששקלו למר דרור וכבר הוסיף בו הכרע הרי גם כשישקול הקדח כנגד המר דרור ממילא יהיה בקדח גם כן תוספת על משקלו, וכי מאי איכפת ליה להקב"ה אם הוא מוסיף את התוספת על ידי הכרעת המשקל דהיינו ששוקל את הקדח כנגד הבזול ומכריע את כף המאזנים בתוספת כל דהו, או ששוקל את הקדח כנגד המר דרור והתוספת שמוסיף על משקל הקדח לא ניתוסף על ידי הכרעת כף המאזנים

מכרת, וקשאל ואלא מאי עודפיייה³⁵³, וקאמר התם אפשר ליה בתשובה והכא לא אפשר בתשובה³⁵⁴.

ויש להתבונן בזה טובא הלא מאי עודפיייהו דמדות מוסתם גזל דרבים עד דאיצטריך למעוטי מדות מעונש כרת³⁵⁵, ולא מצינו בגזול מן הרבים דאיצטריך למעוטיה מוכרת, ותו מה ענינו של המורד לענין מושפט ולמה זה נקרא המורד דיין שאם שיקר במדה או במשקל הרי הוא כדיון המקלקל את הדיון ונקרא עול שנאוי וכו' ומסלק את השכינה ומפיל את ישראל בחרב ומגלה אותם מארצם, והלא הוא אינו אלא כשאר גזול את הרבים ולא מצינו בגזול את הרבים שיחא נקרא דיין המטח את הדיון, עוד יש להתבונן בזה שהרי קיימא לן דפחות משתות הויא מוחילה, דכל פחות משתות רוב בני אדם מוחלין בו במשא ומתן, ואם כן למה יצאה מדת המשקל מן הכלל שהקפידה בה התורה אף על כל שהוא שאם שיקר במשקל חייב להחזיר ואפילו בפחות משה פרוטה, ולא עוד אלא אפילו לגוי עובד עבודת כוכבים חייב להחזיר אם שיקר במשקל³⁵⁶.

ויבא על נכון בחקקים לבאר דברי המדרש³⁵⁷ וז"ת: רבי חייא בשם רבי לוי פתח 'אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מוחל יחד', בנוהג שבעולם וכו', אמר רב נחמן כל הבלים וכזבים שבנו אברהם אבינו עושיין בעולם הזה כדאי הוא לכפר בעד כולם הח"ד 'האדם הגדול בענקים', 'במאזנים לעלות', במאזנים הוא מתכפר לכם בחדש שמזלו מאזנים ואיזה זה חדש תשרי, תשרי ותשובה ותכפר על חובי עמך, אימתי 'בחדש השביעי', ע"כ.

והנה יש להתעורר בזה על אדוננו דוד המלך ע"ה נעים הזמירה למה זה תלה כפרתו של ישראל במאזני המשקל וכאומרו 'במאזנים לעלות', וכי משקילת המאזנים היא המכפרת על חובי עם ישראל והלא המאזנים אינו אלא כנותן סימן אל חדש תשרי שמזלו מאזנים, והיה ראוי יאמר בקיצור 'בתשרי לעלות' וגו', וסימנא 'מאזנים' למה ליה.

³⁵⁸ כ"ב דף פ"ח ע"ב.

³⁵⁹ כריתות דף ה' ע"א.

³⁶⁰ פי' כיון להכרעה גבי הדיוט ולפינן ליה מקרא דכתיב אבן שלמה ולקח ודקשו רז"ל כמכרה דקק משלך ותן לו, חמנש גבי שמן המשה דמלוהי שן הקדש הוא כל שיקר לומר דקק משלך ותן לו, ולזה קא מביענא ליה לכך פפא כשמן המשה אס כריך לשקול כהכרע או לא.

³⁶¹ ולכחי נקט מחציתו שלא יח שוקלים אותו הכל ביחד אלא לחלקו כדי שיהי שם שתי הכרעות.

³⁶² לשלם סכר המרעה בהכרעות – שיטה מקובלת.

³⁵³ פי' מאי עודפיייהו דמדות כיון דבעריות לוכא כרת ובמדות לוכא כרת – ע"כ.

³⁵⁴ פי' שהרי תשובה תלויה בהשגת הגזלה והוא אינו יודע למי יחזיר – ע"כ.

³⁵⁵ יענוי' סמ"ע חו"מ ה' ל' ונאנא סי' רל"א סק"ה.

³⁵⁶ יענוי' רמב"ם ה' גניבה פ"ו ה"ח.

³⁵⁷ ויקר' כ"ט, ז'.

כאחד – בסקירה אחת, ומעתה אחר שרוב ישראל כבר יצאו זכאין בדין כשעברו בבני מרון, הרי כשהוצר רואה שוב יחד לבם וכוללם יחד וכולהו אתקשרו בקישורא חדא וכולן נסקרין בסקירה אחת, מעתה מיעוט העונות של הרשעים בטל ברוב המצוות של הצדיקים והבינונים גם יחד, ומעתה אף הרשעים יוצאין זכאין בדין ואין שטן ואין פגע רע לקטרג את ישראל.

וזוה שאמר דוד המלך ע"ה נעים חומירה /במאננים לעלות המה מהבל יחד/ 'במאננים' דייקא, ור"ל שעל ידי המאננים שבה שוקלין ביום הדין את המצוות והעבירות במאנני משפט, על ידי זה יוצאין גם הבינונים זכאין בדין שהרי במדת המשקל חייבין לשקול בהכרע, ומעתה התייחס הצדיקים והבינונים יוצאין זכאין בדין, אמנם 'מהבל' אלו הרשעים שעוסקין כל היום בהבלי העולם הזה ויצאו חייבין בדין מאי תקנתא יש להם, וקאמר 'המה מהבל יחד', ור"ל המה יוצאין מהבלים וכזבים שעושים על ידי 'יחד', והיינו על ידי שכל ישראל נסקרין שוב יחד בסקירה אחת כאיש אחד בזה מתבטל מיעוט העונות של הרשעים ברוב המצוות של הצדיקים והבינונים, וכל ישראל – כאיש אחד – יוצאין בדימוס.

ומעתה יובן הדבר כמין חומר למחזה זה נקרא המורד דיון ואם הוא עושה ח"י עול במדה ובמשקל הרי הוא כדיון שהטח את הדין וגורם להמשח דברים האמורים בדיון המטה את הדין, שהרי זה שהתורה צותה לשקול בהכרע אינו אלא כדי להצדיק את ישראל ביום הדין על ידי הכרעת כף מאננים של הזכיות, אמנם זה שיש בידו מאנני מרמה ומראה בעצמו כאילו שוקל משקל צדק ואף שוקל בהכרע, אבל לאמתו של דבר אינו שוקל בהכרע, הרי הוא גורם בזה שגם למעלה בשמים אי אפשר להכריע את כף הזכיות של ישראל בדין³⁶⁸, והרי הוא מקלקל את הדין שלמעלה וממילא גורם ח"י להמשח דברים האמורים בדיון המטה את הדין, מטמא את הארץ, ומחלל את השם, ומסלק את השכינה וכו', יעזור השי"ת וכל ישראל יזכו ליכתוב וליחתם בספרין של צדיקים גמורים לאלתר לחיים.

אלא שההכרע כבר כלול ומערב בו במר דרור, והלא בין כך ובין כך יש בו תוספת על משקל החמש מאות של הקדח, אלא על כרחך כי אין הקב"ה רוצה רק תוספת מזה על מדת החמש מאות כבר, אלא הקב"ה יודע הכרעות ואוהב הכרעות' ולזה צותה התורה לשקול הסממנים בהכרע דייקא, ולמה כן.

ונ"ל בס"ד בהקדים מאמרם ז"ל בגמ'³⁶⁵ וז"ת: שלשה ספרים נפתחין בראש השנה אחד של צדיקים גמורים ואחד של בינונים וכו', והנה רצה הקב"ה לזכות את ישראל ולהצדיקם ביום הדין, ותייחס הצדיקים שכולן או אפילו רובן זכיות כשהן עוברים לפניו בבני מרון הרי הן יוצאין זכאין ונכתבין ונחתמין לאלתר לחיים, אמנם צדיקים מועטים הן³⁶⁴, ומה יעשו אזכרי קור והן רוב באי העולם שהן בינונים³⁶⁵ והבינונים הרי הן חציין חייבין וחציין זכאין ושתי הכפות של מאננים הן מועילות, ובמקום משפט הרי אין צדקה, ומעתה לא שבתת חיי לכל ברוי, לזה קבע הוא ית' ברחמיו המרובים כי בראש השנה יתנחל הדין לא על ידי מנין של המצוות והעבירות אלא על ידי מאנני משפט דייקא, ובמדת המשקל הרי צותה התורה לשקול בהכרע, וכבר דרשו רז"ל בירושלמי³⁶⁶ ע"פ 'ושמרו את משמרת' שחקב"ה מקיים את כל המצוות שהוא מצוה לישראל, ומעתה הרי מדין התורה חייב הקב"ה להוסיף הכרע לכה הזכות לכל אלו הבינונים שהמשקל שלהן מעוין, ונמצא כי כל הבינונים על אף שכף המאננים שלהם מעוין מכל מקום מכריע כף המאננים שלהן לזכות מכה ההכרע³⁶⁷.

אמנם הרי עדיין נשאר מיעוט שהן רשעים וכשעברו לפניו בבני מרון כף המאננים שלהן הכריע לחיבה והשטן עומד על ימינם לשטנם, ומאי תקנתא אית להו לשתק בעלי דינים ולחחסים קטיונרים, לזה אחר שכל ישראל כבר עברו לפניו בבני מרון זה אחר זה, שוב נסקרין כל ישראל – הצדיקים הבינונים והרשעים

³⁶³ ר"ה דף ט"ז ע"ב.

³⁶⁴ יעו"ל יומא דף ל"ח ע"ב; ראה הקב"ה שלדקים מועטין הו עמד ושהלך ככל דור ודור.

³⁶⁵ יעו"ל ברכות דף ס"ב ע"ב; אמר רבא כגון אלו בינוניים.

³⁶⁶ ר"ה פ"א ה"ג.

³⁶⁷ וזוה נוחא מה סידק הפיטון – ביולד יוס א' של ר"ה – 'במקום משפט לון דקה וכו' ואחא במשפט תעשה דקה, כי ממתת סכני ישראל שומרים חוקיו ומשפטיו ושוקלין בהכרע, ממילא מגיע להם גם כן כאשר הם עומדים במשפט המאזנים לשקול להם בהכרע, וכדיכול מחויב מלך הדין להכריע את המשקל של הבינונים לכה זכות, וזהו שידק הפיטון 'ואחא במשפט תעשה דקה', שהרי ראה הקב"ה לזכות את ישראל ולהצדיקם ביום הדין וזהו הטעם צותה התורה לשקול בהכרע כדי שכיכול יוכל לעשות דקה עם עמו ישראל במשפט המאזנים ביום הדין ואלו דברים זכאין בדין.

³⁶⁸ וכמו שאמרנו ז"ל במדקש – איכ"ר א' ל"ה – בזמן שישאל עשין רבנו של מקום מוסיפין כח בגבורה של מעלה כמה דלח אמר לאלקים נעשה חיל, וזימן שאין ישראל עושין רבנו של מקום כדכיוט מוסיפין כח של מעלה דקדיב לור ילדן תשי וגו'. כי אל מדת הדין עומדת כנגדם ומקטרגת עליהם. וכו' בזה"ק – ח"ב דף ל"ב ע"ב – חנו עוז לאלקים, במה, בעובדין דכשירין, דלח כל ישראל עובדין עובדין דכשירין יחסי חוקפא וחילא לבק"ה ועל דא כתיב חנו עוז לאלקים. שעל ידי מעשים הטובים נותנין עוז ומה בגבורה של מעלה להטיב עמיהם.

למוסף – ב

שמך נאה לך ואתה נאה לשמך
ושמנו קראת בשמך

בדרך אחר³⁷³ השם הויה הוא כ"ו במ"ק ח' ב' פעמים הויה הוא כ"ו במ"ק ז' כו' וכו', עד ח' פעמים הויה הוא ר"ה גימטריא יצחק והוא במ"ק ו' שהוא במ"ק א'. ועוד נראה לי בדרך אחר לכל הויה צרף עוד שמונה תמצא בכל מקום גדולתו ענותנותו, כיצד, שם הויה הוא כ"ו במ"ק הוא ח', תצדף עוד שמונה הרי ל"ד והוא במ"ק ז', תצדף ח' אל ל"ד כו' וכו', עד תצדף הפעם השמיני ח' אל ע"ד הרי פ"ב והוא במ"ק א', והוא הסוד 'שמיני שבשמינות', בכל פעם שתשוב השם יותר במנין תלמד מדת ענוה שמקטין עצמו, ואם תלמיד חכם יזהר בזה לא יבא לירי גאווה כלל³⁷⁴, ע"כ.

והנה מקום הניחו לנו להתגדר בו, והלא בשנכפיל ט' פעמים ח' הרי הם עולים במנין ע"ב ובמ"ק הוא ט', וכן הוא בשנכפיל ח' פעמים ח' הוא קמ"ד ובמ"ק הוא ט', וכן על זה הדרך בהכפל כפלו של ט' עד עולם, ואם כן הא"ך הוא אומרו בכל פעם שאתה מוסיף על השם הויה הוא מקטין עצמו בכיכול והלא בכפולות של ט' הרי הוא מגדיל עצמו, ומרן אור שבעת הימים הבשע"ט ז"ל הקשה על מאמרו של רבי יוחנן במגילה³⁷⁵ 'כל מקום' שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו, והלא מקרא מלא דבר הכתוב ח' מלך גאות לבש וגו', ודיכן מצינו ענותנותו בהני קרא³⁷⁶, וכמו כן יש לשאול בשירת חים דכתיב ביה אשריה לח' כי גאה גאה וגו', היכן מצינו ענותנותו בהני קראי.

ונ"ל בס"ד בהקדים מאמר המדרש³⁷⁷ וז"ל: 'וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי' ר"א בשם רבי יוסי בר זמרא בשתי אותיות הללו הבטיח הקב"ה לאברהם

סודרי התפלות יסור לומר במוסף של ראש השנה הנוסח דלהלן: שמך נאה לך ואתה נאה לשמך ושמנו קראת בשמך עשה למען שמך וכו', ומפרשי התפלות פירשו הכונה בזה כי שמו הגדול ית' שם הויה הוא שם העצם, ושמנו מעידו כי הוא היה היה ויהיה וכיכול הוא מזהה כל ההווה, וזהו הכונה 'שמך נאה לך' והוא על דרך לשון נפל על לשון.

ויש להתבונן בזה הדא אימרם בכפיל"א 'שמך נאה לך' – ואתה נאה לשמך, שהרי אם 'שמו ית' נאה לו' הרי ממילא גם 'הוא ית' נאה לשמו' והיינו הך אלא שנאמרה בחיפוף לשון, וזאת שנית מה ענין 'שמך נאה לך' לבקשת 'עשה למען שמך' וכו', והלא גם אם שמו ית' לא היה על דרך 'לשון נפל על לשון' גם כן יש מקום לבקש מנחת ית' 'עשה למען שמך' וכו'.

ולבא אל המכוון נקדים מה שכתב בספר דרך משה³⁶⁹ וז"ל: איתא בכתבי האר"י ז"ל למה בחר הקב"ה לעצמו דוקא שם הויה, כי כל השמות חלק לנבראיו שם א"ל לישראל, שם אלקים למשה, ושם הויה בחר לעצמו³⁷⁰, מפני שהוא מורה על ענוה³⁷¹, כיצד, שם הויה גימטריא כ"ו ובמספר קטן הוא ח', ב' פעמים ח' הוא ט"ו במ"ק הוא ז', ג' פעמים ח' הוא כ"ד במ"ק הוא ו' כו' וכו', עד ח' פעמים ח' הוא ס"ד ובמ"ק הוא י' שהוא במ"ק א', וזה הסוד שכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו, כי בכל פעם שאתה מוסיף על השם הויה הוא מקטין עצמו בכיכול שלא ישאר אלא עד אחד הוא אלקינו שאין יחידות במהו בשום שם אחר³⁷², וזהו הסוד שיסוד חפייט במוסף ראש השנה הודא' – גי' הויה – שמו, כן תהלת, שמורה על מדת ענוה עד אחד, ואז מראה שאין בלתו כי הוא אחד ואין שני, וזהו 'ואין בלתו' ולא נתן לאחר מבלעדיו כמו שם א"ל או אלקים. עוד נראה לי

³⁷³ וכ"ה בס' זרע קודש דף י"א ע"ב, מדפי הספר, – ס' זרע קודש להמקובל מוה"ר משה ז"ל גראף מפראג – בעמ"ק ס' ויהלך משה. ³⁷⁴ ובקטווי מהר"ח פירש בזה מה שסדר האר"י ז"ל: יגלה לן טעמי דכתיבסר נמי דליתו את בשמיה כפיל"א וקלש"א, והיינו כל כמה שאתה כופלו מיקלש, ובמקום אחר פירשנו ע"ד זה בדקדק רמז אחרם ז"ל בקידושין – דף ל"א ח' – וז"ל: שמונת אלפים ושמנו"ה מלות ושמנו"ה ושמנו"ה פסוקים הוו פסוקי ספר תורה, יתר עליו תהלים שמנו"ה, חסד ממנו דברי הימים שמנו"ה, ויעו' במפרשים מ"ש בזה, וכן מאמר הגמ' דלעיל מנייה: לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה, שהיו אומרים 'זל"ז' נחמין של אותיות של ספר תורה, 'דל"ד' דל"ד' נחמין של תיבות, 'זהתגלח' של פסוקים, 'יכנסמנה חזיר מיעיר' עי"ן דיער נחמין של תהלים, 'זהוא רחום יכפר עון' חמיו דפסוקים.

³⁷⁵ מגילה דף ל"א ע"א.

³⁷⁶ מובא בס' דגל מחנה אפרים דרוש לפורים, ויעו' מהרש"א

³⁷⁷ מגילה שם מ"ש בזה. ³⁷⁸ ב"ר מ"ד, י"ט.

³⁶⁹ להמוכח מוה"ר משה בן המוכח מוה"ר מאיר כהנא יוס' ו"ד. וכן הביאה החיד"א ז"ל בספרו נחל שורק בהפטרות נחמה, ובספרו אהבת דוד סוף דרוש ט' משום ס' ארץ ההיים על תהלים. ³⁷⁰ וכדכתיב אני הויה הוא שמי וגו', ויעקב כתיב ויקהל לו א"ל, אלקי ישראל, ובמשה כתיב ראה נתתיך אלקים לפענה.

³⁷¹ ויעו' ש"ך עה"ת ריש פ' לו, ויעו' ס' קדושת לו' פ' שמוע ד"ה ואלמר אהיה"ה חס"ר אהיה"ה מ"ש בזה.

³⁷² ר"ל לא בשם א"ל ולא בשם אלקים, דלכו אס שד"י מורה גם כן על מדת ענוה כמו שם הויה.

מוצא גדולתו ית' שם אתה מוצא ענותנותו כו'³⁸⁶.

וזה נ"ל בס"ד כונת רבי יוחנן שאמר: כל מקום שאתה מוצא גדולתו של חקב"ה וכו', 'גדולה' הוא בחינת חסד בידוע, ור"ל כל מקום שאתה מוצא 'גדולתו' של חקב"ה הוא שם הגדול שהוא עולה במנין ע"ב כמנין חסד ובמ"ק הוא ט' והרי הוא מגדיל עצמו ואם כן האיך מורה אות ח"ת על מדת ענוה, ויהי כמשיב 'שם אתה מוצא ענותנותו', ור"ל בשם ע"ב עצמו אתה מוצא ענותנותו מצד אחר שהרי נעלם ממנו אות גימ'ל מפני שהוא מורה על 'גארה', וזה נ"ל בס"ד כונת בעל המדרש הנ"ל ח' מלך גאות לבש זה כנגד מלחמת חים שנאמר 'אשירה לה' כי גאה גאה וכו', ר"ל הרי הוא כשואל וחלא בשני פסוקים אלו אתה מוצא גדולתו של חקב"ה והיכן מצינו ענותנותו, ויהי כמשיב ח' מלך גאות לבש זה כנגד מלחמת חים וקריעת ים סוף הרי היתה בשם ע"ב המורה על ענוה, וזה נ"ל בס"ד כונת רבי חנינא שאמר חקב"ה הוא נאה ללבושו, ר"ל אם אמנם מצינו במלחמת חים כי ח' מלך וגאות לבש, מכל מקום הגאות הוא רק בערך מלבוש אצלו ולא ח"ו גארה בעצם כי היא מאוסה ושנואה אצלו ית' בתכלית המיאוס והתיעוב.

ועפ"י ד"ק הנ"ל יובן כמין חומר זה שיסד הפייטן: שמך נאה לך וכו', וזהו אומרו שמך נאה לך, 'שמך' הכונה לשם הוי"ה המורה על ענוה שהולך ומקטין את עצמו כביכול שלא ישאר אלא עד אחד כנ"ל, 'נאה לך' שאתה ענו בתכלית. 'זאתה נאה לשמך' היינו 'אתה' שהך ענו בתכלית הענוה 'נאה לשמך' היינו לשם ע"ב המורה על ענוה מצד אחר כי נעלם ממנו אות גימ'ל כנ"ל, אמנם 'שמנו קראת בשמך', ר"ל לעמך ישראל לא בחרת שם המורה על ענוה וקטנותו, אלא נתת להם שם א"ל, ולא זו בלבד שאינו מורה על ענוה אלא אדרבה הוא מורה על גדלותו³⁸⁷, ומכאן שכביכול רוצה לרומם ולהגדיל את עמו ישראל על כל שאר האומות.

והנה אמרו חז"ל בהגינה³⁸⁸ עה"פ 'במסותריהם תבכה נפשי מפני גור', מאי מפני גור, אמר רב שמואל בר יצחק מפני גאותן של ישראל שניטלה מהם וניתנה לאומות העולם, וזהו בקשתנו הלא שמנו קראת בשמך, ר"ל הרי נתת לנו שם א"ל המורה על גדלות, ואם כן למה לא תבכה במסותריהם על גאותן של ישראל שניטלה מהם וניתנה לאומות העולם, אלא עשה למען שמך וקדש את שמך בעולמך על מקדישי שמך וכו'.

³⁸⁶ וז"ל אמר 'לכש' כמו המלכוש שהוא חוץ ממנו, וכן אמר 'גאות' ולא אמר 'גארה' שהיא הגאולה בעצם, אלא 'גאות' לרואה, אבל הגאולה עצמה היא שגארה אצלו ית'.

³⁸⁷ וזהו שיסד הפייטן – נקסי היסוד – ככרוס רענן ענותנותו, על ישראל גאותו.

³⁸⁸ חגיגה דף ע"ב.

אמינו שהוא גואל את בניו ושם יעשו תשובה גואלך בשבעים ושתים אותיות, דאמר רבי יודן מלבא לקחת לו גוי מקרב גוי עד מוראים גדולים אתה מוצא שבעים ושתים אותיות של חקב"ה, ואם יאמר לך אדם שבעים וחמשה הם, אמור לו צא מהם גוי שני שאינו מן המנין³⁷⁸.

והנה מבואר בזוהר הק' ³⁷⁹ כי שם הגדול הוא השם המפורש בן ע"ב תבות³⁸⁰ המצורפים מו' פסוקי דסמיכי המתחילים באות וא"ו יוסע ייבא יוט ועל ידי שם זה נקרע הים לישראל³⁸¹, והנה איתא בס"ק³⁸² דבאלו ג' פסוקים יש כל אותיות האלפ"א בית"א ולא נעלם רק אות גימ'ל, מפני שהוא מורה על 'גארה' וההולך בגארה עליו נאמר 'גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל' אמר חקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם³⁸³.

והנה אמרו ז"ל במדרש³⁸⁴ וז"ת: אמר רבי חנינא יש לך שהוא נאה ללבושו ולבושו נאה לו, אבל חקב"ה הוא נאה ללבושו ולבושו נאה לו שנאמר ח' מלך גאות לבש, שבעה לבושין לבש חקב"ה, אחד במלחמת חים שנאמר ח' מלך גאות לבש זה כנגד מלחמת חים שנאמר 'אשירה לה' כי גאה גאה וכו', וכבר נתקשו המפרשים ז"ל האיך הוא אומר הוא נאה ללבושו וכו' שנאמר ח' מלך גאות לבש כביכול כמורסן גארה ח"ו כפמליא של מעלה, וחלא כבר כתיב וענותך תרביני, וכי יש לך עניו גדול מחקב"ה.

ולבא אל המכוון נקדים דברי קדוש רבנו האר"י ז"ל³⁸⁵ וז"ל: והנה מצינו שאפילו השו"ת שונא הגארה שכן כתיב ח' מלך גאות לבש שהגארה היא בערך מלבוש אצלו שבמלכותו לובש הגארה לאיים על הבריות ותבך ומיר פושטו, כמו שאמרו ז"ל כל מקום שאתה

³⁷⁸ ועי' 'גוי' ידי משה שם שכתב כי גם אות גימ'ל מן גוי הראשון אינו מן המנין מפני שהוא גימ'ל מורה על גארה כמובא להלן, וז"ל בס"ד דגם כאלו שני פסוקים: וגם את הגוי אשר יעבדו דן אכני וגו' עד בשינה טובה אתה מולא שבעים ושתים אותיות של חקב"ה, ואם יאמר לך אדם שבעים וחמשה הם, אמר לו לא מהם ג' גימ'לין שבהן שאינו מן המנין מפני שהן מוסיין על גארה כנ"ל.

³⁷⁹ ח"ב דף נ"א ע"ב.

³⁸⁰ הנקרא חס"ד בגי' כמנין ע"ב.

³⁸¹ ועי' 'ש"י' סוכה דף מ"ה ע"א ד"ה חנ"י וה"ו.

³⁸² ס' עשרה מחמדות להרמ"ע מפלנו ז"ל מחמיר אס כל חי ח"ב ס' כ"ו, וכן בליוני פ' בשלח ד"ה ויט משה את ידו, ובס' מגלה עמוקות ולחננו חופן קע"ט, ובפי' ידי משה על המדרש הנ"ל.

³⁸³ וז"ל בס"ד דלוח גימ'ל מורה על גארה משני פנים, הא' כפשוטו כי תכת 'גארה' התחלתה באות גימ'ל, והב' כי כל אותיות האלפ"א בית"א יש במיניהן שלשה ב' או ג' אותיות כזה אל"ף ה"א וכן כולם, וחלו אות גימ'ל יש במיניהן שלש ד' אותיות.

³⁸⁴ מדרש שו"ט מז' כ"ג.

³⁸⁵ ס' הליקוטיוס פ' זריצו.

למוסף - ג
דברך אמת וקים לעד

כתב הר"ן ז"ל וז"ל³⁸⁹: זה שאומרים בתפלה

דברך אמת וקים לעד, פירושו למדנו מדברי אגדה, וכך היא: לעולם ה' דברך נצב בשמים, קיים דברך בשם שהתקנת עם אדם, בשם שדנת אותו ברחמים כך אתה תרחם הדורות הבאים אחריו לעולם, לא כך גזרת על אדם כי ביום אבלך ממנו מות תמות, אמר להם ושמא פרשתי יום שיש לך, יום משלי אמרתי, היום אני נותן לו תשע מאות ושלושים שנה ומניח לתולדותיו שבעים שנה, לפיכך אמר דוד רבון העולמים אלמלא שדנת אדם הראשון ברחמים בשעה שאכל מן האילן לא היה אפילו שעה אחת והתקנת עמו ברחמים, כך התקנת עמו שאתה דן את בני ברחמים³⁹⁰, ע"ב.

³⁸⁹ ר"ן סליה מס' ראש השנה.

³⁹⁰ ז"ל הפסיקתא – פס"ר פר' מ': בחדש השביעי וגו', כך פתח רבי תנחומא בר אבא לעולם י"ו דברך נצב בשמים לדור ודור אמונתך כוננת ארץ ותעמד למשפטין עמדו היום כי הכל עבדיך –

– מהו לעולם ה', אלא אמר לו דוד רבון העולמים לעולם אין אתה בא עלינו דין אלא במדת רחמים, אינולי כך לא היינו יכולים לעמוד אפילו שעה אחת, ולעולם אלקים אין כתיב כאן, אלא ה', במה אתה דנינו, באותה מידה של רחמים בה', שנאמר ה' א"ל רחום וחנון –

– ולא לנו בלבד אלא אף לאלה הראשון יציר כפיך אינולי ששיתפת מדת רחמין בשעה שדנת אותו לא היה עומד אפילו שעה אחת, וכן התקנתה עמו כשם שדנת אותו ברחמים וזכית אותו, כך אתה הווה ועתיד לדון את בניו ולזכותם –

– כיצד, אמר רבי חנינא כשבקש הקב"ה לבראות את עולמו היה מסתכל במעשה הרשעים ולא היה מבקש לבראות את

העולם, דור אנוש, דור המבול, דור הפלגה, ומעשה סדומיים – והקב"ה חוזר ומסתכל במעשה הנדיקים באברהם יצחק ויעקב כולכם, וחוזר ומסתכל ואומר בשביל רשעים איני בורא את העולם, הריני בורא את העולם ומי שהוא חוטא אינו קשה לדרותו בו, לפיכך היה מבקש לבראות את העולם בדין ולא היה יכול בשביל מעשה הנדיקים, ומבקש לבראותו ברחמים ולא היה יכול בעבור מעשה הרשעים, מה עשה, שיתף שניהם מדת הדין ומדת רחמים וברא את העולם שנאמר ביום עשות י"י אלקים ארץ ושמים –

– וכן לאדם כשבא לבראותו ונסתכל שהוא חוטא בעץ ואמר אם אני בורא אותו במידת הדין אין לו תקומה, ואם לבראותו ברחמים רע הוא ומתענג, מה עשה, שיתף שני המדות מדת הדין ומדת רחמים וברא אותו שנאמר ויזכר י"י אלקים את האדם, וכך עשה לו בזמן שחטא דנו בשתי המדות במדת הדין ובמדת רחמים, במדת הדין שאמר לו ביום אכלך ממנו מות תמות, וכיון שאכל גזר עליו מיתה, ובמדת רחמים כיצד, שיתף עם מדת הדין שלא פירש לו אם יום משלו ואם יום של הקב"ה שהוא אלה שנים שנאמר כי אלה שנים בעיניך כיום אחמול וגו', והוא חיה תשע מאות ושלשים שנה והגיה לבניו שבעים שנה שנאמר ימי שנותיו בהם שבעים שנה וגו' –

– ולא עוד אלא כיון שאכל היו המלאכים משמיעים קולם לפני הקב"ה שנאמר וישמעו את קול י"י אלקים, ומה היו אומרים, רבונו של עולם מה והלך לו אותו שבין שנאמר מת' הלך בגן, לא כך גזרת עליו כי ביום אכלך ממנו מות תמות, אמר להם הקב"ה שמא פירשתי לו אם יום משלי אם יום משלו, יום משלי אני נתן לו לרוח היום, אני נתן לו תשע מאות ושלשים שנה ומניח לבניו שבעים שנה –

– לפיכך אמר דוד רבון העולמים אינולי שדנת את אדם הראשון ברחמים בשעה שאכל מן האילן לא היה אפילו שעה אחת, וכשם שדנת אותו ברחמים כך התקנת עמו שאתה היום דן את בניו ברחמים –

סרחונו יום שבת ויום כפור היה³⁹³, והבטיחו הקב"ה כי ביום הזה יכופרו עונותיהם של ישראל. ויש אומרים כי יום שבת וראש השנה היה, ועל הכל חילה דוד הא"ל שיציב וישמור אותו הדבר לעמו לדורות, והיו דאמרינן בתפלות ראש השנה ויום כפור 'ודברך אמת וקים לעד', כלומר שתעמיד אותו הדבר שהבטחת לאדם הראשון שתשפוט עולמך ברחמים,

הא קמן דאיפלגו בזה בפסיקתא אם אותו היום שסלח הקב"ה לאדם הראשון סרחונו היה בראש השנה או ביום הכפורים, ולפי זה י"ל בס"ד כי סודרי התפלות שלפנינו סברי דהעיקר כהיש אומרים דאותו היום שסלח הקב"ה לאדם הראשון סרחונו היה בראש השנה, ולכן סדרו לומר 'ודברך אמת' וכו', רק בראש השנה, ואלו הרמב"ם והאחרות חיים והכל בו ז"ל סבירא להו אחר דאיפלגו בפסיקתא אי אותו היום כפור היה או ראש השנה היה לזה ראוי לומר 'ודברך אמת וקים לעד' בין בראש השנה ובין ביום הכפורים.

והנה הר"ן ז"ל סתם ולא פירש אם אומרים 'ודברך אמת וקים לעד' רק בראש השנה או גם ביום הכפורים, והרמב"ם ז"ל³⁹¹ בנוסח התפלה שלו כתב לומר 'ודברך אמת וקים לעד' בין בתפלות ראש השנה ובין בתפלות יום כפור, וכן כתב האחרות חיים וז"ל: כתבו רוב הגאונים ז"ל שאומרים בראש השנה ויום הכפורים והשיאנו וכו', ואנו לא נהגנו כן אלא מתחילין וקדשנו במצותיך וכו' ודברך אמת וכו', אמנם בנוסח התפלה שבידנו רק בתפלות של ראש השנה אנו אומרים 'ודברך אמת' וכו' ולא בתפלות יום כפור³⁹², וכן כתב בספר המנהיג.

והנה האחרות חיים והכל בו ז"ל הביאו מדרש פסיקתא וז"ל: כשדן הקב"ה אדם הראשון שתף מדת רחמים למדת הדין שנאמר ויאמר ה' אלקים הן האדם היה וגו', והתנה עמו שכך ידון את בניו במדת רחמים, וזהו שאמר דוד לעולם ה' דברך נצב בשמים לדור ודור אמונתך כוננת ארץ ותעמד למשפטך עמדו היום כי הכל עבדיך, מהו לעולם ה', פירוש לעולם תהיה במדת רחמים כי דברך נצב לעולם ואמונתך לדור ודור, וכן התנית לאדם הראשון, וזהו כי אתה אלקים אמת. לעולם ה' דברך נצב, אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע כשבראת את האדם יצרתו במדת רחמים שנאמר ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים, וכן כביראת אדם נאמר ויברא ה' אלקים את האדם וגו', אלקים מדת הדין, ה' מדת רחמים, ובהם תכנת עולמך, ובעת סלחת לאדם הראשון סרחונו הבטחתו שתיצב ותשמור דבר זה לדורות הבאים אחריו, ומה היא ההבטחה שהבטיח הקב"ה, אמר רבי סימון אותו היום שסלח הקב"ה לאדם הראשון

³⁹³ לא מלאכי מי שעמד בזה האידן זה בביראת העולם כל גם ראש השנה וגם יום כפור בשבת, ואולי י"ל בזה הכונה דהת"ק והיס אומרים לא איפלגו בליוויו יום דן אותו הקב"ה ולכו"ע נדון ביום הראשון שהיה ראש השנה, ולא איפלגו רק אימתי סלח לו הקב"ה סרחונו, לכת"ק סלח לו הקב"ה סרחונו רק אחר עשרת הימים שהוא יום הכפורים, ואלו הי"א ס"ל דשניהם גם הדיון וגם הסליחה היה ביום הראשון שהיה ראש השנה.

—לעולם י"י דכך נכח, מהו נכח, קיים דכך שהתקנת עם האדם הראשון שכס שדנה אותו ברחמים כך אחת דן את כל הדורות אחריו לעולם, לכן נאמר לעולם י"י דכך נכח בשמים.

³⁹¹ כ"ה ברמב"ם מהדורת פרנקל.

³⁹² בברכות ההפטה אנו אומרים 'ודכך אמת' וכו' אף ביום כפור.

למוסר – ד

אם כבנים

רחמנו כרחם אב על בנים

וז': לא תתגדרו, לא תתנו גדידה ושרט בבשרכם על מת בדרך שהאמוריים עושים, לפי שאתם בניו של מקום ואתם ראויין להיות נאים ולא גדודים ומקורחים. כי עם קדוש אתה, קדושת עצמך מאבותיך, ועוד וכך בחר ה' להיות לו לעם סגולה, ע"ב.

וכבר עמד בזה כ"ק מרן אדמו"ר מהר"א ז"ל מבעלזא שהרי כתוב זה 'כי עם קדוש אתה' וגו' נאמר כבר לעיל בשלחי פרשת ואתחנן ככתבו וכלשונו⁴⁰⁰ ורש"י ז"ל לא פירש שם כלום, ולמה זה כתב רש"י ז"ל את פירושו כאן בפרשת ראה ולא בפרשת ואתחנן הקדומה, עוד יש להתבונן בזה כי משמעות פשטות דברי רש"י ז"ל הוא כי אתה מצד עצמך אינך קדוש וקדושתך אינה אלא מאבותיך שהיו קדושים⁴⁰¹ ולכן בחר ה' בך לעם סגולה, ויש לשאול והלא בקרא כתיב כי עם קדוש אתה' ופשוטו שאתה מצד עצמך קדוש, ואם כן למה זה עקר רש"י ז"ל את הכתוב מפשוטו, והר"ב אשכנזי ז"ל חוסף לחקשות עוד⁴⁰² שהרי דברי רש"י ז"ל חמוז מברייתא דספרי, והתם בספרי קטני בפירוש כי עם קדוש אתה 'קדושת עצמך', ומנא ליה לרש"י ז"ל לפרש דקדושת עצמך אינה אלא מקדושת אבותיך היפך דברי הספרי.

ויבא על נכון בס"ד בהקדים לבאר מאמרם ז"ל באבות⁴⁰³ וז"ל: הוא היה אומר חביב אדם שנברא בצלם, חיבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם שנאמר כי בצלם אלקים עשה את האדם. חביבין ישראל שנקראו בנים למקום, חיבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום שנאמר בנים אתם לה' אלקיכם. חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה, חיבה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה 'שבו נברא העולם'⁴⁰⁴ שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו.

היום הרת עולם היום יעמיד במשפט כל יצורי עולמים, אם כבנים אם כעבדים, אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים, ואם כעבדים עינינו לך תלויות עד שתחננו ותוציא כאור ממשפטנו, איום קדוש. סודרי התפלות סדרו לומר זה הנוסח בתפלת המוסף של ראש השנה, ובתחלה 'אם כבנים אם כעבדים' דרך כלל, ואחר כן בדרך פרט אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים, ואם כעבדים עינינו לך תלויות וכו', ופירושו הפשוט נראה דאומרים 'אם כבנים' משתעי בעושיין רצונו של מקום, וכמו שאמר ז"ל במדרש³⁹⁴ על הפסוק 'בני אם תקח אמרי' וגו', אימתי אתם נקראים בנים כשתקחו אמרי, וכן אמר בזהר הק'³⁹⁵ וז"ל: ובנין דישאל מקיימין התורה והמצוה, אתקריאו בנים לקב"ה, הח"ד בנים אתם וגו', ואומרים 'אם כעבדים' משתעי כשאין עושיין רצונו של מקום ח"ו ולזה אין נקראין בנים אלא עבדים³⁹⁶.

ויש להתבונן בזה חדא כי לכאורה הדברים כפולים ללא צורך זה שלש פעמים הן בבנים והן כעבדים והרי אין בכלל אלא מזה שבפרט, עוד יש לשאול אם הם עומדין במדרגת בנים והיינו כשהן עושיין רצונו של מקום, אם כן מזה לשון אומרת 'רחמנו כרחם אב על בנים' והרי הן עושיין רצונו של מקום ואפילו בדין יכולין לזכות, וכמ"ש ז"ל³⁹⁷ כל העולם כולו נזונין בצדקה והם נזונין בזרוע, וכן יסד הפייטן³⁹⁸ כי הם בזרוע באו עדיך, ואם כן מזה מקום לבקשת 'רחמנו כרחם אב על בנים'.

ולבא אל המובין נקדים לבאר בס"ד מקרא קדש בפרשת ראה וז"ל: בנים אתם לה' אלקיכם לא תתגדרו וגו' כי עם קדוש אתה לה' אלקיך וכך בחר ה' להיות לו לעם סגולה מכל העמים אשר על פני האדמה. והמפרשים ז"ל כבר האריכו בזה לבאר מה טעם נסמכה מאמר 'בנים אתם' למאמר 'לא תתגדרו'³⁹⁹, ורש"י ז"ל פירש

394 ד"ר פ' טהא.

395 ח"ג דף קכ"ג ע"ב.

396 יעווי רע"מ ח"ג דף רט"ו ע"ב ד"ה רבי יוסי.

397 ברכות דף י"ז ע"ב.

398 כזכונות יוס' ב' של ראש השנה, ויעווי' חוס' ברכות ס' ד"ה

והם נזונין בזרוע.

399 יעווי' אה"ח הק' ועוד מפרשים.

400 בשני שנינו, הא', בפשטות ואתחנן כתיב: כי עם קדוש אתה וגו' 'בן' בחר ה', ואלו בפשטות ראה כתיב: 'בן' בחר ה', בתוספת ו', והב' בפשטות ואתחנן כתיב: בן בחר ה' אלקיך וגו' ואלו בפשטות ראה לא כתיב אלקיך, רק 'בן' בחר ה' וגו'.

401 כן פירש הר"מ ז"ל.

402 פ"ג מ"ד.

403 כ"ה הגירסא במשנה עשמיטות, וזכור הסידורים נשמעו אלו ג' תבות 'שבו נברא העולם'.

יחודה, רבי מאיר אומר בין כך ובין כך אתם קרוים
בנים שנאמר בנים סכלים המת, ואומר בנים לא אמן
בם, ואומר זרע מרעים בנים משחיתים, ואומר והיה
במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני
א"ל חי וכו', מאי ואומר, וכי תימא כי לית בהו
חימותא הוא דמוקרו בנים, כי פלחי לעבודת כוכבים
לא מיקרו בנים, ת"ש ואומר 'והיה במקום אשר יאמר
להם לא עמי אתם יאמר להם בני א"ל חי'⁴⁰⁸.

וכתב הרשב"א ז"ל בתשובה⁴⁰⁹ דאף דבכל התלמוד
רבי מאיר ורבי יחודה חלכה כרבי יחודה⁴¹⁰, מכל מקום
בהא חלכה כרבי מאיר דבין כך ובין כך קרוים בנים
כיון דרבי מאיר קראי קא דייק⁴¹¹, ע"כ. ובס"ד נ"ל בעין
סמך לדברי רבינו הרשב"א ז"ל ממה שאמרו ז"ל בריש
פרק עשרה יוחסין⁴¹² וז"ל: איבא דאמרי אמר רבי
אבהו, אמר אדון, אף על פי ששמו עצמם כנמר הרי הן
חשובים לפני ככרוב. ופירש רש"י ז"ל וז"ל: אמר אדון,
הקב"ה. כנמר, כחיה זו שאינה מקפדת בזוג חבריתה.
ככרוב, קרושים ככרובי הקדש, כחיות הקדש דכתיב
ביה פני הכרוב⁴¹³, ע"כ. הא קמן דאף כשהן ח"ו בנים
שוכבים הרי הן נקראין בנים, ולא עוד אלא שהן
חביבים וחשובים לפניו ית' ככרובי הקדש.

ואני חדל באלפ"י מאלפ"י ועד תי"ו ועפר ואפר אני

וחקושי במשנה זו מבורר הא דאמור רבנן
בכפילא זה שלש פעמים 'חיבה יתירה נדרעת להם' וחלא
זו היא 'חיבה' וזו היא 'חיבה יתירה' ומה תוספת חיבה
יש כאן על החיבה הראשונה עד שהוא אומר חיבה
יתירה נדרעת להם, עוד הקשו המפרשים ז"ל מפני מה
הביאו במשנה את הפסוק כי בצלם אלקים עשה את
האדם הנאמר בפרשת נח ולמה לא הביאו את הפסוק
ויברא אלקים את האדם בצלמו וגו' המוקדם הנאמר
בפרשת בראשית, וכן בבבא השנייה הביאו את הפסוק
בנים אתם לה' אלקיכם הנאמר בפרשת ראה ולמה לא
הביאו את הפסוק בני בכורי ישראל המוקדם הנאמר
בפרשת שמות⁴⁰⁵, וכמו כן הקשו המפרשים ז"ל בבבא
השלישית מפני מה הביא ממרחק לחמו פסוק כי לקח
טוב וגו' הנאמר במשלי, ולא הביא פסוק הנאמר בתורה
ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב, עוד יש
לחתערור וחלא הכלי המורה דסיפא היא היא הכלי המורה
דרישא 'וכו נברא העולם' ואם כן למה הביאה המשנה
אלו ג' תבות 'שכו נברא העולם' בחלוקה השנייה בבבא
דחיבה יתירה ולמה לא הביאה בחלוקה הראשונה
בבבא דחביבין ישראל.

והנה רבנו יונה והרמב"ם ז"ל פירשו דהחיבה
יתירה היא עצם ההודעה שהודיעו ואמר לו ראה
שבראתיך בצלם, וכן בזה שהודיע להם שנקראין בנים
ושניתן להם כלי המורה, והנה יש להתערור על פירושים
ז"ל ובי ראית מימיך אב שיעלים מבני יחידו חביבו
שהוא אביו והוא בנו, וקל והומר בן בנו של קל והומר
כביכול אשר מכל שבעים האומות בחר בעמו ישראל
בני בחוריו אברהם יצחק ויעקב לסגלתו האיד זה יצויר
שכביכול יעלים מעם סגלתו בני חנוניו ילדי שעשועים
ולא יודיע להם שהוא כביכול נקרא אב ואנו לו בנים
חביבים. והמפרשים ז"ל האריכו עוד לבאר מהו הכונה
בחיבה יתירה דמשנתנו זה בכה וזה בכה.

והנה שבעים פנים לתורה וכפטיש יפרצין סלע
ואענה אף אני חלקי בס"ד, ובהקדים מאמר הגמ' בפרק
האשה נקנית⁴⁰⁶ וז"ל: בנים אתם לה' אלקיכם בזמן
שאתם נזהרים מנהג בנים אתם קרוים בנים אין אתם
נזהרים מנהג בנים אין אתם קרוים בנים⁴⁰⁷ דברי רבי

⁴⁰⁵ יעו"י תוספת יו"ט, ויעו"י שבת דף פ"ט ע"ב.

⁴⁰⁶ קידושין דף ל"ז ע"א.

⁴⁰⁷ ודק' חגב נביא ככאן עובדא ידועה שהרבי רבי אלימלך
מלז'ענסק ז"ע אמר פעם בין הסיחון שראיתי פני הדיק הר"ק
רבי פינחס מקארעץ ז"ע מסוגל ליראה שמים, וכאשר שמע זאת
בנו הר"ק רבי אלעזר ז"ע עמד ונסע לקארעץ, וכאשר ישב אל

השלתן של הרה"ק מקארעץ ז"ע פתאום בלמנע הסעודה נאנח
ואמר 'אוי טאטע', ופנה אליו הרה"ק מקארעץ ז"ע בשלון אלה
ואמר לו בשלון הגמ' 'ולדלמא לואו אכיו הוי', וכוונתו היתה מלן
יימר שהגן במדרגה גדולה כו' עד שאלה הורא אורו כביכול
'טאטע', וזה"ק רבי אלעזר ז"ע לא השיב לו כלום, ויהי כאשר
שב הרה"ק רבי אלעזר ז"ע עד לביתו וסיפר לאכיו ה' מה שעבר
בנייה בעת אשר יסב אל השלחן, שאלו אכיו ומה ענית לו, ואמר
שלא השיב לו כלום, אמר לו אכיו הרבי רבי אלימלך מלז'ענסק
ז"ע הוי כך להשיב לו בשלון הכתוב 'שאל אביך', היינו מעני ליהט
זך א' טאטע, ויעו"י ס' דברי יחזקאל פ' מסעי בהפטרטה.
⁴⁰⁸ יעו"י ס' טל אורות להמקובל רבי מאיר פאטייראס ז"ל בדיוק
לראשון לפ' תולדות מ"ס ביה, וכן בדיוק לראשון לפ' במדבר מה
שהביא משום הרב הגדול רבי אברהם מונסון ז"ל.
⁴⁰⁹ ח"א סי' קל"ד וסי' רמ"ב.

⁴¹⁰ עירובין דף מ"ו ע"ב.

⁴¹¹ יעו"י מ"ס הרמב"ן ז"ל בפ' האינו בפסוק שחת לו לא בניו
מומס.

⁴¹² קדושין דף ע"א.

⁴¹³ ויעו"י בשל"ה ה' מס' תענית – חלק תורה אור בדיוק לפ'
מטות בסופו – וז"ל: והנה כס"י נמשלה לאשה וכו', כי גם בגלות
נקראנו בנים כמ"ס ר"ל – ברכות דף ג' ע"א – 'אוי לבנים שגלו'
מעל שנתן אביהם', ובס"י יש להביא סמך לדבריו ז"ל מדברי יצחק
אכיו ע"ה, וממ"ס ז"ל בפרק רבי עקיבא – שבת דף פ"ט ע"ב –
וזה: אמר ליה הקב"ה לאברהם בניך חטאו לי וכו', אמר ליה
ליצחק בניך חטאו, אמר בני ולא בניך, בשעת שהקדימו לפניו נעשה
לנשמת הקדש להם בני כשרי, עכשיו בני ולא בניך וכו', ומלל
השיבו הקב"ה דבר נראה שהסכים לדבריו לנקראן בנים חף אחר
שחטאו לפניו ית'.

שוגגין אתם אפילו מזידין אתם אפילו מוטעין⁴²⁰, אף כאן קדריש 'בנים אתם' אתם אפילו מזידין ואפילו עובדי ע"ז ח'⁴²¹.

והנה רבי עקיבא ורבי מאיר הן הן מאירי דמאמר המשנה הנ"ל⁴²² ורבי עקיבא ורבי מאיר לשיטתיהו אזלי דס"ל כל ישראל בני מלכים הן בין עושין רצונו של מקום ובין אין עושין רצונו של מקום ח", ועל יסוד וקוטב המאמר הנ"ל אמרה לתלאת בבי דמשנתנו, ובכא ראשונה 'חביב אדם שנברא בצלם' וכו' יובן חיטב בחקרים מאמרו של רבי אלעזר בפרק הבא על יבמות⁴²³ וז"ת: כל אדם שאין לו אשה אינו אדם שנאמר זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם, וכן אמר בזוה"ק נעשה אדם דא רוא דבר ונקבא⁴²⁴, הא קמון כי אין נקרא בשם המעלה אדם אלא מי שעוסק בפריה ורביה⁴²⁵.

וזהו אומרו ז"ל: חביב אדם שנברא בצלם, וכבר אמר בזוה"ק⁴²⁶ כי האדם אתקרי בארבע שמות, אדם, גבר, אנוש, איש, והשם המעולה שבכלם הוא אדם. ובמ"ש במרכבת יחזקאל דמות כמראה אדם עליו⁴²⁷,

תחת כפות רגלי רבינו הרשב"א ז"ל, על כל זה כמה וכמה טעמים לתורה, ואחר נטילת רשות מבכודו של הרשב"א ז"ל נ"ל בס"ד להוסיף עוד טעם על החלכה כרבי מאיר בזה, שהרי רבי מאיר לא מעצמו חידש דין זה דבין כך ובין כך נקראין בנים, אלא בשיטת רבו רבי עקיבא אמרה, ובדאיתא בפרק השותפין⁴¹⁴ וז"ת: תניא היה רבי מאיר אומר יש לו לבעל הדין להשיבך ולומר לך אם אלקיכם אוהב עניים הוא מפני מה אינו מפרנסן וכו', וזו שאלה שאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא אם אלקיכם אוהב עניים הוא מפני מה אינו מפרנסן וכו', אמר לו רבי עקיבא אמשול לך משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שכעס על בנו וכו' ואנן קרוין בנים דכתיב בנים אתם לה' אלקיכם וכו', אמר לו אתם קרוין בנים וקרוין עבדים בזמן שאתם עושין רצונו של מקום אתם קרוין בנים ובזמן שאין אתם עושין רצונו של מקום אתם קרוין עבדים ועכשיו אין אתם עושין רצונו של מקום, אמר לו רבי עקיבא הרי הוא אומר הלא פרום לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית⁴¹⁵, אימתי עניים מרודים תביא בית האירנא וקאמר הלא פרום לרעב לחמך.

הא קמן דרבי עקיבא – שהיה רגיל לזכות את ישראל⁴¹⁶ – סבירא ליה דאף כי לית בהו הימנותא ופלאי לע"ז ח"ו מכל מקום נקראים בנים⁴¹⁷ וקיימא לן הלכה כרבי עקיבא מהבבירי, וגם כי רבי יהודה תלמידו של רבי עקיבא הוא ובכל מקום שהרבה תלמידיו חולקין הלכה כדברי הרב⁴¹⁸.

חיוצא לנו מכל הנ"ל דבין לרבי עקיבא ובין לרבי מאיר האי קרא בנים אתם וגו' משתעי אפילו בבנים משחתים עובדי ע"ז ח"ו ובא הכתוב לאשמעינן דאף כי לית בהו הימנותא על כל זה נקראין בנים חביבין למקום, ורבי עקיבא לשיטתו⁴¹⁹ דדריש אתם אפילו

רבי עקיבא הוא יסדו, וחד חסר הקריאה, ריב"ס הלכות יוס הכופרים. ליקוטו רבנו בצלאל כ"י, וז"כ בס' ראבי"ה – ח"ב מ'ס' ראש השנה סלתי ס' תל"ז – וז"ל: ובפרק סדר תעניות גרסינן מעשה דרבי אלעזר שירד לפני החיה ואמר עשרים וארבע ברכות ולא נענה, וירד אחריו רבי עקיבא ואמר אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה, אבינו מלכנו רחם עלינו, וכו', ושמעתי בשם רבי שמואל החסיד 'אבינו מלכינו חטאנו לפניך' עולה בגימטריא 'רבי עקיבא הוא יסדו'.

⁴²⁰ ר"ה דף כ"ה ע"א.

⁴²¹ יעו"ו ס' נר ישראל פ' ראה ד"ה בנים אתם, ובמקום אחר פירשנו בזה בס"ד הפסוק בנים אתם וגו' לא התגודדו ולא חשימו קרחה בין עיניכם למת, והמפרשים ז"ל נדחקו בזה מה ענין בנים אתם ללא התגודדו שנסמכו אלהיו, ולה"ל יניחא שפיר ובהקדים דקט חז"ל ביבמות – דף ק"ג ע"ב – לא התגודדו לא חששו אגודות אגודות, עוד נקדים מה שאמרנו בירושלמי – פאה פ"ה ה"א, וכו"ה ברכות פ' חקת – וז"ת: חמור רבי אבהי בן כהנא דורו של דוד כולס דיוקים היו ועל ידי שהיה להן דילטוריים היו ויאלוים במלחמה והיו נופלים, אבל דורו של אחאב עובדי ע"ז היו ועל ידי שלא היה להן דילטוריים היו ויורדין למלחמה ונאלחו, וזהו אומרו בנים אתם לה' אלקיכם, ר"ל אפילו כשאתם בנים עובדי ע"ז ח"ו, אם לא חששו אגודות אגודות אלא תהיו כולסם אגודים יחד ועוסקים בחזות אהובי כאלו אחד בלב אחד, וא"ל לא חששו קרחה בין עיניכם למת, ר"ל שלא תטרונו לקרוא קריחה על המתים.

⁴²² במשנה הירושלמי משום רבי עקיבא, ובאבות דרבי נתן – פרק ל"ט – הירושלמי משום רבי מאיר.

⁴²³ יבמות דף ס"ג ע"א.

⁴²⁴ כי אדם כולל איש ואשה כאומרו ויעשהו כהבנית איש כהפארה אדם לבנית בית, איש לבד איש נלקבה, וכן כתיב ויקרא את שם אדם, ס' לרור המור פ' מטוה.

⁴²⁵ יעו"ו ס' שב שמעתהא בהקדמה – אורח נ" – מ"ס בזה.

⁴²⁶ ח"ב דף מ"ח ע"א.

⁴²⁷ לפי שהוא עולה מ"ה במספרו כמו שעולה שם יו"ד ה"א וז"ל ה"א במלואו – ס' לרור המור ירש פ' בראשית ופ' ויקרא ד"ה

⁴¹⁴ ב"ב דף ק"ד ע"א.

⁴¹⁵ עניים מרודים, קרי ביה עניים מרודים.

⁴¹⁶ יעו"ו רש"י סנהדרין דף ק"י ע"ב ד"ה שנקיה.

⁴¹⁷ יעו"ו רש"י קדושין דף ל"ו ע"א ד"ה ח"ס.

⁴¹⁸ ואל תשינוי ממה שכתב הרשב"א ז"ל בחידושו שליו פרק תולין

שבת דף קמ"א ל"ע"א ד"ה אלא אמר רבא – דהא לזין הלכה

כהלמוד במקום הרב היינו דוקא כהלמוד היושב לפני רבו ונהלון

פנים בפנים, אבל לא כשהלמוד כשני חולקים בעלמא, והכא הרי

רבי עקיבא ורבי יהודה לא נחלקו פנים בפנים ולא היה הלמוד יושב

לפני רבו, תשובה בלדך דדוקא כשהלמוד כתב בן הרשב"א ז"ל אבל

בקמאי אפילו כשהלמוד כשני חולקים בעלמא אין הלכה כהלמוד

במקום הרב, יעו"ו.

⁴¹⁹ יעו"ו מ"ה הוד"א ז"ל בס' פתח עינים – תענית דף כ"ה ע"ב –

וז"ל: ירד רבי עקיבא אחריו ואמר אבינו מלכנו וכו', הרב רבי

שמואל החסיד ז"ל היה אומר אבינו מלכנו חטאנו לפניך בגימט'

ובכא השלישית: חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה יובן היטב בהקדים מאמר המדרש⁴³³ וז"ל: אמר רבי יהושע בר נחמיה אמר להם הקב"ה לישראל שמרו את השבת שהיא שקולה כנגד כל התורה וכו', ולכאורה מה נתינת טעם הוא שהיא שקולה כנגד כל התורה, והלא כל התורה מצות חביבין לקיימן ועל אף שאינן שקולין כנגד כל התורה, אלא נ"ל בס"ד הכונה דאף בזמן שהן בנים משחיתים ח"ו ואין מקיימין התורה והמצות מכל מקום אמר להם הקב"ה לישראל למיעוט שמרו את השבת שהיא שקולה כנגד כל התורה⁴³⁴ וכל המשמר שבת כחלכתו אפילו עובד ע"ז כדור אנוש מוחלין לו, וכמו שאמרו ז"ל בפרק כל כתבי⁴³⁵ לא חרבה ירושלים אלא בשביל שחללו בה את השבת.

וזהו אומרים ז"ל: חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה, וכלי חמדה הוא התורה, והיינו חביבותן בשמן עושיין רצונו של מקום ומקיימין את התורה והמצות, והוסיפו ואמרו חיבה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם, ור"ל אפילו כשאין עושיין רצונו של מקום ופלחי לעז"ז ח"ו, מכל מקום ניתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם, ומהו כלי חמדה הזה, זה שבת שבו נברא העולם⁴³⁶ וכמו שכתב האלשיך חק' בפרשת בראשית עה"פ ויכלו השמים והארץ וגו' ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה' כי בלעדי השבת לא היתה העמדה וקיום למעשה בראשית, והנה אמרו רז"ל שקולה שבת כנגד כל התורה וכל המקיים את השבת כאלו קיים כל התורה, ומכיוון שכן הרי גם שבת נקראת כלי חמדה⁴³⁷, וכן איתא בפרקי דרבי אליעזר⁴³⁸ משל למלך שהיה לו 'כלי חמדה' ולא רצה להנחילו אלא לבנו, כך שבת וכו'.

היוצא לנו מכל הנ"ל כי פסוק 'בנים אתם' וגו' משתעי בבנים שאין עושיין רצונו של מקום ואפילו עובדי ע"ז ח"ו ואפילו הכי נקראין בנים, ומעתה אתי שפיר מה שרש"י ז"ל כתב את פירושו זה בפרשת ראה ולא בפרשת ואתחנן הקדומה, שהרי בפרשת ואתחנן משתעי בזמן שישראל עושיין רצונו של מקום והן קורשים מצד עצמם, ולזה לא כתיב ביה 'ובן' בחר ח'.

עוד אמר בזוהר חק'⁴²⁸ כל מאן דאיהו רחיל טטאה אקרי אדם, אימתי, אמר רבי אלעזר דאית ביה יראה ענוה חסידות כללא דכולא, אמר רבי יהודה והא תנינן אדם כללא דרבר ונוקבא, ע"כ. ואין שום צורך להביא ראיה לזה שהאדם נברא בצלם שחרי זיל קרי בי רב הוא וכדכתיב ויברא אלקים את האדם בצלמו בצלם אלקים ברא אתו.

והוסיפו ואמרו: חיבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם שנאמר 'כי בצלם אלקים עשה את האדם', והתנא קיצר ברמזו והביא סיפא דקרא, וארישא דקרא קסמין דכתיב ביה 'שופך דם האדם באדם וגו' כי בצלם אלקים עשה את האדם' ואמרו ז"ל בגמ'⁴²⁹ דהאי קרא משתעי בזה שאינו עוסק בפריה ורביה שהוא כאילו שופך דמים וממעט הדמות, אחרים אומרים גורם לשכינה שתסתלק מישראל, וזהו אומרים 'חיבה יתירה' נודעת לו שאפילו זה שאינו עוסק בפריה ורביה שהוא כשופך דמים וגורם לשכינה שתסתלק מישראל ח"ו עדיין צלם אלקים מואיר על פניו⁴³⁰, אלא שהוכחה מאורו וקומתו נכפפת וחשך תארו ופניו מקדירות⁴³¹, וזה ודאי מורה על חיבה יתירה.

והוסיפו בכבא השניה ואמרו: חביבין ישראל שנקראו בנים למקום, וידוע שאין ישראל מכונים בשם המעלה ישראל אלא בשם בשמה במעלה העליונה ועושיין רצונו של מקום, ולא חוצרך להביא ראיה לזה שנקראין בנים למקום שהרי פסוק מפורש הוא בתורה בני בכורי ישראל, והוסיפו ואמרו 'חיבה יתירה' נודעת להם שנקראו בנים למקום שנאמר בנים אתם לה' אלקיכם, ור"ל שאפילו בשמן בנים משחיתים עובדי ע"ז ח"ו על כל זאת חביבותיה גבן ונקראין בנים חביבין למקום וכדכתיב בנים אתם לה' אלקיכם, וזה ודאי מורה על חיבה יתירה⁴³².

אדם כי יקריב, והש"ס הק' כתב דס' מ"ה במלוי כזה מ"ס ה"א עולה פ"ו כמנין ס' אלקים. נמצא כי בס' אדם נרמז ס' אלקים זה דיו כלול בס' הו"ה שהוא רחמים.

⁴²⁸ ח"ג דף קמ"ה ע"ב.

⁴²⁹ יבמות דף ס"ג ע"ב.

⁴³⁰ ובמקום אחר פירשנו כזה מה שאמר נעים זמרות ישראל א"ך כללם יהיהך איש, ואמרו ז"ל א"ך מיעוט, ומלוי מיעוט, אלא לדומה על זה שאינו עוסק בפריה ורביה ונקרא 'איש' ולא 'אדם' וקאמר דאף 'זה האיש' לא חיד מכל וכל את הכלל אלקים אשר נברא בו אלא קומתו נכפפת וחשך תארו ופניו מקדירות.

⁴³¹ יעו"ב ב"ר י"ב, ד'.

⁴³² ונרמז בכתוב והייתם לי 'סגולה' מכל העמים, סגולה מלשון סגול, וכמו שאמר הרב הקדוש רבי דוד מלעלוז ז"ל: 'זהייתם לי סגולה' כמו סגול' בכל ד' שאתה מהפכו חושאר תמונתו עליו, וכן היא הבטחה לישראל שלעולם ישארו בתמונתם וטורחם וישראל אף על פי שחטא ישראל הוא.

⁴³³ תחומות פ' תשא ל"ג – שאלותיו דרכ אחרי גאון פ' בראשית שאלות א"י.

⁴³⁴ ונברא בכתוב 'א' את שבתו תשמרו וגו'.

⁴³⁵ שבת דף קי"ט ע"ב.

⁴³⁶ ורמז נטון לזה, אלו ג' תבות שב"ו נברא העולם כגו' זה שבת.

⁴³⁷ יעו"ב מה שכתב הגר"א ז"ל בפירושו על משלי דהאי 'כלי חמדה' דמתינתן לא קאי על התורה אלא על המלוות.

⁴³⁸ פרק י"ח.

לקבל פרס, אלא היו כעבדים המשמשין את הרב על מנת שלא לקבל פרס, לא לתשלום גמול בעולם הזה ולא לקרן קיימת לעולם הבא אלא לעבודתו ית"ש⁴⁴¹.

וכמו שאמר בזה"ק⁴⁴² עה"פ 'כי לי בני ישראל עבדים' וגו', וז"ל: בתרין זינין אקרין ישראל לקב"ה, עבדים דכתיב עבדי חם, ואקרין בני דכתיב בני חם אתם לה' אלקיכם וגו', ואף על גב דאקרי בן ברא בוכרא לקב"ה כמה דאת אמר בני בכורי ישראל, לא יפוק גרמיה מכללא דעבד למפלה לאבוי בכל פולחנין דאינין יקרא דאבוי וגו', ורזא דמלה תרין דרגין אינין לעילא דאצטריך בר נש לאתעטרא בהו ואינין רזא דמוחמנותא ואינין חד, חד רזא דעבד, וחד רזא דבן, ודאי עבד אקרי אדון כל הארץ וגו', ורזא דתרין דרגין אלן אשכחנא בחד קרא דכתיב ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר כך אתפאר, ויאמר לי עבדי אתה הא עבד, ישראל הא בן, דכד אינון כללא חדא בדין כתיב אשר כך אתפאר⁴⁴³.

הוצא לנו מן המדבר כי יש שני בחינות בנים וכן שני בחינות עבדים, ומעתה יתפרש הדבר כמין חומר למה נכפלו תבות 'אם כבנים ואם כעבדים' זה פעמיים, כי בראשונה אנו מזכירים אם כבנים אם כעבדים דרך כלל, והיינו בנים שעושיין רצונו של מקום, וכן עבדים שעוברים על מנת שלא לקבל פרס, ולזה אין מזכירין לא לשון רחום ולא לשון הנון שהרי אפילו בדין הן יכולין לזכות וכו', ואחר כן אנו מבקשים דרך פרט 'אם כבנים רחמנו כרחם אב על בנים', והיינו בנים שאין עושיין רצונו של מקום ח"ו ומכל מקום נקראין בנים כנ"ל, ולכן מוסיפין ומבקשין 'רחמנו כרחם אב על בנים', והכוונה כי אם אמנם חטאנו לפניך, על כל זאת הרי אנו נקראין בנים ורחמנוי דאב על בנוי, וכן הענין באם כעבדים, והיינו עבדים שעוברים על מנת לקבל פרס ואפילו הכי נכנסין בסוג עבדים, וזהו שאנו מבקשים ואם כעבדים עינינו לך תלויות עד שתחננו ותוציא כאור משפטנו, איום קדוש.

בוא"ו המפסיק אלא כתיב 'בך' בחר ה' וגו', מה שאין כן בפרשת דכתיב ביה 'בנים אתם וגו' ומשתעי בבנים משחתים עובדי ע"ז ח"ו, ולזה הרי הן מצד עצמן אינן עם קדוש ולזה אחר כי עם קדוש אתה וגו', כתיב ביה 'ובך' בחר ה' בתוספת וא"ו המפסיק, ולכן גם חסרה תיבת אלקיך שהרי הם עובדי ע"ז ח"ו, ולזה כתב רש"י ז"ל כאן שקדושתך אינה מצד עצמן אלא הקדושה נמשך לך מאבותיך, ועוד ובך בחר ה' להיות לו לעם סגולה על אף שאינכם עושיין רצונו של מקום ואף עובדי ע"ז ח"ו.

ומעתה יבא על נכון מה שיונתן תרגם על הפסוק 'בנים אתם' וגו' 'הי כבנין חביבין אתון' וגו', ויש להתבונן בזה כי אם אמנם מצד אחד חוסף כבודן של ישראל וכתב תבת 'חביבין' וכאומר שאינם סתם בנים אלא הרי הם בנין חביבין, אבל מצד שני הרי הוא מוגרע מכבודן של ישראל בני א"ל הי כי חוסף כ"ף הדמיון לתבת 'בנים' וכמו שתרגם 'הי כבנין חביבין אתון' וגו', וכמו שאומר שאינם בנים ממש אלא הרי הם כבנים, ויש לשאול לא לכתוב לא כ"ף ולא ח"ו.

ולפ"ד הנ"ל אתי שפיר שהרי פסוק 'בנים אתם' וגו' משתעי בזמן שישאל אין עושיין רצונו של מקום ח"ו, ואם כן מאי 'כי עם קדוש אתה' דקאמר והלא אינן עושיין רצונו של מקום, ולזה תרגם יונתן 'הי כבנין חביבין אתון', ולא תרגם 'בנין חביבין' דכתיב בקרא, אלא 'כבנין חביבין' ככ"ף הדמיון, ר"ל על אף שאין עושיין רצונו של מקום אפילו הכי הם נחשבים בעיניו ית' כבנים חביבין.

ועתה נלכה ונשובה למאמר הנצב פתח השער למה זה נכפל 'אם כבנים אם כעבדים' זה שלש פעמים⁴³⁹, ונ"ל בס"ד בהקדים מה שכתוב בס"ק דיש שני בחינות עבדים יש בחינת עבד שהוא למטה ממדרגת בן והוא מי שעובר על מנת לקבל פרס, ולזה נקרא עבד ולא בן כי הוא אינו עובד את רבו אלא עובד את עצמו כדי לקבל שכר, וכמו שאמר בזה"ק⁴⁴⁰ וז"ל: דמארי תורה אית בהון עבדין על מנת לקבל פרס ואתקריאו עבדי מלכא ומטרוניתא, אבל בנוי דמלכא קדישא וגו', ויש בחינת עבד שהוא למעלה ממדרגת בן והוא מי שעובר על מנת שלא לקבל פרס, וכדאיתא באבות אל תחיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת

⁴⁴¹ עבד בל"ת כ"ש עס ג' אותיות בגי' ח"י כמנין קדוש.

⁴⁴² ח"ו דף קי"ח ע"ב.

⁴⁴³ ועי' ס' עשרה מאמרות – מאמר חקור לין ח"ד פ"ב – וז"ל: ואולם המתבונן בסתרי תורה 'בן' יאמר לו, והעוסק בפשוטן של דברים הוא יקרא עבד וכו', ומי שהשלים עלמנו כנסתות וגלות ואין לו עסק בעולמו רק להשלמת הזולת ומיטפל בו לפי אורן שעמו, עבד נאמן יאמר לו חלף עבודתו להרבות כבוד שמים.

⁴³⁹ ועי' ס' בני עשכנז מאמרי חדש תשנ"ד מאמר ב' דות ט"ז.

⁴⁴⁰ רע"מ ח"ג דף ק"ט ע"א.

למוסר – ה

הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים

בעולם הזה כך אני מגדיל ומייקר אתכם לעתיד לבוא מניין שנאמר 'הבן יקיר לי אפרים' וגו', הא קמין דחז"ל דרשו גם תבות 'הבן יקיר לי' בניהותא ולא בלשון תמיה.

ומעתה לפי דברי המדרש והתרגום דתבות 'אם ילד שעשועים' אינו לשון תמיה אלא לשון ניותא יש ליתן טעם למח זה אפיק לה ירמיה הנביא לנבואותיה בלשון 'אם' לשון ספק וכאומרו 'אם ילד שעשועים', והיה ראוי יאמר בלשון ודאי הלא אפרים בן יקיר וילד שעשועים הוא לי וברוך, ומאי 'אם' ילד שעשועים.

וטרם נבא אל המכוון נקדים לבאר בס"ד מאמרו של רבי ישמעאל במכילתא⁴⁴⁸ הביאה רש"י ז"ל בפרשת יתרו וז"ל: ואם מוזבא אבנים, רבי ישמעאל אומר כל 'אם' 'ואם' שבתורה רשות חוץ מג' שחק חובה, ואם תקריב מנחת בכורים חובה, אתה אומר חובה או אינו אלא רשות, תלמוד לומר תקריב את מנחת בכורך, חובה ולא רשות. כיוצא בו אם כסף תלזה את עמי וגו' חובה, אתה אומר חובה או אינו אלא רשות, תלמוד לומר העבט תעביטנו, חובה ולא רשות. כיוצא בו ואם מוזבא אבנים תעשה לי חובה, אתה אומר חובה או אינו אלא רשות, תלמוד לומר אבנים שלמות תבנה, חובה ולא רשות, ע"כ. ורש"י ז"ל בא והוסיף על דברי רבי ישמעאל במכילתא וכתב וז"ל: יעל בדרך אין 'אם' חללו תלוין אלא ודאין ובלשון כאשר הם משמשים, ע"כ לשון רש"י ז"ל.

ויש להתבונן במאמרו של רבי ישמעאל, חדא כבר עמד בזה האורח⁴⁴⁹ חק' וז"ל: במכילתא, רבי ישמעאל אומר כל 'אם' שבמקרא רשות חוץ מזו ועוד שנים וכו', וצריך לדעת למח ידבר ה' בדרך ספק במקום ודאי, עוד יש להתבונן בזה וכי מבלתי חודיענו רבי ישמעאל את זאת לא היינו יודעין שאלו ג' 'אם' פירושן שחק חובה ולא רשות, והלא

'בתקיעתא דבי רב'⁴⁴⁴ קבעו לומר בתפלת המוסר בסדר זכרונות פסוק 'הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכר אזכרנו עוד' וגו', והמפרשים ז"ל פירשו פסוק זה בלשון תמיה, כלומר שמא אפרים בני יקירי הוא או האם הוא ילד אהוב וילד שעשועים, ור"ל על אף שהוא אינו לא בן יקיר ולא ילד שעשועים, אף על פי כן אהבתי לא תזון ממנו כי המו מעי עליו ורחם ארחמנו כאב רחום המלא רחמים על בנו.

אמנם המתרגם פירש תבות 'אם ילד שעשועים' בניהותא ולא בתמיה, ולפי התרגום כן פירשו האם אפרים הוא בן יקיר וגדול בדעת ובשנים, הלא הוא ילד קטן וכן שעשועים הוא לי, וז"ל התרגום: הקבר חביב קרמי וישראל, הלא רבי רחום הוא, וכמאמר הנביא 'כי נער ישראל ואהבהו'.

וכן דרשו חז"ל ברבות⁴⁴⁵ את כל הפסוק בניהותא – גם תבות 'הבן יקיר לי אפרים' – ולא בלשון תמיה, וזה לשון המדרש: עשרה נקראו יקרים ואלו הן: התורה, והנבואה וכו' וישראל, התורה מניין, שנאמר 'יקרה היא מפנינים' וכו', ישראל מניין, 'הבן יקיר לי אפרים', כיוקר ישראל עומדים לי, עוד דרשו שם במדרש⁴⁴⁶ עז"פ הבן יקיר לי וז"ל: 'הבן יקיר לי', בכל מקום שנאמר 'לי' אינו זו לעולם לא בעה"ז ולא לעולם הבא, כבהנים כתיב 'וכהנו לי', בלויים כתיב 'ויהיו לי הלויים', בישראל כתיב 'כי לי בני ישראל' וכו', וכן דרשוהו חז"ל ברבות דברים⁴⁴⁷ וז"ל: דיא אמר רשב"י בנהוג שבעולם אדם אם יש לו בן נותנו לשפחה שתניקהו, ואם אין לו שפחה נותנו למניקה, וכמה היא מניקה אותו כ' וגו' שנים, כביכול הקב"ה אינו כן אלא 'ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול' וגו', א"ל הקב"ה בני חייכם כשם שגידלתי אתכם

⁴⁴⁴ יעו' יוסלמי ר"ה פ"א ה"ג, וזהו בשלח דף נ"א ע"ב.

⁴⁴⁵ ויק"ר ב' כ' א'.

⁴⁴⁶ ויק"ר ב' כ' ב'.

⁴⁴⁷ דב"ר ז' י"ב.

⁴⁴⁸ סלה פ' יתרו, והביאה רש"י ז"ל.

⁴⁴⁹ כפ' משפטים עה"פ חס כסף תלוי.

והוא מהספרי וז"ל: ואם ירחיב, כאשר נשבע לתת לך ארץ קני וקנזי וקדמוני, ואם כן מפני מה פירט רבי ישמעאל רק ג' פסוקי 'אם' ורש"י ז"ל הביא רק ה' פסוקי 'אם' שהן לשון ודאי ולא ספק.

עוד יש להתעורר בדברי רש"י ז"ל שלבאורה הרי הוא כסותר את עצמו דבפרשת ויקרא בפסוק 'ואם תקריב מנחת בכורים' הביא גם את הפסוק 'ואם יהיה חיובל' שפירושו חובה ולא רשות, ואלו במקומה – בפרשת מטע – כתב וז"ל: ואם יהיה חיובל, מכאן היה רבי יהודה אומר עתיד חיובל שיפסוק. ולפום ריהטא נראה שרש"י ז"ל בא לפרש ולומר שפסוק זה 'ואם יהיה חיובל' אין פירושו חובה אלא כפשוטו לשון ספק שהרי עתיד חיובל שיפסוק, ומלת 'ואם' הנאמר בפסוק 'ואם יהיה חיובל' הרי היא תלויה בשאר כל 'אם' שבמקרא.

ואגב אורחא יבואר בס"ד אומרו 'את עמי' שלפי הענין נראה כיתר, דהל"ל אם כסף תלוה את העני וגו', עוד יתבאר בס"ד דרשת חז"ל בפרק איזהו נשך⁴⁵² שדרשו מיותר תבות 'את עמי' עמי ונכרי באין ללוות עמי קודם, למה זה הוצרך הכתוב לכתוב 'את עמי' לומר שעמי ונכרי עמי קודם, תיפוק לן מנכילה שכתוב בה 'לגר אשר בשעריך תתננה', ודרשו חז"ל בפרק כל שענה⁴⁵³ לחקדים נתינה לגר למכירה דנכרי, ואם כן כל שכן בישראל ונכרי שישראל קודם לנכרי, ואם כן 'את עמי' למה לי.

והנה בפרשת ויצא בהבטחתו ית' ליעקב כתיב 'והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך וגו' כי לא אעזובך עד אשר 'אם' עשיתי את אשר דברתי לך, ופירש רש"י ז"ל וז"ל: עד אשר אם עשיתי, 'אם' משמש בלשון 'כי', ויש להתבונן בזה טובא, הלא כבר הקשה האלשיך הק' על אומרו ית' עד אשר 'אם' עשיתי, כי מלת 'אם' בלתי צודקת והוא משולל הבטחה⁴⁵⁴, תו יש להתבונן בדברי רש"י ז"ל שפירש עד אשר אם עשיתי, 'אם' משמש בלשון 'כי', והלא פירשו של 'אשר' הוא פירשו של 'כי', ואם כן תבת 'אם' אינו אלא כיתר שהרי

מימות יחושע בן נון עד רבי ישמעאל היו יודעין כל תינוקות של בית רבן שאלו ג' 'אם' פירושן חובה ואינן לשון ספק, וזה ודאי וברור שלא רבי ישמעאל הוא שהירש מעצמו שאלו ג' 'אם' הן חובה ולא רשות, אלא כך שמע מרבו ורבו מרבו עד משה רבנו ע"ה שאלו ג' 'אם' הן חובה ולא רשות, ואם כן מה בא רבי ישמעאל להודיענו במאמרו זה, ואטו רבי ישמעאל מנינא אתא לאשמעינן, ומהו עומק כונת רבי ישמעאל בפירושו אלו ג' 'אם' דייקא.

ואגב אורחא יתבאר בס"ד למה זה אפקה הכתוב כאן למנחת העומר בלשון מנחת 'בכורים' ולא מנחת העומר, והיה ראוי יאמר הכתוב ואם תקריב מנחת העומר, או ואם תקריב מנחת חדשה⁴⁵⁰, ומאי 'מנחת בכורים'.

וכן יש להתעורר על רש"י ז"ל שאחר שהביא את מאמרו של רבי ישמעאל⁴⁵¹ הוסיף עליו וכתב וז"ל: ועל כרחק אין 'אם' הללו תלוין אלא ודאין ובלשון כאשר הם משמשים, ע"כ. ויש להתבונן בזה למה איטרה רש"י ז"ל להוסיף על דברי רבי ישמעאל אלו תבות 'ועל כרחק אין אם הללו תלוין אלא ודאין וכו', וכי רבי ישמעאל זקוק לאיזו 'תנא דימסייע' למאמרו זה, וגם כי רש"י ז"ל סתם ולא פירש דבריו למה זה על כרחק אלו ג' אם אינן תלוין אלא ודאין.

וביותר תגדל התימא על רש"י ז"ל שבפירושו על החומש פירש עוד שני פסוקי 'אם' שפירושן חובה ולא ספק, ואלו הן: א. 'אם כופר יושת עליו', ב. 'ואם יהיה חיובל לבני ישראל', ומעתה יוקשה ממה נפשך אם ג' 'אם' הן שהן חובה בדברי רבי ישמעאל האידך יחלוק רש"י ז"ל על רבי ישמעאל שאומר חזין מגו, ואם המשה 'אם' הן שהן חובה בדברי רש"י ז"ל אם כן למה פירט רבי ישמעאל רק ג' 'אם', עוד יש להתבונן בזה שהרי בכמה וכמה מקומות כתבה התורה תבת 'אם' על אף שפירשה איננה ספק אלא ודאי, כמו ואם ירחיב ה' אלקיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך וגו' שהוא הבטחה לעתיד והוא ודאי ולא ספק, ובמו שפירש רש"י ז"ל

⁴⁵² כ"מ דף ע"א ע"א.

⁴⁵³ פסחים דף כ"א ע"ב.

⁴⁵⁴ אלשיך הק' בפ' ואלא ד"ה וישכם יעקב צנכר.

⁴⁵⁰ וכדכתיב בפ' אמור והקדחתם מנחה חדשה לה'.

⁴⁵¹ ס'הו פ' יתרו.

וזאת שנית כבר הקשה הרב אברבנאל ז"ל האיך זה נעשה יעקב בנדר הזה כעובד על מנת לקבל פרס באומרו 'אם' יהיה אלקים עמדי ושמרני וגו' ונתן לי כך וכך אז יהיה ה' לי לאלקים, וכי אם לא יעשה לו כל זה לא יהיה לו לאלקים ולא יעבדהו, ולא עשה אברהם זקנו כן, אבל נתנסה כמה פעמים ועמד בהם⁴⁵⁷.

ואגב אורחא יתבאר בס"ד למה דייק יעקב אבינו ע"ה בלשונו לומר 'ושמרני בדרך הזה' אשר אנכי הולך, והלא הקב"ה הבטיחו ושמרתיו 'בכל אשר תלך', והוא ליה למומר 'ושמרני בכל אשר אלך', ומאי ושמרני 'בדרך הזה' אשר אנכי הולך'.

עוד יתבאר בס"ד מה שמצינו ברש"י ז"ל שעל כל בקשה של יעקב אבינו ע"ה מאתו ית' הביא פסוק שבו הבטיחו הוא ית' על בקשה זו, וז"ל רש"י ז"ל: 'אם יהיה אלקים עמדי, אם ישמור לי הבטחות הללו שהבטיחני להיות עמדי כמו שאמר לי 'הנה אנכי עמך'. ושמרני, 'כמו שאמר לי 'ושמרתיו בכל אשר תלך', וכן על כל בקשה ובקשה, והנה על בקשתו 'ונתן לי לחם לאכול' לא מצינו בביתו הבטחה שהבטיחו הוא ית' שיתן לו לחם לאכול, ולזה פירש רש"י ז"ל – והוא מזהמדרש – שהבטחתו ית' 'כי לא אעזבך' וגו' היא היא הבטחה שיתן לו לחם לאכול, והנה על בקשתו 'ובגד ללבוש' העלים רש"י ז"ל עין ולא הביא שום הבטחה שבו הבטיחו הוא ית' שיתן לו 'בגד ללבוש', ומעתה אם יעקב אבינו ע"ה היה יכול לבקש 'בגד ללבוש' אף בלתי הבטחתו ית', קל והומר שהיה יכול לבקש 'לחם לאכול' מאתו ית' – חנותן לחם לרעבים ויושב וזן מביצי כנים ועד קרני ראמים – אפילו בלתי הבטחתו ית', ולמה זה איכפל רש"י ז"ל למצוא איזו פסוק בתורה המורה על הבטחה שהבטיחו הוא ית' ליעקב שיתן לו 'לחם לאכול', וכן על שאר הבקשות.

ונבא אל המכוון בס"ד בהקדים מ"ש בס"פ⁴⁵⁸

יתקיים ה' ידענא דחלמא קשוט היא, ועל דא אמר אס יהיה אלקים וגו' כמא דחלמנא וגו'.

⁴⁵⁷ יעו"ו ספרי ואחשנן ד"ה שמוע ישראל.

⁴⁵⁸ בס' עוללות אפרים – ח"ב מאמר ט"ע – הביאה בשם מדרש, – יעו"ו מאמרים ז"ל ברבות – דכ"ר פ"ו סי' ז' – וז"ת: 'שלא תשלח את האס', אס קיימת המטה הזאת

הוא כאומר עד 'אשר' 'כי' עשיתי, ומעתה מה תיקן רש"י ז"ל בפירושו דתבת 'אם' משמש בלשון 'כי'.

וכן לעיל מיניה בפרשת חיי שרה אחר שרבקה נתנה לאליעזר עבד אברהם מעט מים לשתות הוסיפה ואמרה לו 'וגם לגמליך אשאב עד 'אם' כלו לשתות', ופירש רש"י ז"ל וז"ל: עד אם כלו, הרי 'אם' משמש בלשון אשר, וכמו כן להלן באליעזר כתיב: וישם לפניו לאכל, ויאמר לא אכל עד 'אם' דברתי דברי, ופירש רש"י ז"ל וז"ל: עד אם דברתי הרי 'אם' משמש בלשון 'אשר' ובלשון 'כי', כמו 'עד כי יבא שילה'.

עוד יש להתעורר על פירוש רש"י ז"ל הדא למה זה פירש תבת 'אם' שאמר אליעזר לא אכל עד 'אם' דברתי דברי וגם בלשון 'אשר' וגם בלשון 'כי', ולמה לא פירש שהוא או לשון 'אשר' או לשון 'כי', וכדרך שרש"י ז"ל מפרש כל תבת 'אם' בתורה שאנינו לשון ספק, והלא חיינו פירושו של 'אשר' וחיינו פירושו של 'כי', עוד יש להתבונן למה זה איטרש רש"י ז"ל להביא אצל אליעזר דוגמת איזו פסוק שנאמר בו 'כי', ומי לא ידע פירושו של 'כי', ואגב אורחא יתבאר למה הביא רש"י ז"ל דיוקא פסוק זה 'עד כי יבא שילה', וכי לא מצא רש"י ז"ל בכל הכתובים תבת 'כי' אלא בפסוק זה 'עד כי יבא שילה', חלא דבר הוא.

ובפרשת ויצא כשנדר יעקב את נדרו כתוב לאמר: וידר יעקב נדר לאמר 'אם' יהיה אלקים עמדי ושמרני 'בדרך הזה' אשר אנכי הולך ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש וגו', וכבר תמחו כל המפרשים ז"ל הדא וכי עלתה על לב שהיה יעקב אבינו נסתפק ח"ו בקיום הבטחתו ית' 'ושמרתיו בכל אשר תלך' וגו' עד שהוא אומר 'אם' יהיה אלקים עמדי, וכבר נחלקו רבי אייבו ורבי יונתן במדרש⁴⁵⁵, חד אמר מסורסת היא הפרשה וחד אמר על חסד נאמרה, מאן דאמר מסורסת היא הפרשה שכבר הבטיחו הקב"ה 'הנה אנכי עמך' וגו' והוא אומר 'אם' יהיה אלקים עמדי⁴⁵⁶, אתמחה.

⁴⁵⁵ ב"ר ע', ג'.

⁴⁵⁶ יעו"ו וזה"ק – ח"א דף ק"נ ע"ב – אמר רבי יהודה כיון דכל ה'א' אכטח ליה קב"ה אמאי לא האמין דאמר אס יהיה אלקים עמדי וגו', אלא אמר יעקב חלמא חלמנא וחלמין מנייהו קשוט ומנייהו לא קשוט, אס

שני גאולות והן גאולת עזרא וגאולת חשמונאים, ואם כל גאולה צריכה שני גואלים שסימנם א"ם, אם כן חיבן מצינו בגאולת עזרא ובגאולת חשמונאים שני גואלים שסימנם א"ם.

והנה גבי גאולת חשמונאים י"ל בס"ד עפ"י מה שפירש רש"י ז"ל בפירוש וזאת הברכה על הפסוק מחי' מתנים קמיו וז"ל: ד"א ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם היונים והתפלל עליהם, לפי שהיו מועטים, י"ב בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות וכו', ע"כ. הנה כי כן הרי מצינו בגאולת חשמונאים אותיות א"ם בגואלים והן 'אלעזר ו'מתתיהו'.

ולגבי גאולת עזרא י"ל בס"ד עפ"י מאמרם ז"ל בפרק מגילה נקראת וז"ל⁴⁶⁷: אמר רב נחמן מלאכי זה מרדכי ולמה נקרא שמו מלאכי שהיה מושג למלך, מיתבי וכו' תיובתא, תניא אמר רבי יהושע בן קרחה מלאכי זה עזרא וחכמים אומרים מלאכי שמו, אמר רב נחמן מסתברא כמאן דאמר מלאכי זה עזרא וכו', הא קמין דאף רב נחמן גופיה דאמר מלאכי זה מרדכי, אמנם בתר דאיתותב הדר ביה ואמר מסתברא כמאן דאמר מלאכי זה עזרא, ונחמיה הרי כבר אמרו חז"ל בפרק אחד דיני ממונות⁴⁶⁸ דנקרא שמו אסיר, וכמ"ש שם בגמ': ובני יבניה אסיר בנו, שלתיאל בנו וכו', ומה שמו, נחמיה בן חכליה שמו, ולא בכדי נתבנו עזרא ונחמיה בשני שמות אלו 'אסיר ו'מלאכי אלא כדי להשלים אותיות א"ם בגואלים, ומעתה הרי מצינו גם בגאולת עזרא שני גואלים שסימנם א"ם והן עזרא ונחמיה שנקראו בשמות אסיר ומלאכי.

ועל פי הרברים הנ"ל יתבאר הדבר בס"ד במין הומר והוא כי לזה דייקא התורה וכתבה אלו ה' פסוקים בלשון 'אם' לא שהוא לשון ספק אלא כדי לרמוז אל ה' גאולות הנ"ל הנרמזות בכתב א"ם – והנה כי כן פסוק 'אם כסף תלוה' את עמי מוסב כנגד גאולת מצרים וכדכתיב וישאלו איש מאת רעהו וגו' בלי כסף⁴⁶⁹, וזהו אומרו א"ם כסף תלוה, ולזה הוסיף הכתוב ואמר 'את עמי', לרמוז אל

כי תבת 'אם' הוא סימן ורמז לגאולה⁴⁵⁹, כי כל הגואלים סימנם א"ם, במצרים 'אחרן מ'שה, באחשורוש 'אסתר מ'רדכי, ובגאולה העתידה ב"ב 'אליהו מ'שיח⁴⁶⁰.

ובס"ד מצאתיה מובא משום הרוקח ז"ל הלא היא כתובה בהגדת פרנקפורט⁴⁶¹ על הפסוק 'אם הבנים שמחה', וז"ל: אם הבנים שמחה, זו יוכבד אם משה ואהרן, פירוש אחר, 'אם' סימן לגאולה⁴⁶², 'אחרן מ'שה, 'אסתר מ'רדכי, 'אליהו מ'שיח⁴⁶³, ע"כ. וכמו כן מצאתיה גם במחזור 'הדרת קדש'⁴⁶⁴ מובא משום הרוקח ז"ל⁴⁶⁵ וז"ל: קריאת שמע מתחיל באל"ף א"ל מלך נאמן, ומסיים במ"ם אני ה' אליכם, אם אתם מקיימים א"ם⁴⁶⁶ אתם נגאלין בא"ם, 'אחרן מ'שה, 'אסתר מ'רדכי, 'אליהו מ'שיח.

והנה מקום הניחו לנו רבותינו ז"ל להתגדר בו, כי לפי ד"ק שכל גאולה צריכה אל שני גואלים שסימנם א"ם, מעתה יש להתבונן והלא היה עוד

אחה ממנה את אליהו ואת המשיח', ויעו' ס' אגרא דכלה פ' תלך ד"ה שלח תשלח, ובס' נועם מגדים פ' שלח – פירש בזה את הפסוק שלח תשלח את הא"ס ר"ל 'אליהו מ'שיח, ואת הבנים תקח לך מהגלות.

⁴⁵⁹ שם השמירה הוא ויה"ד גוי' א"ס, וכן חרבו של הקב"ה יש לו י"ו פיות ונקרא ויה"ד והוא מלך הממונה על הנקמה, וכמ"ס רש"י ז"ל בפ' בשלח: ימיו ה' נאדרי בכה, להלכ את ישראל, ואותה ימיו עצמה תרענן אויב, מה שאי אפשר לחדש לעשות שתי מלאכות ביד אחת.

⁴⁶⁰ והחידו' א"ז ז"ל בספרו נחל שוקק הביא כעין זה תבנת 'אמחה' – בהפטרות זכור אות ב' – וז"ל: אמחה ר"ת אותן שעשו מלחמה עם עמלק, בראשונה 'אחרן מ'שה חורו וה' רומז לשכינה, ואחר כן 'אסתר מ'רדכי 'חרבונא וה' כנ"ל, ולעתיד 'אליהו מ'שיח 'ח' נסיכי אדם וה' כנ"ל.

⁴⁶¹ הגדה של פסח בכתובת יד מעשה ידי אומן, עם פירוש מלוקט מהראשונים ז"ל, נכתב בפנקספורט שנת ש"ח.

⁴⁶² יעו' ח' מהרש"א ב"ב דף ק"כ ע"א ד"ה ויקח.

⁴⁶³ יעו' זוהר ושלח – ח"א דף קס"ט ע"א – וז"ת: כחיב גם את השני גם את השלישי גם את כל ההלכים וגו', שלש פעמים ג'ס', רמז לשלשה גואלים, ר"ת 'גואל מ'שה, 'גואל מ'רדכי, 'גואל מ'שיח, שעתיד לנגאלנו בקרוב.

⁴⁶⁴ נדפס בזווינז'ה שנת ש"ט.

⁴⁶⁵ בסדר קריאת שמע.

⁴⁶⁶ ר"ל אם אתם מקיימים רמ"ח מאות עשה הממוזים בא"ס, אתם נגאלים בא"ס.

⁴⁶⁷ מגילה דף ט"ו ע"א.

⁴⁶⁸ סנהדרין דף ל"ז ע"ב – ל"ח ע"א.

⁴⁶⁹ וזהו ירמז תבות 'את עמי'.

השאלת המצרים כלי כסף לעם ישראל—

—פסוק 'אם כופר יושת עליו' מוסב כנגד גאולת פורים גאולת מרדכי ואסתר, וכדכתיב ונתנו איש כופר נפשו ואמרו ז"ל בפרק מגילה נקראת⁴⁷⁰ וז"ל: אמר ריש לקיש גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתידי חמץ לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקליהן לשקליו, וזהו אומרו א"ם כופר יושת עליו⁴⁷¹—

—פסוק 'ואם תקריב מנחת בכורים' מוסב כנגד גאולת עזרא, כי קדושה שניה של עזרא והינך הבית היתה בשני לחמי מנחת התורה, וכמו שאמרו רז"ל בפרק ידיעות הטומאה⁴⁷² שתי תורות שאמרו, בלחמן ולא בבשר⁴⁷³, וזהו אומרו וא"ם תקריב מנחת בכורים⁴⁷⁴—

—פסוק 'ואם מזבח אבנים תעשה לי' מוסב כנגד גאולת חנוכה גאולת חשמונאים, כי היונים שקצו את המזבח לע"ז, וחשמונאי ובניו גזזו אבני המזבח ששיקצו היונים ובנאו מזבח חדש, וזהו אומרו וא"ם מזבח אבנים תעשה לי—

—ופסוק 'ואם יהיה היובל לבני ישראל' רומז אל הגאולה העתידה ב"ב לשני ימות המשיח ולחיי העולם הבא, עולם שכולו טוב עולם שכולו ארך, וכדכתיב ונשגב ה' לברך ביום ההוא, ועליו רמז הכתוב יום אחד הוא יודע לה' לא יום ולא לילה, יום שכולו שבת ומנוחה לחי העולמים⁴⁷⁵, הוא היובל הגדול, וזהו אומרו וא"ם יהיה היובל לבני ישראל.

והנה אמרו ז"ל בפרק אלו נאמרין⁴⁷⁶ ראיון היו ישראל לעשות להם נם בביאה שניה בכיאה

ראשונה אלא שגם החטא, וכן אמר בזוהר חק⁴⁷⁷ דחטא גרם דנטלו נשים נכריות וגו' ובגין כך אתאבדו מנהון נסיו ואתון דאתחזי למעבד להו, ורש"י ז"ל בפירושו על יחזקאל⁴⁷⁸ כתב וז"ל: ראוי היתה ביאה שנייה של עזרא כביאה ראשונה של יהושע לבוא בזרוע ובנס כדדרשינן 'עד יעבור' 'ובגין זה מאז היה ראוי להם כשעלו מן הגולה לגאולת עולם', אלא שגם החטא שלא היתה תשובתם הוגנת על מנת שלא לחטוא וכו', ויש אומרים בבבל נכשלו בנכריות, ע"כ.

נמצינו למדין כי אלולא החטא הנשים נכריות היו ראיון ישראל בגאולת עזרא ליגאל גאולה שלומה גאולה עולמית והיה ראוי להיות רק ג' גאולות והן גאולת מצרים, גאולת מרדכי, וגאולת עזרא, ובגאולת עזרא היו נגאלין גאולה עולמית, אלא לפי שגם החטא ניתוספו עוד שני גאולות ויהי הן עתה ה' גאולות.

וזה נ"ל בס"ד כונת רבי ישמעאל במאמרו הנ"ל כל א"ם וא"ם שבתורה רשות חין מג' שהן חובה, והוא כאומר הכיטו וראו מה עבירה עושה, כי הלא היה ראוי יהיו רק ג' גאולות הנרמזות באלו ג' א"ם, אלא לפי שגם החטא ניתוספו עוד שני גאולות, ולכן יש ה' פסוקי א"ם כנגד ה' גאולות, והשתא ניהא שפיר מה שרבי ישמעאל הזכיר במאמרו רק ג' פסוקי א"ם שהן חובה, ומעתה רש"י ז"ל שהוסיף עוד שני פסוקי א"ם שהן חובה אינו חולק ה"ו על רבי ישמעאל, אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, והיינו כי רבי ישמעאל אמר כמה גאולות היה ראוי להיות אלולא החטא, ואלו רש"י ז"ל הביא כמה גאולות הן באמת אחר שגם החטא ניתוספו עוד שני גאולות.

והנה איתא בריש פרק מאימתי⁴⁷⁹ וז"ל: רבי יעקב בר אידי רמי בתיב 'והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך', וכתוב 'ויירא יעקב מאד', אמר שמא יגרם החטא, בדתניא 'עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית', עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה, עד יעבור עם זו קנית זו ביאה

⁴⁷⁰ מגילה דף י"ג ע"ב.

⁴⁷¹ ובדקדק אפסר י"ל בס"ד דמחבת 'אס' הנאמר בפסוק זה 'א"ס כפר יושת עליו' הוליא ריש לקיש את דרשנו זו דהטעם אל לווי נתינת מחלית השקל לקרבנות הוא כדי להקדים שקליהן לשקליו של המון, וכמו נכון: 'אס כפר יושת עליו' בגי' 'המן בן המדחא לזכר היהודים', חושבנא דלון כחושבנא דלון.

⁴⁷² שבועות דף ט"ו ע"א.

⁴⁷³ שני לחמי תודה.

⁴⁷⁴ ולזה אפקיה הכתוב כלשון מנחת 'ציוכוריס' לרמז אל

מנחה הראשונה שהקריב עזרא.

⁴⁷⁵ יעו' רע"ב ותויו"ט מס' תמיד פ"ז מ"ד.

⁴⁷⁶ סוטה דף ל"ו ע"א.

⁴⁷⁷ ח"ב דף ז' ע"א.

⁴⁷⁸ מג"א, י"א.

⁴⁷⁹ ברכות דף ז' ע"א.

פורים, וגוראל משיח לגאולת עזרא, וכמו שאמר בזוהר הק' 486 וז"ל: כתיב 'גם' את השני 'גם' את השלישי 'גם' את כל החלכים וגו', שלש פעמים 'גם', רמזו לג' גוראלים, 'גוראל' מ'ושה, 'גוראל' מ'רדכי, 'גוראל' מ'שיח. נמצינו למדין כי בימי עזרא היו ראויין ישראל ליגאל גאולה עולמית על ידי גוראל משיח.

אמנם כאשר עמד יעקב אבינו ע"ה וצפה על גלות בבל והנה 'אימח' השכה גדולה נופלת עליו והוא 'שמא' יגרום החטא' דנשים נכריות⁴⁸⁷, ואזי הרי גם הבית השני יהיה לחברות ולעוים⁴⁸⁸, והגאולה השלימה יתאחר זה עידן ועדנים⁴⁸⁹, וברוחא דקדושא צפה כמה אריכתא תהא האי גלותא בתרייתא, לא כמציעתא ואוף לא כקמיותא, ובכל צרותינו לו צר⁴⁹⁰ ולבו חרמר, כי יתמשך הגלות החל הזה עוד זמן זמנים טובא עד אין קץ, ובעונותינו שרבו יצאו מהם מזה נרשענו מהגלות הזה באחרון, דא גלות אדום וישמעאל חמר והנמחר.

וזהו אומרם ז"ל ויירא יעקב מאד 'שמא' יגרום החטא, ולא על הטא שלו עצמו ח"ו היה מתיירא, אלא על אותו החטא דנשים נכריות בימי עזרא, ויעקב בגין דחמא ברוחא דקדושא דוחקא דגלותא בתראה בסוף יומיאי, בגין דא 'ויירא' יעקב מאד ויצר לו, ולזה 'ויפגע במקום' ואסגו בצלותא ובבעותא 'ויעת'ר יעקב לה' א"ם יהיה אלקים עמדי, ולא אפיק יעקב בקשתיא בלשון 'אם' כמסתפק ח"ו בהבטחתו ית', אלא העתיר והפציר

שניה, מכאן אמרו חכמים ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא בדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרם החטא.

ויש להתבונן בזה חדא למה הוזקקו חז"ל לחביא ראייה אל יראתו של יעקב 'שמא' יגרום החטא' ממה שראינו מצינו מה שגרם החטא דנשים נכריות בימי עזרא, וחלא כל התורה כולה מלאה אזחרות בעונשין ותוכחות באם ח"ו יחטאו, וזאת שנית וכי יעלה על לב שיעקב אבינו ע"ה שלימו דאבהן – שצורתו חקוקה בכסא הכבוד – ייבשל ח"ו באיזו נדנוד חטא, וכבר אמרו חז"ל במדרש⁴⁸⁰ יודע היה יעקב אבינו בעצמו שצדיק גמור היה, ואם כן איזו חששא 'שמא' יגרום החטא' איכא, ותו דהוה ליה למימר שמא 'גרם' החטא שהרי פסוק 'ויירא יעקב' וגו' כתיב אחר שיעקב כבר ברח מבית לבן, ומאי שמא 'יגרום' החטא⁴⁸¹.

ויבא על נכון בהקדים מאמרם ז"ל במדרש⁴⁸² כי במראה הסולם הודיעו חקב"ה ליעקב אבינו ע"ה שעתידין בניו שיהו מושבעדין בד' מלכויות⁴⁸³, והראהו שרה של בבל עולה ע' עורקים, ושל מדי נ"ב, ושל יון ק"פ, ושל אדום עולה ולא יודע כמה וכו', עוד אמרו ז"ל במדרש⁴⁸⁴ מלמד שהראהו חקב"ה ליעקב אבינו בית המקדש בניו וחרב ובניו, וכיון שכן אחר שהקב"ה הראהו ליעקב רק חורבן בית ראשון⁴⁸⁵, מעתה חשב בדעתו כי זה שהגוי הנביא עומד ומתנבא 'גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון' ודאי קאי אבית שני שיבנהו עזרא וסיעתו, ולזה עמד והכין לבניו ג' גוראלים, והן גוראל משה לגאולת מצרים, גוראל מרדכי לגאולת

480 כתובות דף קי"א ע"א.

481 יעוי' זוה"ק – ח"א דף ק"ג ע"ב – קנ"א ע"א – רבי חייא פתח ואמר דברי ענוות גברו מני וגו', יעקב כגונאל דא לא הימין, חי תימא דלא הימין בקב"ה, לא, אלא לא הימין ביה בגרמיה, דלמא יחוב והוא חובא ימנע ליה דלא יחוב שכלם ויסתלק נטורי מניה, ובגין כך לא הימין בגרמיה וגו'.

482 ב"ר ס"ט, ז'.

483 והיינו שישעבדו בהן לא כסירוגין אלא בזה אחר זה בגלות אחד בלבד.

484 ויק"ר כ"ט, ב'.

485 יעוי' רבנו בחיי פ' ויאל ד"ה וזה שער השמים, ואלשיך הק' ד"ה ויפסק יעקב בדקר.

486 זוהר ח"א דף קס"ט ע"א, בגליון.

487 היינו החטא שלקחו נשים נכריות בימי עזרא, ובגין כך יתאכיד מנהון נסין וחתוין דלחתחי למעבד להו.

488 וגרמו כפסוק שלח תשלח את הא"ם, תרין שלוחין חד מבית ראשון ותניינא מבית שני, יעוי' זוהר ח"ב דף קט"ז ע"ב – ובחיקויים דף א' ע"ב.

489 וכמו שגרמז בכתוב באומרו גם את 'כל' ההלכים אחרי העדרים.

490 יעוי' איכ"ר ב', ז' – וז"ל: ויבער ביעקב כאש להבה, אמר רבי שמעון בן לקיש כשהפורענות באה אין מרגיש בה אלא יעקב, מאי טעמא 'ויבער ביעקב כאש להבה', וכשהטובה באה אין מרגיש בה אלא יעקב הה"ד 'גל יעקב ישמח ישראל'.

יבגד ללבוש, שהרי אלו האילנות שיוציאו את הגלוסקאות אותן אילנות עצמן יוציאו גם את הכלי מילת, וכיון שכן לא הוזקק יעקב להבטחה מיוחדת מאתו ית' על בגד ללבוש, ומעתה שפיר ניהא מה שרשי' ד'ל לא הביא שום פסוק שבו מצינו שהבטיחו הוא ית' על בגד ללבוש, כיון שזה נכלל בהבטחת 'לחם לאכול', וזהו אומרו ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש, וכי תעלה על דעתך שיעקב לחם ושמלה שאל⁴⁹⁷, אלא ונתן לי 'לחם לאכול' דא בקשת הגלוסקאות, יבגד ללבוש' דא בקשת הכלי מילת⁴⁹⁸.

וכמו כן גבי רבקה וכן גבי אליעזר עבד אברהם לא כתיבי בהו לשון 'אם' אלא כדי לרמוז אל הגאולה העתידה הנרמז בתבת 'אם', וזהו שכתב רש"י ד'ל גבי אליעזר: עד 'אם' דברתי דברי, הרי 'אם' משמש בלשון 'אשר' ובלשון 'כי', כמו עד 'כי' יבא שילה, ולזה דייק רש"י ד'ל כאן והוסיף גם לשון 'כי' כדי להזכיר את הפסוק עד 'כי' יבא שילה, לומר לך שלא נכתבה כאן תבת 'אם' אלא כדי לרמוז אל הגאולה העתידה ב"ב.

דעתה נחזור אל הראשונות במה שפתחנו בו והוא תבת 'אם' ד'אם ילד שעשועים, ומעתה לפי כל הנ"ל יובן שפיר הא דאפיק ירמיה הנביא את נבואתו בלשון 'אם', שהרי הוא עומד ומתנבא כאן על הגאולה העתידה וכיון שמתנבא על הגאולה השלימה הוסיף בה תבת 'אם' הרומז אל שני הגאולים 'אליהו' משיח בגאולה העתידה ב"ב.

בתפלה 'אם יהיה אלקים עמדי'⁴⁹¹, ור"ל שהגאולה השלימה המרומז בתבת 'אם' תהא מגעת בימיו בחזירתו מגלותו הוא בבית לבן⁴⁹², וזהו שדייק יעקב בלישניה ושמרני 'בדרך הזה' אשר אנכי הולך, ור"ל לא כפי שהבטיחו הוא ית' ושמרתיו 'בכל אשר תלך' רחינו בכל 'הד' גליות⁴⁹³, אלא 'בדרך הזה' דייקא, וגלותו הוא בבית לבן תכלול ותפטור את שאר ד' הגליות⁴⁹⁴.

והנה אמרו חז"ל במדרש⁴⁹⁵ כי אילני סרק עתידין להיות עושיין פירות, וכן אמרו ד'ל בגמ'⁴⁹⁶ עתידה ארץ ישראל להוציא גלוסקאות וכלי מילת, ומעתה אחר שהאילנות יוציאו גלוסקאות וכלי מילת הרי כיון שיעקב הובטח מאתו ית' על 'לחם לאכול' לעתיד לבא – הן הן הגלוסקאות – וכפי שהוא ית' אמר לו כי לא 'אעזבך' עד אשר 'אם' עשיתי וגו', וחינו בגאולה העתידה הנרמז בתבת 'אם', מעתה הרי הוא מובטח כבר גם בהבטחת

⁴⁹¹ וכמ"ס ז"ל בגמ' – ע"ז דף ה' ע"א – חין 'אם' אלא לשון תחנונים.

⁴⁹² וכמ"ס ז"ל במדרש – ב"ר פ"ד, י' – ח"ו: רבי לוי בס' רבי חמא בר חנינא כך היה יעקב אבינו סבור שחייית המחים מגעת בימיו, ויעו' מ"ס בס' פנים יפות ריש פ' וישב כי לפי חשבונו של יעקב נשלמו בימיו ארבע מאות שנה של גזרת בין הבתרים וזה היה סבור שחייית המחים מגעת בימיו, ויעו' ס' מגלה עמוקות פ' ויקרא אופן ל"ט.

⁴⁹³ יעו' רמב"ן בפרכת ויאל עה"פ והנה סלם מזב ארצה חז"ל: ועל דעת רבי אליעזר הגדול היתה זאת המראה כענין בין הבתרים לאברהם, כי הראהו ממשלת ארבע מלכויות ומעלתם ויורדתם וכו', והבטיחו כי הוא יתבדך יהיה עמו בכל אשר ילך ביניהם ושמרנו ויזילנו מידם, וכ"כ רבנו יואל ברמיו – הובא בחזרה שלמה פ' ויאל אות קי"א בהערה – חז"ל: 'ושמרתיו בכל אשר תלך', רמז ושמרתי את ודעך בכל הגליות שילכו.

⁴⁹⁴ וכן אמרו ז"ל במדרש – מובא בחזרה שלמה ריש פ' וישב – ח"ו: אמר רבי אלעזר מאי וישב יעקב, מלמד שחשב יעקב בדעתו ואמר כבר אמר הקב"ה לאברהם להיות בניו גרים, הרי אני הייתי גר עשרים שנה בבית לבן משועבד בלוא, וכיון שראה שעשו הלא לעיר אחרת לגור שם, אמר יעקב בזה יתקיים שעבוד ארבע מאות שנה ותישיבה דעתו וכו', מיד הביא הקב"ה עליו עבולה על ידי יוסף, אימתו הביא עליו עבולה בעת שנתיאש משעבוד מארים ותישיבה דעתו.

⁴⁹⁵ כחובות דף קי"א ע"ב.

⁴⁹⁶ שבת דף ל' ע"ב.

⁴⁹⁷ יעו' שמו"ר י"ט, ד'.

⁴⁹⁸ ובמדרש אמרו – ב"ר ע', ה' – ח"ו: עקילם הגר נכנס אלל רבי אליעזר אמר לו הרי כל שבונו של גר שנאמר 'ואחרי גר לכת לו לחם ושמלה', אמר לו וכי קלה היא בעיניך דבר שנחשבו עליו אותו זמן שנאמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש' וכל זה והוסיפו לו בקנה, ע"כ – והש"ל' הק' כתב – פ' עקב חלק תורה אור – חז"ל: וענין לחם ושמלה, ש' בו רמז כי לעתיד תוליד הארץ גלוסקאות וכלי מילת, וכ"כ בס' פנים יפות פ' עקב – ד"ה ומ"ס ואחרי גר לכת לו לחם ושמלה –

– והא דנקט בלישניה 'קנה', וכאומרו וכל זה והוסיפו לו בקנה, נ"ל בס' ד' דרומז אל מ"ס בזהר הק' – ח"ג דף רנ"ב ע"א עה"פ 'גער חית קנה' – כי לעתיד לבא יגרע רגל הקו"ף – שהוא מאותיות שקר – ויהיה מן 'קנה' 'הנה' ויעשה ממנה תבת 'הנה' אלקיכם יבא וגו'.

למוסקה - ו
הללוהו בגבורותיו
הללוהו כרוב גדלו

'וגדלוה' הוא כינוי לחסד וכמ"ש לך ה' הגדלה והגבורה והתפארת וגו', והנה כאשר יתרגש ח"ו על ציבור מישראל איזו מקרה רעה ח"ו או על כל צרה שלא תבא עליהן, הרי הן פותחין את ספר התהלים ומתחילין באשרי האיש ושופכין את מר לבם לפני קונם שיוציאם מצרה לרוחה 'ובטוחים' אנו בתפלה, וכמו שבקש דוד המלך ע"ה נעים זמירות ישראל 'יהיו לרצון אמרי פי', יעשו לדורות ויכתבו לדורות אמרי פי ויהוקן לדורות וכו', ויהו נוטלין עליהם שבר 'כנגעים ואהלות', ובה הן יוצאין מכל צרה וצוקה.

הנה כי כן כאשר הן מסיימין את ספר התהלים אומר להם דוד המלך ע"ה נעים הזמירה הנה עד עתה שפכתם שיה לפני קונכם שיושיע אתכם לצאת מן הצרה, אמנם ראוי שתדעו כי חייבים אתם גם לברך ולהודות על הרעה אשר קראכם, והווי אומרו הללוהו 'בגבורותיו' הללוהו 'כרוב גדלו, ור"ל הללוהו 'בגבורותיו' על הצרה אשר אתם נמצאים בה⁵⁰³, וממשיך ואומר התדעו באיזו אופן ראוי להללו על הצרה, והווי כמשיב: הללוהו 'כרוב גדלו, ר"ל כמו שאתם מהללים ומשבחים לפני ית' בשמחה כשהוא נותן לכם 'רוב טובה וגדולה, כמו כן באותה מדה ממש חייבים אתם להללו ולשבח בשמחה ובטוב לבב 'בגבורותיו' הוא הצרה אשר אתם בו.

יעזור השי"ת וכל בני ישראל יחללו לשמו ית' לא בגבורותיו ולא כרוב גדלו, אלא 'כרוב גדלו' על רוב רחמיו וחסדיו וחיים ושלום על כל ישראל עד העולם.

'בתקיעתא דבי רב'⁴⁹⁹ קבעו לומר בסדר שופרות את המזמור האחרון שדוד המלך ע"ה נעים זמירות ישראל חתם בו את ספרו ספר תהלים ואשר יסדו בעשרה קילוסין הוא מזמור הללו א"ל בקדשו וגו' דאיהו כללא דתושבחתא דכלא⁵⁰⁰.

והנה יש ליתן טעם בשנותו את לשונו וטעמו לפני אבימלך זה פעמיים, הא' כי כל העשרה חילולים אמרה בשני תבות כמו הללוהו - ברקיע עוזו, הללוהו - בתקע שופר וכן כולם, הוין מן חילול השלישי שאמרה בתבה אחת והוא אומרו הללוהו 'בגבורותיו', וזאת שנית כי כל העשרה חילולים אחר תבת 'הללוהו' המשיך לומר באות בוי"ת כמו 'ברקיע עוזו, 'בתקע שופר וכן כולם, הוין מן חילול הרביעי שאמרה בב"ף הדימיון והוא אומרו הללוהו 'כרוב גדלו, וראוי לתת טעם לשבח למא זה יצאו אלו שני חילולים מן הכלל האחד בחיבור תבה והאחר בחילוף אות בוי"ת באות כ"ה.

ונ"ל בס"ד בחקדים מאמרם ז"ל בשלחי מס' ברכות⁵⁰¹ חייב אדם לברך על הרעה בשם שמברך על הטובה, ואמר רבא לא נצרכה אלא לקבולינהו בשמחה, עוד אמרו ז"ל בשלחי פרק ערבי פסחים⁵⁰² וז"ל: ת"ר כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תהלים רבי אליעזר אומר כנגד עצמו אמרן, רבי יהושע אומר כנגד ציבור אמרן, וחכמים אומרים יש מוחן כנגד ציבור ויש מוחן כנגד עצמו, האמורות בלשון יחיד כנגד עצמו אמרן, האמורות בלשון רבים כנגד ציבור אמרן, ע"כ.

והנה ידוע מס"ק כי 'גבורה' הוא כינוי לדינים,

⁴⁹⁹ יעו"י ויושלמי ר"ה פ"ה ה"ג, זוהר בשלח דף נ"א ע"ב.

⁵⁰⁰ זוהר ח"ב דף רל"ב ע"א.

⁵⁰¹ ברכות דף ס' ע"ב.

⁵⁰² פסחים דף ק"ז ע"א.

⁵⁰³ יעו"י בחיזוקי הג"מ אלעזר משה הלוי הרוזין ז"ל על הש"ס - ברכות דף נ"ט ע"ב ד"ה ולכסוף הוא לומר הטוב והמטיב - מ"ס בזה.

למוסק – ז

כי אתה שומע קול שופר ומאזין תרועה

ויש להתבונן בזה למה בראש השנה כתב הרמב"ם ז"ל דהמצוה היא לשמוע תרועת שופר ולא התקיעה, וכן תקנו חז"ל לברך 'וצונו 'לשמוע' קול שופר', ואלו ביובל כתב הרמב"ם ז"ל דהמצוה היא לתקוע בשופר, ולפי זה יוצא כי בתקיעת השופר ביובל צריכין לברך אשר קדשנו במצותיו וצונו 'על תקיעת שופר' או לתקוע בשופר⁵¹¹, וחלל דין יובל שזה בכל לראש השנה ולמה זה חילק ביניהם⁵¹².

וטרם נבא אל המבוי נקדים לפרש מאמרם ז"ל בגמ'⁵¹³ וז"ת: אמר הקב"ה אמרו לפני מלכיות וזכרונות ושופרות בראש השנה, מלכיות כדי שתמליכוני עליכם, וזכרונות כדי שתבא זכרונכם לפני לטובה, ובמה בשופר. אמר רבי אבהו למה תקעין בשופר של איל, אמר הקב"ה תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני, ע"כ.

ומה שיש להתבונן בזה חדא אומרו 'ובמה בשופר' ועדיין לא נתן טעם לאמירת פסוקי שופרות⁵¹⁴, עוד צריך ביאור האיד ובמה יעלה לפני הקב"ה זכרון ישראל לטובה על ידי קול השופר, עוד יש להתבונן כי חנה אנו פסקינן שכל השופרות כשרים ומעתה שוב לא שייך זכירת עקידת יצחק בן אברהם, ואם כן האיד יעלה זכרון ישראל לטובה לפני הקב"ה, ואגב ארדין יתבאר בס"ד האיד זה שעל ידי שמיעת קול השופר או אפילו על ידי פעולה קלה של תקיעה בשופר, יחשב לכל ישראל כאלו מסרו נפשם ועקדו את עצמם לפניו ית'.

ונבא אל הביאור בס"ד בהקדים מאמרם ז"ל בספרי⁵¹⁵ וז"ת: רבי נתן אומר אינו צריך, שהרי כבר נאמר ותקעתם בחצוצרות, הרי שופרות, והיו לכם לזכרון, זה וזכרונות, אני ה' אלקיכם, זה מלכיות, אם כן מה ראו חכמים לומר מלכות תחילה ואחר כך זכרונות

חז"ל סודרי התפלות קבעו לומר בתפלת ראש השנה בסיום ברכת שופרות זה הנוסח: כי אתה שומע קול שופר ומאזין תרועה ואין דומה לך, ויש להתבונן בזה חדא כבר הקשה כ"ק מרן אדמו"ר רב שר שלו ז"ל מבעלזא⁵⁰⁴ הלא כל ישראל שומעים את קול השופר ואם כן מה לשון אומרת 'כי אתה שומע קול שופר וכו' ואין דומה לך', וכן יש לשאול הרי אלו המלאכים המוליכין את קול השופר לפני כסא כבודו גם הם שומעין קול השופר, ומאי 'ואין דומה לך'.

עוד יש להתבונן בזה הא דאמרי רבנן בכפילא כי אתה שומע קול שופר 'ומאזין תרועה', והרי זה נראה כיתר ומה צורך להוסיף ולומר 'ומאזין תרועה', וכו' אין אנו יודעים שכביכול שומע קול התרועה כמו ששומע קול התקיעה⁵⁰⁵, וגם מאין החליטו לומר בבטחה שכביכול שומע קול שופר, והלא אולי ח"ו יגרום החטא שיסבך ח' בענן לו מעבור קול השופר, עוד יש לשאול למה נתנו לקול השופר שמיעה ולקול התרועה האזנה, ותו מה ענין 'ואין דומה לך' לשמיעת קול השופר⁵⁰⁶.

ולבא אל הביאור נקדים הא דאיתא בש"ס ראש השנה⁵⁰⁷ שזה היובל לראש השנה לתקיעה ולברכות, ואמרו חז"ל בגמ'⁵⁰⁸ דגמרינן בגזירה שזה משביעי שביעי שיהיו כל תקיעות שבהודש השביעי שוות זו בזו. והנה הרמב"ם ז"ל כתב בריש הל' שופר⁵⁰⁹ וז"ל: מצות עשה של תורה לשמוע תרועת השופר בראש השנה שנאמר 'יום תרועה ויחיה לכם' וכו', ואף על פי שלא נתפרש בתורה תרועה בשופר בראש השנה, הרי הוא אומר ביובל 'והעברת שופר תרועה' וכו' ומפי השמועה למדו מה תרועת יובל בשופר אף תרועת ראש השנה בשופר, ואלו בהל' שמיטה ויובל⁵¹⁰ כתב הרמב"ם ז"ל: מצות עשה לתקוע בשופר בעשירי לתשרי בשנת היובל וכו', ע"כ.

⁵⁰⁴ ס' מדבר קדש.

⁵⁰⁵ יעו"י פמ"ג סי' תקצ"ב – אשל אברהם אות ח' – מ"ש משום

הגאון רבי חיים הכהן רמפאפורט ז"ל.

⁵⁰⁶ יעו"י במפדשי התפלות מ"ש כזה.

⁵⁰⁷ פ"ג ה"ה.

⁵⁰⁸ ר"ה דף ל"ג ע"ב.

⁵⁰⁹ פ"ה ה"ה.

⁵¹⁰ פ"ה ה"ו.

⁵¹¹ וכמ"ס הסמ"ג – הל' שופר מ"ע מ"ג – ויש לכך 'על תקיעת שופר', והוא לשיטתו דגם בראש השנה המטוה הוא לתקוע בשופר.

⁵¹² יעו"י לחס משנה הל' שופר שם שהביא קושאן זו משום הרא"ם ז"ל, יעו"ש.

⁵¹³ ר"ה דף ט"ז ע"א.

⁵¹⁴ יעו"י ח' הריטב"א סס

⁵¹⁵ פ' בהעלותך פס' י"ט, וזילקוט רמז תשכ"ה.

השנה קבעו חז"ל דהמצוה היא לשמוע קול שופר, ומכיוון שכן דהמצוה היא לשמוע תרועת השופר ולא לתקוע, נמצא שבכיוול כשהוא בא לקיים מצות שופר בראש השנה הרי הוא מקיים המצוה בשמיעת קול שופר שישאל תוקעין ובזה נדחה כח השטן, וממילא מה שכנגדו מה שהשטן מקטרג את ישראל לא יאבה ה' שמוע, ובעובדא דלתתא אתער לעילא ונורא עלילה יסמך גאולה לתפלה וביום ההוא יתקע בשופר גדול, וזהו אומרם 'כי אתה שומע קול שופר', שהש"ת שומע קול שופר של ישראל שהרי בכיוול מקיים מצות זקנים כל מה שהן גזרין, וזהו שאמר דוד נעים חזמירה 'תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו', וקדיב טעמא 'כי חק לישראל' – הוא משפט לאלקי יעקב.

מה שאין כן ביובל תרומז לעולמו של יובל הוא היובל הגדול, והשופר של יובל מורה על החרות והגאולה, לזה קבעו חז"ל דביובל המצוה היא התקיעה ולא השמיעה, ונמצא שבכיוול כשהוא בא לקיים ביובל מצות שופר הרי הוא צריך בעצמו למשוך ביובל ולתקוע בשופר, ובמה, בשופר של חירות הוא השופר הגדול, ומעתה ניהא שפיר מה שהרמב"ם ז"ל חילק בין שופר של ראש השנה לשופר של יובל.

וזהו דקמסיימי 'מאזין תרועה ואין דומה לך', ומלת 'מאזין' כולל לשון שמיעה ולשון הבנה⁵²⁰, ור"ל שבכיוול 'מאזין תרועה' ומבין ומבחין בין תרועה שרישומה ניכר בשמיעת התרועה, לתרועה שרישומה ניכר בתקיעת התרועה, וזהו 'אין דומה לך', כי מבלעדי ה' אין בריה בעולם שיודע להבחין בין קלא לקלא ואפילו מלאך או שרף אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו, וכמ"ש חז"ל⁵²¹ אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לטפה שאינה של בכור וכו', וזהו שיסד הפייטן 'מבין ומאזין' מביט ומקשיב לקול תקיעתו, והיינו אם הכונה היא לשמיעת התקיעה, או הכונה לפעולת התקיעה ובה הרי 'אין דומה לך'.

וזהו ששואל הספרי 'אבל איני יודע מי תוקע', ור"ל אם התקיעה בשופר גדול היא רק כדי לקיים מצות היום בשופר ואז אפשר לתת למלאך ממונה לתקוע בשופר, לזה מביא קרא 'וה' אלקים בשופר יתקע', שבכיוול בכבודו ובעצמו הוא התוקע, ומוסף ושואל 'ועדיין אין אני יודעים מהיכן התקיעה יוצאה', ור"ל אם

ושופרות, אלא המליכיהו עליך תחילה ואחר כך בקש מלפניו רחמים כדי שתזכר לו, ובמה, בשופר של חירות, ואין שופר אלא של חירות שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, אבל איני יודע מי תוקע, תלמוד לומר 'וה' אלקים בשופר יתקע', ועדיין אין אני יודעים מהיכן התקיעה יוצאה, זה שנאמר 'קול שאון מעיר קול מהיכל' וגו'.

הנה נמצינו למדין מדבריהם ז"ל כי הטעם למצות תקיעת שופר בראש השנה הוא כדי להביא לכך שבכיוול יתקע בשופר של חירות בראש השנה ובעובדא דלתתא אתער לעילא⁵¹⁶, וכן אמר בזוהר הק' ⁵¹⁷ וז"ת: ובעינן לאחזאה עובדא בשופר לאתערא שופרא אחרא וגו', ובהני קלין דלתתא יחבין ישראל חילא לרחמי מתתא ואתער שופר גדול לעילא וגו'.

והנה יש להתבונן בדברי הספרי הנ"ל וכי מאי שאילה היא זו 'אבל איני יודע מי תוקע', וכי יש ח"ו ספק בדבר מי הוא התוקע בשופר הגדול עד שהזקק להביא ראיה מהכתוב שבכיוול הוא הוא התוקע, וכן יש להתבונן בשאלתו השניה 'ועדיין אין אני יודעים מהיכן התקיעה יוצאה', והלא אחר שהקב"ה בכבודו ובעצמו הוא התוקע בשופר הגדול, יבא התקיעה מכל מקום, ולמאי נפקא מינה מהיכן התקיעה יוצאת.

ולבא אל הביאור נקדים מאמר חז"ל במדרש⁵¹⁸ וז"ת: ביום השמיני נשיא לבני מנשה, ולמדנו רבינו נר של הנזכה שהותיר שמן מה צריך לעשות לו וכו', לא יאמר אדם איני מקיים מצות זקנים הואיל ואינם מן התורה, אמר לו הקב"ה לאו בני אלא כל מה שהם גוזרים עליך קיים שנאמר 'על פי התורה אשר יורוך', למה, שאף עלי הם גזרין שנאמר ונתגזר אומר ויקם לך, וכמו שאמרו בירושלמי⁵¹⁹ שהקב"ה גזר גזירה ומקיימה תחלה, מאי טעמא, ושמרו את משמרתי אני ה', אני הוא שמשמרת מצותיה של תורה תחלה, וזהו שאמרו בפסיקתא שאף עלי הן גזרין, והיינו שהקב"ה בכיוול מקיים מצות הילקת נר הנזכה שהוא מצות זקנים כמו שהוא מקיים כל התרי"ג מצות.

ומעתה יובן הדבר כמין חומר כי בשופר של ראש

⁵¹⁶ וזהו שיסד הפייטן במלכות יום א' דלאה האנה כפוטא אנסיכה מלכי: רז המוכמן, ליום זה מזומן.

⁵¹⁷ ח"ג דף ק"ז ע"ב.

⁵¹⁸ בפסיקתא פ"ג, שמו"כ ל', ט'.

⁵¹⁹ ר"ה פ"א ה"ג.

⁵²⁰ כמו 'האזנת למאמתי' שהוא לשון הבנה.

⁵²¹ ב"מ דף ס"א ע"ב.

'ואשבור עול גליות מעליהן ואנחם אותם בתוך ציון' וכו', וכן אמרו ז"ל בפסוקתא⁵²⁴ וז"ל: מה שופרו של הקב"ה שלם אף שופר של ראש השנה יהא שלם, למה, שבראש השנה הם נגאלים ממלאך המות.

והנה איתא בפרקי דרבי אליעזר⁵²⁵ וז"ל: רבי חנינא בן דוסא אומר אותו האיל שנברא בין השמשות לא יצא ממנו דבר לבטלה, אפרו של איל הוא יסוד על גבי המזבח הפנימי, גידו האיל אלו עשרה נבלים של כנור שהיה דוד מנגן בהם וכו'.⁵²⁶ קרניו של איל, של שמאל שתקע בו בחר סיני שנאמר ויהי במשך בקרן היובל, ושל ימין שהיה גדולה משל שמאל שהוא עתיד לתקוע בה לעתיד לבא שנאמר ויהיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, ולכן בכל ראש השנה כאשר השטן שומע קול השופר שישראל תוקעין בראשונה הרי הוא בחיל ולא בחיל, כי איננו יודע באיזו שופר כביכול יתקע, אם בשופר הקטן לקיים מצות היום בשופר⁵²⁷, או בשופר הגדול הוא שופר של חירות.

אמנם בשישראל חוזרין ותוקעין שנית כשהן 'עומדין' ומתפללין כדי להעלות התפלה בתרועה⁵²⁸, ואין עמידה אלא תפלה, ובשעה שהצבור מתפללין היא עת רצון והן א"ל כביר ולא ימאס בתפלתן של רבים, ולכן אומר השטן ודאי זהו שיפורא דיתקע בשופר גדול ומטא זימניה למתבלע, שעל ידי קול תפלת הצבור הבוללה בקול המות השופר שישראל תוקעין 'בעמידה' ומבקשים 'תקע בשופר גדול להרנותנו' ודאי ישמע ה' בקול תהנתם ויתקע בשופר גדול, וכמ"ז ז"ל במדרש⁵²⁹ וז"ל: 'פנה אל תפלת הערער', אמר רבי יצחק כלפי דורות אמרו שאין להם לא כהן ולא נביא ולא בית המקדש שיכפר, אלא התפלה נשתיירה להם שהם מתפללים אותה בראש השנה ובימים הכפורים, אל תבזה אותה מהם וכו', ולכן בכל שנה ושנה בחיל הוא מחדש ואומר ודאי עתה הגיע העת שהקב"ה יתקע בשופר הגדול הוא שופר של חירות ומטא זימניה למתבלע ב"ב.

התקיעה בשופר הגדול היא בשמי מרום כדי לקיים מצות היום בשופר, או שהתקיעה היא כאן למטה בארץ והתקיעה בשופר הגדול היא תקיעה של חירות, ולזה מביא קרא 'קול שאון מעיר קול מהיכל קול ה' מושלם גמול לאיביו' והתקיעה היא תקיעה של חירות.

ועפ"י הנ"ל נראה לפרש בס"ד מאמר הירושלמי שהביאו התוס' בשם הערוך⁵²² וז"ל: כדי לערבב את השטן, פירש בערוך דאיתא בירושלמי בתיב 'בלע המות לנצח' וכתוב 'והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול', כך שמע קל שיפורא זימנא חדא בחיל ולא בחיל, וכך שמע תניין אמר ודאי זהו שיפורא דיתקע בשופר גדול ומטא זימניה למתבלע, ומתערבב ולית ליה פנאי למעבד קטגוריא, ע"כ.

וכבר תמחו המפרשים ז"ל למה בזימנא חדא בחיל ולא בחיל ומשמע שהוא בחיל במקצת, וכך שמע תניין אמר ודאי זהו שיפורא דשופר גדול, ואטו כה גדול כסילותו של הכסיל חזק הזה עד שאינו יודע בין ימינו לשמאלו ואינו יכול להבחין בין קול שופר פשוט לקול השופר הגדול שקולו מופצץ והולך מסוף העולם ועד סופו וסובר שזהו קול השופר הגדול דלעתיד, ותו וכו' אין השטן מרגיש שהתקוע הוא בעצם בשר ודם ולא הקב"ה בכבודו ובעצמו, והאידך אפשר שהשטן יטעה באותו טעות בכל שנה ושנה וכך שמע תניין אומר ודאי זהו שיפורא דשופר גדול ומטא זימניה למתבלע, עוד יש לשאול וכו' אין השטן יודע שמצות היום בשופר וכן מה שהוזכרין ותוקעין כשהן עומדין גם כן תיקון חכמים הוא, וכבר למדו הוא השטן זה כמה אלפי שנה ששומע קול שופר כמה פעמים בכל שנה ושנה ואין צוחה ואין 'בן פרוץ' ברחובותינו, ולמה זה בחיל ומתערבב מחדש בכל שנה ושנה.

ועפ"ד הנ"ל נראה שפיר שהרי השטן יודע בטיב שתכלית מצות תקיעת שופר בראש השנה הוא כדי להביא לכן שגם הקב"ה יתקע בראש השנה בשופר של חירות, וכמו שאמרו בתנחומא⁵²³ וז"ל: א"ל הקב"ה אתה אמרת את שלך ואומר אני את שלי, עתידין בניו של יצחק לחטוא לפני ואני דן אותם בראש השנה, אלא אם מבקשין שאחפש להן זכות ואזכור להן עקידת יצחק יהיו תוקעין לפני בשופר של זה וכו', א"ל הקב"ה יהיו תוקעין לפני בקרן איל ואישעם ואפרם מערנותיהם וכו'.

⁵²² ר"ה דף ט"ו ע"ב.
⁵²³ ש"ס פ' וירא.

⁵²⁴ פס"ר פ"כ ל"ט, ובילקוט זכריה רמז תקעה.
⁵²⁵ פירק ו'.

⁵²⁶ במקומו זהר ח"י ו' א"מ: דעור דלוד של חמשה נימין היה, ועור' זוהר תר"כ דף ס"ז ע"ב.

⁵²⁷ יעור' מ"ט בשני הכונות לדושי ראש השנה – דלוס ז' – וז"ל: שמעתי ממנו' ל' כי צ' שופרות הם, שופר הקטן ביום ראש השנה וכו', ושופר הגדול לענין ללכא וכו', כמס"ה והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, מכלל לחיכה קטן וכו'.

⁵²⁸ יעור' מ"ט הריטב"א ז"ל במס' תענית דף ט"ו ע"א – וז"ל: ואף מה שאנו עומדים לחקוע בראש השנה על סדר הכריות, אינו בללתי ידי חובה, אלא להעלות התפלה בתרועה, כמו שזכרנו במקומה בראשית בס"ד.

⁵²⁹ מדרש שו"מ מ"ז ק"כ, ובילקוט רמז תתנה.

לסוכות
ויעקב נסע סכתה

רב שר שלו' ז"ל מבעלזא עמד בענין תקט"ו תפלות אלו, הוא למח זה התפלל משה תקט"ו תפלות דייקא ומה טעם יש בהם, וזאת שנית מדוע בהר משה רבנו ע"ה להתפלל בלשון הנזן דייקא והלא יש עשרה לשונות של תפלה⁵³⁴, עוד דקדק רבנו הק' על הא דאיתא בגמ' פסחים⁵³⁵ כי אברהם אבינו ע"ה קרא לבית המקדש הר שנאמר בהר ה' יראה, ויצחק קראו שדה שנאמר ויצא יצחק לשדה בשדה⁵³⁶, ויעקב קראו בית שנאמר ויקרא את שם המקום ההוא בית א"ל⁵³⁷, ומדוע זה שינה כל אחד שם בית המקדש מאבותיו⁵³⁸ ואגב אירחא יתבאר בס"ד קרישית המפרשים ז"ל על אימרו ית' למשה אל תוסף דבר אלי וגו', והרי הקב"ה מתאוה לתפלתו של צדיקים⁵³⁹.

ואמר ב"ק מרן אדמו"ר רב שר שלו' ז"ל מבעלזא לפרש על פי מאמרו ז"ל במדרש והורא

הרי בעל הטורים ז"ל הביא משום אהיו הרי"ז⁵³⁰ כי שלשת המועדים נתקנו כנגד האבות, פסח כנגד אברהם דכתיב לוישי ועשי עוגות ופסח היה, שבועות כנגד יצחק שתקיעת שופר של מתן תורה היה בשופר מאילו של יצחק, וסוכות כנגד יעקב דכתיב ולמקנהו עשה סוכות⁵³¹, וכן אמר בזה"ק⁵³² וז"ת: פקודא תריסר איהו אתקריאת חג המצות והג השבועות והג הסוכות מסטרא דג' אבהו וגו', פסח, דרועא ימונא, שבועות, מתן תורה דאתיהיבת במדברא דאיהו ממנא עליה שור מסטרא דגבורה, סוכות, ויעקב נסע סכתה.

ויש להתבונן בזה הוא למח הביא הטור ז"ל סיפא דקרא ולמקנהו עשה סוכות ולא רישא דקרא ויעקב נסע סכתה כמו שהורא בזה"ק, עוד יש להתבונן בזה מה רמו מצא הרי"ז ז"ל בסוכות שעשה יעקב למקנהו ולכל בהמתו לענין מצות סוכה עד שפירש אותו על מצות סוכה וזה הסוכות.

ויבא על נכון בס"ד בהקדים לבאר מקראי קדש בפרישת ואתחנן וז"ת: ואתחנן אל ה' בעת ההוא לאמר וגו' אעברה נא ואראה את הארץ הטובה הזה והלבנן וגו' ויאמר ה' אלי רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה וגו'. ובמדרש אמרו אלו היה משה מתפלל עוד תפלה אחת היה מתקבל תפלתו וכבר היה נכנס לארץ ישראל⁵³³, והנה ב"ק מרן אדמו"ר

⁵³⁰ א"ר ה' ר"ח ס' תי".

⁵³¹ וי"ב ראשי חשני הסנה – גם הם נקראים מועדים – כנגד י"ב שבטים, והיו ראויים להיות ימים טובים, אלף שעל ידי חטא העגל נחצטלו, ולעמוד יחזרו ימים טובים וישראל יעלו בכל חדש וחדש לחרות את פני ה' כמו בשלש רגלים, וכמ"ס ז"ל בפסיוהא – הוצא בילקוט תהלים רמז תשמ"א – בפסוק מחו אבוא ונראה פני אלקים, אמרו ישראל רבש"ע אימתי אתה מחזיר לנו את הכבוד שהינו עולים בשלש פעמי רגלים וראים את השכינה, א"ל הקב"ה בני צעוה"י הייתם עולים בשנה שלש פעמים, כשיגיע הקץ אתם עתידים להיות עולים גם בכל חדש וחדש שנאמר והיה מדי חדש בחדשו וגו' יבוא כל בשר להשתחוות לפני אלהי ה'.

⁵³² ח"צ דף רנ"ז ע"ב.

⁵³³ מובא בס' הגן – יום י"ג, וכן בס' עיר דוד, מובא להלן, ויעו' ס' פני יהושע בברכות דף ל"ב ע"א ד"ה דש רבי שמלאי מ"ס בזה, וכן הוצא בשמו בס' בילקוט שושנים למוה"ר מאיר בן משה"ר לוי מזאלקוו – עמ"נ ע' ד"ה ואתחנן אל ה' – קצת בשני, ובמקום אחר כתבו בס' דלפטר דגם האבות ה' התפללו תקט"ו תפלות וגרמו

בכתוב בתפלת כל אחד ואחד, בלכרסה כתיב ויקרא אברהם גם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בזה ה' יראה, יאמר"ר היום"ס ביה"ר בני"ה תקט"ו – והב' היא שימושית, יאמר"ר ורב"ה בני"ה תקט"ו, וכתיב ביה ויאל' יצחק לשדה בשדה' לפנות ערב' ס"ת בני"ה תקט"ו, וביעקב כתיב ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלקים וזה שער השמים, ביה"ת אלקים וז"ה בני"ה תקט"ו, והוא שאמר לו הקב"ה למשה רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה, היינו אל תוסף להתפלל עוד תפלה אחת ויעלו למנוח תקט"ו תפלות כי אזי מוכרח אני לקבל את תפלתך, ונ"ל בס"ד דגרמנו בכתוב אלה' פקודי' המשכ"ן' משכ"ן' העדות, ס"ת בני"ה תקט"ו, ואלו היה משה מתפלל עוד תפלה אחת כבר היה נכנס לארץ והמשכן לא היה נפקד והבית לא היה מתמשכן ולא היה נחמד לעולם, וחומר המשכ"ן' משכ"ן' כפיכ"ל כבר אמרו חז"ל לפי שעודו להתמשכן שני פעמים, וכבר רבנו בחיי ז"ל – ריש פ' פקודי – ח"ל, ואם תשכיל במלות המשכן משכן העדות תמלא בהם רמז למספר השנים שעמד בית ראשון וביה שני, 'המשכן' במספרו עם האותיות ת"ב רמז לבית שני, וכן 'משכן' במספרו ת"י רמז לבית ראשון.

⁵³⁴ יעו' דבר"ר פ"ב א' – תחומא ואתחנן ג'.

⁵³⁵ ת"ר פ"ח ע"א.

⁵³⁶ בילקוט תהלים רמז תתל"א – שנאמר ראה ריה בני כיה שדה

⁵³⁷ וגו'.

⁵³⁸ בילקוט תהלים שם – שנאמר אין זה כי אם בית אלקים וגו'. הביאה הר' לבי יעקב אברהםאס מפורדא בזה"ק של פסח מעש' למח"ל ד"ה אדרי הורא, וכן הביאה בשנים בספרו 'בית ארלפסא', אשר שמונה מהרב יצחק בנימין מנדלבוין א"כ"ד לחדו"א, ששמונה כבעלזא מפי זקן מפורסם, והוא שמע אותה מפי אב"ד סטריזליס, שהוא שמונה מפ"ה של כ"ק מרן רב שר שלו' ז"ל מבעלזא. וכן הוצא בשם מרן מהר"ס ז"ל בס' משכנות ישראל להר' ישראל יהודה פרץ, בפ' ואתחנן.

⁵³⁹ יעו' ס' פני יהושע בברכות דף ל"ב ע"ב ד"ה א"ר א"ר גדולה תפלה.

הפסוקים אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ירך החזקה וגו', וז"ל: שמעתי מדרש בשם הגה"ק מבעלו מהר"י זצ"ל, דבית המקדש שלעתיד בנה השי"ת עם מחנה שלו כותל ראשון, ושוב בא אברהם עם מחנה שלו לבנות כותל שני והיו שני מחנות, שתי פעמים מחנה בני' הר, ולכן אברהם קראו הר, בא יצחק שוב עם מחנה שלו חג' ובנה כותל שלישי, ג"פ מחנה הוא מספר שדה כיצחק שקראו שדה, בא יעקב עם מחנה ד' ובנה כותל רביעי, ד"פ מחנה הוא מספר בית כיצחק שקראו בית⁵⁴⁶, ומשה עם מחנה חה' עשה את חגג, ח"פ מחנה הוא מספר תקט"ו כמנין התפלות שהתפלל משה, ורמזו בזה בית המקדש של מעלה שראה וגמרה עם מחנה חה' שהוא מספר ואתחנן⁵⁴⁷, והוסיף הגה"ק הנ"ל שזה שאמר משה רבנו ע"ה אתה החלות להראות לי בית המקדש של מעלה בני⁵⁴⁷, אעברה נא ואראה, תראה לי את בית המקדש של מטה, החר הטוב הזה והלבנון⁵⁴⁸, ע"כ לשון ספר באר שלמה.

וב"ק מרן אדמו"ר מהר"א ז"ל הביא על זה מילי דאברהם כ"ק מרן אדמו"ר מהר"ד ז"ל⁵⁴⁹ שהקשה מהו הכונה שהקב"ה על ידי תפלתו העמיד מחנה של מלאכים וחומה אחת של בית המקדש, וכי הקב"ה צריך ח"ו למחנה של מלאכים שיעזרוהו לחקים חומה אחת, ואמר כ"ק מרן אדמו"ר מהר"א ז"ל משמיה דאברהם ז"ל⁵⁵⁰ על פי דאיתא בקדמונים דשם הבנין למעלה בגימט' ק"ג כמנין מחנה, ומחנה שנה

ברש"י ז"ל דבית המקדש של מעלה מכון כנגד בית המקדש של מטה, והנה בית המקדש של מטה עומד מזהב וכסף ונחשת ועוד, וממה עומד בית המקדש של מעלה, ואמר הוא ז"ל שהקב"ה גם כן מתפלל ועל ידי תפלתו העמיד מחנה של מלאכים וחומה אחת של בית המקדש, ותבת מחנה בגימט' ק"ג⁵⁴⁰, ואברהם אבינו ע"ה על ידי תפלתו הוסיף מחנה שניה של מלאכים וחומה השניה של בית המקדש ולזה קראו אברהם הר, הר עה"כ בגימט' ר"ו היינו ב"פ מחנה⁵⁴¹, ויצחק אבינו ע"ה על ידי תפלתו הוסיף עוד מחנה וחומה אחת ולכן קראו שדה, היינו ג"פ מחנה בגימט' ש"ט, ויעקב אבינו ע"ה על ידי תפלתו הוסיף עוד מחנה וחומה אחת⁵⁴² ולכן קראו בית היינו ד"פ מחנה בגימט' ביי"ת⁵⁴³, ומשה רבנו ע"ה על ידי תפלתו הוסיף עוד מחנה ואת גגו של בית המקדש ולזה התפלל בלשון חנון כמנין ואתחנן בני' תקט"ו, אד"ק ז"ל⁵⁴⁴.

ובספר באר שלמה⁵⁴⁵ הביא משום כ"ק מרן אדמו"ר מהר"י ז"ל מבעלזא מה שפירש בזה המשך

⁵⁴⁰ יעו' ברכות דף ז' ע"א מנין שהקב"ה מתפלל וכו', ויעו' במדרש "ב"ר י"ו י"א: עד שהוא שלם עשה לו הקב"ה סוכה והיה מתפלל בכותה וכו', מובא להלן, ויעו' זו"ק ח"א דף קע"ב ע"ב.
⁵⁴¹ יעו' מ"ס בזה הקדוש רבי יוחאל מיכל מנעמיוב ז"ל הי"ד בספרו "שכרי לחות", מובא להלן.

⁵⁴² והנה על פי אמרם ז"ל בנדרה – דף כ"ה ע"א – דשיניה במערב, וז"ל בס"ד שהקב"ה כניסול בנה החומה ללד מערב דשיניה במערב, ואברהם בנה החומה ללד דרום למדוהו הוא חסד והוא ציון, וכמנינו בפסוק ויעתק משם ההר"ם מקדש לבית ח"ל, ולזה כל ימיו היה הלך ופסוע נגדה – יעו' י"ס ע"ב – דנדרה – ויחזק בנה החומה ללד לפון למדוהו מדה גבורה הוא מסטרא שאלמלא וכנינו בפסוק מלפון זהב ילחה, נמלא אברהם ויחזק בנו את החומות דרום ולפון, ויעקב שמדוהו הוא ת"ת והוא הממואלע בין חו"ג בנה החומה ללד מזרח וכידוע דת"ת במזרח, ואם כנים דכינוי אלה יס ליה בזה טוב טעם בס"ד על שכותל המערבי כל נדרים מעולם פתח דרום ולפון, ויעקב שהקב"ה ר"ה הטוב יכפר בעד.

⁵⁴³ יעו' מ"ס רש"י ז"ל בשיעור ס"ב ו' – על הפסוק 'על חומתך ירושלם' דהקדוה שומרים' וז"ל: על חומותיך ירושלם, רבותינו לדשויה כמשמעו, מלאכים המזכירים את ה' על חורבנה לבנותה וכו' – מנחות דף פ"ו ע"א – ויונתן תרגם 'חומותיך' אבות הראשונים, המגויסים בלתי כחומה, ע"כ. ולפי ד"ק הג"ל י"ל עוד טעם ללד בזה ויחזקיהו אבות ה' 'חומותיך' כי האבות ה' הן הן שהעמידו חומות בית המקדש של מעלה, והוא שהרגם וינתן: ה' על עובדיהם בהתיר קדוהו קדוהו ירושלם ומקדש' ויעו' וז"ל דמי וכו', וז"ל הן הן שהעמידו האבות את חומות בית המקדש של מעלה וזכורם גם שומרים המלאכים את חומות בית המקדש, כמובא להלן.

⁵⁴⁴ יעו' בתקונים בהקדמה דף י"ב ע"ב וז"ל: ה' קם בויגה קדושה פתח כמלקדמין ואמר והמשיכילם יהידיהו אלון אחון דכלהו כלילין בלח' ב' מן בלשון, ב' איהו ביה, ב' מקדשא דתמן ביה הנסיר כל בלח' וגו', ולכן אלון אחון נלחב ב' דלחיה ב' מקדשא דלעילא וגו', ודל איהו רזא דמלה בחכמה יבנה ביה, וביחא דל איהו ביה תלת גגין – י"י תלת קוין שון חסד גבורה שפארת – ואינון תלת עמודין דסמכין כל ואינון ר"ו וגו', תלת עמודים אלון תלת אבהן דסמכין לביתא דלחיה שכינתא.

⁵⁴⁵ ס' באר שלמה – להרב שלמה לוקער ז"ל אב"ד האלמלא – מהדורא תניינא מערכת ב' אות ה'.

⁵⁴⁶ וז"ל בס"ד דשלמה שמות הג"ל נרמזו בכתוב, 'הר' של אברהם נרמז בכתוב ויחך למסעו וגו', למסעו בני' מנין הר, וכמו שאמר בזה ראשית – דף מ"ט ע"ב – וז"ל: פתח רבי שמעון ואמר ויחך למסעו למסעו מבני ליה מאי למסעו, אלל חרין מטלנין אינון דל דלחיה ודל דשיניה וגו', וכן הוא בזה דף – דף פ"ג ע"ב – וז"ל: ויחך למסעו למסעו למסעו דלחיה ודלחיה, למסעו למסעו כתיב – יעו' מנחה ש"י, מלן מסעו וגו'. 'שדה' של יחזק רמזה יחזק בלחומיה כתיב שדה אשר ברכו ה', ואיתא בזה"ק כתיב שדה, מלן שדה לך שדה תפוחים שדה דלחבן עלאין פמיון ליה ומתקנין ליה. 'בית' של יעקב רמזה יעקב בזה"כ ד"פ מנח"ה בני' ביה"ר. ויחזק מן הבל בידו 'מנחה'. ב. 'מנחה' הוא שולחה. ג. אפריה פניו 'במנחה'. ד. ותעבר 'מנחה' על פניו. ואחר וזכורו ל' פעמים מנח"ה מאי כתיב ביה 'ואוה' לן בלילה ההוא במנח"ה, וידוע כי שכינתא נקראת מנחה.

⁵⁴⁷ יעו' פס"י – פים' כ"ו – וז"ל: מיד כשעלה משה למרום פתח הקב"ה שבעה קדושים והדארוהו בית המקדש של מעלה וכו'.

⁵⁴⁸ יעו' זו"ק ח"א דף ק"ח ע"ב וז"ל: ויחזקיהו א' אלי רב כל אל תוסף וגו', אמר רבי חיילי אמר ליה קב"ה למשה רב כל דלחזוונתא בשכינתא, מכאן ולהלאה אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה.

⁵⁴⁹ בלקט אמרי קודם העניין המעמיק בטעוה: והקשה אח"ז ז"ל ב' מקדש ויהיה ח"א ח"א ז"ל, וכל עוד אלל שהקדש וכתב בחלחי לבנה במחנה ויחזקיהו וכל ראה שיה, וטעוה לעולם חוזר.

⁵⁵⁰ ב"ק מרן מהר"א ז"ל אמר זאת להקדוש הרב אלחנן וסמך ז"ל ה"ר.

אברהם שנקרא אזרח עמנו יצחק ויעקב כדאיתא בזוהר פ' אמור, ע"ב⁵⁵⁴.

ומענין לענין באותו ענין חנה מקום אתי להביא בכאן מה שמצאתי כתוב בעין זה בשני ספרים בענין תקט"ו תפלות אלו, הא' הוא ספר נחלת יעקב עה"ת⁵⁵⁵ הביאה בפרשת ויצא⁵⁵⁶ משום ספר מגלה עמוקות⁵⁵⁷, והב' הוא ספר שער יהושע⁵⁵⁸ שהביאה משום המקובלים ד"ה⁵⁵⁹, ואחר שספר שער יהושע אינו בחישה יד, וגם ספר נחלת יעקב אינו נחלת הכלל, אעתיק לשונם מתחלתם ועד סופם ושפתי ישנים חמה יניעון ואשימם דוברות בעולם הבא⁵⁶⁰.

וזו לשון ספר נחלת יעקב: מצינו במגלה עמוקות⁵⁶¹, מוחנה, כמנין מוחנה, מלבד מוחנה אלקים רבותים אלפי שנאן, יש להקב"ה מוחנה השומר לצדיקים, וחמה כמנין מוחנה ק"ג, ולזה זכו גם האבות חק' שהיה לכל אחד מוחנה כזה ותמיד בא גם המוחנות כזה אצלו, כלומר לאברהם היה מוחנה כזה ק"ג ובא אליו גם מוחנה של הקב"ה, נמצא היה לו שני מוחנות מספר ר"ו, לכן קרא את בית המקדש הר עה"ב ר"ו. יצחק היה לו מוחנה שלו ק"ג וגם מוחנה של אברהם ק"ג ומוחנה של הקב"ה ק"ג חרי ש"ט, לכן

מלאכים הכונה לשם הבנין שהוא בגימט' מוחנה, אד"ק ו"ל.

ושמעתי מפי זקן שאמר משום כ"ק מרן אדמו"ר מחר"א ו"ל מבעלזא דרמנו שלשתן יעלה בעלות המנחה בשבת, ועל שם ג' שמות אלו 'הר' 'שדה' 'בית' תקנו אנשי כנסת הגדולה לומר בתפלת המנחה של שבת אברהם יגל', יצחק ירנן, יעקב ובניו ינוחו בו' וכו', חנה יגל' במספר קטן עולה כמ"ק של 'הר', ואברהם קראו הר. ירנן' במ"ק עולה כמ"ק של 'שדה'⁵⁵¹, ויצחק קראו שדה. ינוחו בו' כמ"ק עולה כמ"ק של 'בית', ביעקב שקראו בית⁵⁵².

(ואחר ימים שכתבתי מאמר זה אָנָה ה' ובא לידי ספר שברי לוחות מהקדוש רבי יחיאל מיכל מנעמינרוב ו"ל חו"ד⁵⁵³, וראוי להביא את לשון קדשו וז"ת: ויאמר יעקב כאשר ראה מחנה"ה אלקים זה ויקרא שם המקום ההוא מחני"ם, ענין ג' מוחנות, כי אברהם קרא לבית המקדש הר ויצחק שדה ויעקב בית, וכתוב מי לך כל המוחנה"ה הזה וכו' ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית וכו', הענין, כי השמים והארץ בהבראם כה"א בראם באברה"ם, כי אברהם עשה אהל לשכינה ב' מחיצות כחלבתן וג' אפילו טפה והוא סוד ח"א, ויצחק תקן תפלת מנחה דא מוחנה ג' ק"ג, נמצא לאברהם ב' מוחנות ב' פעמים מוחנה עולה ר"ו איזה מנין ה"ר וא' יותר הוא הטפה השלישי, ויצחק ג' מוחנות ג' פעמים מוחנה עולה שד"ה, ויעקב ד' פעמים מוחנה עולה בית, וזהו ענין של סבה מוריגות יעקב יצחק אברהם, כי ליעקב ד' מחיצות צורת ה', וליצחק ג' מחיצות צורת ה', ולאברהם צורת ה', וזהו כל האזרח בישראל ישבו בסכות, ר"ל

⁵⁵¹ ירנן' בני' כמנין 'שדה' עה"ב הן כמ"ק והן כמ"ג.

⁵⁵² והנה לכאורה יש לטאור 'לשמה מה מו עושה' והלא השד"ה חקוק וחרק, והה"ר הטוב שמש וסועלים הלכו בו, ואם כן גילה בה"ר ויננה בשד"ה על שום מה, ונ"ל כש"ד על פי מ"ס הטור ו"ל אר"ח סי' ר"כ – דחפלת ערביה של שבת 'אחיה קדשה' נתקן כנגד שבת בראשית, ונחפלת שחרית 'ישמח משה' נתקן כנגד שבת מנחה, ונחפלת מנחה של שבת 'אחיה אחי' נתקן כנגד שבת שלעלית, והנה בספר שכלי הלכות – לוח קכ" – כתב בשם רבי נתן ב"ר מכיר ו"ל דגאולה העתידה תהא בשבת בשבת מנחה, ונ"ל כש"ד דזהו שחקנו אנשי כנסת הגדולה בחפלת מנחה בשבת אברהם יגל וכו' והמונה לנפש בחפלת המנחה על הגאולה העתידה ועל נפן הבית השלישי, הנה כי כן לעתיד לנא כאשר ירד מוקדש של אש מלמעלה בשבת בשבת המנחה אזי אברהם יגל' בחומה הב' אשר הוסיף – שמספרו ה"ר, ויצחק ירנן' בחומה הג' אשר הוסיף – שמספרו שד"ה, ויעקב ובניו ינוחו בו' מנחה שלמה אשתה רותה בה, ואז יגל', ויצחק 'ישמח' ישראל בחומה הד' אשר הוסיף לבית אלקי יעקב – ושמספרו בי"ת – יגל' וכן 'ישמח' עולין כמ"ק כמ"ק של בי"ת.

⁵⁵³ נהרג על קדוה"ש חוקש סיון שנת ת"ח.

⁵⁵⁴ והסוד"א ו"ל בספרו דבש לפי – מערכת ס' לוח ג"ג – הביאה משום ס' כ"י קדמון וז"ל: סכה, בחינה עצמה רמז אופני המחיצות כו', וכתוב סכה, רמז מה שאמר ו"ל שלעלית לנא יתן כסא הכבוד על סיני 'כרמל' 'מבור ר"ת סכ"ה' – ס' כ"י קדמון.

⁵⁵⁵ להרב יעקב אברהם בה"ר רפאל ו"ל אב"ד לייפשיץ, נדפס שנת תפ"ב.

⁵⁵⁶ לוח י"א, ויעו"ש בצה"ה מ"ש בזה.

⁵⁵⁷ העיני לזה הגאון הגדול רבי יעקב יוסף האלכנשטאט שליט"א אב"ד 'בית יהושע' בלרמ פארק. – ועמו כן מללחיה מובא בס' עיר חנוך פ' ואל' – ד"ה ויאמר יעקב כאשר ראם – משום אביו רבי שלמה מסאסוב ו"ל שאמרה בשם בעל המגלה עמוקות, יעו"ש.

⁵⁵⁸ לה"ר יהושע בן הרב חיים מוהסאפיה ו"ל אב"ד איספאלאטור, נדפס שנת תק"א.

⁵⁵⁹ והנה ראיתי כי בדריס אלו מובאים בעוד שלשה ספרים ושלשם הדיבורים כמנין אחד, הא' הוא ס' יוסף אברהם עה"ת – לה"ר יוסף בה"ר אברהם שלחניאל ו"ל, נדפס בשלחניאל שנת תר"ב – הביאה בדרכיו על מגילת איכה עה"פ ממרום שלח אש, וכתב שם ששמעה בעלמו מה"ר יהושע מוהסאפיה ו"ל ה"ל, וכן הביאה שנית בחיבורו בפ' ד' לה"ר בן יצחק בן חפלה. והב' הוא ס' יוסף משה לה"ר משה מרדכי ויט"ז ו"ל, הביאה בפ' חיי סרה משום זהר חשק, והנה בזהר חשק שלפניו אין זכר למחמר הא"ל, ואולי האומרה או השומע לא ידע למי לייחס מחמר זה והכל ונתלה באלו גדול, והג' הוא ס' לקוטי שושנים – לה"ר אברהם מאיר יודי ו"ל, נדפס בירושלים מה"ר משה תל"א – והוא הביאה אף וחתמן משום מדרש תנחומא, – והוא פלא, וכפי הגרסה הוא העתיקה מספר יוסף אברהם ה"ל, אך בהעתיקה בפ' לו ה"ל יס בו מקום לטעוה שהמחמר ה"ל מקורו במדרש תנחומא, ועיניו הטעוה ולא ראה יפה.

⁵⁶⁰ יעו"ש ס' בני יששכר – מאמרי כסלו טבת מחמר ב' לוח ג" – מ"ש בזה.

⁵⁶¹ בספר מגלה עמוקות שלפניו חסר, וחבל על לאדכין.

אבנין כנגד י"ב שבטי י"ה וגו' ומזבח דא עשה שם בראשונה כד אתברי עלמא עלאה⁵⁶⁹, ע"כ. ומעתה י"ל בדחילו ורחימו חנה צא וחשוב מנין 'הר' 'שדה' 'בית' יעלה בדרך כמנין תבת בראשית בצירוף י"ב האבנים של הכותל הראשון דאתקין לה קב"ה על תריסר אבנין כנגד י"ב שבטי י"ה כנ"ל, וזהו מה שנרמז בצירוף רא"ש ב"ת, והיינו דבראשונה כד אתברי עלמא עלאה עביר קב"ה תמן מזבח ואתקין לה על תריסר אבנין כנגד י"ב שבטי י"ה, ודא הוא הכותל הראשון של הב"ת שמונינו עולה כמנין בראשית כנ"ל, ואם שגית' ה' הטוב יכפר בעד.

וזה לשון ספר שער יהושע⁵⁷⁰: חנה באתי לפרש בס"ד מדרש פליאה שהביא הר' עיר דוד הנ"ל שם בדף י"ז וז"ל: ואתחנן גו' תקט"ו, מלמד שהתפלל משה רבינו ע"ה תקט"ו תפילות, ואילו היה מתפלל עוד תפילה אחת היה נכנס לארץ ישראל, ע"כ – והוא פלאי, דאיך תלוי הענין דעוד בתפילה אחת היה נכנס משה לארץ ישראל בחייתו מוסף תפילה אחת על מנין תקט"ו –

– ובס"ד יובן בטוב טעם ודעת בשנקדים הקדמה נפלאה מהמקובלים ז"ל – ודברנו כד הוינא טליא שראיתיה⁵⁷¹ – והוא דדקדקו בקרא באיכה אות מ' ממרום שלח אש בר', ודקדקו שלמה דוקא שלח אש ממרום שפירושו מחגג וזלא היה יכול לשלוח אש מארבע כותלי בית המקדש, דקדוק ב', למה התפלל משה רבינו ע"ה דוקא תקט"ו תפלות לא פחות ולא יותר, והגם דמנין ואתחנן גו' תקט"ו, מכל מקום עדיין צריכין למודעי דהיה יכול להתפלל כמנין ואתפלל שהוא יותר במספרו, דקדוק ג', במה שאמר רז"ל דבית המקדש אברהם אבינו ע"ה קראו הר בדכתיב 'בחר ה' יראו', ויצחק קראו שדה בדכתיב 'ויצחק לשדה בשדה', ויעקב קראו בית בדכתיב 'מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלקים', ע"כ, וצריך ליתן טעם לשבח לכל אחד ואחד אמאי בחר כל אחד מהם לקרוא שם אחד בפני עצמו, הלא דבר הוא –

– וזכרנו שיישבו כל זה ופירושוהו כמין הוימר – והוא בהקדמה נפלאה דהקב"ה בשברא עולמו הניח

קרא את בית המקדש שר"ה גי' ש"ט. יעקב היה לו מחנה שלו ק"ג ומחנות של יצחק ואברהם ושל הקב"ה הרי תי"ב, לכן קרא את בית המקדש בית גי' תי"ב, יע"ש. ע"כ לשון ספר נחלת יעקב.

והנה על אף שבספר מגלה עמוקות שלפנינו אין זכר למאמר הנ"ל⁵⁶², מכל מקום הדבר ידוע שבעל מגלה עמוקות כתב עוד כמה חיבורים נכבדים ולא זכינו לאורם⁵⁶³, ואף בספר מגלה עמוקות שלפנינו חסורי מחסרי כמה וכמה פרשיות⁵⁶⁴, וכמו כן חסורי מחסרא חיבור יקר ונכבד מאד ובו המון נסתרות שבבראשית, והן דרושי תש"ך אופני צירופי בראשית, וכמו שהזכיר כמה פעמים בספרו שחיבור חיבור מיוחד בפני עצמו על תבת בראשית ובו דרושי תש"ך אופנים על תש"ך צירופי בראשית⁵⁶⁵, והנה ידוע כי אחד מצירופי בראשית הוא צירוף 'ראש בית' וכמ"ש בתקונים⁵⁶⁶ וז"ת: בראשית, רא"ש ב"ת, וזא דמלה בחכמה יבנה בית⁵⁶⁷, ע"כ.

ועפ"י ד"ק הנ"ל י"ל בס"ד דזהו מה שנרמז בצירוף רא"ש ב"ת, ובהקדים מאמר הוזה"ק⁵⁶⁸ וז"ת: אל מקום המזבח אשר עשה שם בראשונה וגו', מאן עשה ומאן מזבח, אלא אשר עשה שם דא קב"ה דאיהו עביר תמן האי מזבח ואתקין לה על תריסר

⁵⁶² יעו"י בס' מגלה עמוקות פ' ואלא – ד"ה במסורה ד"פ והנה ה' – וז"ל: 'בי' תמנה' מנין ר"ח בית, שיהא יעקב ד' מחנה סביבה, לעולם אמר אין זה כי אם ב"ת אלקים, כי מן ד' מתח"ה סבלה כל מחנה מן ק"ב גדולות צוהר פ' תנומה וגו' בההיא רביא שדקס כי נר מלה וסורה אור שם ב' מחנות מן חסד ורחמים כל אחד כלול ממ"ג מנין מתח"ה, ועל זה אמר להנחיל צוהרי יס וכו', ועל ארבע מחנה סביבה אמר אין זה כי אם ב"ת אלקים וכו', יעו"י.

⁵⁶³ וכידוע שחיבר ט"ו חיבורים כנגלה ובנסתר, יעו"י מ"ש בספרו מגלה עמוקות ריש פ' האזינו וז"ל: הארכתי בספר הראשון, השני, השלישי, ועתה אומר אני וכו', יע"ש. ואנו אלו לנו שזיר רק הסורה הזאת דא ספר הרביעי, וחבל על דלכדון.

⁵⁶⁴ יעו"י מ"ש בספרו מגלה עמוקות פ' אמור – ד"ה אפתחה פי בשרבות וברגלים – וז"ל: עיין לעיל פ' ויקהל האחי קהל ענין נפלא, ובס' מגלה עמוקות שלפנינו חסר בהעתקה מריס פרשת תהיה עד תחלת פרשת ויקהל ועד כגלל, וחבל על דלכדון.

⁵⁶⁵ יעו"י בספרו מגלה עמוקות פ' ויש ארס ט"ו וז"ל: לזרף בראשית מן תש"ך לזרופים שלי שכתבתי בש"י אור", ויה אור זה בכרסה, ויה אור זה יוסף וכו', וחבל על דלכדון.

⁵⁶⁶ תיקונא תליחא.

⁵⁶⁷ וזהו שהרגס בהרגס ירושלמי: בראשית – בחוכמתה, ובמס' אליהו אמרו 'אין בית אלא סביבה' שנאמר ובכור ה' מלא את הבית, ויעו"י בתקונים בהקדים דף י"ב ע"ב – וז"ת: קס בתינא קדישא פתח כמלקדמין ואמר והמסכילים יהיוו אלון אחוהו דכלהו כליל בלח ב' מן בראשית, ב' חויה בית, לא ב' מקדשא דתמן כה נהיון כל אחוהו וכו', ואלין אחוהו נהניו בלח ב' דלחיה ב' מקדשא דלעילא וגו', ודא חויה זא דמלה 'בכמה יבנה בית', וביחא דא חיה ליה תלת גנין – פ' תלת קוין שהן חסד גבורה תפארת – ואינון תלת עמודין דסביב, וליינון וכו', עליהו התמר ווי העמודים והשוקים כסא, תלת עמודים אלון תלת אבנו דסמכין לביחא דלחיה סביחא.

⁵⁶⁸ ח"א דף פ"ח ע"א.

⁵⁶⁹ יעו"י פסחים דף נ"ד ע"ב: כעדה דברים נבראו קודם שנברא העולם ואילו הן תורה וכו' וכסא הכבוד ובית המקדש וכו'.

⁵⁷⁰ דף ק"ק – ח"א מדפי הספר.

⁵⁷¹ והנה מקורו לא נמצא בספרי הקבלה שבידנו, ואולי גם הוא נאחזר בס' מגלה עמוקות או שגארו בחייו ספר שהעתיקה מוס' מגלה עמוקות, וכמו שזכר בס' נחלת יעקב משום ס' מגלה עמוקות כנ"ל.

—הנחה משה רבינו ע"ה חשב מנין זה, דהיינו שעדיין הגג היה מסוכן שלא היו בה שומריין, לזה חשב בדעתו לעשות תיקון לזה, דהיינו להוסיף מדיליה עוד ק"ג מלאכים ולהניח על הגג, ובזה לא היה שום פחד לשיחרב הבית המקדש, ומהאי טעמא התפלל דוקא תקט"ו תפלות דכן עולה החשבון בדקדוק תקט"ו, ולא נתקבלו תפילותיו מטעם דאם היו תפילותיו עושין פעל אז בית המקדש לא היה נחרב וכו' היה שופך חמתו על ישראל חלילה, ולא נתקבלו תפילותיו משום טובתו של ישראל⁵⁷⁴, עכ"ד הקדושים זיע"א. ע"כ לשון ספר שער יהושע⁵⁷⁵.

ובס"ד זכינו להוסיף בזה עוד דברים, חדא יש להתבונן כי לפי ד"ק שכל אחד מהאבות חק' קרא שם בבניית החומה לפי סדר מנין החומה שהוסיף בסדר המדרגה, נמצינו למדין כי קריאת השם הוא הכרחי לבניית החומה ובלו קריאת שם לא היה באפשרות לבנותו, מעתה חל עלינו חובת הביאור היכן מצינו קריאת שם בחומה הראשונה שבביתו בנאיה, וכמו כן בגג שבנאיה משה ע"ה היכן מצינו שמושה קרא שם לגג, כי אם נפשך לומר שמושה רבינו ע"ה בנה הגג בלי קריאת שם, אזי גם האבות חק' אברהם ויצחק היו יכולים לבנות את החומות בלי קריאת שם הר ושרה, והרדה קושיא לדוכתה למא לא קראוהו בית.

מלאו בעזרה, ספר מעוני, וספר זעטוטי, וספר היל, בלחז מלאו כחוב מעון חלקי קדם, ובשנים כתיב מענה חלקי קדם וכו'.⁵⁷⁴ וז"ל בס"ד לנרמז בכתוב בנבואה חלוד ומידל משה מת ויהושע כמנים, וזכור בכתוב ד"פ מחנה' כנבואה, א. ושארו שני חלקים במחנה' ב. וינבואה במחנה' ג. ויחמר חלוד ומידל מתנבאים במחנה' ד. ויחמר משה אל המחנה' והבית חלוד' ומידל' בגי' ק"ג כמנין מחנה' הרי ה"פ מחנה' — יעו' ס' ומדד קדש כל"ק מן רב שר שג' ז"ל מבעלזא פ' בעלמחוד ד"ה א"י ושארו שני חלקים במחנה. עוד ז"ל בס"ד ללכך נקראו כל כניו חלוד' ומידל' ולא כשם חלוד כן כסלון הקמוחל כן שפטן כדליתח' כמדקשות, כדי להורות אל זה הענין שנבואה היה ענין המחנה' של משה ללח' נחמדה פתחו ויהושע הוא המנינים חת ישאל חלוד, וזה ששנו משה 'ומי יתן והיה כל עם ה' נביאים כי יתן' את רוחו עליהם, וכבר הקשה האלפין חק' וז"ל: גם חומנו כי יתן ה' את רוחו עליהם, האם קשה היה עליו שיהלך מן הרוח אשר עליו והלא היה משום דברו יהיה הוא כגור השפע, ואף לריק לומר שלח יחסר לו חלוד אדרבה ירבה לו מלח, ע"כ. וזכ"ר הנ"ל יחא שפיר חור ויחמור ויני יתן וגו', ויחמור בגי' התקט"ו, וז"ל מי יתן ויחבד כי יתקשיא ויעברה נא וגו' הוא התפלל התקט"ו וז"ל ויחמור יהיה בית של אש בית רוחני אשר כוננו ידיו ה', ואזי יקוים יעוד הכתוב והיה אחרי כן אשפוך את 'רוחי' וגו' ונבואו בניכם ונבואותי וגו', וכמ"ס ז"ל במדש — במ"ר ט"ו, ב"ה — חמר הקדש' בעולם הוא היחידים נחמחל חלוד לעתיד לכל כל ישראל שיהיה נביאים שנחמחל ויהיה אחרי כן אשפוך את 'רוחי' וגו' ונבואו בניכם ונבואותי וגו'.⁵⁷⁵ יעו' ב"ר ס"ט, ז'.

ק"ג מלאכים לחיותם שומרים בבית המקדש והניחם בכותל אחד מכותלי בית המקדש⁵⁷², וכשבא אברהם אבינו רצה גם הוא לזכות משלו ועל ידי מעשיו הטובים רצה להניח שומרים מדיליה שישמרו כותל ב' מבית המקדש, ולזה קראו ח"ר דהר גי' ר"ו, דהיינו ק"ג מחקב"ה וק"ג מאברהם אבינו הרי בין כולם הם ר"ו גי' של תיבת הר עם התיבה, וכשבא יצחק רצה גם הוא לזכות ולהניח ק"ג מלאכים מדיליה על ידי מעשיו הטובים, והניחם בכותל ג' של בית המקדש ובין כולם גי' ש"ט כגי' שד"ה בדקדוק, לכן קראו יצחק שדה, וכן יעקב אבינו ע"ה הוסיף מדיליה עוד ק"ג מלאכים והניחם בכותל ד' של בית המקדש ומספר כולם הם כמספר בית, לכן קראו לבית המקדש בית —

—באופן דלא היה אפשר בשום צד ואופן שבעולם לבא חיוק לבית המקדש מארבע כותלי הבית כיון דכל ארבע הכתלים היו מסובבים מק"ג מלאכים שהיו שומרים, לא נשאר תו מקום פנוי לחיוק אלא מקום הגג, לזה דייק קרא וקאמר 'ממורם שלח אש' כו' דהיינו מזהג דוקא⁵⁷³ —

⁵⁷² וז"ל בס"ד טעם על מנין ק"ג מלאכים דייקא, עם מה שכתב רבינו הארי"ז ע"פ זכר תומה בענין ש"י עולמות שהם ר"ו עולמות — כמנין אר"ו — מסערה דומיה, וק"ג עולמות — כמנין מנח"ה — כסערה לשמאלה, ואלו ק"ג עולמות מסערה לשמאלה הם מספר מנח"ה לפי שהם מתעוררים אחר חלות היום, ועל דל זמן לכותל דמנחה יחא חקין ליה בגין לדיחא שריח בעלמח, וכן בעון גדלה הטיגוריה ונבד חויב אחר אשר פנה היום ונטו כללי ערב — ומלח כללי ערב, חיון מתעוררין לעלמח ורובו דדיין דומיין כהיהא שעתה — וכדין לחמיה כי מקדשא ואחוד היכלה, ולכן יחא דמלח פחד חיון חקין חפלה מנחה עם דלדומי חמה כדי לעורר מדת הדין יחא ציבולא להניעם לבעל כל המעוררים, וזה שנחמר ויחא מן הכא בידו 'מנחה' לעשו לחיו, להמנחה ה"ס ק"ג עולמות לשמאלה לשמאלה שהיא הגבורה, ולפי שעשו נמשך מן הגבורות לכן נקח לו יעקב חקין משק ושלח לו דורון דומת השעיר המשלח ועל ידי זה יניח מלקטרג על ישראל, — ז"ו ירבעם היה דורש ק"ג פנים בנחיה כהנים — כסערה דף ק"ג ע"ב — ומחורן ק"ג פנים דף משה עזב וברח דסערה עשה מן שני עגלים, ואלו היו שיהיה ירבעם שני עגלי וזה אחד בבית אל ואחד בן נבנה כריף חת חורו ויהיה עליהם שן יון — שבה דף נ"ו ע"ב — יעו' מחמר מלח קישור להל"מ מפלח' ז"ל פ"ה — ולעמוד לבנין תומט רגל הקליפה וימתקו אלו ק"ג עולמות מסערה לשמאלה דמניה נפק הוה חשך לחשך אנפי כרייתא, והיה למה ערב יהיה חור' וכדין אהכפיה שמשלח ולא יכלה לשלטה, ואחיותו מנח"ה יחורו לאחיותו נחמ"ה ב"ב ולא יקטו יעקב חקין ע"ה גם כק"ג עולמות וז"ל ואלו היה לעשו שום שליטה ואחיה בהם, חור ז"ל בס"ד טעם לכן על מספר ק"ג מלאכים השומרים על בית המקדש כי להניע אלו ק"ג עולמות מסערה לשמאלה שלא יתחריב כי מקדשא, וזה לעומת זה עשה האלוקים.

⁵⁷³ ואכן אמרו חז"ל בגמרא ירושלמי — ויחא פ"ה ה"א — דבית ראשון החריב נבוכדנצר רק את התקרה אבל הכותלים נשארו בשלמותם, יעו' ר"ס מ"ס פרה פ"ג מ"ג בספוט ובתו"ט שם, ויעו' במדש בכות' פ' הרומה ל"ה, ויעו' מ"ס סופרים פ"ו אמר רבי שמעון בן לקיש שלשה ספרים נמלאו בעזרה, ספר מעוני, ספר זעטוטי, ספר היל, בלחז מלאו כחוב מעוני, ובשנים כתיב מענה חלקי קדם וכו', וז"ל בירושלמי חענית פ"ה ה"ב — שלשה ספרים

ואגב אורחא יתבאר בס"ד מה זה עלה על דעתו של יעקב אבינו ע"ה שהיה יושב אהלים לבנות לו בית אבנים בחיותו על אם הדרך לבוא אל יצחק אביו ארצה כנען, ולא מצינו כן לא באברהם ולא ביצחק שבנו להם בתים במקום מושבותם כי יושבי אהלים היו, וכמ"ש באברהם והוא ישב פתח האהל וגו', וכן ביצחק ויבאה יצחק האהלה וגו', ואף ביעקב לא מצינו בכתובים שכנה לו בית אבנים בהזירתו לארץ כנען על אף שישב שם וישיבת קבע.

ונ"ל בס"ד על פי מאמרם ז"ל במדרש⁵⁷⁶ וז"ת: רבי ברכיה בשם רבי חלבו אמר עד שהוא שלם עשה לו חקב"ה סוכ"ה והיה מתפלל בתוכה שנאמר ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון, ומה היה אומר יהי רצון שאראה בבנין ביתי, ע"כ, הא קמון שכביכול קרא לחומה שבנאיה בשם סוכה, וסוכ"ה עם צירוף י"ב אבני החומה – שהן כנגד י"ב שבטים – בגי' מחנה, וכמו שאמרו בזוה"ק סדר לך⁵⁷⁹ וז"ל: אל מקום המזבח אשר עשה שם בראשונה וגו', מאן עשה ומאן מזבח⁵⁸⁰, אלא אשר עשה שם דא קב"ה דאיתו עביר תמן האי מזבח ואתקין לה על תריסר אבנים כנגד י"ב שבטי י"ה וגו' ומזבח דא עשה שם בראשונה כד אתברו עלמא עלאה, ורמזה יעקב באומרו מחנה אלקים זה ויקרא שם המקום ההוא מחנים, מחנה אלקים ז"ה בגי' י"ב, ור"ל מחנה אלקים ז"ה על י"ב שבטי י"ה, מחנים"ן הן שני מחנות, שנים שהן אחר, מחנה מול מחנה, כי מחנה ישראל הוא דוגמת מחנה אלקים וכל אשר יש במעלה יש במטה, כסא מול כסא, בנים מול בנים, מחנות מול מחנות כו', וכנרמז בפסוק ששם עליו שבטים וגו'⁵⁸¹.

ומעתה יתפרש הכתוב ויעקב נסע סכתה כמיון היום, והוא כי סכת"ה היא צירוף סכת ה' היא סוכה עלאה סכת שלם, וכמו שאמרו בזוה"ק ויעקב נסע סכתה דא מהימנותא עלאה, והיינו לקשר קשרא דמהימנותא רזא דתריין שמחין, כי סוד סוכה היא תריין שמחין כ"ו ח"ס – חו"ה אדני – יחוד קב"ה

עוד יש להתבונן בדברי קדמוננו ז"ל אשר גילו לנו מי הם אלו אשר בנו את החומות ואת הגג למקדש של מעלה, אך העלימו מאתנו מי הוא זה אשר עשה את הקרקע למקדש של מעלה, והרי כל העוסק בעבודה מעבודת המקדש צריך שיחא עומד על הרצפה ואין עבודה במקדש מבלי רצפה, וכל שיש במעלה יש במטה, וכן לאידך גיסא כל שיש במטה יש במעלה ומקדש של מטה הוא דוגמת מקדש של מעלה ויחדו יהיו תואמים כתאומי הצבי"ה, ומיכאל כהן גדול אין יכול להקריב על מזבח של מעלה אלא אם כן עומד על רצפה.

ולבא אל הענין נקדים לבאר בס"ד מקראי קדש בפרשת וישלח וז"ת: ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכת על כן קרא שם המקום סכות ויבא יעקב שלם ע"ר שכ"ם וגו' עד ויקרא לו א"ל אלקי ישראל. והמפרשים ז"ל⁵⁷⁶ הקשו כבר למה לא קרא שם המקום 'בית' על שם הבית שבנה לנפשות והיה ראוי יעשה העיקר עיקר והטפל טפל ויקרא שם המקום בית יעקב או בית ישראל ולא לקרות שם המקום סכות על שם המקנה שהוא הטפל, וכמו שמצינו במשה רעיא מהימנא שהוכיח לבני גד ובני ראובן על שהקדימו מקניהם לטפם, עוד יש להתבונן מאי אשמעינן קרא בזה שיעקב בנה לו בית ועשה סוכות למקנהו, והלא זהו דרך העולם לבנות לעצמו בית ותפארת אדם לשבת בית כתיב, וכן הוא הדרך לעשות רפת לבקר ודיר לצאן והוא הכרחי לשמרם מלסטים וחיות רעות.

ובס"ד יבואר להלן דיוקן של כ"ק מרן אדמו"ר רב שר שלי" ז"ל מבעלזא⁵⁷⁷ על שבבית כתיב ויבן ובסכת שעשה למקנהו כתיב עשה, וגבי בני גד ובני ראובן מצינו לשון בנין גם במקנה, וכמו שאמרו גדרת צאן 'נבנה' למקננו פה וגו', והיה ראוי יאמר הכתוב ויבן לו בית וסוכות למקנהו, עוד יבואר בס"ד למה קראם יעקב בשם סכות ולא גדרות צאן, וגם מה ענין סוכה לבהמות, וכן יבואר בס"ד קושיות המפרשים ז"ל אומרו ויעקב נסע סכת"ה ועדיין אין שם המקום סכות, עוד יבואר בס"ד למה סכת ראשון כתיב חסר וסכות שני מלא, עוד יבואר בס"ד למה זה מודיע לנו הכתוב באיזו שם קרא יעקב למקום ההוא, ומה לי אם קראו בית או סכות.

⁵⁷⁶ יעו"י ס' עז הדעת טוב ל"ה וישכ כיום ההוא וסל"ה הק' ועוד.

⁵⁷⁷ ס' מדבר קש ל"ה ויבן לו בית.

⁵⁷⁸ כ"ר נ"ו, י.

⁵⁷⁹ זוהר ח"א דף פ' ע"א.

⁵⁸⁰ פי' חוקקה להם ז"ל למה הזכיר שם אברהם כסופא דקרא כלומנו ויקהל שם אברהם וגו', והרי קהל צאנכם קא משתעי, והיה די יאמר ויקרא שם בנס ה', ומזהזכיר שם אברהם כסופא דקרא משמע לאשר עשה שם דכתיב ברישא הפסוק הענין ולא קאי על אברהם, ולזה שאיל מאן עשה ומאן מזבח, וקאמר אלף אשר עשה שם על קב"ה וגו'.

⁵⁸¹ זוה"ק ח"א דף קל"א ע"ב.

והנה אמרו חז"ל בנמ" 591 על הכתוב 'בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר', נשבע הקב"ה שלא יבנם לירושלים של מעלה עד שיבנם בירושלים של מטה, ועל כן אברהם ויצחק שבוכותם לא היה עדיין השראת השכינה בזבול, ובית המקדש שלמטה אינו מקדש עם שלמעלה, דהא שלמעלה חסר שכינה ולכך אין קיום לשלמטה, מה שאין כן של יעקב⁵⁹², ומעתה שיעקב אבינו ע"ה גמר את בנין הבית ויחי בשלם סוכו מוקפת מוד' רוחותיה, וגם מסוככת בסכך מעליה ואתנטיר מכל סטרין דלא יקרב ביה ערל ומסאבא בגין דלא יסאב מקדשא, ושרתה השכינה במקדש של מטה, ובכך בחיות יעקב הממשיך לשכינה למקדש של מטה, לזה זכה יעקב וחוריד השכינה ממעון לזבול ששם מקדש של מעלה בנוי כדאיתא במדרש⁵⁹³.

ומעתה שיעקב אבינו ע"ה בחר שבאבות שלם בתכלית בכל מכל כל וכדכתיב ויבן לו בית וגו' ויבא יעקב של"ם עי"ר שכ"ם, ומובא בס"ק של"ם בגו' ש"ע, רמזו לש"ע נהור⁵⁹⁴, עי"ר בגו' ר"פ, היינו שביטל פ"ר דינין הקשין, שכ"ם ר"ת ש"ם כ'בוד מלכותי⁵⁹⁵, ונקרא שמו על ידי הקב"ה בתאר המעלה והנכבד ישראל, ואמר רבי אלעזר הקב"ה קראו ליעקב א"ל וכדכתיב ויקרא לו א"ל, אלקי ישראל⁵⁹⁶, ויבין ביות' בגו' ת"פ, היינו שביטל כח הקליפות שהם מספר ת"פ מהנות, וכדאיתא בתיקונים⁵⁹⁷ וז"ל: ואימתי יהיה עמודא דאמצעותא שלים, כד אתהבר בשכינתא הח"ד ויעקב נסע סכותה ויבן לוי ביות' וגו'.

ומעתה כיון שכן היה ראוי באמת יקרא יעקב שם המקום 'בית', אמנם יעקב ברוח קדשו צפה שעתידין בניו להגלות לבין האומות, וכמו שאמרו חז"ל ברבות סדר אמור⁵⁹⁸ כי במראה הסולם הראה לו הקב"ה ליעקב שרי אומות העולם של בבל ושל יון ושל מדי ושל אדום האיר הן עולין ויורדין, ואמר לו הקב"ה ליעקב אף אתה עלה וכו', באותה שעה נתירא יעקב אבינו ואמר שמה ח"ו כשם שלא לו יש

ושכינתיה, והוא הסוכה שעשה לו הקב"ה עד שיהיה הבית שלם כנ"ל, וסכתה מרמזו על היחוד כידוע, ואז באותו פרק זכה יעקב וגמר בנין החומה הרביעי לסכת-ה חיות הסוכה בית קבוע למחוי בית דירה ליחד קבוצו. ונ"ל בס"ד דיעקב גם סיככה בסכך מעליה⁵⁸², וכמ"ש בעל הרוקח ז"ל⁵⁸³ וז"ל: סכתה, סכת, סכות, כנגד ד' דפנות לסוכה, וכתב תחלה סכת"ה, לסכך, ע"כ⁵⁸⁴.

ומעתה ריחא לן שמעתתא בגמ' שלחי פרק הרוחא⁵⁸⁵ וז"ל: ואמר רבי אבין הלוי מאי דכתיב 'יענך ה' ביום צרה ישונבך שם אלקי יעקב', אלקי יעקב ולא אלקי אברהם ויצחק, מוכאן לבעל הקורה שיכנס בעביה של קורה, ע"כ. והמפרשים ז"ל נתקשו בזה למה זכה יעקב אבינו ע"ה ליקרא בעל הקורה יותר מאברהם ויצחק⁵⁸⁶, ולפי ד"ק חנ"ל דיעקב גם סיככה בסכך ניהא שפיר מה שיעקב נקרא בעל הקורה כיון שקורה את הבית גם בסכך מעליה⁵⁸⁷.

ונ"ל בס"ד דעליהם אמר שלמה קורות בתינו ארזים וגו', ודרשת חז"ל ודברי תורה כפטיש יפרצין סלע, הנה לא אמר 'קורות בתינו ארזים' אלא 'קורות בתינו ארזים', ור"ל מאלו הארזים אשר נטע יעקב אבינו במצרים מהן עשה סכך וקוריו אל הבית הזה⁵⁸⁹, וזהו שאומר הכתוב ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית, ומעתה ויחי בשלם סוכו בית קבוע וגמור בבנין וגם מסוכך בסכך, וכמו שאמרו בתיקונים⁵⁹⁰ ורזא דמלה ויבא יעקב שלם וגו' מיר ויבן לו בית דא סוכה כמד"א 'ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית'.

⁵⁸² דסוכה בלא סכך לא מתקריא סוכה, רש"י ז"ל.

⁵⁸³ פירוש היקוק עה"ה פ' וישלח.

⁵⁸⁴ ונ"ל בס"ד דנרמז ככתוב ויעקב נסע סכתה ויבן לו בית, ביות' הוא מנין ד"פ מחנה כנגד החומה הרביעית, ויבין ל"ו ביות' – בספריו א" – בגי' חקט"ו מנין ה"פ מחנה כנגד הסכך, ואולי לכוונה זו קרא יעקב שם המקום הוא מחנ"ם, ר"ל שיעקב השלים ב' פעמים מחנ"ם שעדיין היו חסרים לגמר בנין הבית.

⁵⁸⁵ ברכות דף ס"ד.

⁵⁸⁶ יעו"י ס' סמיכת חמשים ברכות שם ד"ה יבא בעל הקורה.

⁵⁸⁷ ורמז נכון לזה, הנה בע"ל ה'קורה' בלי ה' השמוש בגי' כמנין ביות' וז' יתר כנגד הסכך. עוד בלשון אחר הנה העובי הוא רמז אל המילוי כי מילוי האות הוא עובי האות – יעו"י ס' בניהו ברכות דף ס"ד ע"ג – והנה אותיות קורה' במלואם כזה ק"ף ו"ו ר"ש ה"א, וכן במילוי כזה ק"ף ו"ו ר"ש ה', המילוי לבדו עולה מספר ביות' וז' יתר כנגד הסכך.

⁵⁸⁸ יעו"י יומא דף ל"ח ע"א.

⁵⁸⁹ יעו"י להלן מה שכתבנו בזה.

⁵⁹⁰ דף ק"ו ע"ב.

⁵⁹¹ תענית דף ה' ע"א.

⁵⁹² ס' שמח משה פ' פקודי בהפטרות.

⁵⁹³ ע"ר יוט, ז'.

⁵⁹⁴ יעו"י ס' מגלה עמוקות פ' וישלח.

⁵⁹⁵ ש"ס בגי' כמנין הוי"ה קד"י.

⁵⁹⁶ מגילה דף י"ח ע"א.

⁵⁹⁷ ח"י י"ג, דף כ"ט ע"ב.

⁵⁹⁸ ויק"ר כ"ט, ב'.

בחיותם בגליות⁶⁰⁷, וכיוון דיתבי בסכות הא אשתזיבו מן מקטרגא, דסכה היא אימא עילאה לסכא עליהו כאימא על בנין⁶⁰⁸, ולזה דייק הכתוב ואמר ולמקנהו 'עשה' סכת.

ואומר הכתוב על כן קרא שם המקום סכות מלא בוא"ו לשון רבים, והכונה שחתקין להם סוכות לכל ד' הגליות שיהיה להם קיום בחיותם בגליות, וכמו שאמרו בזוה"ק ולמקנהו עשה סכת, שאר סכת לנטרא לון, וי"ל עוד שהכתוב רומז כאן לסוד יחוד כנ"י עם דודת, ור"ל הן עתה בגלות סכ"ה חסר ואין יחוד אלא בזמנים ידועים ולזה כתיב סכת חסר, אמנם לעתיד כשיקום לנו את סכת דוד הנופלת אזי יהיה סוכ"ה מלא בוא"ו יחוד הוי"ה באדנ"י והיו לאחדים ביחוד השלם ולא מתפרשין דא מן דא לעלמין, וכדכתיב על כן קרא שם המקום סכות מלא בוא"ו⁶⁰⁹.

ועל פי ד"ק הנ"ל נ"ל בס"ד הא דאיתא בפרק גיד הנשה⁶¹⁰ אמר רבי יהושע בן לוי מלמד שהעלו אב"ק מרגלותם עד כסא הכבוד, והמפרשים ז"ל האריכו בפירוש מאמר זה, ועל פי ד"ק הנ"ל נ"ל בס"ד הכונה בזה שיעקב אבינו ע"ה היה עסוק באותה הלילה במחנה"ה שלו בבנין כותל חד' לסוכ"ה לעשותה בית קבוע מוקף מוד' רוחותיה, וכנרמז בפסוק והוא לן בלילה ההוא במחנה"ה ומיד כתיב ויקם בלילה הוא וגו', ואם כן לינה זו אינו יודע מה הוא⁶¹¹, וגם כי וילן זה נראה ביותר שהיה נאמר כבר לעיל וילן שם בלילה ההוא וגו', ושתי לינות למה לי.

ועפ"ד הנ"ל ניהא שפיר והיינו שיעקב היה עסוק בלילה ההוא במחנה"ה שלו לבניית כותל הרביעי לסוכ"ה, ולזה נאבב עמו שרו של עשו למנוע ממנו את גמר בנין דופן הרביעי לסוכ"ה⁶¹², וזהו

ירידה אף לי בן, אמר לו הקב"ה ואתה אל תירא אם אתה עולה אין לך ירידה עולמית וכו', אמר לו הקב"ה אלו האמנות ועלית עוד לא ירדת, ועכשיו שלא האמנות ולא עלית עתידין בניך שיהיו משתעבדין בד' מלכויות וכו', וכמו שאמר יעקב הן עוד היום גדול שהוא רומז אל גלות חמר והארודי הזו⁶⁰⁹, ומקדש אקרי משכן דומין לאתמשכנא בחוביהו דישראל והבית יחזור לחיות סוכה זה פעמיים, לזה למקנהו 'עשה' סכת.

ויובן היטב בס"ד בהקדים מאמר הזוהר הק' בפ' תזריע⁶⁰⁰ וז"ת: תאנא בכמה דרגין אתקרי בר נש, אדם, גבר, אנוש, איש, גדול שבכולם אדם. והנה ידוע מוס"ק כי השם אנוש מורה על דרגה התחתונה והפחותה אשר בכני האדם, והנה איתא בספרים הק' כי ישראל כשעשושין רצונו של מקום נקראין בתאר המעלה אדם, אך כשהן גולין לסכת חטאם לצירוף ולהתם חטאת יורדין ממדרגת אנוש ונמשל כבהמות נדמו ונקראין צאן, וכמו שאמרו חז"ל בגמ' מן הבחמה, להביא בני אדם שדומין לבהמה, וכן אמרו ז"ל במדרש⁶⁰² על הפסוק ורזה הבחמה היוורת וגו'⁶⁰³.

וזוהו אומרו: ולמקנהו עשה סכת, למקנה"ו בא ברמיזה על הדורות העתידין לצאת ממנו לכשיהיו בגליות שאז הם נקראין צאן בנין⁶⁰⁴, 'עשה' ר"ל תיקון⁶⁰⁵, סכ"ת חסר בני' ת"ה, וכידוע מוס"ק כי שם השמירה הוא אותיות עשצצ"י ומספרו ת"ה⁶⁰⁶, והכונה כי למקנה"ו היינו בניו וזרעו אחריי תיקן והכין להם סכות לכשיגלו בראש גולים אלו הדורות שיהיו אחר החורבן בנין לשיובא לון מן ס"מ ובת זוגיה דא לילית' הרשעה הרוכבת על ת"ה מחנות, שיהיו הסוכות להם למגן ולמחסה ויהיה להם קיום

⁵⁹⁹ ועי' זיה"ק ח"ג דף ע"ר ע"א.

⁶⁰⁰ ח"ג דף מ"ה ע"א.

⁶⁰¹ חולין דף ה' ע"א.

⁶⁰² קה"ג ג' כ"ו.

⁶⁰³ ועי' ד"ק יחזקאל כ"ד, ל"א – וס' הליקוטות תהלים כ"ב – וסלה"ק פ' ואלה חלק תורה אור אות ה'. – ובמקום אחר פרשנו בזה בס"ד מחמיר המדכס הנפלא בפ' תרומה – פל"ד, ג' – וז"ל: אמר הקב"ה לישראל אחס אלני ואני רועה כו', אחס כרם ואני שומר כו', אחס בנים ואני איכס כו'.

⁶⁰⁴ ועי' אלשיך הק' ד"ה ויחמר נסעה וגלכה.

⁶⁰⁵ כמו כי שש ימים עשה ה', וכן וכן הבקר אשר עשה, פי' תיקן.

⁶⁰⁶ וסלה"ק פ' ואלה חלק תורה אור אות ה'. – ובמקום אחר פרשנו בזה בס"ד מחמיר המדכס הנפלא בפ' תרומה – פל"ד, ג' – וז"ל: אמר הקב"ה לישראל אחס אלני ואני רועה כו', אחס כרם ואני שומר כו', אחס בנים ואני איכס כו'.

⁶⁰⁷ ורמזה יעקב באומרו ואני אחנהלה לאחי לרגל המלכ"ה אשר לפני ולרגל הילד"ם עד אשר אבא' אל' אדני' שעדיה' ס"ת אליה, אב"א עולה ד', רמז לאחר ד' גליות יבא אליה – בעל הטורים.

⁶⁰⁸ ועי' ס' מגלה עמוקות וחתמון חופו ד' שכתב ח"ל: ולכן כתיב בעזרא כי לא יסבו ישראל כסכות מיומות יסוע בן נון, שמלה 'סכות' קאי על הקב"ה.

⁶⁰⁹ ועי' ס' מדבר קדש פ' תולדות ח"ל: והנה יעקב בנימט' ב' עתמים סוכ"ה, ומורה על זה שעל ידו אור הקדוש שלו חיצו שם הוי"ה בלדנ"ה שהוא בגי' ל"א כמו סוכ"ה, ובס' סוכ"ה מורה על יחוד והתקשרות באין שיעור.

⁶¹⁰ חולין דף כ"ב ע"א.

⁶¹¹ ס' מדבר קדש ד"ה ותעבר המנחה, ועי' רמב"ן ז"ל מה שפירש הכונה בזה הכתוב.

⁶¹² ד"פ סוכ"ה בגי' עשן.

לשאול למה העלימו חז"ל עין מן העיר 'סכתה' דכתיבי בקרא זה פעמיים ולא הזכירה לא בגמרא ולא במדרש, ולפ"ד הנ"ל ניהא, דרבי נחמיה ותנא רבי רבי ישמעאל באו להודיע לנו כי 'סכתה' אינה נכללת בכלל זה, שהרי 'סכתה' איננה עיר ששמה סכות, אלא 'סכתה' היא צירוף סכת"ה ורומז לסכת ה' אחרונה סכת שלום.

וכמו שאמרו חז"ל במדרש⁶¹⁹ וז"ל: ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון, אמר רבי ברכיה מתחלת ברייתו של עולם עשה הקב"ה סוכה בירושלים כביכול שהיה מתפלל בתוכה ואומר יהי רצון מלפני שיהו בני עושין רצוני כדי שלא אחריב ביתי ומקדשי שנאמר 'ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון', וכיון שגרם החטא מה כתיב 'ויחמום כגן סוכו שחת מועדו' מקום שהיה מתועד בתפלה, ע"כ. ולולא שגרם החטא היה יורד מקדש של אש מלמעלה והמקדש היה מכון לשבתו עולמים, ומחמת שגרם החטא חסיר ה' אותנו מעל פניו עד היום הזה ושני המקדשות היו רק אהל עראי לפי שעה, ויתקיים זה הפסוק לעתיד לבא ב"ב.

ועתה נחזור לענין קריאת השם שהיינו בו, וכן במשה רבינו ע"ה מצינו קריאת שם לגג, כי הנה אמר משה בשירת הים מכון לשבתך פעלת ה' מקדש אדני' כוננו ירך, וצריך להבין, הלא מפני מה שניה שם זה משאר שמות הק' שבשירת הים ואפקה באדרנות ולא בחנו"ה, וזאת שנית כי השם הזה נכתב שלא במקומו, וכמו שפירש רש"י ז"ל: מקדש, הטעם עליו זקף גדול להפרידו מתיבת השם שלאחריו, המקדש אשר כוננו ירך ה'.

והנה יש ליתן טעם למה נעתק שם זה ממקומו, והיה ראוי יאמר מקדש כוננו ירך ה', ולפי הנ"ל ניהא שהרי משה היה צריך לקרוא שם לצורך בניית הגג, ולזה אמר מכון לשבתך פעלת ה', ויבן כמו רמזים מקדשו⁶²⁰ ויקרא שמו מקדש אדני', מקדש אדני' עם גי' בגימט' תקט"ו, ומכון לשבתך פעלת ה' קאי אמקדש של משה, ומקדש אדני' כוננו ירך קאי אמקדש של מעלה, וכמו שכתב רבנו בחיי ז"ל וז"ל: ועל מקדש של משה אמר מכון לשבתך פעלת

ויאב"ק איש עמו עד עלות השחר, ר' אב"ק בגי' מחנה, ויאב"ק בגי' כסא הכבוד, השחר⁶¹³ בגי' תקט"ו, ובא הרמז בזה ויאב"ק, צוה וי על אב"ק שהגיע עד כס"א הכבוד⁶¹⁴, שלא היה בכחו למנוע בעד יעקב את גמר בנין הסוכה, וזהו שאמר בזוה"ק⁶¹⁵ מהו כסא כבוד ונחילם, זה יעקב אבינו דעביר ליה כרסי יקר בלחודו וגו', ונ"ל בס"ד דלכונה זו קרא יעקב שם המקום ההוא מחנ"ם, ר"ל שהשלים ב"פ מחנ"ה שהיו חסרים עדיין לגמר בנין חב"ת אחד לדופן הרביעי ואחד לסכך.

עוד יתבאר בס"ד מאמר הגמ' ביבמות⁶¹⁶ הביאה רש"י ז"ל וז"ל: רבי נחמיה אומר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה כתיבת ה"א בסופה, ותנא רבי רבי ישמעאל כגון אלים אלימה, מוחנים מוחנימה, מצרים מצרימה, דבלתימה, ירושלימה, מדרבה⁶¹⁷, וכן הוא במדרש: וילך חרנה, תנא בשם רבי נחמיה כל דבר שהוא צריך למ"ד בתחלתו ניתן לה ה"א בסופה, סדומה, שעירה, מצרימה, חרנה. ובדברי קדשו של אדוננו מחרש"א ז"ל כתוב לאמר: אלו שמות כולם שמות העיר כו' ולא נקט הכא אלא הני שהם שם העיר.

וצריך להבין הלא לאיזה צורך הביא התלמוד דרשת תנא רבי רבי ישמעאל כגון אלים אלימה וכו' שזה אינו מענין דרשה וגם אין בה שום צריכותא לסוגיות הגמ' כיון דלא פריך מניה מיד, ומה לי אם זה 'אלים' או 'דבלתימה' או כל תיבה אחרת שניתן לה ה"א בסופה, וזאת שנית מה חספה תנא רבי רבי ישמעאל על דברי רבי נחמיה ומשול' ומשול' בנו כגון 'אלים אלימה' וכו', והלא כבר אמר רבי נחמיה כל דבר שהוא צריך למ"ד בתחלתו ניתן לה ה"א בסופה ו'אלימה' בכלל היתה, ומה חספה במשול' משול'ו⁶¹⁸, וכן יש לדייק בדברי רבי נחמיה במדרש דמנה ביניהם 'שעירה' והעלים עין מן 'סכתה' דסמך ליה, וביחוד יש לדייק על דברי המחורש"א ז"ל דקאמר דלא נקט אלא הני שהם שם העיר, אם כן יש

⁶¹³ עב"כ.

⁶¹⁴ ט"ה הק'.

⁶¹⁵ ח"א דף ז' ע"ב.

⁶¹⁶ יבמות דף י"ג ע"ב.

⁶¹⁷ וכמוס אחר הארבע כביכול הסנה כפירוט אלו השמות דייקא, וביחוד בענין 'דבלתימה' מה מושך שייכא לענין זה, והלא הכתוב לא היה יכול לכתוב ויסעו מעלמן לדלחיים או ויחטו מעלמן לדלחיים.

⁶¹⁸ וזוהק לומר דהנא דבי רבי ישמעאל לא בא אלא להודיע משל כלל.

⁶¹⁹ מדרש שו"ט מ' מו' ע"א.

⁶²⁰ כמ"ו רמ"ם עולה כמנין מש"ה ו' הדרכות שניתנו על ידו, ועי' מדרש לקח טוב פ' יתרו ד"ה ובר סיני עשן כלו.

ה', ועל מקדש של מעלה אמר מקדש אדני' כוננו וידיך.⁶²¹

ולפי ד"ק הנ"ל נראה שפיר כי הנה רבי אלעזר דקאמר שם לא כאברהם כו' ולא כיצחק כו' אלא כיעקב שקראו בית, הוא עצמו בעל המימרא כאן 'גדול מקדש שניתן בין שתי אותיות', ורבי אלעזר בא כאן כמשלים דבריו שבפרק האשה וקאמר 'גדול מקדש שניתן בין שתי אותיות', ור"ל על אף שהיה זה אמרינו 'אלא כיעקב שקראו בית', מכל מקום עדיין אין זה התכלית הנרצח, אלא גדול מקדש של משה מבית של יעקב, ומהו גדולתו שניתנה בין שתי אותיות, ר"ל כי מזהריו היה יאמר משה מקדש כוננו ידיך ה', אלא לפי שהיה צריך לבנות את גבו ולא היה יכול לבנותו בלי קריאת שם, לזה הסמוך אדני' לתבת מקדש ואמר מקדש-אדני' כוננו וידיך.⁶²⁶

וזוהו שאמר רבי אלעזר גדול מקדש – של משה – שניתנה בין שתי אותיות, ומה הוא גדולתו, שעל ידי השם מקדש-אדני' שקרא לו משה כזה נגמר ונשתכלל הבית בגג קבוע ובנוי בכנין למען לא יהיה מקום לנוח שבט הרשע על מקדש ה', ומעתה כליל עורב ואין להיצונים שום אחיזה בה, ולזה תפס רבי אלעזר לשון 'אותיות' ולא אמר שניתן בין שני 'אזכרות' להורות אל ענין מה שכתבנו, והכונה לשני שמות שאותיותיהן שונות זה מזו הו"ה ואדני' ומקדש שבנתיים מהברך ומיחדן כאחד ביחודא שלים ביחוד האמתי והגמור.

ובזה יובן היטב בס"ד מאמרו של רבי אלעזר הנ"ל גדולה דעה שניתנה בין שתי אותיות וכו', כי הנה ישאל השואל שמואל הנביא שהוא שקול במשה ואהרן למה לא נבנה בית המקדש בימיו, לזה בא רבי אלעזר ואמר גדולה דעה וכו' שנאמר כי א"ל דעות ה', ור"ל דלכאורה הוה ליה לקרא למימר כי ה' א"ל דעות ולו נתבנו עלילות, והנה פסוק כי א"ל דעות ה' וגו' אמרה הנה בלית שמואל⁶²⁷, וידוע מסי' שדעה ענינה חיבור, וזהו אומרו כל אדם שיש בו דעה כאילו נבנה בית המקדש בימיו, ור"ל כי הנה בבית המקדש היתה השראת השכינה והוא מוכן לשבתו עולמים ועל ידי המקדש מתחברים

ועל פי האמור לעיל נתבאר לנו בס"ד מאמר הגמ' בפרק חלק⁶²² וז"ל: אמר רבי אלעזר גדולה דעה שניתנה בין שתי אותיות שנאמר כי א"ל דעות ה', ואמר רבי אלעזר גדול מקדש שניתן בין שתי אותיות שנאמר פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך, מתקף לה רב אחא קרחינאח אלא מעתה גדולה נקמה שניתנה בין שתי אותיות וכו', ואמר רבי אלעזר כל אדם שיש בו דעה כאילו נבנה בית המקדש בימיו שזה ניתן בין שתי אותיות וזה ניתן בין שתי אותיות, ע"כ⁶²³.

ויש להבין הדא דאטו בלאו הכי לא ידענו מגדול יקר תפארת מקדש ה', והרי כבר אמר נעים זמרות ישראל 'זהר חמד אלקים לשבתו' והוא תכלית כונת בריאת העולמות העליונים והתחתונים גם יחד, וכדאיתא במדרש תנחומא⁶²⁴ משה שברא הקב"ה העולם נתאזהר להיות לו דירה בתחתונים, ואף כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוהו צמצם שכינתו בין שני בדי הארון, ואתה אומר גדול מקדש שניתן בין שתי אותיות, ומה לי אם מקדש ניתן בין שתי אותיות או לא, וגם כי רבי אלעזר סתם דבריו ולא פירש מהו הגדולה של דעה ושל מקדש אם ניתנו בין שתי אותיות⁶²⁵.

עוד יש להתבונן באומרו 'גדולה דעה שניתנה בין שתי אותיות', וכן באומרו 'אדם שיש בו דעה כאילו נבנה בית המקדש בימיו', ויש להבין וכי מה ענין דעה למקדש עד שהוא מושה אותם בערך שוה אהרדי, וגם למה זה הפסק עם מאמר של מקדש בין שני המאמרים של דעה, וכן יתבאר בס"ד בשנותו את טעמו ולשונו כי במאמר הקדים אמר גדול 'מקדש' וכו', ובמאמר השני אמר כאילו נבנה 'בית המקדש' בימיו.

⁶²¹ וכמ"ש במדרש ח"ת: ד"ל להקים את המשכן ח"ר סימון בשעה שאמר הקב"ה לישראל להקים את המשכן רמז למלאכי השנה שיעשו אף הם משכן ובעת שהוקם למטון הוקם למעטן והוא משכן הנער ששמו מטטטט' וכו', וכן הוא אומר מטון בשבוע פעלת ה' מקדש אדני' כוננו ידיך.

⁶²² סנהדרין דף כ"ב ע"א.

⁶²³ ובמקום אחר בלרנו ענין גדולה נקמה מהו, וכן בלרנו שם למה לא מנה רבי אלעזר ביניהם גם 'גדולה' שניתנה בין שתי אותיות וכדכתיב כי א"ל גדול הו"ה וגו'.

⁶²⁴ פ' נשא.

⁶²⁵ ועיניו ס' דרכי דוד לה' דוד מילדולה ז"ל.

⁶²⁶ ובזה נ"ל בס"ד מה שכתב בעל הטורים ז"ל ח"ל: ואחשנן בני שירה, שאמר לפניו שירה כדי שישמע תפלתו. ולכאורה מאי שאלתה דשירה לשיקובלו תקט'ו תפלות שלו, ומהו השירה שאמר כלן, ולפי"ד הנ"ל נראה שפיר.

⁶²⁷ ח"ל דע"ה ע"ס ה' תכנות בני' תקט'ו.

למשכנותיו ר"ל לשני משכנות יחד בתחתון ועליון, ודוד קדיש רצפה עליונה⁶³¹ בשמי מרומא עלאה, וכן קדיש רצפה של מטה עד ארעית דתהומא רבא, ואכן דוד שהוא מרכבה למדת מלכות היה ראוי ונכון לבונן את הרצפה למקדש של מעלה, אמנם אם דוד היה בונה את הרצפה ומשלים את בנין הבית הרי הוא קיים ואינו חרב לעולם והיה כי יחטאו ח"ו ולהפיג חמתו בו אי אפשר ואם כן ישפוך חמתו על ישראל ונמצא זרעו של אברהם בלה ח"ו, לזה שלח הקב"ה ביד נתן הנביא לאמר לו 'לא אתה תבנה לי בית'.

והנה אמרו ז"ל במדרש⁶³² וז"ת: 'יחיו בלילה החורא ויחי דבר ה' אל נתן לאמר לך ואמרת אל עבדי אל דוד כה אמר ה' האתה תבנה לי בית לשבתי, רב אמר עצה עמוקה ניתן לו באותה הלילה, וכבר נתקשו בזה המפרשים ז"ל הוא מהו העצה היעוצה מפלא יועץ שניתן לו באותה הלילה, וזאת שנית מה עומק יש בעצה החורא שהוא לא יבנה את הבית עד שהוא אומר 'עצה עמוקה' ניתן לו וכו'.

ונ"ל בס"ד על פי מאמרם ז"ל⁶³³ עה"פ 'וישלחוהו מעמק חבורן, מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחבורן לקיים מה שנאמר לאברהם בברית בין הבתרים 'כי גר יהיה זרעך' וגו', וכמו שאמרו ז"ל במדרש⁶³⁴ שאמר הקב"ה לאברהם שיבחר לבניו או גלות או גיהנם, ואברהם בחר בגלות כדי להציל את בניו מדרת שחת, וזהו שאמר רב 'עצה עמוקה' ניתן לו באותה הלילה, והמכוון כי לא נאמר לו בצווי שהוא לא יבנה את הבית, אלא אמר לו בלשון תמיה 'האתה תבנה לי בית לשבתי' והלא אם אתה בונה את הבית הרי הוא קיים לעד ולעולם וח"ו כי יחטאו הרי יעשה בלה בבית ישראל, הנה כי כן זהו העצה העמוקה שניתן לו לדוד באותה הלילה שהוא יבנה את הרצפה למקדש של מעלה כדי שאם יחטאו ח"ו לא יעשה בהם בלה אלא יגלו בראש גזילים.

ומעתה אחר שלא ניתן לו רשות לדוד לבנות את הרצפה אמר דוד וכי מפני שנאמר לי 'אתה לא תבנה הבית' אני יושב ואיני מוסיף דבר לבנין הבית, מה עשה, זירו עצמו ועמד בחצות הלילה

ומתייחדים שני השמות הוי"ה ואדנות כחדא, הנה כמו כן שמוראל הנביא ע"ה כל מקום שהלך בית"ו עמו, והיינו שבכל מקום שהלך תמיד חיבר וייחד שני האזכרות ביחד גמור ואמתי והרי זה כאילו נבנה בית המקדש בימיו⁶²⁸.

ובדבריו קדמונינו ז"ל הנ"ל פירשנו בס"ד מאמר הגמ' בריש כתובות⁶²⁹ וז"ת: דרש בר קפרא גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ, דאילו במעשה שמים וארץ כתיב אף ידי יסדה ארץ, ואילו במעשה ידיהם של צדיקים כתיב מקדש אדני כוננו ידך, ע"כ. ופירש רש"י ז"ל: מקדש מעשה ידי צדיקים הוא.

ויש להתבונן בזה, הלא מה ראה רש"י ז"ל להודיענו זאת, והלא הא אף תנוקות של בית רבן יודעים כי מקדש מעשה ידי צדיקים הוא, וזאת שנית כבר הקשה הר"ב אשכנזי ז"ל בשיטה מקובצת שלו הא קרא במקדש של מעלה כתיב שאינו מעשה צדיקים אלא מעשה ידי שמים, וערש. וכן פירש רש"י ז"ל בפירושו על החומש: מקדש כו', הביב בית המקדש שהעולם נברא ביד אחת ומקדש בשתי ידיים, ואימתי יבנה בשתי ידיו בזמן שח' יומלך לעולם ועד לעתיד לבא שכל המלוכה שלו, ע"כ, וכן פירש רש"י ז"ל בסוכה⁶³⁰ וז"ל: אי נמי דאיבנו בחמיסר כו' אבל מקדש העתיד שאנו מצפיין בניו ומשובלל הוא יגלה ויבא משמים שנאמר מקדש ה' כוננו ידך, ובד"ק הנ"ל דהאבות הק' הוסיפו כל אחד חומה אחת למקדש ומשה בנאיה לגג שפיר ניהא הא דמקדש של מעלה נקרא מעשה ידיהם של צדיקים, וזהו שהודיענו רש"י ז"ל דמקדש של מעלה הוא הבית השלישי שאנו מצפיין יגלה ויבא משמים הוא מעשה ידיהם של צדיקים.

ועתה נלכה ונשובה לענין הרצפה אשר קדמונינו ז"ל לא גילו לנו מי הוא זה אשר עשה את הרצפה למקדש של מעלה בנ"ל, ונ"ל בס"ד כי אכן היה עם לבב דוד לבונן רצפה למקדש של מעלה וכאומרו עד אמצא מקום לח' משכנות לאבירי יעקב, אמר משכנות' לשון רבים, וכן אמר נבואה

⁶²⁸ ונרמז בכתוב ותשוכתו הכתמה כי סם בית"ו, ר"ל שחמיד היה עסוק בדברים העומדים בדומה של עולם – ועיו"ס' חפץ חיים עה"ת פ' וירא בהגות מעשי למלך אות ג' – ורמזה חז"ל כלשונם כל מקום שהלך בית"ו עמו.

⁶²⁹ כתובות דף ה' ע"א.

⁶³⁰ סוכה דף מ"א ע"א.

⁶³¹ זבחים דף כ"ד ע"א.

⁶³² מדרש שמואל פ' כ"ו, ילקו"ש רמז קמג.

⁶³³ סוכה דף י"א ע"א.

⁶³⁴ שמו"ר נ"א, ז'.

וזהו אמרנו 'אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי', ר"ל אם אזכה לבנות קן לשכינה חק' על ידי חוספת מחנה ובוזה אזכה לאתכללא באבהן קרישין ולחמנות לרגל רביעי במרכבה ותהיה מרכבה שלימה⁶⁴⁴, אזי אם תחנה עלי מחנה – של סמא"ל – לא יירא לבי, ואם תקום עלי מלחמה 'בזאת' אני בוטה, וזהו סתם ולא פירש במה הוא בוטה, אלא הכונה לשכינה חק' המכונה זאת⁶⁴⁵, כי יצפנני בסכה וגו', בסכה כתיב בסכ"ו קרי, ח"ו, יהוד הו"ה אדנ"י, רשימא דמלכא ומטרוניתא אשתכח ביה ואיהו רשימא דוא"ו ח"א, היא סבת של"ם דמטרוניתא.

וזהו אמרנו 'ירושלים חבניה בעיר שחברה לה יחדי', ואמרו חז"ל במדרש⁶⁴⁶ כי מזמור זה אמרו דוד על בנין הבית השלישי, וכמו שאמר בזוהר חק⁶⁴⁷ וז"ל: במגדל דוד, דא ירושלם דלעילא וגו', צוואר, דא בית מקדשא דלתתא וגו', וכדי לחבר ירושלים של מטה עם ירושלים של מעלה אמר 'שחברה', שחברה בגי' תקט"א⁶⁴⁸.

אומדנא, מורכב מלשון זמור"א ומלשון מרחק"א, ע"כ. ואפשר לזה העטם ניהו 'נפ' לשבת יהודה, על שם ק"ן מזמור"ס שעתיד דוד לזנוג בספר תהלים, הנה נפ"ך בגי' ק"ן, זמור"א ומרחק"א בגי' תיח"א עם האותיות – ועי' בתחומא פ' שמיני ד"ה יין וסכר: אמר רבי יהודה הלוי דכרי שלום בלשון עברי שמו יין, ובלשון ארמי חמר, בני מאחוס וארבעים ואשמה וכו' – וזהו אומרו 'תחת לילה חקוס להדות לך' במרמ"ס שירות ותשבחות לחבר הדודים ולמחוי תרתייהו בשלימו חלל ובחביו שלום, וכו' י"ס של נחש"ת שעשה שלמה אלפסי עת יכיל שם ק"ן מקום טהרה.

⁶⁴⁴ מרכב"ס שלימה בגי' כמנין אברהם יצחק יעקב דוד, הא אינון רחיקא קדישא שלימה, מגלה עמוקות פ' ואלא.

⁶⁴⁵ ועי' מ"ס הרמב"ן ז"ל בפ' בראשית עה"פ ואלהם לא מלא עזר כנגדו כסופו; ובמלת זח"ת סוד וכו', ועי' ויעי' בראשית פ' חמור ד"ה וזהו מאחוס ז"ל שני גדיי עזים טובים, ויעי' ש"ה פ' ופוסים ד"ה לא חקוס עד אחד חליש. ובמקום אחר כתבנו בענין מגינו של דוד שהיה דוד המלך ע"ה יואל למלחמה במגן בעל שם קצוות היה כמנון של שש קצוות כשאר מלכי ישראל – מובא בס' ארץ החיים עד תהלים מז' ז' – והרמ"א ז"ל בס' תורת העולה כתב – ח"א שלהי פרק כ' – שמקובל בידוע שהמטרה היתה מאוייתת בבעיני של דוד והמטרה היתה למנון ולמחאה במלחמותיו, וכן היתה בעל העקדה בספ"ט – ע"כ – והעטם ז"ל בס"ד כי של מלכי ישראל היה בעל שש קצוות כדי להזכיר זכות שלשת אבות, ומגינו של דוד שש קצוות היה כנגד ו"ש מחנה"ה ה"ל, ולכן היה מאויי בבעיני טהרה והמטרה כדי להזכיר זכות שלשת אבות וארבע אמהות שהם ז' עמודים שהעולם עומד עליהם ומגנינים עליון בחומה.

⁶⁴⁶ פסיק"ר פר' ד', ילקוט תהלים רמז תתנ.

⁶⁴⁷ ח"א דף ר"ט ע"ב.

⁶⁴⁸ הנה תראה כי משה ודוד משה מתקבל דקדושה ואתקלו ותרייהו שריין בתקתי' ולא בתקתי' ז' כחש כתיב אל חסדך דבר אלי וגו', וכדוד כתיב רק אחת לא תחנה הבית כי חס בנך וגו', ונ"ל בס"ד העטם עפ"י חמור ז"ל במג' – וטועם דף ע"ה – ח"א: דרש רבי חיינא בר פפא חלל דכתיב רנו לרזעים בה לשירים נאות חללה אל תקרי נאות חללה חלל נוח חללה, חלו משה ודוד שלש שלטו שואלים כמעט ידעם. ומנא חלו היה נכנס משה לארץ ישראל ונכנס המהקש על ידו, וכן חס היה נכנס המהקש על ידי דוד, לא

לתקן קן לשכינה חק⁶³⁵ ובוזה המשיך ק"ן אורות למדת מלכות בק"ן מזמורים שיסד בספר תהלים בשירות ותשבחות וכמו שאמר 'חצות לילה אקום לחודות לך' בשירות ותשבחות, וכמו שאמר בזוהר חק⁶³⁶ וז"ל: דוד אשתדל לאתקנא עולמתן ולקשטא לון במטרוניתא לאתחזא מטרוניתא ועולמתהא בשפירו, ועל דא אשתדל באינון שירין ותושבחן לגבייהו עד דאתקין וקשיט כלחו עולמתן ומטרוניתא, וכנרמו בפסוק ג' צפור מצאה בית ודרר קן לה, צפור כינוי לשכינה חק' בידוע⁶³⁷ וכמו שפירש רש"י ז"ל בתהלים, אשר היה לה כבר בית בנוי מיעקב אבינו ע"ה וכדכתיב ויבן לו בית⁶³⁸, ודרר ק"ן לה ר"ת 'ובא דוד' רגל רביעי ועשה ק"ן לה' אחרונה כמובא בס"ק⁶³⁸ וכמו שאמר בזוהר⁶³⁹ ק"ן יעש דוד שם לשכינה⁶⁴⁰.

ולפי ד"ק חנ"ל הרי לצורך תיקון חקן לשכינה במקדש של מעלה היה דוד צריך להוסיף עוד מחנה אחד על זה של משה והיה צריך ו' פעמים מחנה, לזה קראו הר קדשו⁶⁴¹ ח"ר קדש' בגי' תרי"ה מנין ו"פ מחנה⁶⁴², ונ"ל בס"ד דנרמו בפסוק 'אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי' בגי' כמנין כ"א פעמים מחנה, מחנה א' מן שכינה, אברהם ב"ב מחנה, יצחק ג"פ מחנה, יעקב ד"פ מחנה, משה ח"פ מחנה, דוד ו"פ מחנה, ויבן כולם כ"א פעמים מחנה⁶⁴³.

⁶³⁵ שהו' דנגא דלילה.

⁶³⁶ ח"ב דף קמ"ה ע"ב.

⁶³⁷ ועי' בראשית וימנא: – ח"ג דף רנ"ג ע"ב – אמר רעיא מהימנא אלון מלון כמה סחמינו אינון למאן דלא ידע וגליין למאן דידע ביה, ודאי הואל כפרלא חיוס שכינה, קן דילה דא כי מקדשא, וישראל אינון אפרוחא דלמא ויחא עלייהו וגו'.

⁶³⁸ ס' מגלה עמוקות פ' וישלח.

⁶³⁹ ח"א דף קמ"ב ע"ב.

⁶⁴⁰ ש"ס בגי' ספ"ר, וזהו אומרו ח"ת תורת האל"ס אדנ"י אלהים, כדי להסיר הכעס הנמשך מב' שמות אלו, על ידי ק"ן מזמורי תהלים, ק"ן גי' כע"ס, יעוי' ענין רוח"ק חקון ט"ו.

⁶⁴¹ ועי' וזכר חק' – ח"ב דף רל"ה ע"ה – וקב"ה לא חקרי גדול אלף בנאי דכתיב גדול ה' ומהלל מאד בעיר אלקינו הר קדשו, כמה אחר גדול, בעיר אלקינו הר קדשו.

⁶⁴² ורמו נחוץ בספ"ר אכני וגו' ומ"י ביה פי הבחנני עד הל"ס, הבחנני חסר ו' כתיב וכן הל"ס חסר ו', הבחנני ע"ד הל"ס עה"כ בגי' תרי"ח, ואין הל"ס חלל מלכו"ה דא שכינה, הנה הזכיר לשון ביה ולשון שכינה.

⁶⁴³ ונ"ל בס"ד ד"ס רבי ישמעאל אומר 'כרב בראי', והוא על פי מה שאמרנו בירושלמי וימנא שלכן מזכירין 'עד שבחברין' כדי להזכיר זכות שני תהיו, וכן נ"ל בס"ד כי כדי להזכיר ביום הכפורים גם זכותו של דוד המלך ע"ה נעים זמרות ישראל לכן ביום הכפורים היה אומר 'כרב בראי', או 'כרב בורקי' כמ"ס בתוספתא יומא, הנה בנ"ר בראי' עם התבות והכולל בגי' תרי"ח, וכן בנ"ר בורקי' במסורן התבות בגי' תרי"ח, ועי' מ"ס רבנו בחיי פ' תהא חז"ל: יהודה היה מופתה על 'נפ' והוא מרחק"ד' ובגלשון ערבי זמור"א, והתרגום כולל שני לשונות הללו ועל כן אמר

העשרה זקנים כבר כונן מזמור זה, אם כן מאין לנו שהראהו הקב"ה לדוד שני החורבנות, והרי דוד אינו אלא כחורו על מה שכבר אמרו עשרה זקנים שלפניו.

ואחר ימים שכתבתי זאת ראיתי בספר מעשה רוקח⁶⁵⁵ שכתב דאלו ג' מזמורים הן, א. למח רגשו גוים⁶⁵⁶. ב. מזמור ע"ט אלקים באו גוים בנחלתך. ג. על נהרות בבל, יער"ש. אמנם אי קשיא הא קשיא מגמ' פרק מאמימ⁶⁵⁷ וז"ת: מכדי האי יהיו לרצון אמרי פי משמע לבסוף ומשמע מעיקרא דבעינא למימר, מאי טעמא תקנוהו רבנן לאחר שמונה עשרה ברכות לימרו מעיקרא, אמר רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי הואיל ולא אמרו דוד אלא לאחר י"ח פרשיות לפיכך תקינו רבנן לאחר שמונה עשרה ברכות, ופריך הני שמונה עשרה, תשע עשרה חייין, ומשני אשרי האיש ולמה רגשו גוים חדא פרשה היא, דאמר רבי יהודה בריה דרבי שמעון⁶⁵⁸ מאה ושלש פרשיות אמר דוד כו', ופריך הני מאה ושלש, מאה וארבע חייין, אלא שמע מינה אשרי האיש ולמה רגשו חדא פרשה היא.

הא קמן מפורש יוצא מסוגיות הגמ' כי מפרשה וי"ח 'השמים מספרים' ועד פרשה ק"ג 'ברכי נפשי' לא חלו בה ימים ולא נחיה בה שום שינוי, ורק פרשה ראשונה אשרי האיש איירי דהיתה חביבה על דוד חילקן לשתי פרשיות⁶⁵⁹ ומעתה 'למה רגשו' נמנית פרשה ב', ונמצא כי פרשה וי"ח נמנית לפרשה וי"ט ופרשה ק"ג נמנית לפרשה ק"ד, אמנם לפי דברי בעל מעשה רוקח שדוד גם הוסיף מזמור ע"ט, א"כ הרי מזמור ק"ג נמנית למזמור ק"ה, והך אמר התלמוד מאה וארבע חייין, והלא הן מאה וחמש, ואולם אחר שיצא מפה קדוש בעל מעשה רוקח ז"ל מי יבא אחר המלך למרות את דבריו.

וג"ל בס"ד כי אחר שדוד לא כונן את הרצפה ולא השלים את בנין הבית בא שלמה בנו תחתיו ובכונן את הרצפה, ויובן היטב בשנקדים לבאר שני כתובים המבחישים זה את זה, והוא פסוק הנאמר במלכים ונשנית בדברי הימים, במלכים בתיב ויעש

והנה איתא במדרש⁶⁴⁹ וז"ת: וישכב במקום החורא, אמר רבי יהושע בן לוי כאן שכב הא כל עשרים שנה שהיה בבית לבן לא שכב, ומה היה אומר, ט"ו שיר המעלות שבספר תהלים, רבי שמואל בר נחמני אמר כל ספר תהלים היה אומר, מאי טעמא, ואתה קדוש יושב תהלות ישראל, ישראל סבא. ולכן יש קמ"ז מזמורים בתהלים כמנין שנותיו של יעקב, אלא שדוד בא והוסיף עוד ג' מזמורים והעמידן על ק"ן מזמורים לקביל קן דיליה למעבד קן לשכינה, ונרמז בכתוב ודרר קן לח, ודר"ר נוטריקון ויבא דוד רגל רביעי ועשה קן לח' אחרונה⁶⁵⁰, והנה יש לחקור זאת אלו הן ג' המזמורים שהוסיף דוד נעים הזמירה.

וג"ל בס"ד דג' המזמורים אלו הן, הא' הוא מזמור למח רגשו גוים, וכמו שאמרו ז"ל בגמ' ברכות⁶⁵¹ אשרי האיש ולמה רגשו חדא פרשה הוה, ואיירי דהיתה חביבה על דוד חילקן לשתי פרשיות. והמזמור הב' הוא מזמור קי"ט – תמונה אנפי, ומנא אמרינא לה, מאמרם ז"ל בגמ'⁶⁵² שדוד נענש על שקרא לדברי תורה זמרות, וכמו שאמר זמרות היו לי חקיד' וגו', ואם נפשי לומר שיעקב אבינו או אחד מהעשרה זקנים כבר כונן מזמור זה, אם כן מה לנו כי נלין על דוד נעים זמרות ישראל סבא, והרי דוד יסד את ספר תהלים ועשה הימנון למלך על ידי עשרה זקנים שכבר אמרוהו לפניו כדאיתא בבבא⁶⁵³ ודוד אינו אלא כמכונן את דבריהם. והמזמור הג' הוא מזמור על נהרות בבל, וסמך לזה, מחא דאיתא בפרק הניזקין⁶⁵⁴ וז"ת: אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב 'על נהרות בבל' וגו', מלמד שהראהו הקב"ה לדוד חורבן בית ראשון וחורבן בית שני, חורבן בית ראשון שנאמר 'על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו' וגו', בית שני שנאמר 'זכור ה' לבני אדום' וגו'. ואם תמצוי לומר שאחד מבין

היו יכולין השונאים לשלוט בעמק ויהיה והיה מוכרח כניכול לשפור חמחו ח"ל על ישראל וכל על עמים ואזכנים, ויעו"י מ"ש במדע שחור עוב מו' ז' וז"ת: וזאת תורת האדם, אברהם יצחק ויעקב אין כתיב כלא חלל תורת האדם, ומי הוא, משוכה שגנביאוס ומשוכה שגמלכיס, משוכה שגנביאוס זה משה, משוכה שגמלכיס זה דוד, את מולא שכל מה שעשה משה עשה דוד, משה הוליא את ישראל ממלכיס, ודוד הוליא את ישראל משעבוד מלכותי וכו', משה נתן להם חמשה חומשי תורה, וכנגדם נתן להם דוד ספר תהלים שז' בו חמשה ספרים וכו'.

⁶⁴⁹ ב"ר ס"ח, י"א.

⁶⁵⁰ ס' מגלה עמוקות פ' ושלח.

⁶⁵¹ ברכות דף ט' ע"ב.

⁶⁵² סוטה דף ל"ה ע"א.

⁶⁵³ ב"ב דף י"ד ע"ב.

⁶⁵⁴ גיטין דף נ"ז ע"ב.

⁶⁵⁵ פרשת ויחי.

⁶⁵⁶ חשי האיש ולמה רגשו גוים חד הוא ודוד חילקן לשתי פרשיות.

⁶⁵⁷ ברכות דף ט' ע"ב.

⁶⁵⁸ (בן פזי).

⁶⁵⁹ כנגד שני תורות שכתב ושבעל פה.

הלכנו, עמודיו עשה כסף, רפידתו זהב, מרכבו ארגמן, תוכו רצוף אחבה מכותות ירושלים, ואמר ז"ל במדרש⁶⁶² וז"ל: ד"א אפריון זה כסף הכבוד. עשה לו המלך שלמיה, המלך שהשלום שלו. מעצי הלכנו, זה בית קרשי הקדשים של מעלה שהוא מכוון כנגד בית קרשי הקדשים של מטה הח"ד מכוון לשבתך מכוון כנגד שבתך⁶⁶³, ובזוהר חק' אמר⁶⁶⁴ וז"ל: עמודיו עשה כסף דא אברהם, רפידתו זהב דא יצחק, מרכבו ארגמן דא יעקב⁶⁶⁵.

ונ"ל בס"ד כי דוד המלך ע"ה רמזא רמזי בספר תהלים הן לקן שלו והן לרצפה של שלמה בנו, והוא אומרו בכפילא ירוממו ה' אלקינו והשתחוה להם רגליו קדוש הוא, ירוממו ה' אלקינו והשתחוה להם קדשו, וגו', ח"ר קדש⁶⁶⁶ בגי' ו"פ מנחה, חר"ם רגליו קדש חר"א בגי' ו"פ מנחה, עוד נ"ל בס"ד דגם במזמור שאמר על מציאת מקום המקדש רמזו דוד אל המחנות הנ"ל, והוא אומרו כי בחר ה' בציון איה למושב לו זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אותיה וגו' וכחניה אלביש ישע וחסידיה רנן ירננו וגו', הנה איה למושב ל'י⁶⁶⁷ בגי' ד"פ מנחה כנגד בי"ת של יעקב⁶⁶⁸, זאת מנוחת⁶⁶⁹ בגי' ח"פ מנחה כנגד הגג שעשה משה, וחסידיה רנן ירננו⁶⁷⁰ בגי' ו"פ מנחה כנגד חקן שלו⁶⁷¹, ואלו ג' התבות וחסידיה רנן ירננו⁶⁷² בגי' ו"פ מנחה כנגד הרצפה שעשה שלמה, וכן וכחניה אלביש ישע⁶⁷³ בגי' ו"פ מנחה כנגד הרצפה שעשה שלמה⁶⁷⁴.

עוד נ"ל בס"ד כי גם שלמה המלך ע"ה רמזה בשיר השירים והוא אומרו קרות בתינו ארזים

המלך את עצי האלמוגים מסע"ד לבית ה' ולבית המלך, וגו', ופירש רש"י ז"ל וז"ל: מסע"ד לבית ה', ובדברי הימים כתיב מסילות לבית ה', לכך אני אומר 'המסע"ד הזה' לשון רצפה, ע"כ. ושנוי בדברי הימים ויעש המלך את עצי האלמוגים מסל"ת לבית ה' וגו', ופירש רש"י ז"ל וז"ל: מסילות, מדרגות, ובמלכים כתיב מסע"ד, כדרך שעושים לעלוין בדרך מעלות ומדרגות, ע"כ.

ומה שראוי להתבונן בזה, חדא למה זה מודיענו הכתוב מה שעשה המלך שלמה מעקה למסלה העולה מביתו לבית ה', וחלא זהו דרך העולם לעשות מעקה ומשענת משני עברותיו להסע"ד בהם העולה בו, עוד יש להתעורר על אדוננו עזרא הסופר ע"ה בשנתו את טעמו ולשנו מלשון הכתוב, ומסע"ד שעשה שלמה עשאה מסל"ה אשר בית א"ל עולה, תו מאי 'מסלות', 'מסלה' מובעי ליה, וכן יש להתעורר על פירוש רש"י ז"ל שבדברי הימים פירש שהוא מעקה ומשענת, ובמלכים פירש שהוא לשון רצפה, והאיך זה עשה רש"י ז"ל ממשענת רצפה, תו אמאי דייק רש"י ז"ל בלשונו לומר 'לשון' רצפה, רצפה מובעי ליה.

ונ"ל בס"ד כי שלמה המלך ע"ה בעשותו מסע"ד לבית ה' זכה ועשה את הרצפה למקדש של מעלה, ולפי ד"ק הנ"ל הרי שלמה היה צריך להוסיף עוד מנחה על זה של דוד אביו, והיה צריך ו"פ מנחה לעשיית הרצפה, ולזה שינה עזרא הסופר וכתב 'מסלות' במקום 'מסע"ד', ודייק בלשונו לומר 'מסלות' ולא אמר 'מסלה', הנה מסע"ד ומסילות בגי' תשכ"א כמנין ד' פעמים מנחה⁶⁶⁰, ובזה הודיע אותנו עזרא הסופר כי שלמה המלך ע"ה הוא הוא זה אשר עשה את הרצפה למקדש של מעלה⁶⁶¹, ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה והבית עומד על מכונו, ומקדש של מעלה מכוון כנגד מקדש של מטה לא תחסר כל בה וקיימא סיורא באשלמותא, והו שפירש רש"י ז"ל במלכים המסע"ד הזה לשון רצפה, ורצפה זו היא מסע"ד להורות מקדש של מעלה ולגנו אשר עליהן.

ונ"ל בס"ד דזהו שאמר שלמה המלך ע"ה בשיר השירים: אפריון עשה לו המלך שלמיה מעצי

⁶⁶² שו"ר ג', כ"א.

⁶⁶³ נסח"ד בחסרון א' בגי' ו"פ מנחה, וכן אפריון ע"ש בחסרון

א' בגי' תשכ"א.

⁶⁶⁴ ונ"ל בס"ד ר"ע א' אהב"ה בגי' כמנין ז"ו מ"ש ו' דיו"ע ע"כ,

הנה הזכיר שלמה בפסוק זה כל אלו שעשו עם מנחה שלמה את

האפריון.

⁶⁶⁵ עם התבות והכולל.

⁶⁶⁶ בחסרון התבות.

⁶⁶⁷ ואמר אה"ה בגי' ו"ב כנגד ו"ב שטני ו"ה.

⁶⁶⁸ עה"כ.

⁶⁶⁹ עם התבות.

⁶⁷⁰ ולזה אמר וחסידיה רנן ירננו הוא דוד גברא חסידא נעים

ומוריה ישראל.

⁶⁷¹ עכ"כ.

⁶⁷² בחסרון התבות.

⁶⁷³ ואומרו וכהנ"ה אלביש ישע, בסוד הכתוב – בדה"י – ובני דוד

'כהנים' היו, ומה שרמזו אל שלמה בנו זה פעמיים כנגד שני

הלפחות שם שלמה א' של מטה וא' של מעלה וכלומר 'בנה בניתי'

בית זכך כן.

⁶⁶⁰ הגם שכתב מסל"ת כתיב חסר ו"ו, יש אם למקרא והחיות ק' מושק ו"ה, כמ"ש בזהר פינהם דף רכ"ז ע"א.

⁶⁶¹ ונרמז בכתוב א"ה ע"י האלמוגים עם מילוי האותיות בגי' ו"פ מנחה, וכן נרמז בשמו שלמה בגי' כמנין רפ"ה.

הבצלת השרון⁶⁸⁵ 'שושנת העמקים' וגו', הנה אלו שני תבות תבת 'ברותים' ותבת 'אני' ⁶⁸⁶בני' ז"ל פ מחנה.

ואומרו: רחישנו ברותים, וקרינן רחישנו⁶⁸⁷, יובן חיטב בס"ד עפ"י מה שכתב רבנו האר"י ז"ל כי בשעת הבריאה יצאו ז' מלכין דמיות ונפלו בשבירה והם סוד הרפ"ח נצוצין שנפלו לעמקי הקליפות⁶⁸⁸, ונודע כי ש"ך דינין הם מסוד ל"ב אלקים המעשה בראשית וכל אחד כלול מוי' בני' ש"ך, ולא ירד אל השבירה כי אם רפ"ח כמ"ש ורוח אלקים מרחפ"ת⁶⁸⁹, והנה השרשים שהן ח' אותיות השורש הוי"ה אדנ"י אין בהם כל כך פגם, ונשאר פ"ר דינין הקשין כמנין מנצפ"ך, וזה מגמתו ועבודתו כל הימים לתקן ולהעלותו על ידי תורה ותפלה וכוונת אכילה, וגם נודע כי ישראל כשהיו במצרים על ידי קושי השעבוד העלו ר"ב ניצוצין וזה שנאמר 'גם ערב ר"ב עלה אתם'⁶⁹⁰, אבל פ"ר הנתורים לתשלום רפ"ח לא היה יכולת בידם להוציא מכור הבדול, ואין באפשרות שיתבררו אלא בביתא הגואל ב"ב, וכמו שאמרו חז"ל במדרש⁶⁹¹ יצרו אלקים מרחפ"ת, זה רוחו של מלך המשיח.

וכיון שבא שלמה המלך ע"ה ובנה את בית המקדש ת"פ שנה אחר שיצאו ישראל ממצרים נתבטל כח נוק' דקליפה הוא שורש כל הקליפ' והסט"א הריכבת על ת"פ מחנות כמנין שמה⁶⁹², ומעתה כליל עורב ואין להיצונים שום אחיזה בה, ובימיו נתמלא דיוסקוס של לבנה וקיימא סיהרא באשלמותא, וכמ"ש בזוהר הק"ס⁶⁹³ וז"ל: וביומא דשכלל שלמה ביתא לתתא אתקנת מטרוניתא ביתא למלכא ושור מדריוהן כחדא וגו'.

והנה איתא בס"ק כי שלמה המלך ע"ה היה סבור שבימיו כבר הגיע הזמן של התקין השלם, והנה אמרו חז"ל⁶⁹⁴ בקש קהלת להיות במשה שהעלה ר"ב נצוצין ממצרים, ורצה גם הוא להעלות ולתקן אלו פ"ר ניצוצין

רחישנו ברותים⁶⁷⁵ וסמוך ליה 'אני' הבצלת השרון וגו', ופירש רש"י ז"ל: ארזים, שבח המשכן הוא זה. וכבר נתקשו המפרשים ז"ל בזה שהרי גג המשכן לא היה מקורה בארזים אלא היה עשוי מג' מיני יריעות, עוד יש לדייק על אומרו רחישנו ברותים, למה זה אפקיה בלשון תרגום, והיה ראוי יאמר רחישנו ברושים, ולמה כן, אלא להורות אל הענין שכתבנו.

וזהו אומרו: קרות בתינו ארזים, קרות כתיב⁶⁷⁶, ור"ל קרות המשכן והבית נעשו ממין הארזים וכדכתיב במלכים 'ויבן את קירות הבית מביתא בצלעות ארזים' וגו', והטעם אל אומרו קרות בתינו⁶⁷⁷ ולא אמר קרות בתינו⁶⁷⁸ לרמז אל הארזים שנטע יעקב אבינו ע"ה במצרים שמהן עשה יעקב סכך וקרוי אל בית המקדש של מעלה כנ"ל⁶⁷⁹, ואמר 'ארזים' ולא אמר 'עצי שטים' כדי לסתום מה שעשו ישראל בשטים, וזהו שפירש רש"י ז"ל 'שבח המשכן הוא זה'⁶⁸⁰.

והוסף ואמר: רחישנו ברותים, והכוונה אל רצפת הבית שנעשה מעצי ברושים, וכמו שאמרו חז"ל במדרש⁶⁸¹ וז"ל: ד"א רחישנו ברותים, מקום שהכהנים רחשים בברותים, היך מה דאת אמר 'ויצא את קרקע הבית בצלעות ברושים', עוד אמרו חז"ל⁶⁸² רחישנו ברותים, אל תקרי ברותים אלא 'ברית ים', וידוע כי 'ים' הוא כנוי לשכינה, וזהו שאמרו חז"ל במדרש⁶⁸³ רחישנו ברותים, זה בית השכינה, וכיון שעשה שלמה את רצפת הבית ברותים ובזה עשה גם רצפה למקדש של מעלה והבית עומד על מכורו ונעשה בית מדור לשכינה⁶⁸⁴, והיה צריך ז"פ מחנה, לזה סימנה בלה כלולה ואמרה על עצמה 'אני'

⁶⁷⁵ רחישנו כתיב בחז"ל וקרינן רחישנו כה"ל.

⁶⁷⁶ חסד ואלו ראשונה ויש כאן אם למקרא ואם למסורת.

⁶⁷⁷ בחז"ל.

⁶⁷⁸ בחז"ל.

⁶⁷⁹ ואפשר לזה הטעם עשה שלמה גם כן שתי תקראות למקדש

וכדכתיב ויספן את הבית גבים ושדרה בלרזים, ופירש רש"י ז"ל

וה"ל: אחר עשוייה לני מלמטה, ואחר של לוחי ארזים מלמעלה,

ע"כ. ונ"ל בס"ד זו שלמעלה כנגד הסכך של ארזים של יעקב,

ושלמעלה כנגד הגג של משה כנ"ל, וה' הטוב יכפר בעד.

⁶⁸⁰ יעו' תנחומא פ' תרומה ד"ה ועשית יריעות עזים, כסופו.

⁶⁸¹ ש"י פ"ה עה"פ רחישנו ברותים.

⁶⁸² וימא דף ל"ה ע"ה.

⁶⁸³ מדרש זוטא עה"פ פ"ה.

⁶⁸⁴ יעו' וזהו תרומה ח"ב דף קמ"ה ע"ה – וז"ל: דוד אשהכל

לאתקנה עולמון ולקשטת לון במטרוניתא וגו', ועל דא אשהכל

באניו שיקו ותושבחו לגבייהו עד לתקון וקשט כלה עולמון

ומטרוניתא, כיון לתתא שלמה אשהכל למטרוניתא מתקשטת

ועולמיתהא כשפירו, אשהכל למעלה לה לגבי חתן וגו', ועל דא

שלמה סליק כחושבחהא עולה על כל בני עולמא.

⁶⁸⁵ אני חבכלה השרון, דא כנסת ישראל דקיימא כשפירו דנוי כנגתא דעזן וגו' – וזהו ויחי ח"ה דף ככ"א ע"ה.

⁶⁸⁶ עם התבונה.

⁶⁸⁷ כה"ל.

⁶⁸⁸ ונרמז בכדוכ כי מתכות אשר מלכו בלרז' אלוס עד וימלך תחתיו

הדר תמלך רפ"ח אותיות.

⁶⁸⁹ וסיומך מרחפ"ת רפ"ח מת, כי שכינתו זו היא מיתקן.

⁶⁹⁰ ז"ס וירדו אחי יוסף עשרה לשכר ב"ר ממלרים, וכן ויכרך יוסף

ב"ר.

⁶⁹¹ ב"ר ב', ד'.

⁶⁹² יעו' ס' מגלה עמוקות פ' ואחטן אופן קפ"ד.

⁶⁹³ ח"ג דף ע"ד ע"ב.

⁶⁹⁴ ר"ה דף כ"א ע"ב.

ופירש רש"י ז"ל בית מדור, וכמ"ש בזוהר הק' 704 וז"ת: רבי יצחק פתח כתיב 'בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים', בית זבול, בית זבול ודאי, כד אתפקדו בידיה כל גנזי מלכא ושלמא בהו כדון אקרי בית זבול⁷⁰⁵.

ומעתה לעולם זא"ת על ישראל זה מזבח בנוי, ואף גם זא"ת בחיותם בארץ אויביהם ואין מזבח ולא כהן, שכינה עמם⁷⁰⁶ – ומיכאל חשר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן⁷⁰⁷ – נשמותיהן של צדיקים – בכל יום⁷⁰⁸, ולזה תתייחס מקדש של מעלה על שמו של שלמה, וזהו אומרו 'בנה בניתי בית זבול לך' וגו', כי לא מקדש אחד בנה כי אם שנים אחד למטה ואחד של מעלה⁷⁰⁹, ולזה נקרא שלמה 'ראש לבושים' כי אין הבית נקרא אלא על שם גומרה, ובחכמה יבנה בית ובתבונה יתבונן ב"ב.

עוד רגע אדבר והוא בענין יוסף הצדיק ע"ה אשר כל בית ישראל נשען עליו, וכמו שאמרו חז"ל בחגיגה⁷¹⁰ כי העולם עומד על עמוד אחד וצדיק שמו, ויוסף הוא הצדיק⁷¹¹, ומי לנו גדול מיוסף שבזכותו נגאלו ישראל ממצרים וכדכתיב 'גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה', וכן לעתיד יגאלו בזכותו וכמ"ש חז"ל במדרש⁷¹² וז"ת: 'בעת ההיא ימלט עמך, בזכות מו, רבי אלעזר אימר בזכות יוסף, הקב"ה מביט בכלם ואין בהם כיוסף

הנותרים לתשלום הרפ"ח נצוצין⁶⁹⁵, וכן בקש לרדן דינין שבלם שלא בעדים וכדכתיב והרחיו ביראת ה', ואמרו חז"ל דמורה ודאין, ולזה ברצותו להקריב גרים נשא נשים נכריות, ולרמוז זאת החליף ה"א בחי"ת ואמר רחייטנו ברותים, הנה כתיב רחייטנו⁶⁹⁶ וקרינן רחייטנו⁶⁹⁷, רחייטנו⁶⁹⁸ בגי' פ"ר ועם אות ה' 698 בגי' רפ"ח, ובזה חשב שלמה להעלות כל הרפ"ח נצוצין שנפלו בקליפה ולהכבית כל הקליפ' והסט"א, וכמו שאמרו במדרש⁶⁹⁹ וז"ת: רחייטנו ברותים, אמר רבי יוחנן וכו', אני כבודש רענן, אני הוא שכפתי לעקור יצרה של עבודת כוכבים, ואכן ראוי היה שלמה דביומו קיימא סיחרא באשלמותא כי ירחיב ה' לבו לחיותו מורה ודאין, אלא בחיות שנשא שלמה את בת פרעה ונתבטל התמיד של שחר עד ר' שעות ובאת אמו ויסרה אותו, אז בזה החטא ירד גבריא"ל ונעץ זה הקנה בים וכו'⁷⁰⁰.

ובזה נ"ל בס"ד הא דאיתא במדרש⁷⁰¹ על הכתוב 'בנה בניתי בית זבול לך' וגו', בנה זה מקדש של מטה, בניתי זה מקדש של מעלה, וכן אמרו עוד בנה בניתי בית זבול לך, בית מכון כנגד זבול, ורבים מוקשים והלא מקדש של מעלה בנוי ועומד כבר מימות אבותינו אברהם יצחק ויעקב ומשה רבינו ע"ה כנ"ל, והיך שלמה אומר בנה בניתי בית זבול לך וגו'.

ולפי האמור לעיל ניהא שפיר שהרי כבר אמרו חז"ל⁷⁰² אין המצוה נקראת אלא על שם גומרה, ומאחר ששלמה כונן את הרצפה למקדש של מעלה ויבן שלמה את הבית ויבנהו ומקדש עומד על מכונו בנוי לתלפיות, וכיון שבא שלמה ויבנה את בית המקדש ת"פ שנה אחר שיבאו ישראל ממצרים נתבטל כח נוק' דקליפה היא שורש כל הקליפ' והסט"א הרוכבת על ת"פ מחנות כמנין שמה, ומעתה כליא עורב ואין לחיצונים שום אחיזה בה, ובימיו נתמלא דיסקוס של לבנה וקיימא סיחרא באשלמותא, וכמ"ש בזוהר הק' 703 וז"ת: וביומא דשכלל שלמה ביתא לתתא אתקנית מטרוניתא ביתא למלכא ושורו מודויהון כהדא ונהירו אנפחא בהדוהו שליומו, וזהו אומרו בנה בניתי בית זבול לך וגו'.

695 יעו"י ס' עץ חיים שער מ"ט פ"ג, וס' הליקוטיוס על תהלים פ' ס"ה.

696 בחי"ת.

697 כה"א.

698 ח' שכתב רחייטנו.

699 ש"ר א', ע"א.

700 ס' הליקוטיוס תהלים ס"ח.

701 חגיגה דף י"ב ע"ב – מיכלתא פקשת השירה פ"י.

702 סוטה דף י"ג ע"ב.

703 ח"ג דף ע"ד ע"ב.

704 ח"ג דף ק"ן ע"א.

705 ונ"ל בס"ד נלמנו בכתוב אור זרוע ללדיק ולשירי לב שמחה, אור"י זרוע ללדיק – בחסרון התבות – בגי' ז"פ מחנה, ולשיר"י, הן אבות הראשונים שנקראו יסרים כדאיתא בפרק אין מעמידין – ע"ז דף כ"ה ע"א –: מלי ספר הישר, אמר רבי חיילא בר אבא אמר רבי יוחנן זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו יסרים וכו', וכן משא ודוד נקראו יסרים כדאיתא בפרק המקנא – סוטה דף ט' ע"א –: דש רבי חיינא בר פפא מלי דכתיב רננו לזיקוס בה' ליסרים נחזה הנה, אל תקרי נחזה הנה אלל נחזה הנה, זה משא ודוד שלל שלטו שולחיים כמעשים וכו', ל"ב שמח"ה בגי' שכינה, ור"ל כי על ידי אבות הראשונים ומשה ודוד שנקראו יסרים ושעל ידי הפלגם העממיו את חומות הבית וכן שלמה שכתפלחו בנה את הרצפה והעממיו על מכונו, נעשה בית מדור לשכינה, ונ"ל בס"ד לזה כתיב 'ספר הישר' וכל 'ספר הישרים' להורות אל ענין שכתבנו, הישר בגי' תקט"ו.

706 דלא תימא לדינון בלחודייהו בגלותא משתכחין אלל ואף גס זא"ת עמיהון משתכחין, ה"ד ואף גס זאת בהיותם בדרך אויביהם וגו', וזא"ת ח"ג דף רצ"ז ע"ב.

707 על משכן הנער הוא משכן מט' טרונ כנ"ל.

708 מנחות דף ק"י ע"א, זוהר ח"א דף פ' ע"א, ועוד כ"מ. – ודוכי רשומות נהנו בה סימוי כי הוסי' נראה אליכם, נראה' אליכם' אחיות אהרן מיכאל, זה נחכהו למטה זה למעלה, ס' עשרה מאמרות מאמר המדות – ש"ל"ה הק' פ' תרומה.

709 יעו"י אלשיך הק' פ' ראה ד"ה לכסנו מדרשו.

710 חגיגה דף י"ב ע"ב.

711 ש"ל"ה הק' פ' וישב חלק תורה אור אות ז'.

712 שוח"ט מו' כ', הובא בליקוט יסע"י רמז תקן.

בכניסתם לארץ מתחלה מלך יהושע מבני אפרים ולא אחד משבט יהודה אשר לו משפט המלוכה, וכמו כן לעתיד יקדים משיח בן יוסף למשיח בן דוד, כי משיח בן יוסף ילחם מלחמות גוג ומגוג ויכלה זרעו של עמלק, ואחר כך יאיר אורו של משיח בן דוד ומשיח בן יוסף יהיה לו למשנה.

וזהו אומרו 'שלחני אלקים לפניכם' זה פעמיים, ורומז אל שני שליחויות שיחיה נשלח לפניכם, א' במצרים כדי שיחיה ישראל לעם ראויים למלוכה ובצאת ישראל ממצרים חיתה יהודה לקדשו, ב' לעתיד גם כן ישולח לפניכם קודם משיח בן דוד, ואומרו בכפילא קמה אלמתי וגם נצבה, עליו ועל משיח בן אפרים שיתגלה קודם מלוכת משיח בן דוד, וזהו שאמר להם יוסף מתחלה אני שלוח לפניכם לשום לכם 'שאריה בארץ', חיינו בעולם הזה מלכות בית דוד, אבל לעתיד אחיה שלוח לפניכם 'לפליטה גדולה' דחינו מלכות משיח בן דוד⁷¹⁸.

וזהו אומרו בכפילא מלוכה וגם ממשלה וגם חקדימו הממלכה לממשלה, כי בתחלה במצרים היה יוסף למלך עליהם וכן יהושע בכניסתם לארץ שהוא משבט אפרים, אמנם לעתיד לבא תהיה המלוכה למשיח בן דוד ומשיח בן יוסף יהיה לו למשנה ויהיה רק כמיושל עליהם, ואומרו 'אם' משול תמשול, 'נל' בס' ד' 'אם' רומז לגאולה העתידה וכדאיתא בס' ק' 'אם' סימן לגאולה כי כל הגאולים סימנם 'אם', 'אם' ר'ת 'אחרן' משה. 'אסתר' 'מרדכי' 'אליהו' משיח.

וכן הוא לענין קדושת המקדש כי הוקדם משכן שילה שהוא בחלק יוסף לבית עולמים שהוא בחלק בן דוד, ואף שנחשב, מכל מקום פתח יוסף צנור הקדושה ואחר כך נשאר הקדושה בבית עולמים⁷¹⁹. וזה 'נל' בס' ד' אומרו קמה אלמתי כנגד משכן שילה, ואחר כך וגם נצבה כנגד הבית השלישי שיבנה ב"ב, וזהו שפירש רש"י ז"ל קמה אלומתי, נקפה, כנגד משכן שילה שהוא הקימה הראשונה שקמה ונקפה והיא היתה רק קימת מה לזמן מועט שהרי לבסוף חרבה שילה, אמנם אחר כך וגם נצבה, לעמוד על עמודה בזקיפה, כנגד הבית השלישי הנבדח שתשא על עמודה בזקיפה לעולמי ער, ובכ"ש ז"ל 'נפלה' ולא תוסף לנפול עוד מוזקיפתה.

שלא שמע לאדונתו⁷¹³, וזהו מאמר הנביא 'אולי יחנן ה' שאריה יוסף, וכן הוא אומר 'רועה ישראל האזינה נהג בצאן יוסף'.

עוד אמרו חז"ל במדרש⁷¹⁴ ד"ת: תני רשב"י לפי שכל הדברים תלויים ברחל לפיכך נקראו ישראל על שמה 'רחל מוכבה על בניה', ולא סוף דבר על שמה אלא אפילו על שם בנה, שנאמר 'אולי יחנן ה' צבאות' שאריה יוסף, ולא סוף דבר על שם בנה אלא אפילו על שם בן בנה שנאמר 'הבן יקור לי אפרים אם ילד שעשועים' וגו'.

והנה יוסף הצדיק ע"ה כאשר סיפר לאחיו את חלומיו אמר 'הנה אנחנו מאלמים אלמים וגו' והנה קמה אלמתי וגם נצבה והנה תסבינה אלמתיכם' וגו', ויאמרו לו אחיו המלוך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו' וגו', ופירש רש"י ז"ל וז"ל: קמה אלומתי, נקפה, וגם נצבה, לעמוד על עמודה בזקיפה. והנה המפרשים ז"ל עמדו בזה, חדא על הכפל לשון 'קמה' ו'נצבה', וזאת שנית באומרו וגם נצבה, והנה אתיו וגמין ריבויין הן ומאי ריבה.

עוד עמדו המפרשים ז"ל על אמרו בכפילא המלוך תמלוך, גם אומרו מלוכה וגם ממשלה, גם בשנותם חלשון מממלכה לממשלה באומרו 'אם' משול תמשול, ולא אמרו המשול תמשול כמו בראשונה המלוך תמלוך, עוד עמדו המפרשים ז"ל על אומרו בפסוק אחד תבת 'הנה' זה שלש פעמים, א. והנה אנחנו מאלמים וגו', ב. והנה קמה אלמתי וגו', ג. והנה תסבינה אלמתיכם וגו', והרי אמרו חז"ל⁷¹⁵ אין 'הנה' אלא בשמחה, ולשמחה כפולה ומשולשת כזו מה זו עישה והלא אינה עישה כי אם איבה ותחרות בין יוסף לאחיו.

ו'נל' בס' ד' עפ"י מה שכתב בעל הטורים ז"ל וז"ל: נצבה ב' במסורה, הכא, ואידך בית נתיבות נצבה, לומר שעל ידי זה החלום הציב ביתן של ישראל וכו', יע"ש, והנה איתא בס' ק' כי קמה הוא על שם המלוכה⁷¹⁶, וכן נצבה רומז אל מלכות⁷¹⁷, והנה הקדים חקב"ה מלוכת יוסף במצרים למלוכת בית דוד, וכן

⁷¹³ ורמזה יעקב כזומרו ליוסף כך נל דלה את שלום אחיו ואת שלום האל"ן, ר"ל שילח שלום האל"ן גם כשהיו בגלות, וכידוע מס' ק' כי ישראל צהותם בגלות נקראים אל"ן, וכמו שהכנס יונתן ושדריה על עיטא עמוקתא דלחמלל עס אכניהם כחבדון ו'צההוא' יומא הוה שריו גלותא למארי' וכו'.

⁷¹⁴ ב"ר ע"ה, ב'.

⁷¹⁵ במ"ר ג-ד, ובספרי.

⁷¹⁶ מלשון ומהקים מלכיו.

⁷¹⁷ מלשון נלך מלך.

⁷¹⁸ ש"ה ה' פ' וישב חלק מורה אור אות ז'.

⁷¹⁹ ש"ה ה' סס.

734 דף כ"ו ע"ב.

ו"ל בס"ד רמז לדברנו הנ"ל בפסוק 'המשכילים' יוהר"ו בזה"ר הרקיע ומצדיקי הרבי"ם ככוכבי"ם, הנה שבעה תבות אלו גימטריא שלהן כמנין שמות אלו 'שמונה נסיכי אדם' הבורים בשמים מעלותם והן אברהם יצחק יעקב יוסף משה יהושע דוד ושלמה⁷⁴² – וכידוע מס"ק כי לעתיד יהיה דוד מלא ביו"ד – אשר בכח תפלותיהם בנו את חומות בית המקדש של מעלה והעמידוהו על תלו ועל מכוננו, או באופן זה דוד חסר יו"ד וי' היתורים כנגד רשב"י וחבריו, וכמ"ש בתיקונים⁷⁴³ וז"ל: כתיב והמשכילים יוהר"ו בזה"ר הרקיע וגו', אלון אינון רשב"י וחבריו.

או י"ל באופן אחר דוד חסר יו"ד וי"ב היתורים כנגד י"ב שבטי י"ה אשר עליהם עומד היום וכמו שאמר בזוהר ויח"ו⁷⁴⁴, וזהו שעשה שלמה את י"ב הנחש"ת עומד על שנים עשר בקר נגד שנים עשר שבטי י"ה, ז"ס ויאמר בעז לנער"ו הנצ"ב על הקצרי"ם למו הנערה הזאת, לנער"ו דא יוסף דאקרי נער, הנצ"ב ע"ש וגם נצב"ה, על הקצרי"ם, אלו שבטי י"ה המאלמיו"ם אלמיו"ם בתו"ד חשד"ה הוא שדה של תפוחים, למי"ה הנער"ה הוא"ת בנ"י ח"פ מהנח"ה⁷⁴⁵.

וסיומא דהאי פסוקא והמשכילים יוהר"ו וגו' לעולם ועד' נ"ל בס"ד דאלו ב' תבות רימזו אל אהרן כהנא רבא⁷⁴⁶, חושבנא דדין כהושבנא דדין, וכמו שאמר ז"ל במדרש⁷⁴⁷ וז"ל: את מוצא למעלה י"א שבטים הקריבו ושבת אפרים הקריב ושבת לוי לא הקריב, וכל הנשיאים הקריבו חוץ מנשיאו של לוי, וזו היה נשיאו של לוי זה אהרן וכו', וזוהי אימור אוי לי שמה בשבילי אינו מקובל שבת לוי, א"ל הקב"ה למשה לך אמור לאהרן אל תתירא לגדולה מזו אתה מתוקן וכו', הקרבנות כל זמן שביית המקדש קיים הן נהנין, אבל הברות לעולם אל מול פני המנוחה, וכל הברכות שנתתי לך לברך את בני אינו בטליל לעולם.

וז"ל: שני שערים היו בבית המוקד אחד פתוח לחיל ואחד פתוח לעזרה⁷³⁵, ואמר רבי יהודה בזה שנכנסין לעזרה שפשוש קטן היה לו⁷³⁶ שבו נכנסין לבלוש העזרה⁷³⁷.

עוד נקדים מאמרם ז"ל⁷³⁸ וז"ל: שני שפשושין היו לו לשער הגדול אחד בצפון ואחד בדרום, שברום לא נכנס בו אדם מעולם ועליו הוא מפורש על ידי יחזקאל שנאמר ויאמר אלי ה' השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי ה' אלקי ישראל בא בו ויהיה סגור⁷³⁹, והנה יחזקאל הנביא עומד ומתנבא: את הנשיא נשיא הוא ישב בו לאכול לחם' וגו', ופירש רש"י ז"ל וז"ל: את הנשיא נשיא הוא ישב בו לאכול לחם, את הנשיא אני נתן רשות, נשיא הוא וחשוב ואין דרכו לישוב ולאכול עם שאר הכהנים בלשכות, הוא ישב בו לאכול לחם, בתוך חללו.

הנה נמצינו למדין כי על אף שמעולם לא נכנס אדם באותו שפשוש שברום, מכל מקום לעתיד לבא יהא לנשיא רשות ליכנס בו לאכול לחם, ואומר בדרך אפשר דלזה תקנו חז"ל י"ג השתחויות במקדש ולא י"ד על אף שהיו שם י"ד שערים, כיון שהשפשוש שברום היה סגור ולא נכנס בו אדם מעולם, אמנם לעתיד לבא הרי ניתן רשות לנשיא ליכנס בו ולכן של בית רבן גמליאל הנשיא ושל בית רבי הנניא סגן הכהנים היו משתחוין י"ד השתחויות כנגד י"ד שערים כיון שלעתיד לבא השער הזה פתוח יהיה, וכיון שלא תקנו השתחויה נגד השער אשר ה' אלקי ישראל בא בו, לזה השתחוה כנגד דיר העצים ששם ארון ה' גנוז⁷⁴⁰.

וזה נ"ל בס"ד כונתם במאמרם ז"ל במדרש הנ"ל: 'הלא חכמה תקרא ותבונה תתן קולה', מהיכן תתן קולה, ממורים מרומי של עולם הדא הוא דכתיב 'בראש מרמים עלי דרך', ומקרא אחד אמר 'ליר שערים לפי קרת', מתוך שאתה קורא לחכמה היא עומדת על שעריך, ליר שערים קרי ביה ליר' שערים, ליר' שערים לפי קרית⁷⁴¹ בנ"י ח"פ מוחנה.

⁷⁴² עב"ם, – יעוי' זוהר ואר"ה דף כ"ג ע"א.

⁷⁴³ צהרמה דף י"ז ע"א.

⁷⁴⁴ דף רמ"א ע"א.

⁷⁴⁵ ז"ס ויאמר בעז אל רות הלוה שמתה בתי וגו', וג"ס ל"א תעבורי מ"ז"ה בני ח"פ מוחה, וז"ה חדקין עס נערת", הן שבע הנערות הראויות לזה לה מביית המלך, ומלון אינו, מיכאל"ל, גבריאל"ל, רפאל"ל, אוריאל"ל, זקריאל"ל, ויפאל"ל, ריאל"ל, וכמה אלה וכו' משמין עמהו כד"ל ועלמות אין מספר – יעוי' ז"ל ע"ה.

⁷⁴⁶ שהוא שושבינא למטרוניתא ומקשש לכנס"י שחעלה חן בעיני הקי"ת ולייחד קה"ו למוהי כלא חל וכל יתפרשין לעלמין.

⁷⁴⁷ במ"ר ט"ו ו', וכתחומא.

⁷³⁵ ואולם ב' שערים דהו בבית המוקד חשבי להו כחד הוואיל וגבי הדלי הוו קיימי סגי להו צדח שומר וכחד דמי, ואיכא תנא דלית ליה תלמיא הו עזרה, ולדידיה י"ד שערים הויין.

⁷³⁶ בתוך השער הגדול.

⁷³⁷ יעוי' חיו"ט מ"ס שקלים פ"ו מ"א מ"ס בזה.

⁷³⁸ מ"ס מרות פ"ג מ"ו.

⁷³⁹ יעוי' מהרש"ל מ"ס מדות דף ל"ו ע"א ד"ה כי ה"ה יסראל בא

בו מ"ס בזה.

⁷⁴⁰ ואם שגית ה' הטוב יספר בעד.

⁷⁴¹ עס התכות.

יוכלו אחיקים, מה הם אותם אחיקים והיאך אוכלות מן העלויות ואינם אוכלות מן התחתונות ומן החיובות, וטעם שהוא נותן לדבר כי משולשות הנה ואין להם עמודים לא ידעתי להבין בו. כי משולשות הנה וגו' – לא הבנתי בהם כלל, ע"כ לשון רש"י ז"ל, והדד"ק ז"ל כתב וז"ל: ואומר אני פשה זו עתיד אליה לפשה.

ומעתה אחר שארבעה פסוקים אלו אין להם פירוש על פי פשוטן של דברים אם כן על כרחך יש בזה סוד ולסודן נכתבו.

ואי לאו דמסתפינא אמינא דהכתוב מדבר בתחתונים ורומן בעליונים ושם זה הוא מה שנקרא באלו הכתובים: 'עשרים' ב'ג' כח"ר כמנון 'ה' קדש' – ו"פ מחנ"ה, ורומן אל ק"ן של דוד, 'רפעה' רומן אל הרפעה שעשה שלמה, 'אחיק' עה"א בגימט' תקט"ו רומן לגג שבנה משה, ואמר 'אחיק אל פי אחיק' בכפילה, רומן הן לגג שעשה משה למקדש ה' והן לגגו של יהושע שעשה למשכן האנער כנ"ל. 'אחיק' א"ל פניו 'אחיק' בשלש"ס ב'ג' אלף תתע"ה, כמנין ח"י פעמים מחנה, ה"פ מחנ"ה של משה, ו"פ מחנ"ה של דוד, ו"פ מחנ"ה של שלמה, ובין כולם ח"י פעמים מחנ"ה, ובצירוף 'העשרים' אשר לחצר הפנימי 'הרפעה' אשר לחצר החיצונה עולה למנין אלף תתע"ה, וזהו שכתב יונתן 'מתלחין', ר"ל משולשות שלש זו למעלה מזו, תחתונה כנגד משה – ורמזה חז"ל בנועם דבריהם במדרש⁷⁵⁰: כל מעשיו של שלמה 'משולשין היו' – וגם רומן 'מתלחין', בין האבות שלישיה זה למעלה מזה, אב וניו ונכדו.

ואומרו והלשכות העלויות קצרות מהתחתונות ומהחיובות, ר"ל עליונה של אברהם הוא ראש השלישים קצרה משל יצחק במחנ"ה אחת וכן עליונה של משה קצרה משל דוד, וכמו כן החיטונה של יצחק קצרה מתחתונה של יעקב במחנ"ה אחת וכן החיטונה של דוד קצרה מתחתונה של שלמה, ונ"ב בס"ד כי כדי לרמז אל מה שכתבו שינה הכתוב בלשונו וכתב כי 'יוכלו' בוא"ו במקום 'אכלו' באל"ף כמשפטו, הנה כי כן כ"י יוכל"ו ב'ג' ק"צ⁷⁵⁶. ואומרו 'אין להם עמודים', ר"ל כי עדיין לא היו שני העמודים 'אין ובעו' אשר עשה שלמה אשר הבית נכון עליהם, כי עיקר קיום בית המקדש הוא על אלו שני עמודי נחש"מ אשר בשם יכ"ן ובעו"ז נקראים.

וזוהו אומרו ויעש כן אחרן 'אל מול פני המנורה העלה נרתיה' וגו', והכונה אל מול פני המנורה שבמשכן העליון הנקראת פנים של המנורה התחתונה הוא סוד הייחוד⁷⁴⁸, ומהיום שהוא שהדליק אחרן למטה הודלקו הנרות למעלה ונשארו דולקים לעד לעולם מחמת אותה הדלקה ראשונה, ואפילו אחר החורבן המנורה שבמשכן העליון עומדת בקיומה ונרתיה דולקת כמאז, נמצא כי רישם ההדלקה היתה עומדת לעד לעולם⁷⁴⁹, ואמרו ז"ל במדרש⁷⁵⁰ וז"ת: אמר רבי חנין בזכות להעלות נר תמיד אתם זוכים להקביל פני נרו של מלך המשיח וכו'.

וזוהו 'שלך גדול משהם' כי הם כוונתם בקרבת לקרב הכוחות ולהעלותם מומטה למעלה, ואתה כוונתך להוריד שפע וברכה מלמעלה לכל העולמות⁷⁵¹, וזהו אומרו ויעש כן אחרן 'אל מול פני המנורה העלה נרתיה' וגו', ולא הספיק לימר ויעש אחרן כאשר צוה ה' את משה, והמכוון שאחרן ערך הנרות אל מול פני המנורה העליונה, באופן שהיה כאלו הוא לפני ה' למעלה מאירים לפניו ית' מעלה מעלה⁷⁵², ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים שנוכח במהרה לבנין הבית השלישי ולראות הכהן הגדול עומד ומטיב ומדליק את הנרות בבית מקדשנו, וביום ההוא יהיה הוי"ה אחד ושמו אחד, אב"ר.

והנה שמתי עיני וכלי ואשא עיני ואראה במדרות יחזקאל והנה רוח ה' דבר בו ומלתו על לשונו וכה אמר⁷⁵³: נגד העשרים אשר לחצר הפנימי ונגד רפעה אשר לחצר החיצונה אחיק אל פני אחיק בשלשים. ולפני הלשכות מהלך עשר אמות וגו'. והלשכות העלויות קצרות כי יוכלו אחיקים מהנה וגו'. כי משולשות הנה ואין להן עמודים וגו'.

ועל פי פשוטו אינו מובן גזרת הכתובים ונעלם ענינם מאת כל המפרשים ז"ל והדברים חתומים וסתומים⁷⁵⁴, וכמו שכתב רש"י ז"ל וז"ל: אחיק אל פני אחיק – לא ידעתי מהו. בשלשים – ת"י מתלחין, משמע שהיו אותן לשכות משולשות שלש זו למעלה מזו, וגם המקראות מוכיחין כן שהוא אומר והלשכות העלויות קצרות מהתחתונות ומהחיובות, ואין לא יוכלתי להבין בשפת המקראות הללו כלל מהו כי

⁷⁴⁸ דע כי 'נר' הוא ג' יחודים העליונים, הוי"ה אח"ה, הוי"ה אלוקים, הוי"ה אלני, בין כולם ג' נר, גם דע כי סוד 'נר' ה"ס רמ"ח אברי המל' כשנכללת בחריץ דרועין דמלכא אז נקראת 'נר' כנוצר בזוהר תרומה – לקוטי תורה משל.

⁷⁴⁹ יעו"י רבנו בחיי פ' תרומה ד"ה על ששים עמדים, ואלשיך הק' ריש פ' בהעלותך.

⁷⁵⁰ ויק"ר ל"א, י"א, – תנחומא פ' תזריח.

⁷⁵¹ ש"ך עה"ת ריש פ' בהעלותך.

⁷⁵² אלשיך הק' ריש פ' תזריח.

⁷⁵³ מ"ב, ג.

⁷⁵⁴ לשון המלבי"ם שם.

⁷⁵⁵ שו"ת א"י, י.

⁷⁵⁶ עה"ב.

לשמחת בית השואבה

ובירושלמי⁷⁶⁰: אמר רבי יהושע בן לוי למה נקרא שמה בית שואבה, שמשם שואבים רוח הקודש על שם 'ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה', אמר רבי יונה, יונה בן אמיתי מעולי רגלים היה ונכנס לשמחת בית השואבה ושרת עליו רוח הקודש, ללמדך שאין רוח הקודש שורה אלא על לב שמה, מאי טעמא 'והיה כנגן המנגן ותחי עליו רוח אלקים'.

וחנה יש להתבונן בזה טובא, חדא יש להתבונן מהו מעלתו וגדולתו של ניסוך המים יתר מכל העבודות שבמקדש עד שבניסוך המים היו שואבין רוח הקודש, עוד יש לשאול מה ראה רבן שמעון בן גמליאל לרקד בשמונה אבוקות דייקא לא פחות ולא יתר, וכמו כן לוי ושמואל ואביי מה ראו לטייל בשמונה שמונה לא פחות ולא יתר, ואגב אורחא יתבאר בס"ד מה שמצינו בדרד המלך ע"ה נעים הזמירה שיסד את מזמור קי"ט – אשרי תמימי דרך – בתמיניא אפי, למה זה יסדו בתמיניא אפי דייקא לא פחות ולא יתר, וכן זה שאמרו ז"ל במדרש⁷⁶¹ כנור של דוד של ז' נימין היה ולזמורת המשיח נעשית שמונה, ויש להתבונן בזה חדא מאי רביותא דכנור בעלת ח' נימין יתר על כנור של ז' נימין, וזאת שנית וכי מו מנע בעד דוד המלך ע"ה נעים הזמירה לשורר בכנור של שמונה נימין, עוד יתבאר בס"ד מפני מה זכו אלו ארבעה חלל הזקן ורבן שמעון בן גמליאל ורבי יהושע בן חנניה ורבי יהושע בן לוי שנזכר שם בענין שמחת בית השואבה יתר מכל השאר.

ולבא אל המכוון נקדים מה שכתב בספר דרך משה משום האר"י ז"ל⁷⁶² וז"ל: איתא בכתבי האר"י ז"ל למה בחר הקב"ה לעצמו דקא שם הוי"ה, כי כל השמות חלק לנבראיו שם א"ל לישראל, שם אלקים למשה, ושם הוי"ה בחר לעצמו⁷⁶³, מפני שהוא מורה על ענוה⁷⁶⁴, כיצד, שם הוי"ה גימטריא כ"ו ובמספר קטן הוא ח', ב' פעמים ח' הוא ט"ז במ"ק הוא ז', ג' פעמים ט"ז הוא כ"ו, וזו היא קידת. לוי היה מטייל קמיה דרבי בתמיני סכיני, שמואל קמיה שבור מלכא בתמיניא מזוגי חמרא, אביי קמיה דרבה בתמיניא ביעי ואמרי לה בארבעה ביעי. תניא אמר רבי יהושע בן חנניה כשהיינו שמהם שמחת בית השואבה לא ראינו שינה בעינינו, כיצד שעה ראשונה תמיד של שחר, משם לתפלת, משם לקרבן מוסף, משם לתפלת המוספין, משם לבית המדרש, משם לאכילה ושתייה, משם לתפלת המנחה, משם לתמיד של בין הערבים, מכאן ואילך לשמחת בית השואבה, ורש"י ז"ל פירש וז"ל: 'בית השואבה', כל שמחה זו אינה אלא בשביל ניסוך המים בדמפרש 'ושאבתם מים בששון'⁷⁵⁹.

גרסינן בפרק החליל⁷⁵⁷ וז"ת: מו שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מומי, מוצאי יום טוב הראשון של חג ירדו לעזרת נשים ומתקנין שם תיקון גדול, ומנורות של זהב היו שם וכו', חסידים ואנשי מעשה היו מרקדים לפנים באבוקות של אור שבידיהן ואומרים לפניהן דברי שירות ותושבחות, והלויים בכינורות ובנבלים ובמצלתים ובחצוצרות ובכלי שיר בלא מספר על חמש עשרה מעלות היודרות מעזרת ישראל לעזרת נשים, כנגד חמש עשרה שיר המעלות שבתהלים, שעליהן לויים עומדין בכלי שיר ואומרים שירה, ועמדו שני כהנים בשער העליון שיודר מעזרת ישראל לעזרת נשים ושני חצוצרות בידיהן, קרא הגבר, תקעו והריעו ותקעו, הגיעו למעלה עשירית, תקעו והריעו ותקעו, הגיעו לעזרה, תקעו והריעו ותקעו, היו תוקעין והולכין עד שמוגיין לשער היוצא מזרה, הגיעו לשער היוצא ממזרח הכפס פניהן למערב ואמרו אבותינו שהיו במקום הזה וכו', ואנו לי"ה עינינו, רבי יהודה אומר היו שונין ואומרינן אנו לי"ה, ולי"ה עינינו.

ובגמ' תניא אמרו עליו על חלל הזקן כשהיה שמה בשמחת בית השואבה אמר בן א' אני כאן הכל כאן, ואם איני כאן מו כאן, תניא אמרו עליו על רבן שמעון בן גמליאל כשהיה שמה שמחת בית השואבה היה נוטל שמונה אבוקות של אור⁷⁵⁸ וזרק אחת ונוטל אחת ואין נוגעות זו בזו וכשהוא משתחה נועץ שני גדוליו בארץ ושוחה ונושק את הרצפה וזוקף ואין כל בריה יכולה לעשות כן, וזו היא קידת. לוי היה מטייל קמיה דרבי בתמיני סכיני, שמואל קמיה שבור מלכא בתמיניא מזוגי חמרא, אביי קמיה דרבה בתמיניא ביעי ואמרי לה בארבעה ביעי. תניא אמר רבי יהושע בן חנניה כשהיינו שמהם שמחת בית השואבה לא ראינו שינה בעינינו, כיצד שעה ראשונה תמיד של שחר, משם לתפלת, משם לקרבן מוסף, משם לתפלת המוספין, משם לבית המדרש, משם לאכילה ושתייה, משם לתפלת המנחה, משם לתמיד של בין הערבים, מכאן ואילך לשמחת בית השואבה, ורש"י ז"ל פירש וז"ל: 'בית השואבה', כל שמחה זו אינה אלא בשביל ניסוך המים בדמפרש 'ושאבתם מים בששון'⁷⁵⁹.

⁷⁵⁷ סוכה דף נ"א ע"א.

⁷⁵⁸ בירושלמי – סוכה פ"ה ה"ד – בשמונה אבוקות של זהב.

⁷⁵⁹ יעו"ה תרגום יונתן עה"פ ואל יעקב מלכא ח"ת: 'וסך עליה נסך', ואקיס תמן קמא באתרא דמליל עמיא, קמא דלכנא, ונסך

עלה נסוך חמם, נסוך מו, ארוס כדון עמודין למענד כחנא דמטליא וכו'.

⁷⁶⁰ סוכה סס.

⁷⁶¹ במד"ד ט"ו, י"א.

⁷⁶² המומיח מוה"ר משה בן המוכיח מוה"ר מאיר כהנא יוס וי"ד. וכן הביאה החיד"א ז"ל בספרו נחל שורק בהפסדת נחמה, ובספרו אהבת דוד סוף דרוש ט' משום ס' ארץ החיים על תהלים.

⁷⁶³ וכדכתוב אני הוי"ה הוא שמי וגו', וביעקב כתיב ויקרא לו א"ל, אלקי ישראל, ובמשה כתיב ראה נתתך אלקים לפערה.

⁷⁶⁴ יעו"ה ש"ך עה"ת רס"פ כ"ו, ויעו"ה ס' חודש לוי פ' שנות ד"ה ויאמר אביה"ר אש"ר אביה"ר מ"ש בזה.

עליו ח'י"ו⁷⁶⁷, מה עשה, הלך ולקח לו שמונה אבוקות שהיו מורה על עונה, כדי שעל ידי זה יזכור כל רגע ורגע שלא יפול ח'י ברשת הגאות והגאון אפילו בשמיני שבשמיניות, וכן הוא הענין בלוי ושמואל ואביי, וכל זה שלא יבאו לידי שמץ של גאות כלל אף בשמיני שבשמיניות, וכן הוא הענין והוא הטעם ברור המלך ע"ה על אף שהנהיג עצמו בעונה יתירה⁷⁶⁸, מכל מקום כיון שהוא מלך ישראל היה צריך להכניע ולהשפיל עצמו ביותר עד תכליתו, וכמ"ש חז"ל בברכות⁷⁶⁹ המלך כיון שכרע שוב אינו זוקק, ולזה יסד לו מזמור אשרי תמימי דרך בתמיניא אפי' – הרומז לענות – והיה מזורר אותו בכנור של ד' נימין ולא בשל ח' נימין, שעל ידי זה ישים נגר עיניו שעדיין לא הגיע למדרגה הח' וצריך להמשיך בעבודתו ולהוסיף עוד עונה על עונותיו.

וכן ע"ד יתבאר בס"ד מה שמצינו בגמ'⁷⁷⁰ בשמואל דהוה רגיל ועביר מילתא – הקות דם – בביתא דשב לבנייא וחד אריחא⁷⁷¹, יומא חדא עביר וארגיש נפשיה, בדק וחסר חד אריחא, ע"כ. ויש להתבונן בזה הדא למה דייק שמואל 'על השמינית' שתהא 'אריחא' דייקא, ומאי איכפת ליה אם השמינית תהא גם כן לבניה כשאר שב לבנייא, וזאת שנית מה היה לו לשמואל דבעבור הסרון אריחא – שהוא טפח ומהצא – מעורב הכותל תיכף ומיד נחלש ונחלה, ואלו כולי עלמא אין מדרקין בזה ומקוין דם בכל מקום ובאיזו אופן שלא יהא ולא חלין ולא מרגישין במאומה, אתמאה.

אמנם הרי כבר איפלנו רב ושמואל במציעא⁷⁷² בפסוק 'והסיר ח' ממך כל חוליו', רב אמר זו עין, ושמואל אמר זה הרוח, והנה זה ודאי וברור כי מחלקתן של רב ושמואל לא קאי רק על חולאי הגוף כפי פשטן של דברים, אלא קאי גם על חולאי הנפש, והנה בשם שיש לאדם רמ"ה איברים גשמיים וצריך לשמור עצמו שלא יחלה ואם חלה ח' צריך לרפואה, כמו כן יש לאדם נשמה ורמ"ה איברים רוחניים וצריך

פעמים ח' הוא כ"ד במ"ק הוא ו' כו' וכו', עד ח' פעמים ח' הוא ס"ד ובמ"ק הוא י' שהוא במ"ק א', וזה הסוד שבכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו, כי בכל פעם שאתה מוסיף על השם הוי"ה הוא מקטין עצמו כביכול שלא ישאר אלא עד אחד הוא אלקינו שאין יחידות כמותו בשום שם אחר⁷⁶⁵, וזהו הסוד שיסד הפייט במוסף ראש השנה הורא"י – גי' הוי"ה – שמו, כן תחלתו, שמורה על מדת ענוה עד אחד, ואז מראה שאין בלתו כי הוא אחד ואין שני, וזהו 'ואין בלתו' ולא נתן לאחר מבלעדיו כמו שם א"ל או אלקים. עוד נראה לי בדרך אחר השם הוי"ה הוא כ"ו במ"ק ח', ב' פעמים הוי"ה הוא ב"ן במ"ק ז' כו' וכו', עד ח' פעמים הוי"ה הוא ר"ח גימטריא יצחק והוא במ"ק י' שהוא במ"ק א'. ועוד נראה לי בדרך אחר לכל הוי"ה צרף עוד שמונה תמצא בכל מקום גדולתו ענותנותו, כיצד, שם הוי"ה הוא כ"ו במ"ק הוא ח', תצרף עוד שמונה הרי ל"ד והוא במ"ק ז', תצרף ח' אל ל"ד כו' וכו', עד תצרף הפעם השמיני ח' אל ע"ד הרי פ"ב והוא במ"ק א', וזהו הסוד 'שמיני שבשמינית' בכל פעם שתחשוב השם יותר במנין תלמד מדת ענוה שמקטין עצמו, ואם תלמיד חכם יותר בזה לא יבא לידי גאון כלל⁷⁶⁶, ע"כ.

ונ"ל בס"ד הענין ברבן שמעון בן גמליאל שהיה נשיא ישראל – וכך דרכם של צדיקים כל זמן שמוסיף לחן הקב"ה כבוד וגדולה ונשיאות הן מוסיפין ענוה ונמוכות – ולכן רבן שמעון בן גמליאל נשיא ישראל כשהיה שמה שמחת בית השואבה – שמשם היו שואבין רוח הקודש – והיה מתפחד שלא תזוה דעתו

⁷⁶⁵ ר"ל לא בשם א"ל ולא בשם אלקים, דלאו שם ש"ד מורה גם כן על מדת ענוה כמו שם הוי"ה.

⁷⁶⁶ ובלקוטיו מהרי"ח פירש בזה מה שסד האר"י ז"ל: יגלה לן טעמי דנחריסר הנמי דלחין את בשמיה כפול"א וקול"א, והיו כל כמה שאתה כופל מוקלש קול"א, ובמקום אחר פירשנו ע"ד זה בדרך רמז מואמרס ז"ל בקידושין – דף ל' ע"א – וז"ל: שמונ"ה אלקים ושמונ"ה מלות ושמונ"ה שמונ"ה פסוקים הוו פסוקי ספר תורה, יתר עליו תהלים שמונ"ה, חסר ממנו דברי הומים שמונ"ה, יעוי' במפרשים מ"ש בזה, וכן מואמר הגמ' דלעיל מיניה: לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שכתובות, שהיו סופרים 'זל"ו דחוח' חלין של האותיות של ספר תורה, 'דנש דנש' חלין של תיבות, 'והשגח' של פסוקים, 'והסרסנה חזיר מיער' עיין דיער חלין של תהלים, 'והוא רחום יכפר עון' חלין דפסוקים. וכן פירשנו בזה בס"ד מה שכתב בס' מטה משה – הלך תהגות בית הכנסת – וז"ל: מלאכי כספר ישן נשן, קודם שיחזיק אדם ללמוד יאמר תהלה ח' פעמים אות הח' של תמונה מנ' תהלים מנ' ק"ט – והוא חלקי ח' אמתיו וגו' עד חסד ח' מלאה הארץ חקוד למנו, ע"כ. ויש לשאול וכי מה ענין לומר קודם לימודו אות הח' דייקא ומה גם ח' פעמים, אלא הוא הטעם הלא הענין, כי באומרו קודם לימודו ח' פעמים אות הח' של תמיניא אפי' שיש נגד עיניו כל היום טולו שלא יתגלה ח' בתורתו ואפילו בשמיני שבשמיניות.

⁷⁶⁷ יעוי' מ"ש בלכות דר"ג – פל"ה – בענין רבן שמעון בן גמליאל וז"ל: וכשתפשו את רש"ג ואת רבי ישמעאל ליהגד היה רש"ג יוצא ויהיה דעתו ואומר חוי לנו שאת נהנין כמחללי שבתות וכעוברים ע"א וכמגלי עריות וכסופכי דמים, אמר לו רבי ישמעאל בן אליעזר רטונך שאומר לפניך דבר אחד, א"ל אמור וכו', א"ל שנה כשיהיה יושב ודורש בזה הכותל והיו כל אוכלוסי ישראל יושבין לפניו וזהו דעתו עליו וכו'.

⁷⁶⁸ יעוי' מ"ק דף ט"ז ע"ב.

⁷⁶⁹ ברכות דף ל"ד ע"ב.

⁷⁷⁰ שבת דף קכ"ט ע"א.

⁷⁷¹ עוביה של לכינה הוא ג' טפחים ואחרי הוא חצי לכינה ומדחו טפח ומחלה.

⁷⁷² ב"מ דף ק"ז ע"ב.

לבינה שלימה בשאר 'שב לבינא', שעל ידי זה ישים אל לבו שצריך לזרז ביותר שלא יבא אפילו לידי שמיני שבשמינית, והנה יומא חדא 'עבד וארגיש בנפשיה', הנה דייק וקאמר ארגיש 'בנפשיה', לא 'בגופיה', ור"ל זימנא חדא אחר 'דעבד מילתא' לשרש מעצמו כל שמין של רוח גבוהה, עדיין הרגיש 'חולשא' בנפשיה, וחשש שלא הגיע עדיין במדת ההכנעה עד תכליתה, ולזה הלך ובדק וראה דחסר 'חד אריחא', וזה היה לו לאות ולסימן להמשיך בעבודתו ולהוסיף ענוה על ענותנותו עד שירגיש 'בנפשיה' שבא עד תכליתה.

והנה ידוע כי מיום רומז אל מדת הענוה וכמ"ש ז"ל בתענית⁷⁷⁹ וז"ל: אמר רבי חנינא בר אידי למה נמשלו דברי תורה למים וכו', לימר לך מה מים מניחין מקום גבוה וחולקין למקום נמוך אף דברי תורה אין מתקיימין אלא במי שדעתו שפלה.....

והנה אמרו חז"ל בשבת⁷⁸⁰ ת"ר לעולם יהא אדם ענותן כהלל וכו'. וכן מצינו ברבן שמעון בן גמליאל דענותן הוה, וכמ"ש ז"ל בפרק השוכר את הפועלים⁷⁸¹ וז"ל: והיינו דאמר רבי ג' ענותנין הן ואלו הם אבא ובני בתירה ויונתן בן שאול וכו', 'אלא רבן שמעון בן גמליאל ודאי הוה ענותן'. וכן מצינו ברבי יהושע בן חנניה דענותן הוה וכמו שמצינו שאחר פטירת ריב"ז נתמנה רבן גמליאל לנשיא ואז היה רבי יהושע אב"ד ובדאיתא בקמא⁷⁸², ואחר כך כשהזר רבן גמליאל לנשיאותו מחל רבי יהושע את כבודו ורבי אלעזר בן עזריה נתמנה לאב"ד תחתיו כמ"ש בירושלמי⁷⁸³. וכן מצינו ברבי יהושע בן לוי דענותן סניא הוה וכמ"ש בילקוט⁷⁸⁴ וז"ל: אתגליא אליהו ז"ל על ההוא ינוקא, א"ל זיל בשליחותי לגבי רבי יהושע בן לוי ומחמי ליה אינון כדכודי ואנא משזיב לחדא אלפא בזכותך, א"ל רבי יהושע בן לוי גדול הדור הוא לית הוא מחמיני ותי, א"ל 'ענוון סניא הוא' ומחמיני יתך וכו', אזל ההוא ינוקא לגבי רבי יהושע בן לוי ואשכחיה ותיב במתיבתא רבא דלוד, א"ל מרי מילתא אית לי למימר לך, קם ליה רבי יהושע בן לוי, איתא חמוץ ענותנותיה דרבי יהושע בן לוי דאזיל בתריה מוחלך תלתא מילין ולא אמר ליה מה את בעי וכו'⁷⁸⁵,

לשמרם מאד מאד שלא יחלו, וכאשר יבקש לו האדם עצות ותחבולות בעניניו הגשמיים בהליכות מסחריו ובריות גופו וכדו', עוד יותר מזה צריך לבקש תחבולות לבל ולכר ח"ו ברשת יצרו הרע, ובכל יום צריך האדם להרגיז יצרו הטוב על יצרו הרע המתחדש ומתגבר עליו להחטיאו ומבקש להמיתו ח"ו.

והנה רב דקאמר זו עין, רומז אל מדת 'עין רעה', והיינו דרב סובר כי המדה הכוללת את כל תחלואי הנפש זו מדת 'עין רעה' שעינו צרה בשל אחרים, ושמאל דקאמר 'זה הרוח' רומז אל המדה המאוסה 'רוח גבוהה', והוא קסבר כי המדה הכוללת את כל תחלואי הנפש זו 'רוח גבוהה', ולכן רב דסובר 'הכל בעין' היה עבודתו כל ימיו להשריש בעצמו מדת 'עין טובה' עד תכליתה, וכמ"ש ז"ל במציעא⁷⁷³ דרב סליק לבי קברי 'עבד מאי דעבד' אמר תשעין ותשעה בעין רעה ואחד בדרך ארץ, ועל אף שהדברים מובנים על פי פשוטן עוד דברים בגו, והיינו כי אלו התשעין ותשעה שמתו על ידי 'עין רעה', לא סוף דבר 'עין רעה' של אחרים, אלא 'עין רעה' של עצמם, והיינו שעל ידי שהיה להם 'עיןא' בישא' וליבא בישא' ונפשם לא ידעה שבעה ועיניהם חיתה צרה בשל אחרים לכן מתו בקצור ימים ושנים קודם זמנם, וכמ"ש ז"ל באבות⁷⁷⁴ רבי יהושע אומר עין רעה ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם, וכן אמר רב במדרש⁷⁷⁵ 'הסיר ה' ממך כל חולי', מהו כל חולי, אמר רב הרין הוא ליבא בישא.

ושמאל דקאמר 'הכל ברוח' רומז אל המדה המאוסה 'רוח גבוהה', ולזה היה עבודתו כל ימיו להשריש בעצמו מדת ההכנעה עד תכליתה ולשרש מעצמו כל שמין של גאות שלא יבא ח"ו לידי רמות רוחא כל דהו, ואפילו שמיני שבשמינית, וכמו שאמרו ז"ל בפרק קמא דסוטה⁷⁷⁶ לא מניה ולא מקצתיה, – מה שאין כן לרב לגבי מדת 'רוח גבוהה' מצינו לו לרב דקאמר⁷⁷⁷ תלמודי חכם 'צריך' שיהא בו אחד משמונה שבשמינית⁷⁷⁸, ולזה הוה שמואל 'רגיל ועבד מילתא' – היינו הקזת דם העובר מגאות המאוסה – 'בביתא דשב לבינא וחד אריחא', ובהצטרפם יחד הרי הן במספר שמונה הרומז אל הענוה, ולזה הקפיד שמואל 'על השמינית' שתהא 'אריחא' – חצי לבינה – דייקא, ולא

⁷⁷⁹ תענית דף ז' ע"א.

⁷⁸⁰ שבת דף ל' ע"ב.

⁷⁸¹ ב"מ דף פ"ה ע"א.

⁷⁸² ב"מ דף ע"ד סע"ב.

⁷⁸³ ירושלמי נרכות פ"ד סה"א.

⁷⁸⁴ ליקוט יעקב רמז תעה.

⁷⁸⁵ המשך יבא לוי"ה.

⁷⁷³ ב"מ פ"ב ס"ז.

⁷⁷⁴ פ"ב מ"א.

⁷⁷⁵ ד"ר פ' עקב.

⁷⁷⁶ סוטה דף ה' ע"א.

⁷⁷⁷ סוטה פ"ב.

⁷⁷⁸ וס' להמליץ כזה לשון חז"ל בגמ' – בדרך כחות – כל אדם שיש

בו נסות הרוח אפילו 'רוח קימעה', עוקרתו.

לשמיני עצרת
עשר תעשר את כל תבואת זרעך

עוד יש להתבונן במאי דקאמר ליה רבי יוחנן ז"ל נסי', ויש לשאול אחרי ממה נפשך קשה אי כל המעשרים מתעשרים וכל מי שאינו מעשר מתרושש, אם כן למה זה אומר לו רבי יוחנן ז"ל נסי', הוה ליה למימר לינוקא 'הבט נא וראה' הנה אלו העשירים המה המעשרים ובזכות מצות המעשר נתעשרו, ואלו כל אלו הדלים והעניים והאביונים הם אלו שאינם מעשרים ובעון המעשרות נתרשוש, ומעתה ז"ל נסי' למה ליה, ואי הוי לפעמים אף מי שאינו מעשר מתעשר וכן להיפך לפעמים אף מי שמעשר מתרושש, אם כן האיק אומר לו רבי יוחנן לינוקא ז"ל נסי', והלא היה לו לחוש אולי ילך הינוקא וינסה ולא יתעשר, ומה יענה לו רבי יוחנן אחר שהינוקא יאמר לו הנה עשירתי ולא נתעשרתי וחי' עשיתי תורתך פלסתר, ואנכי אורחא יבואר דרשתו 'עד שיכלו שפתותיכם מלומר די', ולכאורה איך ימצא זה שיחיה אדם בעולם שכשישלו לו הקב"ה ברכה יאמר די, והלא כבר אמרו חז"ל⁷⁸⁶ אין אדם מת וחצי תאותו בידו.

וכן יש להתעורר על רש"י ז"ל במאי דאשמעינן 'ולאחר מיתתו של ריש לקיש חיתה זאת' ויבדמוכה לקמן, ויש לשאול הלא אין דרכו של רש"י ז"ל להביא בפירושו מאורעות וקורות חייהם של איזו תנא או אמורא, ורש"י ז"ל אינו בא אלא לפרש דברי התלמוד, ואם כן לאיזו צורך מודיע לנו רש"י ז"ל שהינוקא דריש לקיש כבר היה יתום כששאל את רבי יוחנן שאילה זאת 'מאי עשר תעשר', ומח לו אם הינוקא היה יתום בשאילתו 'מאי עשר תעשר' או שאביו ריש לקיש היה עדיין חי בעת ההוא, וזאת שנית האיק מוכח מעובדא דלקמן שהביאה הגמ' 'תו אשכחיה רבי יוחנן לינוקא דריש לקיש' וכו', דגם בעובדא הראשונה כבר היה הינוקא יתום, ואולי העובדא השנייה היה אחר עבור ימים או עשור מהעובדא הראשונה ובנינו ביני שבח ריש לקיש חיים לכל חי, ונמצא כי בשאילתו הראשונה 'מאי עשר תעשר' עדיין היה ריש לקיש חי, ובעובדא השנייה דאולת אדם תסלף דרכו וגו' שהיה מאוחר יותר אז כבר היה הינוקא יתום.

וג"ל בס"ד כי הנה ינוקיה דריש לקיש אחר ששמע מפי רבו דרשת רבי יוחנן עשר בשביל שתתעשר, חוקשה לו וכי היכן הוא העשירות של אביו ריש לקיש והלא ריש לקיש לא חוריש לו

גרסינן במסכת תענית⁷⁸⁶ וז"ל: עשר תעשר, עשר בשביל שתתעשר. אשכחיה רבי יוחנן לינוקא דריש לקיש אמר ליה אימא לי פסוקך, אמר ליה 'עשר תעשר'. אמר ליה ומאי עשר תעשר, אמר ליה עשר בשביל שתתעשר. אמר ליה מנא לך הא, אמר ליה זיל נסי. אמר ליה ומוי שרי לנסוייה להקב"ה וחכמים לא תנסו את ה' וגו', אמר ליה הכי אמר רבי הושעיא חזין מזו שנאמר 'הביאו את כל המעשר אל בית האוצר וגו' והריקתי לכם ברכה עד בלי די', מאי עד בלי די, אמר רמי בר חמא אמר רב עד שיכלו שפתותיכם מלומר די וכו'. ותו אשכחיה רבי יוחנן לינוקיה דריש לקיש דיתיב ואמר 'אולת אדם תסלף דרכו ועל ה' יזעק לבו', יתיב רבי יוחנן וקא מתמה אמר מי איבא מידי דכתיבי בכתובי דלא רמיזי באורייתא וכו', דל עיניה וחזא ביה, אתיא אימיה אפיקתיה, אמרה ליה תא מקמיה דלא לעבד לך כדעבד לאבוך.

ורש"י ז"ל פירש וז"ל: לינוקא דריש לקיש, בן אחרות של רבי יוחנן, ולאחר מיתתו של ריש לקיש, כדמוכה לקמן. – דלי עיניה, רבי יוחנן, שהיו עפעפיו מכסין את עיניו ומגביהין במזלגו דכספא, בבבא קמא בפרק אחרון, שהיה רוצה לראותו מפני שהוא חריף. – דלא ליעביד לך כדעבד לאבוך, שלא יתן עיניו כך כמו שנתן באביון והמיתו, בבבא מציעא, ע"ב.

והנה מה שיש להתבונן בזה, הלא האיק דורש רבי יוחנן עשר 'בשביל' שתתעשר, והלא כבר שנינו⁷⁸⁷ אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס וכו', וזאת שנית שהרי אין בלשון הכתוב לשון עושר כי השון הוא ש"ן שמואלית⁷⁸⁸, עוד יש לשאול וכי רבוי ממון ורבוי נכסים חלוה ברכה יקרא, והלא כבר אמרו חז"ל 'מרבח נכסים מרבח דאגה', ומה יועיל לו לאדם אם יוסף דאגה על דאגתו, עוד יש להתבונן מאי הוה קשיא ליה לינוקא בתשובת רבי יוחנן עשר 'בשביל' שתתעשר עד דקשאל ליה לרבי יוחנן 'מנא לך', והלא הוה גופיה נתקשה בכפילות של 'עשר תעשר' עד שהקשה ליה 'ומאי עשר תעשר', ואם כן מאי קא מקשי ליה 'מנא לך' והלא רבי יוחנן קרא יתירה קדריש, וגם האיק זה מעיז פניו הינוקא בפני רבי יוחנן ושואלו 'מנא לך'.

⁷⁸⁶ תענית דף ט' ע"א.

⁷⁸⁷ אבות פ"א מ"ג.

⁷⁸⁸ יגויו' ספר הגן ודך משה – וס' י"ח – מ"ש בזה.

ישראל, ופירש רש"י ז"ל וז"ל: 'ולכל חיד החזקה' שקבל את התורה בלוחות בידיו. 'ולכל המורא הגדול' נסים וגבורות שבמדבר הגדול והנורא. 'לעיני כל ישראל' שנשאו לבו לשבור את הלוחות לעיניהם שנאמר 'ואשברם לעיניכם', והסכימה דעת הקב"ה לדעתו שנאמר 'אשר שברת' וישר כחך ששברת, ע"כ.

וכבר נתחבטו המפרשים ז"ל הדא והלא כללא ביולו לן חז"ל דמסיימים בדבר טוב⁷⁹⁵ וכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבה ותנחומים, ואם כן למה זה סיימה התורה את דבריה בדבר קשה בשבירת הלוחות, עוד יש לשאול הלא הכתוב הולך ומונה כאן כל שבחיו של משה עד לאחת, ומעתה יש להבין מהו אישורו ושבחו הגדול של משה בשברו את הלוחות עד שכביכול אומר לו וישר כחך ששברת, עוד יש להתבונן בזה למה זה מודיע לנו הכתוב שמשוה שיבר את הלוחות לעיניהם דיוקא, והרי עיקר שבחו של משה בזה הוא עצם שבירת הלוחות וכאומרו כביכול וישר כחך ששברת, ואם כן מאי נפקא מינה אם שיבר את הלוחות לעיניהם או שלא לעיניהם רחוק מהמחנה.

ואגב אורחא יתבאר בס"ד למה זה הביא רש"י ז"ל דרשה זו 'וישר כחך ששברת' בסיום התורה שלא נרמז בה שבירת הלוחות אלא ברמז דק וקלוש מגזרה שוה בתבות 'לעיני' ו'לעיניהם', ולבאורה היה ראוי יביאנה במקומה בפרשת תשא בתבות 'אשר שברת' ששם הוא עיקר הדרשה, אלא על כרחך כיון שרש"י ז"ל לא בא אלא לפרש לפי פשוטו של מקרא לכן לא הביא דרשה זו במקומה בפרשת תשא וגם לא בפרשת עקב אחר שאינה לפי פשוטו של מקרא, ומעתה חל עלינו חובת הביאור אם כן למה זה הביא רש"י ז"ל דרשה זו בסיומה של תורה ולא עוד אלא שרש"י ז"ל בחר להתם את פירושו על התורה בדבר קשה בשבירת הלוחות על אף שאינה אלא דרשה בעלמא ולא לפי פשוטו של מקרא.

עוד נתקשו המפרשים ז"ל מאי רבותיה דמשה שהחזיק בידיו את הלוחות והרי כבר אמרו חז"ל⁷⁹⁶ ארין נושא את נושאיו, ואמרו ז"ל במדרש⁷⁹⁷ וז"ל: ויכתוב על הלוחות וכו' עשרת הדברות כיצד היו עשויין וכו', והכתובים הם טוענים איתן והיו נראין כאלו הם ביד משה, וכן יש לשאול מאי וישר כחך ששברת, והלא אמרו ז"ל בירושלמי⁷⁹⁸ שאחר שפרח הכתב מהלוחות

מאומה כמותו אלא קבא דמוריקא⁷⁹⁹, וכי יעלה על דעת דריש לקיש לא קיים מצות תרומות ומעשרות בשלימות ח"י, וזהו ששאל חינוקא את רבי יוחנן מאי עשר תעשר, ור"ל היכן הוא העשירות של אבא, –ומכאן למד רש"י ז"ל שהינוקא כבר היה יתום באותה שעה–, ועל זה ענה לו רבי יוחנן שאין הכונה לעושר המדומה דחינו שהינוקא שיתעשר בפועל בגשמי ברבוי ממון שהרי אין לך פנייה גדולה מזו, אלא הכונה לעושר האמתי וכמו ששנו חכמים בפירקי דחסידיו⁷⁹¹ 'איזהו עשיר השמח בחלקו', ור"ל זה שזוכה ונותן מעשר מתעטר במדת החסותפקות ותמיד הוא שמח בחלקו, וזה נקרא עשיר באמת עבור שאצלו אין שום חסרון, ולזה יכוון בנותן מעשר 'בשביל שיתעשר', ר"ל בשביל שיבא למדת החסותפקות שאין זו פנייה אלא אדרבה לשם שמים להיות זוכה להגיע למדרגת 'שמח בחלקו', ועל זה קשאל ליה 'מנא לך', ר"ל מנא לך שהכונה בדרשת עשר בשביל שתתעשר קאי רק על שגיעה למדרגת 'שמח בחלקו', ואולי הכונה גם לעשירות המדומה ברבוי ממון, על זה ענה לו רבי יוחנן 'זיל נסי', ור"ל זיל נסי ותן מעשר מחקבא דמוריקא שאביך ריש לקיש הוריש לך, ותווכח בעצמך שעשירות לא יהיה לך מזה, אבל מזה תזכה להגיע למדת החסותפקות ותחיה שמח בחלקך באותו קבא דמוריקא שאביך הוריש לך ולא תתאזהר לשלחנם של אחרים, ומעתה מיושב שפיר חקשויות שהקשינו לעיל⁷⁹².

והנה כל זה הנ"ל אינו אמור אלא בלפי זה שנותן מעשר רק כפי חיובו, אמנם מי אשר חננו ה' בדעת ומפזר ממנו לתלמידיו חכמים ונותן צדקה לעניים יותר מכדי חיובו, הרי הוא מובטח גם בעשירות ממש, וכמו שאמרו ז"ל בפ"ק דבתרא⁷⁹³ כל הרודף אחר צדקה הקב"ה ממציא לו מעות ועושה כהן צדקה וכו'⁷⁹⁴.

פרשת חכרבה – שמחת תורה

ולא קם נביא עוד בישראל במשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים לכל האהרות והמופתים וגו' ולכל חיד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל

⁷⁹⁰ גיטין דף מ"ז ע"א.

⁷⁹¹ אבות פ"ד מ"א.

⁷⁹² יעו"י ס' מאור עינים פ' ראה ד"ה עשר תעשר.

⁷⁹³ ב"ב דף ט' ע"ב.

⁷⁹⁴ וידוע העובדא שהיה"ק רבנו רבי מנחם מענדל מרימנוב ז"ל כיך ללשם אחד שיהיה עשיר, והלשם ההוא נהיה לגביז אלזי מופלג ביותר, ושאל הרה"ק מראשפון ז"ל להרה"ק מרימנוב ז"ל היכן ליתן עושר מופלג כזה ללשם אחד, השיב ב"ה הרה"ק מרימנוב ז"ל אני נדכתי אותו בעשירות אמנם הוא בעל לזקה גדול ביותר, ולכן כמו שהוא נדבן גדול ומפזר ממנו ללזקה כלי גבול כמו כן נותנין לו מן השמים גם כן עשירות כלי גבול.

⁷⁹⁵ ברכות דף ל"א ע"א.

⁷⁹⁶ סוטה דף ל"ה ע"א.

⁷⁹⁷ שמו"ר מ"ו, ו'.

⁷⁹⁸ תענית פ"ד ה"ב, וז"ל: הלוחות היה משאיו מ' סאה והכתב היה סוכל, כיון שפרח הכתב כדלו על ידיו של משה ונפלו ונשכרו.

עמד, היה משה תופס בלוחות ולא היה מאמין שחטאו ישראל, אמר אם איני רואה איני מאמין שנאמר 'ויחי כאשר קרב משה אל המחנה' וגו', שלא שברך עד שראה בעיניו, אי להם לבני אדם שהם מעידים מה שאינם רואים, וקשאל וכי אפשר שלא היה משה מאמין בהקב"ה שאמר לו 'כי שחת עמך', אלא הודיע משה דרך ארץ לישראל אפילו שיהא אדם שומע דבר מן יחידיו נאמן אסור לקבל עדותו לעשות דבר על פיו אם אינו רואה.

הנה כי כן מפורש יוצא מדברי המדרש כי משה רבנו ע"ה רצה ללמוד בזה כלל גדול שאין לדבר סרה ואין לקבל שום דבור רע על שום איש מישראל כפרט וקל וחומר בן בנו של קל וחומר על עם ישראל ככלל, ואפילו האומרה נאמן עליך כמאה עדים אסור לקבל ממנו עד שלא ראית במו עיניך, והא ראייה שהרי כביכול בכבודו ובעצמו אמר לו למשה 'עשו להם עגל מסכה' ולא היה לו בה שום נדנוד של ספק באמתתה, ואפילו הכי לא קיבלה אלא חטף את הלוחות מידיו כביכול על אף שידע שסופו לשברן, וגם ברדתו מן ההר וכבר שמע בעצמו קול החירופין והגידופין, וגם האותיות כבר פרחו באויר וכבדו הלוחות על ידי של משה עדיין לא שיברן אלא החזיק בידיהם את הלוחות, ולא שיברן אלא כאשר קרב אל המחנה וראה בעיניו את העגל והמחוללות אזי השליך מידיהם את הלוחות ושיברן, וזהו שאמר משה 'ואשברם לעיניכם', 'לעיניכם' דייקא, ור"ל אבל לא שיברתם תכף ברדתו מן ההר לפני שראיתו במו עיניו את העגל והמחוללות, ומעתה אתי שפיר מה שהכתוב משבחו וילכל חיד החזקה, שהרי האותיות פרחו מהלוחות תכף ברדתו מן ההר ומשה החזיק בידיהם עד אשר קרב אל המחנה ולא שיברן אלא כאשר ראה את העגל במו עיניו.

ונ"ל בס"ד כי זהו אישורו ושכחו הגדול שהכתוב משבח את משה רבנו ע"ה שלא שיבר את הלוחות אלא לעיניהם ולא תכף ברדתו מן ההר, הוא שהכתוב משבחו ואומר 'ולכל חיד החזקה', והא שלמא על ידא דגברת על ימינא, ועל זה אמר לו הקב"ה למשה 'וישר כחך ששברת', ור"ל 'וישר כחך' – שכביכול גברה ידך וחטפת מידי את הלוחות – כדי לשברם לגנר עיניהם דייקא, וזהו אומרו 'לעיני כל ישראל', ומעתה האם יש לך שבח גדול מזה למשה, והשתא אתי שפיר מה שהתורה סיימה בדריה בברר טוב ובשבחו של משה ששיבר את הלוחות 'לעיניהם' דייקא, וזהו הדבר הטוב שאין טובה חימנה 'אשר עשה משה לעיני כל ישראל'.

כבדו על ידו ונפלו ונשתברו, ומעתה מאי 'ולכל חיד החזקה' דקאמר, והלא בקבלתו את הלוחות הרי 'הכתובים הם טוענין אותך' ואין צריכין כלל ליד חזקה, ואלו לאחר שהאותיות פרחו מהלוחות הרי לא היה בכחו לחזוק בידיהם את הלוחות ונפלו ונשתברו ומאי 'וישר כחך ששברת'.

עוד יש להתבונן למה לא שיבר משה את הלוחות תכף ברדתו מן ההר כאשר האותיות פרחו מהלוחות, והלא משה לא נסתפק ח"ו בדבריו הקב"ה שאמר לו לך רד 'כי שחת עמך', וכמו שהוא בעצמו אמר ליחושע ברדתו מן ההר 'קול ענות אנכי שומע', ופירש רש"י ז"ל והוא מהמדרש⁷⁹⁹ 'קול חירופין וגידופין', ואם כן למה לא שיברם תכף ברדתו מן ההר כששמע קול החירופין והגידופין, ורק כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל והמחוללות במו עיניו אזי שיבר את הלוחות.

ולבא אל המבוכין נקדים לבאר מאמר נפלא בירושלמי⁸⁰⁰ וז"ל: רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן הלוחות היו אורבין ששה טפחים ורחבין שלשה והיה משה תפוש בטפחים והקב"ה בטפחים וטפחיים ריוח באמצע, כיון שעשו ישראל אותו מעשה ביקש הקב"ה לחוטפן מידי של משה, וגברה ידו של משה וחטפן ממנו, הוא שהכתוב משבחו בסוף ואומר 'ולכל חיד החזקה', והא שלמא על ידא דגברת על ימינא⁸⁰¹, ע"כ.

ויש להתבונן בזה, חדא והלא אחר שכביכול אמר לו למשה לך רד 'כי שחת עמך' וגו' הרי כבר ידע משה שאי אפשר לית את הלוחות לישראל וסופו לשברם, ואם כן מה ראה משה לחטוף את הלוחות מידי של הקב"ה ולהורידן כדי לשברם, והלא מוטב היה ישאירם ביד הקב"ה עד עשות נקמת ח' בעובדי העגל ויטהר את ישראל, ואחר כך יעלה שנית ויוריד את הלוחות לישראל, ולמה זה הוריד את הלוחות אחר שידע שכסופו יצטרך לשברם למען ידונו כפניהם ולא כאשר איש, עוד הקשו המפרשים ז"ל ממה נפשך אם משה היה שליח לקבלה אם כן הרי כבר נתקדשו בקבלתו הלוחות בשמים ומאי אהניא מה ששברן אחר כך, ואם היה שליח להולכה אם כן מעשה העגל היה עוד לפני הקידושין ומה צורך תו בשבירת הלוחות⁸⁰².

ויבא על נכון בהקדים מאמרם ז"ל במדרש⁸⁰³ וז"ל: אתה מוציא בשעה שאמר לו הקב"ה לך רד כי שחת

⁷⁹⁹ שמו"ר מ"א, ח'.

⁸⁰⁰ יקושלמי תענית פ"ג ה"ה.

⁸⁰¹ ועי' פ' שתי ידות לה"א חזקוני ז"ל ר"ס פ' בראשית.

⁸⁰² יעני' פ' דברים אחרים להחיד"א ז"ל דרוש כ"ו, וחס"ס עה"ט

פ' במדבר ד"ה ואלה תולדות אהרן ומשה, וס' פנים יפות פ' תשא –

וס' ישמח משה פ' עקב.

⁸⁰³ שמו"ר מ"א, ח'.

לתפלת גשם

.....

נשאלתי⁸⁰⁴

על מה שיסד הפייטן בתפלת הגשם 'זכור הנולד בכשורת יקח נא מעט מים, וְשִׁחֶתְ לַחֲוֹרוֹ לַשְּׁחָטוֹ לַשְּׁפֹךְ דְּמוֹ כְּמוֹם, וְשִׁאֵל הַשּׁוֹאֵל וְהָא קיימא לן דדם קרשים אינו מכשיר לקבל טומאה דבתיב 'לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמים', דם שנשפך כמים מכשיר, שאינו נשפך כמים אינו מכשיר, ויצחק הרי היה עולה תמימה קרבן לה' ואם כן אין דמו נשפך כמים והאיך זה מפייט הפייטן וְשִׁחֶתְ לַחֲוֹרוֹ לַשְּׁחָטוֹ 'לשפוך דמו כמים'⁸⁰⁵.

והשבתי דימי האבות הק' עדיין לא היה עבודה של קבלת הדם בכלי ומתן דימים, אלא העלו את הקרבן על גבי המזבח ושם שחטוהו והדם היה נשפך כמים על המזבח⁸⁰⁶, ובימי משה נתחדש זריקת הדם על המזבח ובדבתיב 'ויקח משה חצי הדם וישם באגנות וחצי הדם זרק על המזבח'⁸⁰⁷.

והוסיף השואל לשאול ואולי בכל זאת היה צריך אברהם לקבל הדם גם בכלי ולזרוק דמו על המזבח, והשבתי לו ממה שמצינו שהכתוב חולק ומונה אלו שלשה דברים שאברהם אבינו ע"ה לקח עמו והן עצים ואש והמאכלת, ואם היה צריך לקבל דמו בכלי ולזרוק דמו על גבי המזבח הוזה ליה להכתוב לכתוב שגם כלי לקח עמו, ומעתה ניחא שפיר זה שיסד הפייטן: וְשִׁחֶתְ לַחֲוֹרוֹ לַשְּׁחָטוֹ 'לשפוך דמו כמים'⁸⁰⁸.

⁸⁰⁴ כך הוינא טליא, ולחודדי בעלמא.

⁸⁰⁵ יעו' ס' שפתי קדיק פ' וירא אות ס"ז מ"א כזה.

⁸⁰⁶ וכדכתיב ויבן שם אברהם את המזבח וגו' ויעקב את יצחק בנו וישם אהו על המזבח וגו'.

⁸⁰⁷ יעו' זבחים דף כ"ז ע"ב.

⁸⁰⁸ ויש שקיבלו בלוחם אחר והוא שהיה על הפייטן קשה עוד קושיא והוא האידן הוא לומר וְשִׁחֶתְ לַחֲוֹרוֹ 'לשחטו', והלא אברהם לא נטוה כלל לשחטו ולא נחמר לאברהם חלא 'והעלה' ולא 'שחטו', חלא כונת הפייטן הוא שאם אברהם היה עומד בדעתו שכביכול אורו לשחוט את יצחק ולא היה מקבל דברי המלאך השלוח אליו מן השמים וח"ו היה שוחטו ליצחק בנו הרי זה דבר כדור שדמו לא היה נשפך כדם קרבן שנזרק על גבי המזבח חלא היה נשפך כאלו נשפך מים בעלמא על המזבח שהרי בלחמ לא נחמר לו חלא 'והעלה' ולא 'שחטו', וכמו שדרשו ז"ל בהעניית – דף ד' ע"א – עה"פ אשר לא כויתו וגו', ולא עלתה על לבי זה יצחק בן אברהם, ופירש רש"י ז"ל ח"ל: ולא עלתה על לבי, שאף על פי שזיכתי לו מעולם לא עלתה על לבי לשחוט בנו, חלא לנפשו מפני קטיוגורו היינו שטן כדלחמ בסנהדרין בהנחנקין – דף פ"ט ע"ב – ויהי אחר הדברים האלה אחר דבריו של שטן וכו', והוא שאומר הפייטן וְשִׁחֶתְ לַחֲוֹרוֹ 'לשחטו' לשפוך דמו כמים, כ"ל לא לשחטו כעוול כי ח"ו אם היה שוחטו הרי זה כאלו דמו נשפך כמים ולא היה נשפך לו כדם קרבן.

**למנהג החקפות ביום הושענא רבא
סביב ציון המצוינת של רשב"י ור"א בנו
באתרא קדישא מירון**

גרסין בפרק קמא דר"ה⁸⁰⁹ וז"ל: ת"ר חייבי הדמיון והערבין החרמין והחקרשות, הטאות ואשמות עולות ושלמים, צדקות ומעשרות, בכור ומעשר ופסח, לקט שכחה ופאה, כיון שעברו עליהן שלשה רגלים עובר בכל תאחר. רבי שמעון אומר שלשה רגלים כסדרן וחג המצות תחילה, וכן היה רבי שמעון בן יוחי אומר רגלים פעמים שלשה, פעמים ארבעה, פעמים חמשה, כיצד, נדר לפני הפסח, שלשה. לפני עצרת, חמשה. לפני חג, ארבעה. רבי מאיר אומר כיון שעבר עליהן רגל אחד עובר בכל תאחר. רבי אלעזר בן יעקב אומר כיון שעברו עליהן שני רגלים עובר בכל תאחר. רבי אלעזר ברבי שמעון אומר כיון שעבר עליהן חג הסוכות עובר עליהן בכל תאחר, ע"כ.

הא קמן מפורש יוצא מסוגיית הש"ס דרשב"י ורבי אלעזר בנו תריוויה סבירא להו דיום השביעי של חג הסוכות דא יום 'הושענא רבא' הוא היום האחרון שאדם יכול להביא את קרבנותיו שלא יעבור עליהן על כל תאחר, אבל ביום השמיני אי אפשר שהיה 'שמיני רגל בפני עצמו הוא' וביום טוב האחרון של חג אין מקריבין קרבן יחיד.

והנה מנהג קדום הוא מאנשי ירושלים של מעלה לחקף ביום הושענא רבא שבעה פעמים את ציון המצוינת של רשב"י ושל רבי אלעזר בנו באתרא קדישא מירון⁸¹⁰, ולפי הנ"ל ו"ל בס"ד טעם על שנחגגו ביום הושענא רבא לחקף את ציון רשב"י ורבי אלעזר בנו, שהרי אחר שבעונותינו הרב עירנו ושמם בית מקדשנו ואין עולה ואין זבח ואין מנחה, לזה מקיפין את ציון רשב"י ורבי אלעזר בנו דסבירא להו דיום הושענא רבא הוא היום האחרון להבאת הקרבנות שלא לעבור עליהן בכל תאחר, כדי שיעלו לפני כסא הכבוד לבקש רחמים על עם ישראל שיזכו ביום הגדול והנורא הזה לגאולה השלימה ושכל אחד ואחד יוכל להביא את קרבנותיו שנתחייב בהן ושלל יעבור עליהן בכל תאחר.

ויהי רצון ובהאי שתא נזכה לגאולה השלימה על ידי משיח צדקנו מתוך רחמים מרובים וחסדים גדולים, ונזכה לעלות לרגל – עם רשב"י ורבי אלעזר בנו – ולחקריב שם תמידיו כסדרן ומוספין כהלכתן, וכמו כן לחקריב כל הקרבנות שכל אחד ואחד נתחייב בהן, אכ"ר.

מאת – מ. רובינשטיין – ביתר עילית

⁸⁰⁹ ר"ה דף ד' ע"ב.

⁸¹⁰ יעו"י מ"ט כס' מגיד מושרים – למרן הב"י ז"ל – פ' אמור – ד"ה אור ליום שבת כ' לתשי"ה – עמ"ד – וז"ל: והא גשמים דלתי, לא הו דוגמת שכן לו קיתוון של מים על פניו ח"ו, אדרבא נחבקלו דכריס ורשב"י וכו' שמוחו לקרלחסס בקריתחסס וזהר על מערתה ובכפר הסמוך להס, אלף דמיון להקפתם לכדי אלעזר ד' מונוס הבאים בללות על המים, נתעוררו המים וכו', ואילו הייתם מקיפים פעם אחת היו רוב גשמים באים לעולם כמו בימי חוהי המעגל, ומפני כך באו גשמי ברכה ראוים כדי שלא תקיפו יותר עליהם, וככל זה יהיה בידיכם כל זמן שהעולם יהיה כריך לגשמים ביותר הלכו ותקיפו האלקים הנזכרים ותענו, ועל כל כרה שלא תבא על הנזכור תקיפו אותם שבעה פעמים ותענו.